LUC FERRY

GENÇLER İÇİN YUNAN MİTOLOJİSİ

ÇEVİREN: MURAT ERŞEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 5642

Çeviren: Murat Erşen

Murat Erşen (1976): Strasbourg Marc Bloch ve Galatasaray üniversitelerinde felsefe okudu. Çeşitli üniversitelerde misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. Halen Lyon 3 Üniversitesi'nde siyaset felsefesi alanında doktora çalışmasını sürdürüyor. Özellikle felsefe alanında Fransızca ve İngilizceden çeviriler yapıyor. Alain Badiou, Jacques Lacan, Leo Strauss, Jean-Luc Nancy, Jacques Ranciere ve Lars Svendsen'in eserlerinin aralarında yer aldığı pek çok kitap ve makaleyi Türkçeye kazandırdı.

FELSEFE

LUC FERRY
GENÇLER İÇİN
YUNAN MİTOLOJİSİ

ÖZGÜN ADI
LA SAGESSE DES MYTHES
APPRENDRE A VIVRE 2

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
MURAT ERŞEN

COPYRIGHT © 2008, PLON
© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2022
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
DEVRİM ÇETİNKASAP

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MUSTAFA AYDIN

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: AĞUSTOS 2022, İSTANBUL

ISBN 978-625-429-214-9

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOK. NO: 6/31
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL. (0212) 445 32 38 FAKS: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 44871

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
e-posta: info@iskultur.com.tr
www.iskultur.com.tr

Luc Ferry

GENÇLER İÇİN YUNAN MİTOLOJİSİ

Çeviren: Murat Erşen

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz 1
Yunan mitolojisi: Kim için ve neden? 1
Odysseus Kalypso'nun Mağarasında: Layıkıyla yaşanmış ölümlü bir hayat heba olmuş ölümsüz bir hayata yeğdir 5
Kültür namına: Hangi bakımdan hepimiz eski Yunanız 9
Felsefe namına: Ölümlülerin iyi yaşam üzerine sorgulamalarına yanıt olarak mitolojiye dair 15
Mitlerdeki bilgelik ya da dünyanın düzeniyle ahenkli yaşam olarak iyi yaşam 22
Mitlere hayat veren beş temel sorgulama 26
Üslup, kitabın düzenlenişi ve gençlere düşecek hisse üzerine son notlar 33

1. BÖLÜM
Tanrıların ve dünyanın doğuşu 37
Gökyüzü (Uranos) ile yeryüzünün (Gaia) acılı ayrılışı: Zamanın ve mekânın doğuşu 43
Tanrıların savaşı: İlk tanrılar olan Titanlarla çocukları Olymposlular arasındaki çatışma 45
Kronos çocuklarını yutuyor... Ama sonuncu ve en küçük çocuk Zeus onun elinden kurtuluyor ve o da babasına başkaldırıyor 52
Başlıca tanrıların doğum listesi 60
Başlangıçtaki paylaşım ve kozmos fikrinin doğuşu 64
Typhon'un doğuşu ve Zeus'a karşı savaşı: Üst düzey bir tehdit ama aynı zamanda yaşamı ve zamanı, nihayet dengeye ulaşmış bir düzen içinde bütünleştirme şansı 68
Devler Savaşı: Tanrılarla Devlerin Mücadelesi 82

2. BÖLÜM
Tanrıların doğuşundan insanların doğuşuna 85
I. Hybris ve Kozmos: Kral Midas ve "Tuttuğu altın olmak" 90

Midas eşek kulaklarını nasıl aldı: Pan'ın flütüyle Apollon'un liri arasında müzik müsabakası 95
Müzik müsabakasının sadist versiyonu: Satyr Marsyas'ın uğradığı gaddar işkence 100
Kozmik müzik aleti lirin Hermes tarafından icat edilmesi ve Apolloncu olan ile Dionysosçu olan karşıtlığı 104
II. Ölümsüzlerden Ölümlülere: İnsanlık neden ve nasıl yaratıldı? .. 111
Altın çağ miti ve beş insan "ırkı" 112
Prometheus'un "suçu" ve ilk kadın Pandora'nın yeryüzüne gönderilmesiyle verilen ceza ve "çalışan insanlar için en büyük bahtsızlık" 116
Prometheus ve Pandora mitlerinden çıkan üç felsefi ders 124
Altın çağdan çıkarılmanın sebepleri: Platon ve Aiskhylos'un gözünden Prometheus miti 127
Ovidius'a göre tufan ve Deukalion'un gemisi: İnsanlığın imhası ve yeniden doğuşu 134

3. BÖLÜM
Odysseus'un bilgeliği ya da kayıp ahengin yeniden ele geçirilmesi 143
I. Hikâyenin bağlamı. Yolculuğun anlamı ve Odysseus'un bilgeliği: Troya'dan İthake'ye ya da Kaos'tan Kozmos'a 144
İlk yol gösterici hat: İyi yaşama doğru ve ölümsüzlerin bilgeliği: Tıpkı tanrıların doğumunda olduğu gibi, kaostan kozmosa doğru ilerleyecek bir yolculuk 145
İkinci yol gösterici hat: İki gizli kayalık: Artık insan olmamak (ölümsüzlük ayartısı), artık dünyada olmamak (İthake'yi unutmak ve yol üzerinde durmak) 149
II. Odysseus'un yolculuğu: Ölümlü bilgelik yolunda on bir evre 154
Nostaljiden bahsetmek mümkün müdür? Mümkünse, hangi anlamda? 172
Genişletilmiş düşünce ya da Odysseus'un baştan çıkarıcılığı 175

4. BÖLÜM
***Hybris:* Kaosa dönme tehdidi altındaki kozmos. Bilgelik yoksunluğu ölümlülerin hayatını nasıl ziyan eder? 177**
I. Hybris hikâyeleri: "Ölümü aldatanlar"; Asklepios ve Sisyphos ... 184

Frankenstein mitinin kökeninde yer alan, ölülere hayat bahşeden hekim Asklepios 185
Sisyphos'un iki hilesi 192
II. Başarısızlığa uğrayan dirilişler, başarıya ulaşan dirilişler: Orpheus, Demeter ve Eleusis Gizemleri 195
Cehennemdeki Orpheus ya da neden ölüm sevgiden daha kuvvetlidir 196
Demeter ya da ölümsüz olunca cehennemden dönmenin nasıl mümkün hale geldiği üzerine 203

5. BÖLÜM
Dike ve kozmos. Kahramanların ilk görevi: Kaosun geri dönmesi tehlikesine karşı kozmosun düzenini sağlamak 211
I. Herakles: Yarı tanrı nasıl Zeus'un verdiği görevi yerine getirip, dünyanın ahengini bozan canavarları bertaraf etti 212
Herakles'in doğumu ve adının kökeni 213
Yarı tanrının ilk yiğitlikleri 221
On iki iş 224
Herakles'in Ölümü ve Dirilişi — "apotheosis"i 235
II. Theseus ya da kaotik güçlerden sağ kalanlara karşı mücadele ederek Herakles'in görevi nasıl devam ettirilir? 239
Theseus, Daidalos'un inşa ettiği Labirent'te Minotauros'la karşılaşıyor 249
Minos'un ölümü ve Daidalos oğlu İkaros miti 256
Son maceralar: Hippolyte, Phaidra ve Theseus'un ölümü 258
III. Perseus ya da Gorgo Medusa'dan kurtulan evren 261
IV. Dike adına bir savaş daha: İason, Altın Post ve Argonautların harika seyahati 271
İason Kral Aietes'in sarayında: Altın Post'un ele geçirilişi 282
Argonautların İolkos'a zorlu dönüşü ve Pelias'ın cezalandırılması 285

6. BÖLÜM
Oidipus'un ve kızı Antigone'nin yaşadığı bahtsızlıklar ya da ölümlüler günah işlemedikleri halde neden "cezalandırılırlar"? 289

Oidipus ve Antigone: Trajik yazgının ilk örneği
ya da kör talih ölümlüleri nasıl vurur? 291

SONUÇ
Mitoloji ve felsefe: Dionysos'un dersi ve laik maneviyat **315**
Genel itibarıyla dinin sekülerleşmesi olarak felsefeye ve özel
olarak mitolojinin sekülerleşmesi olarak Yunan felsefesine dair:
Laik bir maneviyatın doğuşu 326

Dizin 335

Önsöz

Yunan mitolojisi: Kim için ve neden?

Esas olandan başlayalım: Yunan mitlerinin derin anlamı nedir ve bugün hâlâ, belki de her zaman olduğundan fazla bu mitlerle ilgilenmemiz neden gerekiyor? Yanıt bence Yunan dilinin en eski ve en bilindik yapıtlarından birinde, yani Homeros'un *Odysseia*'sında yer alan bir bölümde saklı. Mitolojinin günümüzde çoğunlukla sanılan şey olmadığı bu yapıt sayesinde hemen açıkça görülür: Mitoloji ne bir "masallar ve efsaneler" derlemesidir ne de sadece eğlendirmeyi amaçlayan az çok olağanüstü bir dizi hikâyecikten oluşur. Mitoloji yalnızca edebî bir eğlenceden ibaret olmak şöyle dursun, aslında antik bilgeliğin özünü oluşturur, büyük Yunan felsefesi geleneğinin çok geçmeden biz ölümlüler için başarılı bir hayatın ana hatlarını çizmek amacıyla geliştirdiği kavramsal çerçevenin ilk kaynağıdır.

Bir süreliğine kendimizi Homeros'un, burada ana hatlarıyla değineceğim hikâyesinin akışına bırakalım, nasıl olsa daha sonra bu hikâyeye dönmek için fırsatımız olacak.

Yurdundan uzakta Troyalılarla savaşarak geçirdiği on uzun yılın sonunda, en üstün Yunan kahramanı Odysseus [Ulysses] hileye başvurarak zafer kazanmıştır: Zafer şehrin surlarının yakınında

kumsala bıraktığı meşhur tahta at sayesinde gelmiştir. Aslında atı şehrin içine sokanlar Troyalıların ta kendileridir, yoksa bu gidişle Yunanların şehri ele geçirecekleri de yoktur. Tahta atın tanrılara sunulan bir adak olduğunu sanırlar, oysa içi askerlerle dolu bir savaş makinesidir sözkonusu olan. Gece olduğunda, Yunan savaşçılar bu görkemli yontunun karnından çıkıp, uyumaktan olan Troyalıların hepsini ya da neredeyse hepsini kılıçtan geçirirler. Tüyler ürpertici bir kıyım, acımasız bir yağma olur, öyle korkunçtur ki tanrılarda bile öfke uyandırır. Ama en azından savaş sona ermiştir ve Odysseus artık evine dönebilecek, adası İthake'ye, karısı Penelopeia'ya ve oğlu Telemakhos'a kavuşabilecek, kısacası hem ailesinin yanındaki hem de krallığındaki eski yerine tekrar kavuşabilecektir. Tüm evren gibi Odysseus'un yaşamının da dünyayla bir ahenge, barışçıl bir uzlaşıya varmadan önce kaosla başladığını hemen fark etmek mümkündür. Odysseus'un katılmış olduğu ve onu yakınlarıyla birlikte yaşadığı "anayurdu"nu* terk etmek zorunda bırakan bu korkunç savaş düzensizlik, fitne ve fesat tanrıçası Eris'in himayesinde cereyan eder. Yunanlar ile Troyalılar arasında bu tanrıça yüzünden düşmanlık baş gösterir ve kahramanın yolculuğunu başlangıçtaki bu çatışmadan[1] hareketle bir bağlama oturttuğumuzda ancak, bu yolculuğun yaşam bilgeliği açısından taşıdığı anlamı kavrayabiliriz.

Anlaşmazlık, yine büyük bir Yunan kahramanı olan, Troya Savaşı'nın en ünlü önderlerinden Akhilleus'un[2] [Aşil] müstakbel anne babasının evlilik merasimi esnasında patlak verir. Tıpkı Uyuyan

---

* Yazar aslında burada Aristoteles'in fizik anlayışına gönderme yaparak *Odysseia*'nın "kapladığı" "doğal yer"den [lieu naturel] bahsetmektedir. Aristoteles'e göre, canlı ya da cansız, doğadaki her şeyin belirli bir yeri vardır. Hareket ise, herhangi bir cismin doğal yerinden kendi isteğiyle ya da bir dış nedenden dolayı uzaklaştığında, amacı gereği, doğal yerine yönelmesidir –ç.n.

1 Homeros bu konuya anıştırmada bulunur ama bu hikâye öyle görünüyor ki ilk kez, *İlyada*'dan önce yazılan ve "Kıbrıs Şarkısı" adı verilen bugün kaybolmuş bir şiirde yer almaktadır. Bu hikâyenin daha sonra pek çok defa söylendiğini görürüz, örneğin M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış İspanyol kökenli Romalı şair ve âlim Hyginus'a (masal 92) atfedilen masallarda. Ben de burada kolaylık olsun diye Hyginus'un anlatısını izliyorum.

2 Sözkonusu evlilik bir deniz tanrıçası olan Thetis ile Teselya'nın bir şehrinin kralı olan insan soyundan Peleus arasındadır.

Güzel hikâyesinde olduğu gibi kötü cadıyı değil de bu hikâyede onun rolünü oynayan Eris'i düğüne davet etmeyi "unuturlar". Daha doğrusu, bu şenlik günü bile isteye onu es geçmişlerdir. Çünkü nereye gitse her şeyin kötüye döneceği, kin ve öfkenin çok geçmeden sevgi ve neşeye baskın çıkacağı kesindir. Elbette Eris davet edilmese de düğüne gelir, niyeti ortalığı karıştırmaktır. Amacına nasıl erişeceğini çoktan düşünmüştür: Yeni evli çiftin şölen verdiği ve Olympos'un belli başlı tanrılarının doldurduğu masaya muhteşem bir altın elma atar, elmanın üstünde gayet okunaklı olarak şu sözler kazılıdır: "En güzele!" Beklendiği üzere, hazır bulunan kadınlar hep bir ağızdan vaveylayı koparır: "Aa benim için!" Çekişme ağır ağır ama emin adımlarla ortamı ele geçirir, sonunda da Troya Savaşı'nı tetikler.

Bakın nasıl.

Şölen masasının etrafında üç ulu tanrıça oturmaktadır, üçü de tanrıların kralı Zeus'un yakınıdır. Başta, bir dediğini iki etmediği ilahi eşi Hera (Latince Juno). Onun yanında Zeus'un gözde kızı Athena (Minerva) ile aşk ve güzellik tanrıçası teyzesi Aphrodite (Venüs) yer almaktadır. Tam da beklendiği gibi, Eris'in öngörüsü gerçekleşir ve üç kadın güzel elma için kavgaya tutuşur. Ailenin feraset sahibi reisi Zeus münakaşada taraf olmaktan olabildiğince uzak durur. Eğer karısı, kızı ve teyzesi arasında tercihte bulunursa huzurundan olacağını çok iyi bilmektedir... Dahası, adil olmak zorundadır ve kimi seçerse seçsin yüzüstü bıraktığı kadınlar onu taraf tutmakla suçlayacaktır. Böylece sadık ulağı Hermes'i (Merkür), sessiz sedasız, üç güzel arasında hüküm verecek genç bir masum bulsun diye yollar. İlk bakışta Troyalı bir çoban sözkonusudur ama aslında bu genç adam, Troya'nın kralı Priamos'un oğullarından biri olan Paris'ten başkası değildir. Paris doğumunun ardından ailesi tarafından terk edilmiştir çünkü bir kehanete göre doğduğu şehrin mahvına yol açacaktır. Gelgelelim tam vaktinde bir çoban yardımına koşup onu kurtarır. Bu çoban merhamet edip onu besler ve yakışıklı bir delikanlı oluncaya kadar büyütür. Yani genç köylü görünüşü altında Troyalı bir prens gizlenmektedir. Paris gençliğin verdiği saflıkla hakem rolünü oynamayı kabul eder.

Kadınlardan her biri Paris'in ilgisini çekmek ve ünlü "ihtilaf konusu elmayı" kazanmak için sadece kendisinin yerine getirebileceği bir vaatte bulunur. Tüm imparatorlukların en muhteşemine, yani bütün evrene Zeus'un yanında hükmeden Hera, eğer kendisini seçerse ona da yeryüzünde eşi benzeri olmayan bir krallık tahsis edeceğini vaat eder. Zekâ, sanat ve savaş tanrıçası olan Athena kendisi seçilirse ona tüm savaşlardan galip çıkma sözü verir. Aphrodite ise, onun yardımıyla dünyanın en güzel kadınını baştan çıkarabileceğini fısıldar genç adamın kulağına... Paris pek tabii Aphrodite'den yana kullanır oyunu. İnsanların başına gelecek talihsizlik bu ya, dünyanın en güzel yaratığı bir Yunanın karısıdır, hem de hiç öyle sıradan bir adam da değildir bu koca, tüm şehirlerin en savaşçısı Sparta'nın kralı Menelaos'tur. Genç kadın ise Helene'dir, hani asırlardır şairlerin, bestekârların ve aşçıların durmadan hayranlıklarını sunduğu şu meşhur "güzel Helene"... Eris gayesine ulaşmıştır. Troyalı prens Paris, Aphrodite'nin büyüsüne kapılıp güzel Helene'yi Menelaos'tan kaçırınca Troyalılar ile Yunanlar arasında birkaç yıl sonra savaş patlak verir...

Zavallı Odysseus da savaşta yerini almak zorunda kalacaktır. Nitekim Yunan kralları —ki İthake'de hüküm sürdüğü söylenen Odysseus da onlardan biridir— Helene ile evlenen kişiyi desteklemeye ant içmişlerdir. Helene'nin öyle bir güzelliği ve cazibesi vardır ki kinle beslenen kıskançlığın krallar arasına nifak sokmasından korkarlar. O yüzden Helene'nin seçtiği kişiye sadakat göstereceklerine yemin ederler. Menelaos seçildiğine göre, hepsi, ihanet durumunda onun yardımına koşmak zorundadır. Eşi Penelopeia az zaman önce küçük Telemakhos'u dünyaya getirmiş olan Odysseus bu savaştan kaçınabilmek için her şeyi yapar. Deli numarasına başvurur, tarlasını tersine sürer, iyi tohum yerine çakıl eker ama hilesi, gelip onu almak için yola çıkan ihtiyar bilgeyi kandırmaya yetmez ve sonuçta diğerleriyle birlikte yelken açmak zorunda kalır. Ahenk ve barış yerine çatışma ve ihtilafla geçecek on uzun yıl boyunca, sevdikleriyle beraber "doğal yeri"nden, kendi dünyasından, evrendeki mekânından uzak kalır. Savaş bittiğinde aklında tek bir düşünce vardır: evine dönmek. Ama dertleri daha yeni

başlamaktadır. Dönüş yolculuğu on uzun yıl sürecektir, tuzaklarla, aşılması neredeyse imkânsız sınamalarla dolu bu yolculuk ahenkli yaşamın, kurtuluşun ve bilgeliğin çabasız elde edilemeyeceğini düşündürür. Öyle ki bazen hayatını bile riske atarak kazanmalıdır insan bunları. Burada üzerinde duracağımız olaylar, savaştan barışa doğru giden bu uzun deniz yolculuğunun en başında gerçekleşir.

Odysseus Kalypso'nun Mağarasında: Layıkıyla yaşanmış ölümlü bir hayat heba edilmiş ölümsüz bir hayata yeğdir

İthake'ye gitmeye çabalayan Odysseus, tali önemde olmakla birlikte görkemli ve doğaüstü güçlere sahip bir tanrısal varlık olan büyüleyici Kalypso'nun adasında mola vermek zorunda kalır. Kalypso Odysseus'a delice âşık olur. Onu çabucak baştan çıkarır ve tutsak olarak alıkoymaya karar verir. Zaten adı da Yunancada "saklamak" anlamındaki *kalyptein* fiilinden gelir. Gün ışığı gibi güzeldir, adası da enfes lezzetler sunan meyve ve hayvanlarla dolu, iklimi yumuşak, yemyeşil bir cennet köşesidir. İki âşıkla alakadar olan Nympheler de hem güzel hem her türlü hizmete hazırdırlar. Tanrıça tüm kartları elinde tutuyormuş gibi görünmektedir. Fakat Odysseus âdeta bir mıknatıs etkisiyle dünyadaki kendi yerine, İthake'ye doğru çekilmektedir. Her ne pahasına olursa olsun başlangıç noktasına dönmek isteyen Odysseus her akşam deniz kıyısında tek başına oturur, emeline asla ulaşamayacağını düşünerek ümitsizlik içinde ağlar. Fakat Troyalı Paris tarafından seçilmemenin verdiği kıskançlıktan ve kendine göre başka sebeplerden ötürü tüm savaş boyunca Yunanları desteklemiş olan Athena'nın müdahalesini hesaba katmamıştır. Kederlere gark olmuş Odysseus'u gören Athena babası Zeus'tan sadık uşağı Hermes'i Kalypso'ya göndermesini ve Odysseus'un bırakılmasını emretmesini ister. Böylece Odysseus doğal yerini yeniden bulabilecek, tanrıların kralının mimarı ve koruyucusu olduğu kozmik düzenle yeniden ahenk içinde bir hayat sürebilecektir.

Ama Kalypso son sözünü söylememiştir. Âşığını elinde tutmak için son bir teşebbüste bulunarak ona bir ölümlü için olanaksız

olan şeyi teklif eder: İnsanların ortak kaderi ölümden kaçmak gibi benzersiz bir şansı, Yunanların "bahtiyarlar" diye adlandırdığı varlıkların, yani ölümsüz tanrıların erişilmez diyarına girmek gibi umulmadık bir fırsatı âşığının önüne serer. Teklifinin geri çevrilmeyeceğinden emin olmak için de onu göz ardı edilemeyecek bir ilaveyle perçinler. Eğer Odysseus "evet" derse, ölümsüzlüğe ilaveten, yalnız gençlerin harcı olan bir güzellik ve kuvvete ebediyen sahip olacaktır. Bu ek madde önemli olduğu kadar eğlencelidir de. Kalypso'nun ölümsüzlüğe gençliği katmasının sebebi can sıkıcı bir olayın anısını hâlâ muhafaza ediyor olmasıdır.[3] Hikâye, yine sıradan bir insana, Tithonos adında bir Troyalıya sevdalanan bir başka tanrıçayla, Aurora'yla ilgilidir. Kalypso gibi Aurora da sevdiğinden hiç ayrılmamak için onu ölümsüz kılmak ister. Zeus'a yalvararak sonunda arzusunu kabul ettirir ama ölümsüzlüğün yanı sıra gençliği talep etmeyi unutmuştur. Netice: Talihsiz Tithonos geçip giden yılların acımasızlığıyla pörsüdükçe pörsür, ta ki kurumuş dala benzeyen bir ihtiyara, âdeta iğrenç bir kabuklu böceğe dönüşünceye kadar, o zaman Aurora onu sarayının bir köşesinde kaderine terk eder ve en nihayetinde bir ağustosböceğine çevirerek bu beladan toptan kurtulmaya karar verir. O yüzden Kalypso son derece dikkatlidir. Odysseus'u o kadar çok sevmektedir ki ne yaşlandığını ne de öldüğünü görmek ister. Ölüm ile aşk arasındaki çelişki, kurtuluşa ya da bilgeliğe dair tüm büyük öğretilerde olduğu gibi hikâyemizin tam merkezindedir...

Odysseus'a yaptığı göz kamaştırıcı teklif tıpkı Kalypso ve onun adası gibi, hiçbir ölümlüye nasip olmamış, karşı konulmaz bir güzelliğe sahiptir. Ne var ki, tuhaf, neredeyse anlaşılmaz bir tezatla, Odysseus mermerden heykelmiş gibi kılını bile kıpırdatmaz. Her zamanki bedbaht haliyle, tanrıçanın gayet baştan çıkarıcı teklifini geri çevirir. En başından söyleyelim: Bu ret muazzam bir derinliğe sahiptir. Onda kuşkusuz Yunan mitolojisinin, daha sonra felsefe[4]

3 Uzun zaman hatalı bir şekilde Homeros'a atfedilen *Homerik İlahiler*'de anlatılır bu olay.

4 En azından, Parmenides'le başlayıp Platon ve Aristoteles'ten geçerek Stoacılara doğru uzanan hattı takip eden ve "dünya bilgeliğine" yönelmiş felsefe için geçerli bu söylediğimiz. Yunan düşüncesini analiz eden herkes gibi ben de bu geleneği, daha o zamanda

tarafından üstlenilecek en derin ve en güçlü mesajını telkâri bir incelikle okuyabiliriz. Bu mesaj şu şekilde ifade edilebilir: *İnsan varoluşunun amacı, çok geçmeden Hıristiyanların düşüneceği gibi, en teslimiyetçi ve tekdüze olanları da dâhil tüm yollara başvurarak ebedî kurtuluşu kazanmak ve ölümsüzlüğe erişmek değildir zira başarılmış ölümlü bir hayat heba edilmiş ölümsüz bir hayattan çok daha üstündür! Başka bir deyişle, Odysseus'un inancı şudur: "Yerinden edilmiş" yaşam, evinden uzakta, kendi doğal yeri dışında, kozmosun kıyısında, ahenksiz bir yaşam ölümden beterdir.*

Buna mukabil, bu hikâyede âdeta tersinden giderek taslağı çizilen şey elbette iyi yaşamın, başarılmış yani layıkıyla yaşanmış bir hayatın tanımıdır; zaten mitolojinin felsefi boyutunu tam da bu noktada sezmeye başlarız. Yunanların "ölçüsüz", "aşırı" anlamında *hybris* diye adlandırdığı şeye mahkûm olan ve bizi dünyayla barışmaktan alıkoyan ölümsüz bir yaşamdansa, Odysseus misali, kozmik düzene uygun ölümlülük halini tercih etmek gerekir. Sağduyuyla yaşamak, ölümü kabullenmek, gerçekte olduğumuz şeyle de dışımızda olanla da uyum içinde hayat sürmek, hemcinslerimizle olduğu gibi evrenle de ahengi tutturmak gerekir. Bu şekilde yaşamak, cennet gibi de olsa anlamdan yoksun boş bir yerde ya da ne kadar kusursuz da olsa sevmediğimiz bir kadınla ömür sürmekten veya kendi türümüzden, "evimizden" uzakta ve hikâyede hem ada temasıyla hem de bizi kendimizden ve etrafımızdan koparacak bir ilahlaşma ve ebedîlik ayartısıyla simgelenen yalıtılmışlık içerisinde, ölümsüzlüğe kavuşmaktan yeğdir... Bugün bizimkisi gibi laik bir dünya için paha biçilmez bir bilgelik dersidir bu; geçmiş ve gelecek tektanrıcılıkların dinî söylemlerinden ayrılan bir ibret vesikasıdır. Felsefe bu mesajı, tabir yerindeyse aklın lisanına tercüme edip kendi meşrebince geliştirecektir ve kuşkusuz bu mesaj artık mitolojininkine benzemekten çıkacak, daha az hayranlık verici olmayan bir şekilde, biz sıradan fâniler için iyi bir yaşam ve tanrısız kurtuluş öğretilerine dönüşecektir.

"yapıbozumcu" diye adlandırılabilecek olan ve ilkine nazaran "karşı-kültür" oluşturan bir başka gelenekten ayırıyorum. Bu ikinci gelenek esas itibarıyla Atomculuk, Epikurosçuluk ve Sofizm hattında ilerler.

Odysseus'un alımlı sevgilisini reddetmesinin gerekçelerini daha derinlemesine sorgulamamız gerekecek kuşkusuz. Bu kitap boyunca, büyük Yunan mitlerinin her birinin kendi tarzında bu şahane yaşam dersini nasıl örneklediğini, geliştirdiğini ve desteklediğini ve böylece felsefeye gelecekteki atılımı için temel sağladığını da göreceğiz.

Ama önce, bu kitaba can veren anlamı ve tasarıyı belirginleştirmek amacıyla bu ilk karşılaşmamızdan bazı dersler çıkarmayı deneyelim. Ve şu soruyla başlayalım: Üç bin yıldan uzun zaman önce, bugün içinde yaşadığımız iklimle pek bağı kalmamış bir dil ve bağlamda icat edilmiş mitler nasıl oluyor da bizimle hâlâ bu denli büyük bir yakınlıkla konuşabiliyor? Her yıl, dünyanın hemen her yerinde Yunan mitolojisi üzerine onlarca eser yayımlanıyor. Çok uzun zamandan beri filmler, çizgi romanlar ve televizyon dizileri kendi senaryolarını örebilmek için antik kültürün temalarına hücum ediyor. Herakles'in (Herkül) işlerinden, Odysseus'un yolculuklarından, Zeus'un aşklarından ya da Troya Savaşı'ndan bahsedildiğini hepimiz muhakkak duymuşuzdur. Sınırım bunun, biri elbette kültürel mahiyette, diğeri de özellikle felsefi mahiyette iki ayrı sebebi var, bunların açıklamasını önsözde okurla paylaşmak istiyorum. Bu açıdan, okumaya hazırlandığınız kitap doğrudan *Yaşamayı Öğrenmek*'in ilk cildinin[5] açtığı yoldan yürüyor.[6] Bu kitapta olabildiğince basit ve canlı bir biçimde Yunan mitolojisinin başlıca anlatılarını aktarmaya çalıştım. Ama bunu gayet özel bir felsefi perspektiften yaptım. Bu konuda bir iki kelam etmek isterim. Mitlerde saklı bilgelik derslerini ortaya çıkarmayı hedefleyerek aslında, "mitoloji" adı altında genelde az çok karmakarışık biçimde bir araya getirilen sayısız hikâye ve anekdotu canlı tutan şeyi açıklamaya uğraştım. Öncelikle

5 *Yaşamayı Öğrenmek* serisinin ilk cildi, yayınevimiz tarafından *Gençler için Batı Felsefesi* adıyla yayımlandı. *Gençler için Batı Felsefesi*, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008 –e.n.

6 Bu iki cildin ardından üç tane daha gelecek: *Antik Bilgeler ve Hıristiyan Düşünürler* (III. cilt), *Modern Hümanizmin Kurucu Babaları* (IV. cilt), *Postmodernler ve Yapıbozumcular: Çağdaş Felsefenin Doğuşu* (V. cilt). Bu yüzden *Yaşamayı Öğrenmek*'in ilk cildi, felsefenin daha eksiksiz bir tanımını sunup tarihinin büyük dönüm noktalarını göstererek fiilî evriminin perspektiflerini hem temellendirmeyi hem de geliştirmeyi hedefleyen daha geniş bir projenin genel girişini teşkil ediyor.

bu parlak geçmiş zamanlara ait hikâyelerde bize bu kadar doğrudan konuşanın ne olduğunu vurgulayabilmek için, öndeyiş babında, hem en genel haliyle kültürümüzün hem de felsefi bilgeliğin onlara neler borçlu olduğunu belirtmek isterim.

Kültür namına: Hangi bakımdan hepimiz eski Yunanız

Mitlerin kültürel boyutuyla başlayalım.

Gündelik dilde anlamını ya da kökenini bile bilmeden doğrudan mitolojiden aldığımız bir sürü imge, metafor ve ifadeyi nasıl kullandığımıza şöyle bir bakarsak bu kültürel boyut kendiliğinden açıkmış gibi görünür.[7] Beylik sözler haline gelmiş bazı deyimler, bir tanrının ya da kahramanın serüvenlerinde bilhassa göze çarpan masalsı bir olayın hatırasını taşır. "Altın post"un peşine düşmek, "boğayı boynuzlarından yakalamak" [güçlüklere göğüs germek, cesaretle bir işe girişmek], "Kharybdis ile Skylla arasına düşmek" [iki ateş arasında kalmak], düşmanın içine "Truva atı" sokmak, "Augeias'ın ahırlarını" temizlemek [pis bir işi temizlemek, rezaleti ortadan kaldırmak], "Ariadne'nin ipi"ni izlemek" [bir güçlüğün içinden çıkmak], "Aşil topuğu" olmak [bir zaafı, yumuşak karnı olmak], "altın çağ" nostaljisi çekmek, girişimini birinin "kalkanı" altına yerleştirmek (Aigis: Zeus'un kalkanı) [birinin himaye ve desteğiyle hareket etmek], "Samanyolu"na bakmak, "Olimpiyat oyunları"na katılmak... Bunun gibi daha birçokları var; bunlar, Yunan muhayyilesinde oynadığı rolü ya da yarattığı bu etkinin sebeplerini bilmesek de adına aşina olduğumuz bir mitolojik şahsiyetin baskın karakteristiğini vurgulayan ifadelerdir. "Kehanet" (Sibyyla, Sibil) gibi sözler söylemek; "Altın elma"ya çatmak [anlaşmazlık konusuyla karşılaşmak]; "Kassandra'yı oynamak" [kulak asılmayan felaket haberleri vermek zorunda kalmak]; Telemakhos gibi bir "Mentor"u [yol gösterini, akıl hocası] olmak; "Morpheus'un kolları"na düşmek [uyumak,

7 Bu deyimlerin (ve daha başkalarının) açıklaması bu kitabın ileriki sayfalarında bulunacaktır.

rüyaya dalmak] ya da "morfin" almak; "Midas'ın dokunuşuna" maruz kalmak; "Labirent"te ya da "Daidalos"ta (Dedal) kaybolmak; "Sosie"si [ikizi] olmak (Zeus Alkmene'yi baştan çıkarmaya geldiğinde, Hermes Amphitryon'un uşağının yani Sosie'nin kılığına girer); Fransızcaya girmiş *Egérie* "yani esin perisi" (Egeria, rivayete göre, ilk Roma krallarından birine tavsiyelerde bulunan bir nymphe'nin adıdır); "Titan gibi", "Herkül gibi" güçlü olmak; "Tantalos işkencesi" çekmek; "Prokrustes'in Yatağı"ndan geçmek; bir "Amphitryon" olmak ya da kendi yonttuğu heykele âşık olan bir Pygmalion ya da bir "Sybarisli" (lükse ve sefahate düşkün Sybaris şehri sakinleri gibi) olmak; "Atlas" açmak; "arabacı gibi" sövmek;[8] "Prometheusvari" işlere girişmek; "Danaides'in fıçısını boşaltmak" gibi sonu olmayan işleri yüklenmek; "Stentor" gibi gür sesle konuşmak; merdivende "Kerberos"la [gaddar kapı bekçisiyle] karşılaşmak; "Gordion düğümü"nü kesmek; "Amazon" gibi at binmek; "kuruntular"a (Chimeras) kapılmak; "Medusa" görmüş gibi taş kesilmek; "Jupiter'in uyluğundan" ya da "Zeus'un başından çıkmış olmak" [kendini bulunmaz Hint kumaşı sanmak]; bir "Harpya"ya [zalim kadın], "Megere"ye [nefret], "Furiae"ye [hiddet] uğramak; "Panik"e kapılmak; "Pandora'nın kutusu"nu açmak; "Oidipus kompleksine" girmek; "Narsisist" olmak; Ares Tepesi'nde [güzel bir topluluğun refakatinde] olmak[9] vs. Listeyi uzattıkça uzatabiliriz. Aynı minvalde belki yeterince bilincinde olmadığımız başka ibareler de gelebilir akla: Hermafrodit [çift cinsiyetli] öncelikle Hermes ile Aphrodite'nin, yani tanrıların ulağı ile aşk tanrıçasının çocuğu demektir; bir "Gorgo" âdeta

8 Belki diğerleri kadar bilinmese de bu deyimin kaynağı da bir o kadar dokunaklıdır. İyice tartıp biçildiğinde, neden bir arabacının çiftçi ya da demirciden daha çok sövdüğünün farz edildiğini kendime sıklıkla sormuşumdur. Bu sorunun yanıtı, özellikle Apollodoros (*Bibliotheka*, Kitap II, 118) tarafından nakledilen, Herakles'in on iki görevinden biriyle bağlantılıdır, burada sözü ona bırakıyorum: "Asya'yı geçtikten sonra, Herakles Lindos limanı Thermydrai'ye yanaşır. Orada bir arabacının arabasına koşulu öküzlerden birini çözüp onu kurban eder ve ziyafet çeker. Kendini savunamayan arabacı bir dağın üstüne çıkıp sövmeye başlar..." Zavallı arabacı kendisi de kas yığını bir dağ olan Herakles'in öfkesini uyandırmaya cüret edememiş demek ki.

9 Aeropagos, günümüzdeki ismiyle Areios Pagos çağdaş Atina'da bulunan yüksek yargı kurulunun adıdır –ç.n.

Medusa'nın bakışıyla karşılaşmış gibi taşlaşmış bir bitkiyi akla getirir; müze ve müzik dokuz Müz'ün ya da Musa'nın vârisidir; vaşağın (*lynx*) Lynkeus'un, yani meşe levhanın arkasını gördüğü iddia edilen şu Argonaut'un keskin görüşüne sahip olduğu kabul edilir; Narkissos'un gidişiyle perişan olan güzel nymphe Ekho'nun iniltileri ölümünden sonra bile duyulur; defne ağacı Daphne'nin anısını yaşatan kutsal bir ağaçtır; birçok Akdeniz mezarlığını dolduran servi (*cyprès*), çok sevdiği bir geyiği kazara öldürüp asla huzur bulamayan bahtsız Kyparissos'u anımsatan yas sembolüdür... Yine birçok ifade mitolojide geçen ünlü yerleri hatırlatır: "Mars Meydanı", "Şanzelize" [Champs-Élysées yani Elysion'un çayırları] ya da kökeni meçhul bir ibare, kelime anlamıyla "inek geçidi" ya da "köprüsü" anlamına gelen ve İo'nun anısını çağrıştıran "Bosphoros" (Boğaziçi) ibaresi: Hikâyeye göre, Zeus'un karısı Hera kıskançlığa kapılıp küçük nymphe İo'nun peşine düşünce meşhur kocası sevgilisini karısının gazabından korumak için onu sevimli bir ineğe dönüştürür...

Aslında, Okyanus, Tayfun, Piton benzeri adların yanı sıra günlük konuşmalarımızda *kılık değiştirmiş biçimde* geçen bunlara benzer diğer muhteşem varlıkların isimlerinin anlamını yeniden canlandırmak ve gündelik dilde sadece bir tortu bırakarak unutulan mitolojik anıştırmaları bir araya getirmek için başlı başına bir bölüm ayırmak gerekirdi. Geçen yüzyılın en büyük dilbilimcilerinden Charles Perelman latif bir dille, anadillerinde "uyuyan metaforlar"dan bahseder. Hangi Fransız kaybettiği gözlüklerini (*lunettes*) homurdana homurdana ararken, aradığının aslında "küçük aylar" (*lunes*) olduğunu hatırlıyor? Kendi dilimizi algılayabilmek için ona yabancı olmak gerekir; işte bu yüzden bir Japon ya da Hintli bize tamamen sıradanmış gibi gelen bir sözcük ya da deyimi bazen şiirsel bulur, aynı şekilde biz de, onların kendi çocuklarına ad olarak seçtikleri "çiy damlası", "cesur ayı", "gündüz güneşi" tarzında ifadeleri zaman zaman sevimli ya da acayip buluruz. Elinizdeki kitap, bunların kökenlerini oluşturan harika hikâyeleri anlatarak Yunan mitolojisinin bu "uyuyan metaforları"nı uyandırmak amacında. Sadece kültür adına olsa da, müzelerimizde

ve kütüphanelerimizde bulunan, ilhamlarını bu kadim köklerden alan ve mitolojiyi bilmeyenlere hâlâ hermetik, yani anlaşılması zor görünen (yine tanrı Hermes'ten bir hatıra!) sayısız sanat eseri ve yazının oluşturduğu bu kalabalık yığını anlayabilecek duruma gelmek için bu zahmete —ya da görüleceği üzere hazza— girmeye değer.

Zira mitolojinin bu aşılması zor dilsel başarısı kuşkusuz hem anlama hem de öneme sahip. Gerçek kaynaklarına dair tam bir bilgisizlik hüküm sürse de, mitolojiyi ortak kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası kılan bu benzersiz fenomenin derinlerde yatan sebepleri vardır, öyle ki hiçbir felsefi sistem, hiçbir din, hatta Kitab-ı Mukaddes bile bununla kıyaslanabilir bir statü iddiasında bulunamaz. Hiç kuşkusuz bu, mitolojinin, felsefe gibi kavramsal ve düşünümsel bir tarzda ilerlemeyip somut hikâyelerle yol almasından ileri gelir. İşte bu bakımdan bugün bile hâlâ herkese hitap edebilmektedir, çocuklarda olduğu kadar ebeveynlerinde de tutku uyandırır, hatta makul ve anlaşılır şekilde sunulursa, üç bin yıldır neredeyse hiç kesintiye uğramadan yaptığı gibi, sadece yaş ve sınıf farklılıklarını değil aynı zamanda kuşakları da aşarak günümüze aktarılabilir. Uzun süre bir "ayrım" ya da "seçkinlik" alameti, en yüksek kültürün bir nişanesi olarak görülmüş olsa da, mitoloji aslında asla bir elite, hatta Yunanca ve Latince öğrenim görenlere mahsus değildir kesinlikle. Görünen o ki torununa mitoloji anlatmayı pek seven Jean-Pierre Vernant'ın[10] da çok güzel müşahede ettiği gibi, herkes mitolojiyi anlayabilir, buna çocuklar da dâhil, hatta onlarla ne kadar erken paylaşılsa o kadar iyi olur. Mitoloji onlara fazlaca maruz kaldıkları çizgi filmlerden daha fazlasını katmakla kalmaz, yaşamlarına yeri doldurulmaz bir ışık düşürür, yeter ki bizler mitlerin mucizevi zenginliğini layıkıyla anlama zahmetine girip onlara da anlaşılır şekilde anlatmayı becerebilelim.

İşte elinizde tuttuğunuz kitabın ilk amacı budur: Mitolojiyi olabildiğince çok sayıda ebeveyn için erişilebilir kılarak çocuklarının da onu keşfetmesine vesile olmalarını sağlamak ama bunu

10 Jean-Pierre Vernant, *Torununa Yunan Mitleri*, çev. Mehmet Emin Özcan, Helikopter, 2009; ilk baskı *Evren, Tanrılar, İnsanlar* başlığıyla, Dost Kitabevi, 2001 –ç.n.

eski metinlere kesinlikle ihanet etmeden, bu metinleri çarpıtmadan yapmak. Bence bu husus asli önemde, o yüzden biraz üzerinde durmak istiyorum.

Burada sunduğum çalışma, yöntemi ve hedefi itibarıyla, genelde "masallar ve efsaneler" türü altında sınıflandırılabilecek ve aslında kendi başlarına hoş, eğlenceli olan popüler kitaplara benzemiyor. Çoğunlukla, umuma olduğu kadar çocuklara da hitap ettiği için, "genel" mitoloji denen şeyi oluşturacak şekilde farklı dönem ve coğrafyalarda zaman içinde üretilmiş heterojen pek çok boyut bu tür çalışmalarda gayriciddi biçimde harmanlanır. Çoğu zaman birtakım bilgi kırıntıları bağlantısız ve bölük pörçük biçimdedir ya da zamanın ve güdülen amacın gereklerine göre seçmece mantığıyla "düzenlenir". Büyük mitsel anlatılanların otantik kaynağı ve manası böylece gizli kalmış, hatta çarpıtılmış olur, öyle ki nihayetinde bunlar hatırımızda, arkaik dinlerden miras batıl inançlar ile peri masalları arasında bir yerde konumlanan az çok manalı bir anekdot koleksiyonu olarak kalır. Hatta daha da beteri, çağdaş yazarların genelde eski anlatılara katmadan edemedikleri, bu anlatıların doğasını bozan sayısız bayağı hatanın ya da çeşitli süsleme ve bezemelerin arasında kendi iç tutarlılıkları da kaybolur gider. Bu doğayla ilgili şunu söyleyebiliriz: "Mitoloji" dediğimiz şeyin kesinlikle bir yazarın ürünü olmadığının bilincine varmak gerekir. Artık otorite haline gelmiş tek bir anlatı, Kitab-ı Mukaddes ya da Kuran misali asırlar boyu sofuca muhafaza edilen kanonik ya da kutsal bir metin yoktur. Tam tersine karşımızda bir hikâyeler çokluğu bulunur; hikâye anlatıcıları, filozoflar, şairler, mitleri derleyenler (antikçağdan beri mitsel anlatıları bir araya toplayıp derleyen ve kaleme alan kişilere mitograf denir) on iki on üç asır boyunca (kabaca M.Ö. 8. asırdan M.S. 5. asra kadar) bunları yazmıştır, tanımları gereği haklarında pek az şey bildiğimiz birçok sözlü gelenek de cabası.

İşte bu çeşitliliği, salt akademik bilgiye yönelik bir eser kaleme almadığımız gerekçesiyle özetlere kurban edemeyiz ya da bir kenara bırakamayız. Burada uzmanlara —ya da en azından sadece onlara— değil de her kesimden okura hitap ediyor olsam bile her

şeyi yukarıda bahsettiğim şekilde bulamaç haline getirmek istemedim. Büyük vukuf barındıran geniş ve çeşit çeşit bilginin bize öğrettikleri ile halka hitap etmenin icap ettirdiği basitleştirmeyi uzlaştırmaya gayret gösterirken ilkini ikincinin gereklerine kurban etmekten kaçındım. Başka bir deyişle, anlatacağım her bir hikâyenin esas kaynağına işaret edecek ve özgün metinlerden gerektiği ölçüde alıntı yapıp, ilginç ve faydalı gördüğümde de, zaman içinde gün yüzüne çıkmış belli başlı çeşitlemelerini belirteceğim. Eski metinlerin karmaşıklığına ve gösterdikleri farklılıklara bu şekilde saygı göstermenin, mitlerin anlaşılırlığına hiçbir şekilde halel getirmediğini, tam tersine bu sadakatin, layığınca anlaşılmaları açısından zorunlu koşul olduğunu kabul ediyorum. Aiskhylos (M.Ö. 6. yy.) gibi bir tragedya yazarının ya da Platon (M.Ö. 4. yy.) gibi bir filozofun, ilk olarak şair Hesiodos (M.Ö. 7. yy.) tarafından aktarıldığı haliyle Prometheus mitini nasıl eğip büktüğünün izini sürmek bize yolumuzu kaybettirmez, aksine ışık tutar. Onu gölgeleyip anlaşılmaz kılmak bir yana anlaşılmasına katkı sunar; basitleştirme bahanesiyle okuru bundan mahrum etmek saçmadır. Bu hikâyelere dair art arda yapılan yeni yorumlar olsa olsa onları daha ilginç kılar.

Ama mitolojinin önemi dilbilimsel ve kültürel tarafıyla sınırlı olmadığı gibi kazandığı başarı da öğüt verirken kullandığı anlatı biçiminin kendine has niteliğine bağlı değildir kuşkusuz. O yüzden kitabım sadece Yunanların "ortak kabuller" diye adlandırabileceği şeyi ortaya çıkarmak için bazı anahtarlar sunmayı hedeflemiyor, kaldı ki böyle de olsa, bunun küçümsenecek ya da ihmal edilecek bir tarafı olmazdı. Nihayetinde, bu mirastan hareketle her birimiz, isteyelim ya da istemeyelim, dünyaya ve insanlara dair —en azından kısmen— bir temsil, bir resim oluşturmuşuzdur. Bunların kaynaklarını bilmek olsa olsa bizi daha özgür ve daha bilinçli yapar. Ama keşfedeceğimiz ya da yeniden keşfedeceğimiz bu anlatılar, paha biçilmez tarihsel veya estetik önemlerinin ötesinde, içlerinde felsefi derinliğe sahip bilgelik dersleri ve şimdiden kapısını aralamak istediğim bir güncellik barındırırlar.

Felsefe namına: Ölümlülerin iyi yaşam üzerine sorgulamalarına yanıt olarak mitolojiye dair

Yalnızca mitlerin statüsü sorusuna hasredilmiş yüzlerce, hatta binlerce kitap ve makale vardır. Mitleri "masallar ve efsaneler" sütununda mı sınıflandırmalı, edebiyatın ve şiirin yanında dinler reyonuna mı koymalı yoksa daha ziyade politika ve sosyoloji alanına mı yerleştirmeli? Benim elinizdeki kitapta bu soruya getirdiğim yanıt gayet açık: Tüm bir medeniyetin ve çoktanrılı dinlerin ortak geleneği olan mitoloji, buna rağmen, her şeyden önce, yine "anlatı haline getirilmiş" bir felsefe olmaktan geri kalmaz. Mitoloji, 'iyi yaşam nasıl olmalıdır?' sorusuna, soyut akıl yürütmelerle formüle edilmiş öğretilerle değil, edebiyat, şiir ve destan kaftanı giymiş canlı ve somut bilgelik dersleriyle *laik*[11] tarzda cevap vermeye yönelik muazzam bir girişimdir. Mitolojinin bugün bizim için taşıdığı cazibe ve önem benim gözümde mitolojinin işte bu birbirinden ayrılmaz geleneksel, şiirsel ve felsefi boyutundan ileri gelmektedir. Edebî bakımından kendisiyle rekabet etme iddiasındaki sayısız başka mit, masal ve efsane karşısında mitolojiyi benzersiz ve değerli kılan bu boyutudur. Meramımı kısaca ama bu kitabın yapısını ve ona can veren tasarısını anlaşılır kılmaya yetecek tarzda anlatmak isterim.

Yaşamayı Öğrenmek'in ilk cildinde felsefenin, onun bence bugüne kalmış olmasının ve kalmak zorunda oluşunun sebebini nihayet izah eden bir tanımını sundum: Tanrısız bir esenlik öğretisi; iyi yaşam sorusuna, ne "yüce bir varlık"a ne de imana dayanan ama kendi düşünme ve akıl yürütme çabasıyla ayakta duran bir yanıt. Özetle, en basit ve en güçlü anlamıyla dinginliğin nihai koşulu olarak bir zihin açıklığı ölçütü. Farklı farklı kılıklar altında bizi iyi yaşamaktan sinsice alıkoyan korkular, özellikle de ölüm korkusu karşısında bir zafer. O kitabımda aynı zamanda felsefe-

11 Mitolojide tanrılar olduğu için bu sıfat şaşırtıcı gelebilir! Fakat gerekçesi şu: Büyük mitlerden neşvünema bulduğu haliyle Yunan bilgeliği ölümü insanlık durumunun aşılamaz bir unsuru olarak kabul eder, öyle ki tanrılar mitolojide, büyük tektanrılı dinlerde olduğu gibi, teselli verme ya da kurtarıcılık işlevi yerine getirmezler kesinlikle. Nadir istisnalar dışında, Yunan tanrıları ölümlüleri sonluluklarıyla baş başa bırakırlar.

nin tarihine damgasını vuran yükseliş zamanlarına dair bir fikir ve sonuçta felsefenin ana meselesi olarak kalan şeye zaman içinde getirilen büyük cevaplara dair genel bir değerlendirme de sunmaya çalıştım. Bu mesele, kaygıya karşı verilen mücadelenin insanları daha özgür, başkalarına karşı daha açık, kendi başlarına düşünmeye ve sevmeye muktedir kılan hal olarak tanımlayabileceğimiz bilgelik meselesidir. Bu kitapta ise mitolojiyi işte yine bu bakış açısından ele aldım: Bu tarihin bir ön tarihi, felsefenin ilk uğrağı, ya da belki daha güzel bir ifadeyle, felsefenin M.Ö. 6. yüzyılda Yunanistan'da doğmasının —genelde "Yunan mucizesi" diye adlandırılan bu benzersiz olayın— tek açıklaması olan rahim olarak.

Bu bakış açısından, mitoloji bize şaşırtıcı derinlikte mesajlar verir; insanlara öte dünya yanılsamalarına başvurmadan iyi yaşamın yollarını açan perspektifler sağlar; "insani sonluluğa" göğüs germenin, büyük dinlerin imana yaslanarak bahşetme iddiasında olduğu tesellilerle beslenmeden insanın yazgısıyla yüzleşmenin bir tarzını sunar. Başka bir ifadeyle, *Yaşamayı Öğrenmek*'in ilk cildinde açıklamaya çalıştığım gibi, mitoloji, belki insanlık tarihinde — her halükârda Batı'da— ilk kez, "tanrısız esenlik öğretisi", "laik maneviyat" ya da daha basit bir deyişle "fâniler için bilgelik" diye adlandırdığım şeyin taslağını çizer. Bu bakımdan mitoloji, insanları iyi yaşama ulaşmaktan alıkoyan korkulardan "kurtarmaya" yönelik hayranlık verici bir girişimdir.

Bu fikir paradoksal görünebilir: Yunan mitleri, en başta Olympos'ta ikamet edenler olmak üzere sayısız tanrıyla dolu değil mi? Madem öyle, bu mitler her şeyden önce "dinî" değil midir? İlk bakışta şüphesiz öyle. Ama görünüşün ardına geçebilirsek, tanrılar çokluğunun kitaplı dinlerimizin tek Tanrı'sının tam zıttı olduğu hemen anlaşılacaktır. Görünüşe göre insanlara daha yakın olan Olympos'un sakinleri aslında ulaşılmazdırlar, bu bakımdan da "yaşamayı bilmek" sorusunu, kendi başlarına, "laik" tarzda çözmeleri için yine insanlara bırakırlar. Böylece ölümsüzlerle tam bir tezat halinde, onlara katılmak için hiç umut beslemeden, insanlık durumunun sınırlarının ne olduğunun tam bilgisiyle aramak zorunda kalırız bu sorunun cevabını. Bu yönüyle Yunan tavrı hiç olmadığı

kadar günceldir. Bu kitabın devamında anlatacağımız özel hikâyelerin yön gösterici bir hattan yoksun anekdotlar yığını gibi değil de tam tersine anlam dolu, dolayısıyla da görünüşteki şiirsel ya da edebî hafifliklerinin ötesinde derin ve tutarlı bir bilgelik taşıyan hikâyeler olarak görülebilmesi için bu konuyu önsözde daha iyi aydınlığa kavuşturmak istiyorum.

Mitoloji ile felsefe arasındaki bu eklemlenmeyi iyice kavramak, her ikisinin de kendi tarzlarında ama bağlantılı biçimde verdiği hayat derslerinin manasını ve kapsamını ölçebilmek için şu düşünceden yola çıkmak gerekir: Yunanların gözünde bilinçli varlıkların, kişilerin dünyası en başta ölümlüler ile ölümsüzler, insanlar ile tanrılar arasında bölünür.

Bu aşikârmış, kendiliğinden açıkmış gibi görünebilir ama üzerinde bir an düşünürsek, aslında ölüm sorusunu edebî bir türün merkezine koymanın hiç de tali olmadığını anlarız. Tanrıların ayırt edici başlıca özelliği ölümün elinden kurtulmalarıdır. Bir kez doğunca (zira her zaman var olmuş değildirler) ebediyen yaşarlar ve bunu bilirler, bu yüzden Yunanlara göre onlar "bahtiyarlar"dır. Elbette zaman zaman sıkıntılar yaşayabilirler, sözgelimi zavallı Hephaistos'un (Vulcanus), karısı güzellik ve aşk tanrıçası yüce Aphrodite'nin onu silah arkadaşı korkunç Ares'le (Mars) aldattığını öğrendiğinde olduğu gibi. Bahtiyarlar bazen bedbaht olurlar! Ölümlüler gibi acı çeker, onlar gibi tutkular —aşk, kıskançlık, nefret, öfke— hissederler... Hatta yalan söyledikleri, hepsinin efendisi olan Zeus tarafından cezalandırıldıkları olur. Ama bihaber oldukları en azından bir ıstırap vardır ki bu kuşkusuz hepsinin en uğursuzudur: Ölüm korkusuna bağlı ıstırap, zira onlar için zaman sayılan bir şey değildir, nihai, geri döndürülemez, umarsızca yitmiş hiçbir şey yoktur, bu da onlara bu insani tutkulara yüksek tepelerden ve bizim ulaşma iddiasında bulunamayacağımız bir mesafeden göğüs germe imkânı verir. Onların diyarında her şey er geç yolunu bulur ve nihayetinde çözüme kavuşur.

Biz basit insanların asli karakteristiği ise bunun tersidir. Tanrılardan ve hayvanlardan farklı olarak biz bu dünyada onulmaz olanın, yani öleceğimizin tam bir bilincine sahip tek varlığız. Sa-

dece kendimizin değil, sevdiklerimizin öleceğini de biliriz: anne babamızın, kardeşlerimizin, karımızın ya da kocamızın, çocuklarımızın, arkadaşlarımızın... Sürekli zamanın geçtiğini ve kuşkusuz bize bazen çok şeyler kattığını —delili hayatı sevmemizdir— ama en değer verdiğimiz şeyleri de kaçınılmaz olarak elimizden aldığını hissederiz. Bu durumda biz, daha ölüm denen nihai son kapımızı çalmadan önce, yaşamımızda geri döndürülemez olanın, çaresi bulunmayanın, "bir daha asla"nın var olduğunu benzersiz bir keskinlikle algılayan basbayağı tek varlığız. Tanrılar ölümsüz oldukları için böyle bir şeyi tecrübe etmezler. Hayvanlara gelince, onlar hakkında hüküm verebildiğimiz kadarıyla, bu konuya pek kafayı takmazlar ya da bazen ölüme dair hemen uçup giden belli bir bilince kavuşsalar bile, bu hem çok bulanıktır hem de ancak ölüm kapıya dayandığı zaman kendini gösterir. Tersine, insanlar bu mitolojinin ana karakterlerinden biri olan Prometheus gibidirler: "Önceden" düşünürler, "uzaklıkların varlıkları"dır. Hep geleceği az çok öncelemeye, tahmin etmeye çalışır, ona kafa yorarlar ve yaşamın kısa, zamanın sayılı olduğunu bildiklerinden onu nasıl değerlendirmek gerektiği konusunda tasalanmaktan kendilerini alamazlar...

Hannah Arendt, kitaplarından birinde, Yunan kültürünün ölüm üzerine bu düşünceyi nasıl benimseyip meşguliyetlerinin merkezine koyduğunu açıklar; buna göre onlar sonluluğumuza ilişkin sorgulamalara yanıt getirmek için ona iki türlü yaklaşmanın mümkün olduğu sonucuna varmışlardır.

Öncelikle, çok basitçe, çocuk sahibi olmayı ya da genelde dendiği gibi "soyumuzu devam ettirmeyi" seçebiliriz. İçimizde ölümün kesinliği ile yaşama hazzı arasındaki çelişkinin alevlendirdiği ebediyet arzusuyla torun torba sahibi olmanın ne ilgisi vardır? Aslında çok doğrudan bir ilişki sözkonusudur, zira biz göçüp gittikten sonra çocuklarımız sayesinde varlığımızdan bir şeylerin yaşamaya devam edeceğini gayet iyi biliriz. Hem fiziki hem ahlaki bakımdan: Vücut yapımız ve yüz hatlarımız gibi karakter özelliklerimiz de sevip yetiştirdiklerimizde her zaman az çok bulunur. Eğitim her zaman aktarımdır ve aktarım da bir şekilde benliğin, bizi aşan ve bizimle ölmeyen bir uzantısıdır. Fakat, ebeveynlik ya-

şamı ne kadar yüce ve neşe —ve tabii dert— dolu olsa da, iyi yaşama ulaşmak için çocuk sahibi olmanın yettiğini iddia etmek saçmadır! Hele ölüm korkusunun üstesinden gelmeye yaradığını söylemek iyiden iyiye zordur. Durum tam tersidir. Zira bu kaygının sebebi esasen ve mutlaken kendimizle ilgili değildir. Çoğu kez, sevdiklerimizle ilgilidir, en başta da çocuklarımızla. Bunun iyi bir örneği, Troya Savaşı'nın en büyük kahramanlarından biri olan Akhilleus'un annesi Thetis'in oğlunu ölümsüz kılmak için onu cehennemler nehri Styks'in sihirli sularına batırırken gösterdiği umutsuz çabadır. Beyhude bir çabadır, çünkü Akhilleus, Troyalı Paris tarafından öldürülecektir. Paris'in attığı ok, Thetis Akhilleus'u ilahi suya batırırken tuttuğu, dolayısıyla yaralanabilir kalan ünlü topuğuna isabet eder. Tüm anneler gibi Thetis de, sevgili oğlunun ölüm haberini aldığında gözyaşı döker, oysa hayatı boyunca oğlunun kahramanlıklarının ona vakitsiz bir ölüm getirmesinden korkmuştur.

Öyleyse Hannah Arendt'in Yunan kültüründe nasıl asli bir yer kapladığını gösterdiği başka bir strateji gerekir: Kahramanlık ve onun sağladığı şan. İşte bu benzersiz inancın ardında saklı olan fikir budur: Basit ölümlüler için tahayyül edilemez işler yapan —tam da Akhilleus ya da Odysseus, Herakles, İason gibi— bir kahraman, genelde insanları yutan unutuştan kurtulmayı başarır. Kendini sadece tek bir zamana tabi olan fâniliğin pençesinden kurtararak, ebediyete olmasa bile, bir şekilde tanrılarınkine benzer bir uzun ömürlülüğün sularına girer. Yanlış anlama olmasın: Yunan kültüründeki şan bugünkü "medyatik ün" ile aynı şey değildir. Tüm antikçağı kateden bir inançtan ileri gelen daha derin başka bir şey sözkonusudur. Bu inanca göre, insanlar sadece tanrıların ölümsüzlüğüyle değil aynı zamanda doğanın bakiliğiyle de daima rekabet halindedir. Bu çok önemli düşüncenin altında yatan mantığı birkaç sözcükle özetlemeye çalışalım...

Öncelikle unutmamak gerekir ki mitolojide doğa ve tanrılar başlangıçta bir ve aynı şeydir. Örneğin Gaia sadece toprak tanrıçası, toprak ana değildir, ya da Uranos gökyüzü tanrısı ve Poseidon denizler hâkimi olmakla kalmaz. Bunlar toprak, gökyüzü ya

da deniz olarak *mevcutturlar* ve Yunanların gözünde bu büyük doğal elementlerin, onları şahıslaştıran tanrılar gibi ebedî olduğu açıktır. Doğa sözkonusun olduğunda, bu uzun ömürlülük zaten fiilen ispatlanır, neredeyse deneysel olarak teyit edilir bir şeydir. Bunu nasıl biliyoruz? En azından ilk anda basit gözlem yoluyla. Gerçekten de doğadaki her şey döngüseldir. Değişmez biçimde gün gecenin ardından gelir, gece gündüzü izler. Güzel havalar fırtınalarla son bulur, ilkbahardan sonra yazın, yazdan sonra ilkbaharın gelmesi gibi. Her sene ağaçlar ilk kırağıların düşmesiyle yapraklarını döker ve yine her sene havaların ısınmasıyla yine çiçeklenirler, öyle ki doğal dünyanın yaşamını evrelere ayıran ana olaylar âdeta kendilerini bize anımsatırlar. Daha basit ifadelerle: Onları aklımızdan çıkarmanın, unutmanın imkânı yoktur ve böyle bir ihtimal belirseydi bile, kendiliklerinden zihnimize geri dönerlerdi. Aksine, insan dünyasında, her şey gelip geçicidir, her şey bozulup yok olur, her şey ölümün ve unutuşun seline kapılır. Söylediğimiz sözler kadar gerçekleştirdiğimiz eylemler de. Hiçbir şey kalıcı değildir... Yazı hariç! Evet ya! Kitaplar sözlerden, olaylardan ve davranışlardan daha iyi muhafaza edilir. Kahramanca işleriyle, bunların sağladığı şanla, kahramanlarımızdan biri —Akhilleus, Herakles, Odysseus ya da başka biri— tarihî ya da edebî bir eserin ana konusu haline gelmeyi başarırsa, o zaman ölümünden sonra zihinlerimizde de olsa bir şekilde yaşamaya devam eder. İspatı mı? Bugün hâlâ Troya Savaşı'na ya da Herkül'ün görevlerine hasredilmiş filmler çekiliyor ve içimizden bazıları çoğu akşamlar Akhilleus'un, İason'un ya da Odysseus'un maceralarını çocuklarına anlatıyor çünkü bir grup şair ve filozof, İsa peygamberden yüzyıllar önce gecelerini onların serüvenlerini *yazarak* geçirmiş...

Fakat yazının sağladığı uzun ömürlü şana yapılan bu övgünün altında yatan inancın gücüne rağmen, esenlik veya kurtuluş sorusu —sözcüğün kökensel anlamıyla bizi ölümden ya da en azından ölümün uyandırdığı korkudan kurtaracak olan şey— hâlâ gerçekten hallolmuş değil.

Az önce Akhilleus'un adını andım ve bazılarınız belki de bu anlamda onun tam olarak ölmediğini söyleyecektir. Hafızaları-

mızda ölmemiştir kuşkusuz ama ya gerçekte? Gidin annesi Thetis'e sorun bakalım bu konuda ne düşünüyor! Elbette lafın gelişi, yoksa bu karakterler gerçek falan değil, sadece efsaneler. Ama biraz hayal kuralım: Eminim ki küçük oğlunu kollarına almak için dünyadaki bütün kitapları ve bütün şanları feda ederdi. Hiç şüphe yok ki, oğlu basbayağı ölmüştür ama kütüphanelerimizin raflarında basılı olarak "muhafaza edilmesi" onun için küçük bir tesellidir. Peki, Akhilleus'un kendisi durumu hakkında ne düşünür? Homeros'a inanacak olursa, öyle görünür ki kahramanca çarpışarak şanla ölmenin onun gözünde çok da kıymeti yoktur! En azından *Odysseia*'daki şaşırtıcı bir bölümün bize öğrettiği bu. Nihayet korkulardan "kurtulmuş" ölümlü yaşam diye tarif edilen iyi yaşam meselesine dolaylı ve zıt yönden göndermede bulunduğu için, kurtuluş sorusu açısından büyük öneme sahip bu bölüm üzerinde biraz duralım. Doğrusunu söylemek gerekirse, *Odysseia*'da yer alan bu pasajın da bütün mitolojinin anlam dünyasını parlak biçimde aydınlattığını görürüz.

Büyücü Kirke'nin aydınlatıcı öğüdü ve ilahi yardımıyla, Odysseus hiçbir ölümlüye nasip olmayan bir ayrıcalıkla Hades'in ve onun karısı (mevsimlerin ve hasadın tanrıçası Demeter'in taparcasına sevdiği kızı) Persephone'nin diyarı olan yeraltı dünyasındaki cehennemlere iner ve yolculuğunun devamında onu bekleyen sınavlara dair Teiresias adında namlı bir kâhine fikir danışır. Ölümlerinden sonra bahtsız insanların çilelerini doldurduğu bu yerde, tanınmaz ve perişan gölgelere dönüştükleri bu uğursuz köşede Odysseus'un yolu Troya Savaşı'nda omuz omuza çarpıştığı yiğit Akhilleus'la kesişir. Yoldaşını bulmanın büyük sevinci içinde ona önce şu iyimser sözlerle seslenir:

> Oysa senden mutlu adam yok Akhilleus,
> ne geçmişte vardı senden mutlu, ne de gelecekte olacak:
> Biz Argoslular sayardık seni sağlığında bir tanrı gibi,
> Burada, ölüler arasında da, sürdürmedesin gücünü,
> hiç üzülme, tasalanma, Akhilleus öldün diye.[12]

12 Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat – A. Kadir, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 200 –ç.n.

Odysseus burada, yukarıda sunduğum, Yunan kahramanlığına hayat veren düşünceyi, Hannah Arendt'in sözünü ettiği kurtuluş getiren şan anlayışını ifade eder: Nam salarak anonimlikten kurtulan ve tanrıya benzeyen kahraman, genç yaşta ölmüş olsa da, asla bedbaht olmaz! Neden? Çünkü unutulmaz, öyle ki bir kez öldü mü yine "adsız" kalan, dolayısıyla sadece hayatını değil asıl anlamıyla her türlü bireyselliğini, kişiliğini de kaybeden ölümlülerin o berbat *ortak* yazgısından kurtulur. Yazık ki Akhilleus'un yanıtı şanla bağlantılandırılan yanılsamaları dağıtıp yok eder:

> Ballandırma bana ölümü, şanlı Odysseus,
> bütün geçmiş göçmüş ölülere kral olacağıma
> el kapısında kulluk edeydim keşke,
> varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım.[13]

Dostu Odysseus için soğuk bir duş olur bu sözler! Üç cümlede, ölüme karşı zafer kazanmış kahraman miti tuzla buz olur. Akhilleus'u hâlâ ilgilendiren tek şey babasının ve daha da çok, kendisi için endişelendiği oğlunun haberlerini almaktır. Haberler harika olduğundan, gündelik dertlere boğulmuş herhangi bir aile babası gibi ve o eski olağanüstü ve şanlı kahramana hiç yakışmayan bir tavırla, neyse ki yüreği biraz hafiflemiş halde tekrar cehennemin meşum derinliklerine doğru yola çıkar. Başka deyişle, artık geçmişin şanlı ve parlak günlerine şuncacık ehemmiyet vermiyordur...

Mitlerdeki bilgelik ya da dünyanın düzeniyle ahenkli yaşam olarak iyi yaşam

Yunan mitlerinin felsefi manasını ve derinlerinde yatan yol gösterici hattı anlamak istiyorsak yanıt vermemiz gereken temel sorgulama buradan doğar: Soy sop ve kahramanlık, nesep ve şan ölümü daha dingin karşılamayı sağlamıyorsa, gerçek yaşama hakikaten erişmeye izin vermiyorsa, yüzümüzü hangi bilgeliğe dönmeliyiz? İşte temel soru, deyim yerindeyse mitolojinin felsefeye

13 *A.g.e.* –ç.n.

miras bırakacağı asıl soru budur. Pek çok bakımdan, felsefe, hiç değilse kökeninde, mitolojinin başka yollardan (artık mitin değil aklın yollarından) devam ettirilmesinden ibarettir. Nitekim tıpkı onun gibi, "iyi yaşam" ve bilgelik mefhumlarını, evrenle, yani Yunanların adlandırmasıyla "kozmos"la barışık insani bir varoluş anlayışıyla ayrılmazcasına bağlayacaktır. Kozmik düzenle uyumlu yaşam, işte gerçek bilgelik budur: Bizi korkularımızdan kurtarıp, böylece daha özgür ve başkalarına daha açık kılması anlamında esenliğin veya kurtuluşun otantik yoludur. Bu güçlü inancı mitoloji kendi tarzınca mitsel ve edebî biçimde sergiledikten sonra felsefe sazı eline alıp onu nihayet kavramsal ve kanıtlamaya dayalı olarak formüle edecektir.

Gençler için Batı Felsefesi'nde açıklama fırsatı bulduğum gibi —ki bu yüzden burada kısaca değinip sadece mitoloji ile felsefenin eklemlenişinin anlamını vurgulamakla yetineceğim—, Yunan felsefe geleneğinin büyük bölümünde, dünya bilhassa ahenkli, adil, güzel ve iyi olan muhteşem bir düzen şeklinde düşünülür. Zaten *kozmos* sözcüğünün ifade ettiği şey de tam olarak budur. Örneğin Latin şair Ovidius'un *Dönüşümler*[14] adlı kitabında dünyanın doğuşuna ilişkin büyük mitleri kendi meşrebince yeniden yorumlarken haklı olarak atıfta bulunduğu Stoacılar için evren muhteşem bir canlı organizmaya benzer. Evren hakkında bir fikir edinmek istiyorsak, onu her noktasında, bir doktorun, fizyoloğun ya da biyoloğun bir tavşanı ya da fareyi kesip incelediğinde keşfettiği şeyle kıyaslayabiliriz. Peki, ne görürler? Öncelikle her organ kendi işlevine fevkalade uygundur. Değil mi ya, göz görmekten, akciğerler kasları oksijenle beslemekten, kalp kan pompalamaktan daha iyi ne yapabilir? Tüm bu organlar insanlar tarafından tasarlanmış tüm makinelerden bin kat daha mahir, ahenkli ve karmaşıktır. Üstelik, biyoloğumuz başka bir şey daha keşfeder: Ayrı ayrı düşünüldüklerinde zaten hayret uyandıran bu organlar bir araya geldiklerinde tamamen mantıklı (Stoacıların dünyayı olduğu kadar sözü ve konuşmayı nitelendirirken kullandıkları

14 Publius Ovidius Naso, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel, 1994 –ç.n.

logos[15] anlamında mantıklı) ve tutarlı bir bütün oluşturmakta ve bu onları tüm insan icatlarından sonsuzca üstün kılmaktadır. Bu açıdan, küçük bir karınca, fare ya da kurbağa gibi en mütevazı hayvanın yaratılışının bile bugün hâlâ en ileri bilimsel laboratuvarların gücünün ötesinde olduğunu teslim etmek gerekir...

Burada temel fikir şudur: Felsefi teorinin daha sonra örtüsünü kaldıracağı bu kozmik düzende her birimizin kendi mekânı, "doğal yeri" vardır (büyük mitolojik anlatılara göre, kaosun güçlerine karşı sürdürmek zorunda olduğu savaşların sonunda Zeus'un bu düzeni nasıl kurduğunu göreceğiz). Bu açıdan, adalet/doğruluk ve bilgelik temelde bu yere kavuşmak için sarf ettiğimiz çabadan ibarettir. Çalgı yapan bir usta nasıl birbiriyle ahenk içinde olsun diye hep birlikte bir müzik aletini oluşturacak bir sürü tahta parçasını tek tek ayarlayıp bir düzene koyarsa (öyle ya, eğer aletin ruhunu, yani kemanın sırtıyla göbeğini bağlayan küçük, beyaz ahşap çubuğu yanlış yerleştirse, o zaman keman güzel ses vermez, ahenksiz gürültüler çıkarır) biz de İthakeli Odysseus misali yaşamdaki yerimizi bulmak ve aksi halde evrenin oluşturduğu büyük bütün içinde kendi görevimizi yerine getiremez duruma düşüp mutsuz olmamak için o düzene katılmak, intibak etmek zorundayız. İşte Yunan felsefesinin, en azından büyük kısmında, mitolojiden devralacağı mesaj budur.

Yine de ölümlülerle ölümsüzler arasındaki temel ayrımla bunun ne ilgisi var? Bu kozmos görüşü kurtuluş sorusuna cevap verirken bize hangi bakımdan yardımcı olabilir? Ve bu çözüm neden nesebe ya da şana dayanan yanıttan üstün görünür?

Kendini dünyaya uydurma, bir bütün olarak kozmik düzende kendi doğru yerini bulma yönündeki bu iradenin ardında aslında, ölümlülerin, ölecek olduklarını bilenlerin yaşamının anlamına ilişkin sorgulamamıza doğrudan bağlanan daha gizemli bir düşünce gizlenir. Mitolojinin vârisi olan bu büyük felsefi geleneğin tüm mesajı bizi gerçekten de, Zeus'un inşa edeceği ve felsefi teo-

15 Logos'un pek çok anlamı vardır: Akıl, söz, ilke bunlardan birkaçıdır. İslam felsefecileri ise onu "mantık" ile aynı kökten gelen "nutuk" kelimesiyle tercüme etmişlerdir. Yani Batılıların logos kaynaklı olarak "lojik" dediğine biz nutuktan hareketle mantıklı (akla uygun) diyoruz –ç.n.

rinin kendimizi ona uyduralım diye örtüsünü kaldırmaya giriştiği kozmosun ya da dünya düzeninin ebedî olduğunu düşünmeye davet eder. 'Bunun ne önemi var?' diye sorulacak belki. Yunanların gözünde önemi büyüktü ve bu anlayışı ilk etapta şu şekilde ifade edebiliriz: *Bilge bir kez kozmosta eridiği, yaşamını kozmik düzenle uyum içine soktuğunda, anlar ki biz basit ölümlüler esasında onun bir parçasından, âdeta bir ebediyet atomundan, yok olmayacak bütünün bir unsurundan başka bir şey değiliz, öyle ki böylece en nihayetinde, sahici bilge için ölüm bir sorun olmaktan çıkar, çünkü ölüm artık hakikaten gerçek değildir. Daha iyi bir ifadeyle, ölüm bir halden başka bir hale geçiştir sadece, olduğu haliyle düşünüldüğünde bu geçiş artık içimize korku salmayacaktır.* Bunun sonucu olarak, Yunan filozofları öğrencilerine sözlere bel bağlamamayı, kendilerini salt soyutlamalarla sınırlamamayı, bunun yerine "ahenkle ahenk" içinde, yani kozmosla uyum içinde yaşayabilmek için ölümlülerin ölüme bağlı anlamsız korkulardan kurtulmasına yardım etmeyi hedefleyen alıştırmaları çok somut biçimde uygulamayı salık verirler.

Bu pek tabii sözünü ettiğimiz antik bilgeliğin ancak tamamen soyut, âdeta iskeletini oluşturan bir formülasyonudur. İnsan hayatının gerçekliğinde, dünyaya ayak uydurma çabası pek çok cephe barındırır. Bilhassa Odysseus'un yolculuğunda göreceğimiz üzere, bu, sözcüğün her anlamında benzersiz bir çalışmadır, sıradışı bir görevdir. Yalnızca bilgeliği hedefleyenler girişecektir bu görevi başarmaya, "ölümlülerin ekserisi" ona yabancı kalacaktır. Ama bu aynı zamanda, içimizden her birinin kendi hesabına, kendi tarzında girişmesi gerektiği anlamında "tekil" bir görevdir de. Birini bir işe koşabiliriz —bulaşıkları yıkamak ya da bahçeyi düzenlemek gibi— ama hiç kimse, korkularımızı yenip dünyaya uyum sağlamaya ve kendi yerimizi bulmaya götürecek bu güzergâhı bizim yerimize katedemez. Genel hatlarıyla ifade edilen nihai amaç evet ahenktir, ama her birey ona ulaşmanın kendine özgü biçimini aramak zorundadır: O zaman başkalarınınkine benzemeyen kendi yolunu bulmak, ömür boyu sürecek bir göreve dönüşür.

Mitlere hayat veren beş temel sorgulama

Ben mitleri burada işte bu bakış açısından yeniden okumak ve anlatmak istiyorum. Anlaşılmış olacağı üzere, onlarda öncelikle felsefenin bir ön tarihini görüyorum, öyle ki bu tarihin incelenmesi sadece felsefenin doğuşunun değil, onun en derin doğasının anlaşılması bakımından da elzem. Ancak, bu teorik, entelektüel veçhenin ötesinde, mitoloji, ölümlülerin durumunu düşünme çabası içinde, Yunan felsefesiyle aynı yönelime uyarak, bize taşıyıcısı oldukları dünya ve insan temsilleriyle hitap eden bilgelik dersleri verir. Bu açıdan bakıldığında, öyle görünür ki en büyük Yunan mitlerine beş temel sorgulama hayat verir ve eğer güzelliklerinin ve benzersizliklerinin ötesine geçip kitabın devamında aktarılacak özel anlatıların manasını kavramak istiyorsak bu sorgulamaları akılda tutmak gerekir. Okurun içinde kaybolmayacağı bir yapı oluşturmaya çalışırken bunlar bana yol gösterici bir hat sağladı.

İlk sorgulama, mantık gereği, dünyanın (1. Bölüm) ve insanların (2. Bölüm) kökenine, yaratılmalarından itibaren ölümlülerden kendilerince ayak uydurmanın yolunu bulmalarının beklendiği şu ünlü kozmosun doğuşuna dair sorgulamadır. Böylece tüm mitoloji kozmosun ve insanların kökenlerine dair bir anlatıyla başlar; bunu ilk kez M.Ö. 7. yüzyılda Hesiodos ufuk açıcı iki şiiriyle yapar: *Theogonia* (bu sözcük Yunancada "Tanrıların Doğuşu" anlamına gelir) ve *İşler ve Günler*.[16] Bu iki şiirde dünyanın, tanrıların ve insanların ilk ortaya çıkışları sözkonusu edilir. Bazen takip etmesi zor, hayli soyut bir anlatı olduğu için ilk iki bölümde bunları olabildiğince berrak kılmaya gayret edeceğim, zira buna gerçekten değer, çünkü her şey buraya dayanmaktadır.

Hâlâ çok yaygın olan bir yanlış anlamayı bertaraf etmek için burada bazı açıklamalar yapmam gerekiyor. Tamamen hatalı olduğu halde uzun süre kabul gören bir fikrin aksine, kökenlere dair soyut ve çoğu zaman hayli teorik olan bu yeniden inşanın hiçbir

16 Hesiodos, *Theogonia – İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat – Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016 –ç.n.

bilimsellik iddiası yoktur. Mitolojinin, birçok bilginin bugün hâlâ düşündüğü gibi, "pozitif" bilgide kaydedilen "ilerlemeler" sayesinde nihayet aşabileceğimiz bilimsel sorulara —hadi "büyülü" demeyelim ama— hâlâ naif ve "ilkel" bir "ilk yaklaşım" olmakla hiç alakası yoktur. Mitoloji insanlığın çocukluğu değildir. Modern bilime, derinlik ve kavrayış bakımından imrenmediği gibi onun uzaktan da olsa bir müjdecisi bile değildir. Örneğin mitolojiyi bugün büyük patlama ve evrenin ilk anları üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırmaya kalkmak saçmadır. Bir kez daha belirtelim, zira bilimci ve "ilerlemeci" görüş düşünce yapımıza öyle demir atmıştır ki mitolojinin tasarısının modern bilimin tasarısından bambaşka olduğunu ne kadar vurgulasak az. Mitoloji kesinlikle bilimin önsezisi, onun ilkel selefi değildir! Nesnelliği ya da mevcut haliyle gerçeğin bilgisini dahi hedeflemez. Onun asıl meselesi başka yerdedir. Tarihin derinliklerinde kaybolan ve doğrusu, bugünün biliminsanlarının anladığı anlamda hiçbir açıklayıcılık barındırmayan bir anlatı yoluyla biz ölümlülere etrafımızı saran dünyaya anlam verme imkânları sunmaya çalışır. Başka bir deyişle, burada evren *bilinecek bir nesne gibi değil yaşanacak bir gerçeklik olarak*, âdeta orada kendi yerini bulmak zorunda olan insani varoluşun oyun sahası gibi düşünülür. Yani bu en eski anlatıların amacı olgusal hakikate ulaşmaktan ziyade bağrında yolumuzu bulmak durumunda olduğumuz âlem gibi düzenli, ahenkli ve adil bir evrende başarılmış bir hayatın ne olabileceği üzerine sorgulamalar yaparak insan varoluşuna mümkün anlamlar vermektir. Öleceğini bilen ve kötülük yapmaya, trajik biçimde yoldan çıkmaya kadir tek varlık olan insan için iyi bir yaşam nedir? Ağaçlardan, istiridyelerden ve tavşanlardan farklı olarak, daha sonra filozofların "sonluluk" diye adlandıracağı şeyin keskin bilincine sahip olan bu fâni varlıklar için başarılmış bir hayat nedir? Kıymeti olan ve aslında kökenlere dair anlatılara kılavuzluk eden tek soru işte budur. İnsanların en başta ve her şeyden önce "kozmos"un inşasıyla, düzensizliğin güçlerine karşı düzenin güçleriyle ilgilenmesinin sebebi de yine budur, zira iyi yaşama erişmek için her birimizin içinde kendine göre bir yer bulması gereken düzen, işte bu kozmostur.

Öyleyse Hesiodos tarafından sunulduğu şekliyle bu ilk anlatı kesinlikle çok çarpıcı bir karakteristiğe sahiptir. Neredeyse tamamen, tanrıların ya da aynı şey demek olan doğanın bakış açısına yerleşerek yazılmıştır. Bu hikâyenin muhteşemliklerinden geri kalmayan bir tuhaflığa sahip kahramanları da öncelikle insan dışı güçler, hem ilahi hem de doğal olan varlıklardır: kaos, toprak, deniz, gökyüzü, ormanlar ve güneş. İnsanlığın ortaya çıkışı bile yine tanrıların ve evrenin doğuşunun bütünsel perspektifine yerleşilerek anlatılır.

Fakat bir kez bu inşa tamamlandığında, perspektifi baştan aşağı tersine çevirmemiz ve kendimizi, aslında kurulan binanın başından itibaren gerekçelendirilmesi olan *ikinci sorgulamanın* kollarına bırakmamız gerekir: Hiç de insanlık için ortaya çıkmış gibi görünmeyen tanrıların evrenine insanlar kendilerini nasıl dâhil edeceklerdir? Neticede şunu akılda tutmak gerekir ki tüm bu hikâyeleri uyduranlar ve anlatanlar tanrılar değil elbette insanlardır! Bunu yapmış olmalarının sebebi yine kuşkusuz, onları çevreleyen evrenin içinde yer bulabilmek için hayatlarına anlam verebilmektir. Odysseus'un seyahati boyunca baş gösteren sayısız zorluğun da tanıklık ettiği gibi (3. Bölüm) bu her zaman kolay değildir. Bu bakımdan Odysseus'un sonunda zaferle taçlanan yolculuğu, her birimiz için hep münferit olan, tanrılar tarafından bina edilmiş kozmik düzende yerimizi aramak diye anlaşılan iyi yaşam arayışının ilk örneğini sunar.

Doğrusunu söylemek gerekirse, ilk bölümden itibaren göreceğimiz gibi, birbiriyle kesişen iki yol vardır. Tanrıların tedrici olarak insanileştirilmesi ve insanların giderek tanrısallaştırılması. Bununla ne kastettiğime gelecek olursak, ilk tanrılar gayrişahsidir, örneğin Khaos ya da Tartaros gibi yüzü, karakteri, kişiliği olmayan soyut varlıklardır sadece. Her türlü bilinçli tasarının dışında gitgide nizama kavuşan kozmik güçlerden başka bir şeyi temsil etmezler. Ama ikinci tanrılar kuşağıyla, yani Olymposluların ortaya çıkışıyla birlikte yavaş yavaş farklı karakterlerin, kişiliklerin, işlevlerin belirdiği görülür. Tanrılar bir şekilde insanileşir, gitgide daha fazla bilinçlenir, akıllanır, işlenmemiş doğadan uzaklaşırlar: Çünkü kozmosun organizasyonu sadece güç değil pek çok zekâ

da gerektirir! Hera kıskanç, kocası Zeus çapkın, Hermes usta bir hırsızdır, Aphrodite aşkın tüm hile ve tuzaklarını bilir, Artemis acımasızdır, Athena fena halde alıngandır, Hephaistos duygular sözkonusu olduğunda biraz böndür ama elişlerine geldiğinde harikadır vs. İlk tanrılara hâkim olan güç ilişkileri mantığının yerini yavaş yavaş daha insani, yani daha çok kültürel, daha az doğal bir mantık alır. Kozmoloji ve doğa düzeni baskın çıksa bile, psikoloji ve kültür düzeni tanrıların davranışlarında artan bir ağırlık kazanmaya başlar. Buna koşut olarak, ters yönde eğilim de insanlara hep daha fazla dayatır kendini: Düşündükçe anlarlar ki en derin menfaatleri, kozmik düzenden başka bir şey olmayan bu ilahi düzene kendilerini uydurmakta yatmaktadır. Tanrısal olanın insanileşmesine, insani olanın —ölümlü olmaya devam ettiğimiz ve devam edeceğimiz için elbette asla tamamlanmayan— tanrısallaşma süreci karşılık gelir; bu süreç sona ermez ama bir yola, bir göreve işaret eder: Hem dünyayla hem de tanrılarla uzlaşma bundan böyle bir yaşam ideali olarak görünür. Bu bölümde keşfedeceğimiz ya da yeniden keşfedeceğimiz, Odysseus'un yolculuğunun tüm anlamı bu anlayıştan hareket edince aydınlığa kavuşur: İyi yaşam, olan ile uzlaşmış yaşamdır, kozmik düzendeki doğal yerimizle uyumlu yaşamdır ve eğer bir gün bilgeliğe erişmek, huzura ermek istiyorsak bu yeri bulmak, bu güzergâhı katetmek ya da bu yolculuğu gerçekleştirmek her birimize düşen bir görevdir.

Büyük Yunanları takiben Nietzsche de aynı şeyi tekrarlayacaktır. (Laf arasında bu da onların mesajının modern felsefede hâlâ yer bulabilecek raddede bir güncelliğe sahip olduğunu ispatlar.) İnsan yaşamının nihai amacı Nietzsche'nin *amor fati* = *kaderini sevmek* diye adlandırdığı şeydir; bunun anlamı, olanı, alnımıza yazılı olanı, kısacası şimdiyi sevmektir. İşte en yüksek bilgelik budur. Yalnızca bu bilgelik, Nietzsche'nin "kardeşi" olarak gördüğü Spinoza'nın hoş tabiriyle —korku, kin, suçluluk, pişmanlık gibi geçmişin ya da geleceğin seraplarına kök salıp ruhu çürüten— "kederli tutkular"dan kurtulmamızı sağlar. Yunan kültürünün ekserisi için olduğu gibi onun için de, bizi gerçek huzura, "oluşun masumiyetine", yani dinî anlamda değil

de varoluşumuzu "kıstıran" ve onu kurutup solduran korkulardan kurtulma anlamındaki esenlik ya da kurtuluşa götürebilecek olan ancak şimdiyle, anla —Yunanca *kairos*'la— bu barışıklıktır.

Ama herkes Odysseus değildir ve ölümün elinden kurtulmak için insanlık durumundan sıyrılma ayartısı çok güçlüdür. Aramızda Kalypso'ya olumlu cevap verecek çok kişi vardır... Yunan mitolojisini kateden *üçüncü sorgulama*nın *hybris*le (yani *Theogonia*'nın zorlu doğumunu anlattığı ilahi ve kozmik düzene düşmanlıkla karşı koymayı seçen yaşamların ölçüsüzlüğüyle) ilgili olmasının sebebi budur. Peki, ölümlüler dünyada arzıendam ettikten sonra, Odysseus'un aksine onunla uyuşmayanların, kibirle, küstahlıkla, ölçüsüzlükle, yani *hybris*le tanrıların savaşından doğmuş kozmik düzene isyan edenlerin başlarına ne gelir? Bir yığın dert ve sıkıntı: Asklepios'un, Sisyphos'un, Midas'ın, Tantalos'un, İkaros'un ve daha birçoklarının hikâyesi buna delalet eder... Bunlardan bazılarını ayrıntılı biçimde yeniden anlatıp analiz edeceğiz (4. Bölüm), tabii bunu hem en derin hem de en eğlenceli olanları seçerek yapacağız. Ama mesaj en başından itibaren açıktır: Bilgelik, ilahi ve ebedî evrende doğal yerine yeniden kavuşup orada nihayet şimdiyle barışık yaşamaktan ibaretse, *hybris* çılgınlığı tam tersi tutumda yatar: Ölümlülük haline karşı kibirli ve "kaotik" bir başkaldırıdır. Birçok mitolojik anlatı bu ana konu etrafında döner ama bunları, bugün çoğunlukla hatalı biçimde yapıldığı gibi, Hıristiyanlıktan miras kalmış kendi modern ahlakımızın ışığında okumamak gerekir.

Dördüncü sorgulama: Bu olası iki yol, yani Odysseus'un yolu ile *hybris*e teslim olanların yolu bir yana, büyük Yunan mitlerinin neredeyse hepsinde yer alan sıradışı varlıkları, kahramanları ya da yarı tanrıları nereye, nasıl konumlandırmalı? Ne bilge ne deli olan bu varlıklara düşen, bu ölümlü dünyada, başlangıçta Zeus'un görevi olan temel görevi sürdürmektir: Düzen düzensizliğe, kozmos ve uyum ahenksizliğe galebe çalsın diye hep yeniden doğan kaosun güçlerine karşı mücadele etmek. İşte bu noktada, düzensizliğin güçlerinin canavarca her yeniden bedenlenmesine karşı zafer kazanan şanlı yıkıcılar olan —doğrusu sıradışı— bu insanların hikâ-

yesini anlatmamız gerekecek (5. Bölüm). Böylece Theseus, İason, Perseus ve Herakles, Titanlara karşı çarpışan Zeus misali, kaosun ilk güçlerinin hep mümkün yeniden doğuşunu ya da aynı anlama gelen kozmik düzenin kırılganlığını simgeleyen meşum ve korkunç varlıkların peşine düşüp köklerini kazımaya devam edeceklerdir.

Nihayet geriye *beşinci sorgulama* kalıyor. Bir yanda kozmos ve Odysseus gibi ona uygun biçimde yaşayanlar; diğer yanda, kozmosun yasasını reddedip *hybris* içinde yaşayanlar veya tanrıların düzeni yeniden tesis etmesine yardımcı olup kahramanlaşanlar vardır. Ne bilge ne kötücül ne kahraman olan ve sürekli öngörülemez felaketlerin altında ezilen, bazen neşe ve mutluluk anlarına mazhar olup elbet bazen de nedenini nasılını hiç anlamadan hastalıklar, kazalar, doğal afetler gibi her türden fenalıkla boğuşan sizin benim gibi sıradan, basit varlıklar da vardır! Ahenkli olmasıyla tanınmış bir dünyanın, tüm güzelliğiyle Olymposlular tarafından kurulmuş ve muhafaza edilmiş, adil ve iyi olduğunu öne sürdüğümüz bir kozmosun, fenalığın iyilere ve kötülere ayrım gözetmeden vurmasına izin vermesini nasıl açıklamalı? Özellikle Oidipus ve Antigone mitleri, ahenk ve adalet ilkelerine dayanan bir kozmoloji bağlamında kaçınılması mümkün olmayan bu temel soruya cevap verir (6. Bölüm).

Nihayet, sonuç babında, kısaca Dionysos figüründen söz edip, mitolojinin düzensizlik ile düzenin, kaos ile kozmosun zorunlu uzlaşısıyla nasıl yüzleştiğini görerek, felsefenin mitolojiye nazaran neler getirdiği ve Yunan mitolojisinden daha kavramsal kurtuluş öğretilerine geçilmesinin sebepleri üzerine bir sorgulamayla son noktayı koyacağız. Göreceğimiz üzere, felsefenin Yunan ön tarihi onun tüm tarihini benzeri olmayan bir çarpıcılıkla işte bu noktada aydınlatır.

Demek ki bu kitap başlangıçtan başlıyor, yani sahip olduğumuz en eski, en eksiksiz ve en önemli metinde, Hesiodos'un metninde sergilendiği haliyle tanrıların, dünyanın ve insanların doğumunun anlatısıyla. Sonra, bana aydınlatıcı görünen belli sayıdaki ilave ve çeşitlemenin analizini katıyorum, ama başlangıç seviyesindeki okurlar bile hatalı sonuçlar çıkarmasınlar, ilerledikçe

kaybolmasınlar ve de âlimliği değil anlamı hedefleyen bir bilgiyle aydınlansınlar, zenginleşsinler diye *hep bu eklemelerin kökenini ve anlamını belirterek*. Aslında kararlılıkla pedagojik amaçlar gütmesine rağmen yöntemsel açıdan son derece titiz olmaktan da geri kalmayan bu çalışmada, seleflerimin eserlerinin kılavuzluğunu izledim elbette. Burada, hem bu hususta hem de başka bakımlardan, merhum Jean-Pierre Vernant'a olan borcumu ifade etmeliyim. Torunu için yazdığı kitap —*L'Univers, les dieux, les hommes. Récits grecs des origines*—[17] bana ilham vermekle kalmadı, diğer kitaplarının tamamı gibi büyük ölçüde model oldu. Aynı şey Yunan tragedyası konusunda Jacqueline de Romilly'nin eseri için de geçerli. Eğitim bakanlığı görevindeyken, "klasik beşerî bilimler"in [eski Yunan ve Latin yazını] gözden düşüşünden endişe duyan bu iki büyük âlimle konu üzerine tartışmıştık. Endişelerini, her halükârda antikçağa duydukları sevgiyi paylaşıyordum ve korkarım pek başarı kaydedemeden onları teselli etmeyi, korktukları gerçek ya da farazi düşüşün önünü alacak "tedbirleri" hayata geçirmeyi denedim... Fakat bu hususta olduğu gibi başka mevzularda da, sanırım politik eylemden ziyade kitaplarla daha faydalı oluyoruz: Politik eylem denetlenmesi mümkün olmayan pek çok baskı ve kısıtlamaya, fazlalıkları ve çeşitlilikleri dolayısıyla sonuçları hiç öngörülemeyen engel ve kösteklere takılıyor.

Zamanı geldikçe anacağım daha başka eserlere de borcum çok, bilhassa Pierre Grimal'in yönettiği klasikleşmiş *Dictionnaire de la mythologie*'ye.[18] Ama okumamın ya da yeniden okumamın gerektiği özgün metinler dışında, Timothy Gantz'ın *Les Mythes de la Gréce archaique*[19] [Eski Yunan Mitleri] başlıklı eseri benim için hepsi arasında büyük kıymet taşıyanlardan. Ömürlük bir çalışma bu. Gantz, araştırmacının mütevazılığıyla birleşmiş sonsuz bir sabır ve ilimle, aşırı yorumlardan kaçınarak, mitleri yazarlarıyla eşleştirmeyi, tarihsel olarak sınıflandırmayı ve böylece her mito-

17 Jean-Pierre Vernant, *Torunuma Yunan Mitleri*, çev. Mehmet Emin Ozcan, Helikopter, 2009 -ç.n.

18 Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü – Yunan ve Roma*, çev. Sevgi Tamgüç, Kabalcı, 2012 –ç.n.

19 Berlin, 2004, Fransızca çeviri.

lojik anlatının (bildiğimiz kadarıyla) özgün versiyonuyla zaman içinde ortaya çıkıp onu zenginleştiren, tamamlayan ya da bazen yalanlayan çeşitlemelerini ayırt etmeyi başarıyor.

Gantz'ın bize nihayet geri kazandırdığı bu zenginlik, hatta bereket antik mitolojik yapıtlarda yolumuzu emniyetle bulmamızı sağlıyor.

Üslup, kitabın düzenlenişi ve gençlere düşecek hisse üzerine son notlar

Yaşamayı Öğrenmek'in ilk cildinde olduğu gibi, hitap ettiğim kişiyle senli benli konuşmayı seçtim. Bunun, zaman zaman bana bu konuda yöneltilen itirazlara bence fersah fersah üstün gelen iki gerekçesi var. İlki şu: Bu büyük anlatıları deyim yerindeyse kendi çocuklarım —ve yakınım olan bazı başka çocuklar— üzerinde "test ettim". İlk başta onlara hitap ediyorum ve onlara uygun yazabilmek için her an hitap ettiğim kız ya da erkek çocuğu tek tek zihnimde mutlaka canlandırıyordum. İkinci gerekçeye gelince, bu hem gerçek hem ideal çocuk okur beni, kapalı göndermelerden kaçınmaya, her şeyi açıklamaya, berrak yazmaya mecbur etti. Böylece okurumun, örneğin Hesiodos, Apollodoros, Panopolisli Nonnus ya da Hyginus kimdir, "teogoni", "kozmogoni", mitograf", "kozmos" gibi kelimeler ne manaya gelir önceden bilmesini sağlayacak bir altyapıya sahip olduğunu varsaymaktan geri durdum. Bu kelimelere sürekli ihtiyacım oldu ama senli benli konuşma beni otomatik olarak, neredeyse hiç düşünmeden, bunları tanımlamaya ve açıklamaya zorladı, oysa okuyucuya sizli bizli bir resmiyetle hitap etseydim bunu doğal yapamayacağım kesindi.

Beni onca yıl meşgul etmiş tüm bu çalışmanın altında yatan inanca göre bugün içine battığımız evrene rengini veren çılgın tüketim ile büyünün bozulmasından oluşan tuhaf karışımda, çocuklarımıza —ve kendimize de tabii— şunu göstermek her zamankinden daha elzemdir: Mitoloji her çağda okunur. Yetişkinlerin dünyasına girip kent yaşamının hercümercine karışmadan önce büyük klasik eserlerin dolambaçlı yollarında dolaşma şansı su-

nar. Burada tüketime yaptığım gönderme ne kolaya kaçmak için ne de retorik bir kurnazlık. Ailenin tarihi konusunda yazdığım kitapta[20] açıklama fırsatı bulduğum gibi, hiçbirimizin elinden tamamen kurtulduğumuzu ciddi biçimde iddia edemeyeceğimiz tüketim mantığı bağımlılık mantığıyla akrabadır. Aldığı dozları sürekli artırmaktan kendini alamayan ve yaşamı katlanılır bulmasına (güya) yardımcı olan miktara yaklaşan uyuşturucu müptelası misali, ideal tüketici de hep daha fazlasını satın almak için gitgide daha sık alışveriş yapacaktır. Oysa çocuklara yönelik televizyon kanallarına birkaç dakika bakıp programların nasıl da sürekli reklamlarla kesildiğini gözlemlemek, bunların başlıca misyonlarından birinin çocukları olabildiğince kusursuz tüketicilere dönüştürmek olduğunu anlamaya yeter. Çocukların gittikçe daha erken yaşlarda ağlarına takıldığı bu mantığın yıkıcı sonuçları olabilir. Bu mantık kafalarına yeraltı yollarından sinsice yerleşir. Ahlaki, kültürel, zihinsel düzlemde ne kadar yoksul bir iç yaşama sahipsek, dizginlerinden boşanmış satın alma ve tüketme ihtiyacına o kadar çok kapılırız. Televizyonların reklam verenlere sunduğu "boş kafa kiralama" zamanı altın değerindedir. Bu kanallar programları durmadan kesintiye uğratarak takipçilerini tam anlamıyla bir *yoksunluk* hali içine sokmayı hedefler.

Bir yanlış anlamadan kaçınalım: Burada "tüketim toplumuna" karşı bilmem kaçıncı neo-Marksist eleştiriye soyunmak gibi bir niyetim yok kesinlikle. Hele artık ritüel hale gelmiş reklam eleştirisine el atmayı hiç istemem. Devlet kanallarından reklamın kaldırılmasının problemin esasına dair herhangi bir şeyi değiştireceğini sanmıyorum. Sadece, bir aile babası ve eski Eğitim Bakanı olarak, satın alma ve sahip olma çılgınlığını —her şeye rağmen ikincil olan— yerli yerine koymak, çocuklarımıza yaşamlarının bununla başlayıp bununla bitmediğini, insan yaşamının nihai ufkunu bunun çizmediğini anlatmak bana asli önemde görünüyor. Reklamın uyguladığı baskıya direnmelerine ve bununla baş etmelerine, en azından araya biraz mesafe koymalarına yardımcı olmak için, ola-

20 Bkz. *Familles, je vous aime!* içinde, XO yay., 2006, "sağcı insanın ahlaki ve kültürel çelişkileri" diye adlandırdığım konuya ayrılmış pasaj, s. 75 vd.

bildiğince erken bir yaşta zengin, derin ve kalıcı bir iç yaşam sağlayan azıklarla donanmalarını sağlamak önem arz ediyor, hatta bağımlılığın bazen ölümcül olabileceği düşünülürse bu yaşamsal. Bunun için, sözünü ettiğimin temel ilkeye sadık kalmak gerekir: Bir insan ne kadar güçlü kültürel, ahlaki, zihinsel değere sahip olursa, satın almak için satın alma, laf olsun diye kanaldan kanala atlama ihtiyacını da o kadar az duyar. Ve bunun sonucunda da, suni arzuların sonsuzca artmasının kaçınılmazca sebep olduğu kronik tatminsizliğin yarattığı kırılganlığa o kadar az maruz kalır. Başka bir deyişle, Olma mantığının Sahip Olma mantığının önüne geçmesi için gençlere yardım etmek gerekir, işte bu anlayışla kitabımı çocuklarına gerçek bir armağan vermeyi dert edinen ebeveynlere ithaf ediyorum; bu, çocuklara arayışlarında ömür boyu eşlik edecek ve Noel'in ertesi günü olduğu gibi, ambalajlar açıldıktan hemen sonra bir kenara atılmayacak hediyelerden biridir.

Bu bağlamda Yunan mitolojisinin kaynaklarına dönüp çocuklarımızla onun esasını paylaşmayı çok önemsiyorum. Elbette, daha önce söylediğim gibi, en başta Batı felsefesinin ilk adımlarını yeni bir ışıkla aydınlatmayı hedefleyen bu kitabın tek amacı bu değil. Ama çocuklardan söz ederken "teoriye" değil tecrübeye dayanıyorum. Kendi çocuklarıma beş yaşından itibaren bu büyük mitolojik hikâyeleri anlatmaya başladığımda, gözlerinin hiç olmadığı kadar parladığını gördüm. Onlara aktardığım serüvenlerin türlü türlü yönleriyle ilgili beni soru yağmuruna tuttular. Hiç böyle bir tutku görmemiştim, ne gençlik edebiyatı ne de aslında harikulade olan Grimm, Andersen ya da Perrault'nun klasik masalları böyle bir etki uyandırmıştı. Televizyon dizileri de kuşkusuz eğlendiriyordu onları ama böyle bir heves ve tutku uyandırmakta yaya kalıyorlardı. Şundan eminim ki dünyanın oluşumuna, doğuma ve ölüme, aşkın ve savaşın yarattığı fırtınalara veya adalete, cezanın manasına ya da cesarete, maceraya ve riskin verdiği tada ilişkin Yunan mitlerinin barındırdığı derin mesaj, kendi varlıklarının ve onları çevreleyen dünyanın üzerine güçlü bir ışık düşürmelerine, televizyon ve bilgisayar ekranlarının genelde hap gibi verdiği kültürün sunduklarıyla kıyas kabul etmez bir anlayış keskinliğine kavuş-

malarına katkıda bulunur. Aynı şekilde bu hikâyelerin şu andan itibaren hafızalarına nakşolduğuna ve onlara hayatları boyu yoldaşlık edeceğine de şüphem yok. Bunun da sözünü ettiğim tüketimci iklimde onlar için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Dahası, burada keşfedeceğimiz ya da yeniden keşfedeceğimiz mitlerin ebeveynlere olduğu kadar çocuklarına da hitap ettiği aşikâr, bu da kitabın neden bazen ton değiştirdiğini, vitesten vitese geçtiğini açıklıyor. Kimileyin ebeveynlere hitap edip felsefenin doğuşunu açıklıyor, kimileyin çocuklara anlatır gibi efsanelere yelken açıyorum, kimileyin de bence daha derinlemesine tefsir edilmeye gerek duyan bazı mitolojik anekdotları yorumluyorum. Bu üslubun, *Yaşamayı Öğrenmek*'in ilk cildinde de olduğu gibi, bazen esere biraz barok bir hava verdiğinin farkındayım. Ama bu bir seçim ve aynı anda farklı katmanlarda dolaşmanın entelektüel açıdan olduğu gibi başka bakımlardan da sağladığı gerçek üstünlük hesaba katıldığında bu tercihin yol açtığı zorluğun lafını bile etmeye değmez.

Ayrıca biliyorum ki bölümler ilerledikçe okurlarımın kafasında ister istemez tarihsel, filolojik ya da hatta metafizik bazı soru işaretleri belirecek ama bunlara anlatının içinde cevap vermeye kalkmak kitabı okunamaz hale getirecek kadar ağırlaştıracaktı: Yunanlar mitolojiyi ne zaman, nasıl ve neden icat etmiştir? Bugün inançlı insanların dinlerine inandıkları gibi mitlerine inanıyorlar mıydı? Bu mitlerin, örneğin teselli etmek ya da iç rahatlatmak gibi metafizik bir işlevi var mıydı? Olympos tanrılarına ibadet ediyor ya da adlarına dinî törenler düzenliyorlar mıydı? Bugün hâlâ elimizde bulunan yazılarla en eski sözlü gelenekler arasında nasıl bir bağlantı olabilir? Yunan anne babalar akşamları çocuklarına Odysseus'un ya da Herakles'in maceralarını anlatıyor muydu? Yoksa bunlar, ortaçağda ozanların sık sık yaptığı gibi ya da hatta 17. yüzyılda peri masallarının anlatılışında karşılaştığımız gibi sadece yetişkinleri mi muhatap alıyordu? Kitap boyunca, fırsat buldukça bu yerinde sorulara dönmeye çalışacağım. Ama bunlardan şimdi bahsetmek arabayı atın önüne koşmak olacak. O yüzden sırayla gidip, anlatıların anlamlarına ve statülerine daha fazla kafa yormadan önce büyük mitleri takip etmek bana daha uygun görünüyor.

1. BÖLÜM

Tanrıların ve dünyanın doğuşu

Dünyanın başlangıcında, yokluktan ilk çıkan, gayet tuhaf bir tanrı. Yunanlar onu "Khaos" diye adlandırır. Bir kişi ya da kurgusal bir kişilik bile değildir. Bu ilk tanrısal varlığın insani hiçbir tarafı olmadığını hayal et. Ne bedeni ne yüzü ne tanımlanmasını sağlayan özellikleri var. Aslında içinde teşhis edilebilir hiçbir şeyle karşılaşmadığımız bir uçurum, bir karadelik bu. Sadece tam bir karmaşadan ibaret olan bu boşlukta hüküm süren mutlak karanlıkta hiçbir nesneyi, hiçbir şeyi seçmek mümkün değil. Üstelik bu tarihin veya hikâyenin başlangıcında, henüz herhangi bir şey görebilecek kimse de yok: Ne hayvan ne insan, hatta ne de bir tanrı. Canlı, hareketli varlıklar olmadığı gibi gökyüzü, güneş, dağlar, deniz, nehirler, çiçekler, ormanlar da yok. Kısacası, kaos denen bu ağzı açık delikte tam bir karanlık var. Her şey karmaşık, düzensiz. Kaos ucu bucağı olmayan zifirî karanlık bir uçuruma benziyor. Tam kâbuslarda olduğu gibi: İçine yuvarlanacak olsan, düşmenin sonu gelmez... Ama böyle bir şey olamaz zira ne sen ne ben ne de bir insan evladı var henüz dünyada!

Ve sonra, birdenbire, nedendir bilinmez ikinci bir tanrısal varlık çıkıveriyor kaostan. Bize bu hikâyeyi çok uzun zaman önce, M.Ö. 7. yüzyılda ilk kez anlatan ozan Hesiodos'a göre bu ilk ve kurucu olay âdeta bir mucize. Bu olup bitenin sebebini açıklamıyor ama

haklı bir gerekçesi var: Onun da elinde en küçük bir açıklama bulunmuyor. Bu dipsiz boşluktan bir şey ortaya çıkıyor, işte hepsi bu kadar ve bu şey, müthiş bir tanrıça, adı da Yunanca "Gaia" ve yeryüzü, toprak anlamına geliyor. Gaia sağlam zemin, besleyici toprak, çok geçmeden üzerinde bitkiler boy verecek, ırmaklar akacak, hayvanlar, insanlar, tanrılar yürüyecek. Gaia, toprak veya yeryüzü, ilk element, doğanın basbayağı ele gelen, somut, güvenilir ilk parçası; bu anlamda Khaos'un tam tersi. Onda sonsuzca düşmeyiz, zira bizi taşır ve alttan destekler. Gaia aynı zamanda ilk ana, toprak ana, gelecekteki tüm varlıkların —ya da neredeyse hepsinin— yakında kendisinden çıkacağı ilk kalıp.

Bununla birlikte, ırmakların, ormanların, dağların, gökyüzünün, güneşin, hayvanların, insanların ve özellikle de tanrıların bir gün, toprak anadan, yani yeryüzü tanrıçası Gaia'dan ya da şu acayip Khaos'tan çıkıvermesi için —evet Khaos'tan da bazı ölümsüz varlıklar çıkacak— üçüncü bir tanrısal varlık daha gerekiyor, üçüncü çünkü şimdiden Khaos ve Gaia var elimizde. Ve Eros, yani aşk arzıendam ediyor. Khaos gibi o da bir tanrı ama tam olarak bir kişi değil. Sözkonusu olan daha ziyade, varlıkların filizlenmesini, büyüyüp serpilmesini sağlayan bir fışkırma enerjisi, âdeta bir hayat ilkesi, yaşam gücü. Ne görebileceğimiz ne de tarif edebileceğimiz bu Eros'u aman kişisel bir varlıkla, (mesela daha sonra ortaya çıkacak ve aynı adı taşıyacak —Romalıların da *Cupido* dediği— başka bir küçük tanrıyla) karıştırmayasın. Genelde, birine değdi mi onda tutkular uyandıran oku ve yayıyla, küçük kanatlı, tombul yanaklı bir yumurcak olarak resmedilen bu hani deyim yerindeyse "ikinci" Eros, bizim ilk Eros'tan, asıl görevi gelecekte var olacak tüm tanrıları gölgelerden aydınlığa geçirmek olan henüz soyut ilkeden farklı bir tanrı.

İşte bu ilk üç varlıktan —Khaos, Gaia ve Eros'tan— hareketle her şey yerli yerine oturacak, dünya yavaş yavaş bir düzene kavuşacak. Böylece ilk ve temel soru da kendini göstermiş oluyor: Başlangıçtaki bu mutlak düzensizlikten bizim bildiğimiz ahenkli ve güzel dünyaya nasıl geçiliyor? Yakın bir zaman sonra filozofların ifade edeceği şekilde söylersek, baştaki "kaostan" "kozmosa",

yani mükemmel düzene, güneşin tatlı ışınları altında her şeyin harikulade bir nizam bulacağı muhteşem ve cömert doğanın güzel ve doğru tertibine nasıl geçilecek? İlk hikâye, her şeyin, tüm varlıkların, doğal elementlerin, insanların ve de tanrıların kökenine dair ilk anlatı bununla ilgili. Bu, tüm Yunan mitolojisinin kurucu anlatısı olduğundan bizim de onunla başlamamız gerekiyor.

İşin esasına gelebilmek için sana bir de dördüncü "kişilik"ten —kişilik diyorum çünkü bu da gerçekten bir birey değil— bu garip hikâyenin dördüncü "başoyuncusundan" bahsetmem gerekiyor. Hesiodos, şimdilik rehber edindiğimiz şiirinde, ilk başlangıç zamanlarına yerleştirdiği başka bir tanrısal varlıktan söz eder. Sözkonusu bu yeni karakter Tartaros. Sana daha önce söylediğim gibi, bu gerçek bir kişi değil, en azından insanları örnek alarak kullandığımız anlamda değil. Küfle kaplı, yine zifirî karanlıklara gömülmüş, sisli, rutubetli, korkunç bir yer öncelikle. Tartaros'un mekânı, Gaia'nın en derinlerinde, yeraltının en uzak diyarlarında. Zamanı geldiğinde ölüler, ama ayrıca mağlup veya cezalı tanrılar da, çok geçmeden cehennem diye tarif edilecek bu yere sürgün edilir. Şu halde, diğerleri gibi hem bir tanrı hem de bir yer olan, bir yandan örneğin çocuk sahibi olabilen ilahi bir varlıkken diğer yandan da doğanın bir parçasını, kozmosun bir köşesini oluşturan ünlü Tartaros'un konumuyla ilgili Hesiodos bize ilginç bir ipucu veriyor. Söylediğine göre, Tartaros gökyüzü yeryüzüne ne kadar uzaksa toprak yüzeyinin o kadar altında gömülüdür; buna bir de belki onu gözünde canlandırmana daha çok yardımcı olacak bir görüntü daha ekler: Kocaman bir örs hayal et; örs ne dersen, demircilerin şekil vermek amacıyla metal nesneleri çekiçle döverken altlık olarak kullandıkları bir tür büyük bronz masa. İşte, Hesiodos'a göre, bu kocaman ve ağır mı ağır bronz parçasının gökyüzünden yeryüzünün zeminine düşmesi dokuz gece dokuz gün alır ve yeryüzünden Tartaros'un zeminine varması için bir dokuz gece dokuz gün daha gerekir! İnsanları olduğu gibi tanrıları da dehşete düşüren bu cehennemî yerin Gaia'nın ne kadar derinlerinde gömülü olduğunu biraz anlamışsındır.

Ama gel arabayı atın önüne koşmayalım da yine Gaia'ya döne-

lim, zira ciddi olaylar onunla başlayacak. Unutma, şu an için bu ilk varlıklar dışında ne gökyüzü ne dağlar ne insanlar ne tanrılar var henüz. Öyleyse özetlemek için doğum sıralarına göre bu dördünün adını tekrar sayalım: Khaos, Gaia, Tartaros, Eros. Doğmuş başka hiçbir şey yok şimdilik.[21]

Ama tam da, kuşkusuz Eros'un enerjisinin itici gücüyle, kocası veya sevgilisi olmayan Gaia, kendi derinliklerinden ve güçlerinden tek başına harika bir tanrı dünyaya getirir: Uranos. Yeryüzünün üstünde yer alan (daha doğrusu yayılan ya da üstünde uzanan) yıldızlı gökyüzü Uranos âdeta Gaia'nın göksel ikizidir. Onun bulunduğu her yerde, yani toprağın veya yeryüzünün bulunduğu her yerde "Uranos", başka deyişle her yerde onun üstüne asılmış gökyüzü bulunur. Herhalde bir matematikçi bunu tarif etmek için, tamamen aynı uzama, aynı yayılıma sahip iki küme derdi. Uranos'ta Gaia'ya milimi milimine denk gelmeyen tek bir nokta bile yoktur... Buna rağmen, Gaia, yine başka bir tanrıyla sevişmeden, içinden diğer çocuklarını çıkarır. Ourea diye adlandırılan dağlar ve o dağlarda ikamet eden büyüleyici güzellikteki genç kızlar nymphelerdir bunlar ama tanrısal varlıklar olduklarından insan değildirler. Son olarak da Pontos, "deniz" tanrısı ya da denizin tuzlu suyu gelir. Gördüğün gibi, evren yavaş yavaş biçim almaya başladı, gerçi tamama ermesine daha çok vakit var.

Tek hamlede hem tanrıların hem de dünyanın doğuşunu anlatan bu hikâyenin statüsünü anlamanın çok önemli olduğunda ısrar ediyorum ama şunu da dikkat et, az önce sözünü ettiğimiz, fiziksel evrenin tüm kesimleri mitolojide hem "doğanın parçaları" hem de

---

21 Doğrusunu söylemek gerekirse, şimdilik bir kenara bırakacağımız diğer iki tanrının içinden çıktığı Khaos'un çocukları var bir de. Bu iki çocuk, Erebos, gölgeler ya da karanlıklar, ve Nyks, gece. Bunlar iki farklı tür karanlığı temsil ederler. Erebos her şeyden önce yeraltında, sözgelimi Tartaros'ta hüküm süren karanlıktır. Gece ise dışarının karanlığıdır, yeraltında karşılaştığımız değil de yerin üstünde, gökyüzünün altında bulunan karanlık. Demek ki bu ikinci karanlık mutlak değildir, ondan sonra gelen gündüze göre düşünülmelidir... Her gün olan şey yani! Erebos ile Gece sevişirler ve çok geçmeden iki başka tanrısal yaratık dünyaya gelir. Aether, yani dağların tepelerini süsleyecek parlak sis, bulutların üstünde ebediyen pırıl pırıl ışıldayan yer. Tanrıların yaşadığı diyarı, Olympos'u aydınlatacak olan bu ışık yeraltı karanlığı Erebos'un tam zıttıdır bir anlamda. Sonra, Aether'in yanı sıra, Hemera doğar, o da her sabah gecenin ardından gelen gündüzdür.

tanrısal varlıklar olarak görülür. Nasıl ki yeryüzü, hem üzerinde yürüdüğümüz, bitkilerin boy verdiği toprak hem de tıpkı senin benim gibi Gaia diye bir özel isim taşıyan muazzam bir tanrıçaysa, aynı şekilde gökyüzü de hem doğal bir unsur, başımızın üzerinde uzanan güzel mavilik hem de şimdiden kişileşmiş ve yine, Uranos diye kendi özel adı olan bir tanrıdır. Aynı şey dağlar, Ourea, deniz, Pontos, ya da dünyanın en diplerine kök salmış cehennem, yani Tartaros için de geçerlidir. Bu, sözkonusu tanrısal varlıkların yeri geldiğinde evlenebildiği, aralarında birleşebildiği ve çocuk sahibi olabildiği anlamına gelir. Az ya da çok tanrısal özellik taşıyan binlerce başka yaratık, sözünü ettiğimiz bu ilk tanrılardan işte böyle doğacaktır. Hikâyenin temel hattından kopmamak için şimdilik bunların çoğunu bir kenara bırakıp, daha dünya düzene kavuşmamışken, hakiki kozmik bir düzen, yani insanların içinde yaşayıp ölebileceği ahenkli ve istikrarlı bir evren inşa edilmemişken vuku bulan korkunç dramın anlaşılmasında vazgeçilmez yerleri olan kişilere odaklanacağız.

Bu ilk mitsel anlatıda, doğal dünyanın doğuşu ile tanrıların doğuşu birdir, bu yüzden iki doğum aynı hikâye içinde üst üste biner. Özetle, yeryüzünün, gökyüzünün ya da denizin doğuşunu anlatmak, Gaia'nın, Uranos'un, Tartaros'un ya da Pontos'un maceralarını anlatmaktır, gerisi için de aynı şeyin geçerli olduğunu göreceksin zaten. Unutma ki, aynı sebeple, bu ilk tanrısal varlıklar, senin benim gibi özel isim taşısalar da, kendilerine has bir psikolojiye ya da kişiliğe sahip olmaktan ziyade doğanın arı güçleridir. Dünyaya düzen vermek için, daha sonra başka tanrılara da dayanmak gerekecektir; doğal değil kültürel tarafları ağır basacak bu tanrılar, evreni başlatan ilk doğal güçlere göre daha akıllı ve bilinçlidir. Bu hikâyeye itici gücünü veren en ilginç yönlerinden biri de zaten akla, hileye, ölçüp biçmeye doğru bu ilerleyiş, kısacası Yunan tanrılarının bu şekilde insanileşmesidir... Ama her halükârda kesin olan şu ki başlangıçta tanrıların doğuşuyla doğal elementlerin ortaya çıkışı birbirinden ayrılmaz. Şimdi kullanacağım sözcüklerin sana biraz karmaşık geleceğini biliyorum, çünkü bu sözcükleri henüz tanımıyorsun, ama "teogoni" ile "kozmogoni" aynı şeydir. Peki bu ne anlama geliyor? Aslında bu eski Yunanca terimlerin anlamı

çok basit, yani korkmana gerek yok. Fakat onları bu noktadan sonra tanıman iyi olur. Ben az önce başka şekilde söylemiş olsam da en basit haliyle şu anlamlara gelirler: Dünyanın (kozmos) doğumu (goni) ve tanrıların (teo) doğumu (yine goni). Öyleyse kozmogoni, yani dünyanın doğumu bir teogonidir, yani tanrıların doğuşunun hikâyesidir, aynı şeyi tersinden de söyleyebiliriz.

Bu açıklama hemen iki şeyi anlamanı ve umuyorum aklında tutmanı sağlar.

Öncelikle, kozmos, tıpkı ölümsüz tanrılar gibi ebedî olsa bile her zaman var olmamıştır. Başta düzen değil kaos hüküm sürüyordu. Başlangıçta en beter karmaşanın ve en koyu karanlığın hâkim olması yetmiyormuş gibi, yakında göreceğimiz üzere, ilk tanrılar, onlardan bekleneceği gibi büyük bilgelik sahibi falan değildirler, aksine nefretin pençesinde, kaba saba ihtiraslara kapılmış halde yaşarlar, öyle yontulmamışlardır ki kendi aralarında korkunç savaşlar yaparlar.

En başından beri ahenk içinde olmadıklarını söylemek hafif kalır ve tam da bu yüzden dünyanın, ahenkli kozmik düzenin doğuşu, sonunda bir "bir tanrılar savaşı" biçimine bürünecek uzun bir tarihe sahiptir. Göreceğin gibi korkunç bir hikâye bu, bir sürü gürültü patırtı kopacak ama aynı zamanda bağrında bilgelik mesajı da taşıyan bir hikâye: Dünyanın düzeniyle uyumlu bir yaşam, her ne kadar ölümlüler için olduğu gibi bir gün sona ermeye yazgılı olsa da, diğer tüm varoluş biçimlerine yeğdir, hatta deyim yerindeyse "başıbozuk" ya da "çivisi çıkmış" bir ölümsüzlükten bile daha iyidir. Yine de, bizi çevreleyen dünyayla uyum içinde yaşayabilmemiz için, bu düzenli dünyanın, bu ünlü kozmosun var olması gerekir, oysa bizim şu an içinde bulunduğumuz evre bundan henüz çok uzak!

Yine şunu da belirtelim ki daha kökenlerde olduğumuz bu evrede henüz gerçek anlamıyla mekân da yok. Gökyüzü ile yeryüzü arasında, Uranos ile Gaia arasında boşluk ya da aralık yok, çünkü bunlar birbirine geçmiş durumda. Dolayısıyla evren en başta şimdiki yüzüne sahip değil, gökyüzü ile yeryüzü bildiğimiz o büyük mesafeyle ayrılmamış daha. Bronz örs hikâyesi de bunu anlatmaya çalışıyor zaten. Ama bundan başka, gerçek manada zaman da yok, en azından şimdi bildiğimiz (yeni kuşakların art

arada gelişinde somutlaşan) zamana benzer bir zaman sözkonusu değil. Gerçekten zaman içinde yaşayacak olanlar yani ölümlüler de henüz doğmuş değiller.

Şimdi, bildiğimiz haliyle evrenin, bu başlangıç verilerinden nasıl yavaş yavaş meydana çıktığına bakalım.

Gökyüzü (Uranos) ile yeryüzünün (Gaia) acılı ayrılışı: Zamanın ve mekânın doğuşu

Uranos, yani gökyüzü kocaman bir tavana benzeyen, "yukarıda asılı" gökkubbe değil henüz, tersine ikinci bir deri gibi Gaia'ya bağlı. Ona değiyor, her yerde durmaksızın onu okşuyor. Hani deyim yerindeyse olabildiğince yapışmış, sarmalamış. Ya da iyice açık kılmak için şöyle tarif edelim: Uranos durmadan Gaia ile sevişiyor, onunla yatıyor. Tek yaptığı bu. "Saplantılı", tek bir tutkuya, erotik tutkuya kapılmış. Her an Gaia'yı örtüyor, onu kucaklayıp, onda eriyor. E bunun kaçınılmaz bir sonucu var tabii: Ondan bir sürü çocuğu oluyor. İşte onlarla beraber işler ciddiye biniyor, bir şeyler gerçekten başlıyor.

Zira Uranos ile Gaia'nın çocukları aslında ilk "gerçek tanrılar" olacak, artık şöyle böyle soyut olmayan kişiliklere sahip ilk tanrılar bunlar ve hakiki "karakterler"e dönüşecekler. Daha önce açıklamaya çalıştığım gibi, tanrısal olanın insanileşmesine tanıklık ediyor, sahiden kişilik havası taşıyan, bireyselleşmiş, bir psikolojileri olan tanrıların ortaya çıktığını görüyoruz; bazen birbirleriyle çelişseler, hatta yıkıcı olsalar bile daha işlenmiş tutkulara, daha gelişkin duygulara sahipler. Yunan tanrıları, sözgelimi Hıristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin Tanrı'sının aksine, mükemmel bilgeliğe sahip olmaktan çok çok uzaklar. Kökenlere dair bu anlatıya yön veren soruyu, başlangıçtaki kaostan hareketle kozmosun doğuşu sorusunu tüm genişliğiyle ancak bu çocuklarla birlikte sorabileceğiz. Hiç durmadan daha karmaşık hale gelecek bu ilk evreni ahenge kavuşturmak için onlara kelimenin her anlamında karakter, cesaret ve daha pek çok başka nitelik gerekecek. Buysa Newton'un yerçekimi gibi, öyle sadece doğal güçlerin oyunuyla körlemesine olacak bir iş değildir. Bu düzen öyle güzel, öyle karmaşıktır ki zorunlu olarak akılla alın-

mış kararlara dayanır... Sana anlatacağım tanrıların teker teker sahneye çıkış süreci işte bu ilerlemeden doğar.

Uranos ile Gaia'nın, gökyüzü ile yeryüzünün soyundan gelen bu ilk nesil tam olarak kimlerden oluşur? Ve nihayet dengeye ulaşmış kozmik düzenin eksiksiz ve bütün halde belirişine kadar bunların başından hangi maceralar geçecek?

Bunlar öncelikle Uranos'un onlara verdiği isimle "Titanlar"dır. Altısı erkek ve altısı dişidir. Dişi olanları erkek kardeşlerinden ayırmak için onlara Titanidler de denir. Bu Titanların üç tane ortak özelliği vardır. Bir kere bunlar, tüm tanrılar gibi, kesinlikle ölümsüzdür. Olur da onlarla savaşa tutuşulursa öldürmeyi ummamak gerekir! Sonra muazzam, tükenmez, aklımızın almayacağı kadar insanüstü bir güçleri vardır. Tam da bu yüzden bugün konuştuğumuz dilde hâlâ "titan [dev] gibi" tabirini kullanırız. Yine aynı sebeple çok sağlam ve dirençli bir metale "titanyum" adını vermişizdir. Bu tanrıları kışkırtmamak akıllıca olur. Son olarak, hepsi güzel mi güzeldir. Bu yüzden hem korkutucu hem de büyüleyici varlıklardır, çoğu kez de şiddet doludurlar zira kendilerinde kökenlerinin izini muhafaza ederler. Yeryüzünün derinliklerinden doğmuş, başlangıçtaki kaosa hâlâ çok yakın olan cehennemî Tartaros'un fokur fokur kaynayan sularından gelmişlerdir. Burası belki Gaia'nın da doğum yeridir, zira Hesiodos bize onun Khaos'tan "sonra" geldiğini söyler ama ondan türeyip türemediği meselesini belirginleştirmez ama bu akla yatkın bir varsayımdır. Her halükârda, Titanların kozmostan ziyade kaosun güçleri olduğu, nizam ve ahenkten değil düzensizlik ve yıkımdan beslendiği açıktır.[22]

Bu müthiş altı Titan ve görkemli altı Titanid dışında Uranos,

22 Hadi isimlerini de verelim, ama en gençleri olan Kronos'u akılda tutman gerektiğini daha baştan bil, zira o, anlatmaya devam edeceğim hikâyede başlıca rollerden birini oynayacak. Doğum sırasına göre gidersek en başta Okeanos, yani mitolojinin, yuvarlak ve yassı bir diske benzeyen yeryüzü etrafında tam bir tur atıp, onu çepeçevre sarıyor şekilde tasvir ettiği okyanus-ırmak. Sonra Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve nihayet birazdan ele alacağımız Kronos. Hesiodos onun için "art düşünceli" der, onu neden entrikacı gördüğünü birazdan anlayacağız. Dişilerin tarafında ise, Theia (ki Yunanca "ilahe" demektir), Rheia, Themis (adalet), Mnemosyne (hafıza), Phoibe (ışıltılı) ve aşk esinleyen deniz kraliçesi Tethys gelir.

Gaia ile birlikte, Hesiodos'un deyişiyle "tanrılara çok benzer" üç canavarsı varlığa hayat verir, ama bunların tanrılardan bir farkı vardır: Alınlarının ortasında yer alan koca bir göz! Bunlar, kozmosun, düzenli ve ahenkli dünyanın inşasının tarihinde yine tayin edici bir rol oynayacak "Tepegözler"dir (Kykloplar). Kardeşleri Titanlar gibi, olağanüstü güçlüdürler ve hiddetleri sınır tanımaz. Yunanca isimleri tam da bu özelliklerine işaret eder, zira kasırga ve fırtınayı çağrıştırırlar. İlk önce gök gürültüsü gibi "gürleyen" Brontes vardır. Sonra Steropes, "şimşek", ve Arges, "yıldırım" gelir. Tüm tanrıların gelecekteki kralı Zeus'a en dehşetli silahlarını verecek olanlar bunlardır: Gerçekten de Zeus rakiplerini kör edip yere sermek için onlara gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım yağdırır.

Nihayet, gökyüzü ile yeryüzünün aşkı, on iki Titan ve üç Tepegöz'den —eğer böyle bir şey mümkünse— daha da dehşet verici olan üç varlığa daha hayat verir. Bunların her birinin elli başı vardır ve omuzlarından çıkan yüz kol akıl almaz bir kuvvete sahiptir. Bu sebeple onlara Yunancada, "yüz kol" anlamına gelen "Hekatonkheires" adı verilir. Öyle etkileyici varlıklardır ki Hesiodos — yine de onlara ad vermeden önce— dikkatlerini çekme tehlikesine girmemek için en iyisinin onları isimleriyle hiç çağırmamak olduğunu belirtir. İlkinin adı Kottos, ikincisininki Briareus ve üçüncüsününki Gyes'tir. Tepegözlerin yanı sıra, bunlar da gelecekteki kozmik düzende önemli bir rol üstleneceklerdir.

Tanrıların savaşı: İlk tanrılar olan Titanlarla çocukları Olymposlular arasındaki çatışma

Gelecekteki düzen diyorum zira sana daha önce de söylediğim gibi, —eğer Khaos'un uçurumsu boşluğuna karşıt olarak sağlamlığına göre hüküm verirsek onun hakkında tahmin edeceğimiz üzere— Gaia'nın olsa olsa dileyebileceği tamamlanmış ve ahenge kavuşmuş kozmostan henüz uzağız. Doğrusu, sana ipuçlarını verdiğim gibi, ufukta bir savaş görünüyor, hem de ne savaş. Nitekim başlangıçtaki kaosa, düzensizliğe yakın ilkel güçler zincirlerinden boşanacak ve yaşayabilir, düzenli bir dünya kurmak için onlara hâkim olmak, gem vurmak ve mümkün olduğunca onları medeni-

leştirmek gerekecek. Nereden doğuyor bu devasa çekişme? Nasıl sona erecek? Hesiodos'un kozmogoni/teogonisi olan Yunan mitolojisinin bu kurucu anlatısının bütün konusu bu mücadele, zira ilkel düzensizlik ve şiddetten, içinde insanların yaşayabileceği ve mümkün mertebe esenliklerini arayabileceği iyice çekip çevrilmiş kozmik düzene geçiş bu hikâye etrafında şekillenecek.

Bakalım olaylar nasıl başlıyor.

Uranos çocuklarından nefret etmektedir: On iki Titan'dan olduğu kadar Tepegözlerden ve Yüzkollulardan da. Onlara karşı büyük bir kin duymaktadır. Bunun sebebi hiç kuşkusuz, aralarından birinin yerine geçip, ondan sadece yüce iktidarı değil aynı zamanda hem annesi hem de karısı olan Gaia'yı çalmalarından duyduğu korkudur. İşte bu yüzden Uranos Gaia'dan çıkıp gün ışığını görmelerini engellemek için Gaia'yı sıkı sıkıya örter. Onlara hiçbir boşluk, mekân bırakmaz, öyle ki annelerinin karnından çıkabilecekleri en küçük bir çatlağı bile kapatır. Onları yeryüzünün en derinlerine, Tartaros'un kaotik bölgelerine sürgün eder, bu nedenle çocukları onu asla affetmez. Tüm bu çocuklara hamile olan Gaia da içinde sıkışmış kızlarını ve oğullarını daha fazla tutamaz! Böylece onlara seslenip, özgürleşmelerine, kanatlanıp uçmalarına, büyümelerine, hatta sözcüğün hem gerçek hem de mecazi anlamında gün yüzü görmelerine mâni olan berbat babaya karşı ayaklanmaya teşvik eder. Sonuncuları olan Kronos, ona babası Uranos'a karşı korkunç bir oyun oynamayı öneren annesinin çağrısını duyar. Gaia iç organlarında akan, yeraltının en derin oyuklarında dolaşan eriyik metalden (başka anlatılar bunun çakmaktaşından olduğunu söyler ama ben burada Hesiodos'un bahsettiği gri metal, yani muhtemelen demir anlatısına sadık kalıyorum) bir orak yapar. Sözkonusu alet son derece keskindir ve Hesiodos onun "sivri dişli" olduğunu belirtir. Gaia onu Kronos'a teslim edip, ondan doğrudan babasının cinsel organını kesmesini ister!

Uranos'un hadım edilmesi gayet belirgin şekilde anlatılır. Hatta ayrıntılara kadar girilir zira bu ayrıntılar "kozmik" neticelere, yani dünyanın inşasında tayin edici etkilere sahiptir. Kronos demir

orakla silahlanmış halde deyim yerindeyse pusuya yatıp babasını bekler. Uranos âdeti olduğu üzere Gaia'yı sarmalayıp içine girer. Kronos da fırsattan istifade sol eliyle (daha geç tarihli bir efsane o andan itibaren sol elin "uğursuz" hale geldiğini ve alçaklığın damgasını yediğini iddia eder) babasının cinsel organını yakalar ve sağ eliyle tek vuruşta keser. Yine sol eliyle hâlâ kanlar içindeki talihsiz organı omzunun üstünden fırlatır. Bu kesinlik asla lüzumsuz değildir ya da sadist bir ayrıntıyla hikâyeye dokunaklı bir unsur katmak için uydurulmamıştır, çünkü Uranos'tan akıp toprağa ve denize karışan kandan yine korkunç ya da yüce bazı tanrısal varlıklar doğacaktır.

Bu tanrısal varlıklar hakkında hemen birkaç kelime edeceğim zira bunlarla akabinde birçok mitolojik anlatıda tekrar karşılaşacağız.

Uranos'un kesilen uzvundan doğan ilk üç yaratık, nefret, intikam ve uyuşmazlık (Yunanca *eris*) tanrılarıdır, çünkü bunlar kendilerinde doğumlarına bağlı şiddetin izini taşırlar. Buna karşılık sonuncusu, Eris imparatorluğuna değil Eros, yani aşk krallığına mensuptur. Sözkonusu olan, güzellik ve tutkulu aşkın tanrıçası Aphrodite'dir. Buna biraz daha yakından bakalım.

Talihsiz Uranos'un kesilen uzvundan ve ondan akıp yeryüzüne, Gaia'ya yayılan kandan ilk önce Yunanların "Erinysler" [öfkeler] diye adlandırdığı dehşet verici tanrıçalar doğar.[23] Ozan Vergilius'a göre sayıları üçtür ve adları Alekto, Tisiphone ve... Megaira'dır. Evet ya, gündelik dilde özellikle nahoş bir kadını ifade etmek için bazen kullandığımız ünlü "cadaloz" (*mégére*) sözcüğü işte buradan gelir. Zira itiraf etmek gerek ki Erinysler pek öyle sevimli yaratıklar değildir. Daha önce söylediğim gibi, bunlar intikam ve nefret tanrıları olup aile içinde işlenmiş suçların sorumlularını takip ederek onlara tarifsiz eziyetler ve işkenceler yaparlar. Bunlar

23 Hesiodos bize ne sayılarını ne adlarını söyler. M.Ö. 1. yüzyılda doğan büyük Latin ozan Vergilius sayesinde bunlar hakkında biraz daha fazlasını bilebilmek için altı asır daha beklemek gerekecek. Laf arasında sana bu açıklamayı yapmamın sebebi bu mitolojik anlatıların oluşması için gerekmiş olan zaman konusunda şimdiden bir fikir sahibi olabilmen. Bunlar tek seferde doğmamış, tek yazarın elinden çıkmamış, tersine asırlar boyu şairler ve filozoflar tarafından durmadan tamamlanmışlardır.

doğuşlarından itibaren âdeta bunun için hazırlanmışlardır, çünkü başlıca yazgıları, babaları Uranos'un, yani en küçük oğlu Titan Kronos tarafından ona karşı işlenmiş suçun öcünü almaktır. Ama şahsi davalarının ötesinde, birçok mitsel anlatıda önemli rol oynayacaklardır. Bu hikâyelerde tüm ailevi suçların, hatta daha geniş ölçüde, misafirperverliğe, yani yabancı olsalar bile aileden biri gibi muamele edilmesi gereken misafirlere karşı işlenen suçların da korkunç öç alıcısı işlevini yerine getirirler. Örneğin bilip istemeden babasını öldürerek annesiyle evlenen zavallı Oidipus'u yeryüzünün girdabına çekecek olan onlardır. Bu varlıkların bazen "Eumenides", yani "İyi Niyetliler" diye de adlandırıldığını bilesin. Hesiodos'un şiirinde böyle değildir ama örneğin ondan biraz daha sonra, M.Ö. 6. yüzyılda doğan büyük Yunan ozanı Aiskhylos'un tragedyalarında bu şekilde adlandırılırlar. Aslında, bu gayet yumuşak isimler onları âdeta yatıştırmaya yöneliktir. Şimşeklerini üzerlerine çekmemek için bu adlandırma yapılmıştır. Latincede ise "Öfkeliler" (Furialar) haline gelirler. Hesiodos bunlardan ayrıntılı bahsetmez ama ondan sonra gelen şairlerde görünüşleri gaddar kadınlar olarak tasvir edilirler. Korku salan pençelerini göstererek yeryüzünde sürünürler, kanatları da kurbanlarını bir çırpıda yakalamalarını sağlar, ellerindeki kamçıyı savururlar, saçları yılanlarla sarmaş dolaş olmuştur, ağızlarından kanlar damlar... Kaderi, yani tüm varlıkların tabi olduğu kozmik düzenin yasalarını cisimleştirdiklerinden, bizzat tanrılar da onların kararlarına az çok uymak mecburiyetindedir, öyle ki ölümlü ölümsüz herkes onlardan korkup nefret eder...

Sonra, yine Uranos'un toprağa, Gaia'ya karışmış kanından dünyaya gelen Meliadlar adlı nympheler güruhu vardır. Bunların adı Yunancada, dişbudak (*frêne*)[24] denen ağaçlarda doğmuş genç kızlar anlamına gelir. Yine bunlar da ürkünç ve savaşçı tanrısal varlıklardır, zira tam da hüküm sürdükleri dişbudak ağaçlarıyla en etkili silahlar yapılır, özellikle de savaşmaya yarayan yaylar ve mızraklar.

Erinyslere ve Meliadlara ilaveten, Uranos'un Gaia'nın üzeri-

24 Fransızca *frêne*, öfkelenme, köpürme, çılgınlık anlamındaki *frénésie*'nin kökenidir –ç.n.

ne düşen kanı başka dehşet verici varlıklara, Devlere hayat verir. Bunlar topraktan tam teçhizat silahlanmış ve zırhlı olarak çıkarlar. İşleri güçleri şiddet ve kan dökmektir. Hiçbir şeyden korkmazlar, savaş ve katliamdan daha uygun bir şey yoktur onlar için. Kendilerini ancak böyle rahat hissederler. Hesiodos bize onlar hakkında daha fazlasını söylemez, ama bir kez daha, aynı anlatının daha geç zamanlı çeşitlemeleri Devlerin krallara başkaldırdığını iddia eder; bu isyan korkunç bir savaşa sebep olacaktır: Yunanlar bu savaşa "Gigantomakhia" der, yani "Devler Savaşı". Elbette tanrılar bu savaştan galip çıkar ama bu zafer için Herakles'in yardımına ihtiyaç duyarlar.[25] Daha sonra bundan söz edeceğiz.

Gördüğün gibi, Uranos'un toprağa karışan kanından şimdilik dünyaya gelen tüm kişilikler, intikama, nefrete ya da savaşa aç korkunç varlıklar. İşte bu manada, Erinysler, Meliadlar, nympheler ve Devler düpedüz, uyuşmazlığın ve her türlü kötü çekişmenin kişileşmesi olan Eris adlı tanrısal varlığın alanına girerler. Zaten Eris gölgeler içinde, karanlık bir varlık; Gece Nyks'in, tıpkı Gaia gibi kocaya ya da âşığa ihtiyaç duymadan tek başına dünyaya getirdiği kızlarından biri.

Ama Gökyüzünün cinsel organlarından bir başka tanrıça daha ortaya çıkar. Bu tanrıça, Eris'e değil Eros'a aittir, uyuşmazlık ve ihtilafın değil aşkın alanında yer alır (Yunancada bu iki sözcüğün yakınlığı sanki olguların benzerliğine de işaret eder, zira aşktan nefrete, Eros'tan Eris'e kolayca geçeriz). Sözkonusu olan tam da güzellik ve aşk tanrıçası Aphrodite'dir. Hatırlarsan Uranos'un cinsel organından akan kan toprağa düşmüştü ama Kronos organın kendisini omzunun üzerinden uzağa fırlatmıştı, işte bu organ denizde kaybolmuştur. Aslında denizde yüzmektedir! Beyaz köpüklerin arasında dalgalanıp durur. Yunanca *aphros* diye ifade edilen bu köpük, Uranos'un organından çıkan başka bir köpükle karışarak güzeller güzeli bir genç kız dünyaya getirir: Tüm tanrısal varlıkların en güzeli Aphrodite'yi. Yumuşaklığın, şefkatin, âşık tebessümlerin tanrıçası. Ama aynı zamanda kaba cinselliğin

25 Bu hikâyeyi Apollodoros denen M.S. 2. yüzyılda yaşamış bir yazar —bir mit derleyicisi— anlatır.

ve başkasını baştan çıkarmak, onun hoşuna gitmek için sözlere katılan ve hafif deyimiyle her zaman hakikati yansıtmayan ikiyüzlülüğün ve hilelerin de tanrıçası. Çünkü hoşa gitmek adına, ister kendimizi albenili sunmak, ister cezbetmek istediğimiz kişiyi pohpohlamak için olsun, her zaman yalanlara başvurmaya, hileler kullanmaya hazırızdır. Aphrodite bunların hepsidir: Ayartma ve yalan, cazibe ve gösteriş, aşk ve ondan doğan kıskançlık, şefkat ama aynı zamanda ket vurulmuş tutkulardan doğan öfke nöbetleri ve kindir de. Bu bakımdan da Eros Eris'e asla uzak değildir; tartışmasız aşk olmaz. Hesiodos'a inanılacak olursa, Aphrodite Kıbrıs yakınlarında sudan çıktığında, yanında ona eşlik eden, âdeta "maiyet"ini oluşturan, yoldaşı ve sırdaşı iki küçük tanrıça vardır. Evet Eros, ama bu sefer iki numaralı Eros'tur sözkonusu olan, sana az önce bahsettiğim ufak şahsiyet, hani Hesiodos'tan çok sonra, genelde elinde yayı ve okuyla, tombul yanaklı bir oğlan çocuğu olarak temsil edilen. Onun dışında, Eros'un yanında Himeros vardır, her zaman gerçek anlamıyla aşktan önce gelen arzu.

Kozmolojik düzlemde, yani içinde yaşayacağımız kozmosun, dünyanın kuruluşuna ilişkin olarak, Uranos'un hadım edilmesinin kesinlikle çok önemli sonuçları vardır. Nihayet tanrılar arasındaki şu ünlü savaş hadisesini ele almadan önce bu sonuçlar konusunda sana birkaç kelime etmeliyim. Basit ifadesiyle bu sonuç *mekânın ve zamanın doğuşu*dur.

Öncelikle *mekân*ın, çünkü zavallı Uranos, organının kesilmesinin yarattığı amansız acının etkisiyle "yukarı doğru" kaçar, öyle ki koşusunun sonunda kendini âdeta tavana yapışmış bulur ve böylece gökyüzü ile yeryüzünü ayıran mekânı serbest bırakır. İkinci olarak, *zaman*ın doğuşu. Bunun sebebi çok daha derindir, tüm mitolojinin anahtarlarından biridir. Bu şekilde serbest kalan mekân sayesinde çocuklar —Titanlar— sonunda topraktan çıkabileceklerdir. Bunun anlamı şudur: O zamanlar henüz Uranos'un Gaia üzerindeki baskısıyla tıkalı olan gelecek açılır. Bundan böyle, gelecek kuşaklar şimdiyi mesken tutacaklardır. Çocuklar burada hem yaşamı hem de tarihi simgeler. Ama, nihayet toprağın ka-

ranlık rahminden çıkan Titanlarda ilk kez cisimleşen bu yaşam ve bu tarih aynı zamanda hareketi, dengesizliği, dolayısıyla da daima açık bir kargaşa ihtimalini de getirir beraberinde. Yeni nesillerle birlikte, durağanlık, sabitlik yerine sahneye hareketlilik, dinamizm ve kozmikten ziyade kaotik olan girer. Öyle ki artık en azından bir şey aşikârdır: Babaların çocuklarına güvenmemeleri menfaatlerinedir! Bunu en iyi bilecek olan da pek tabii Kronos'tur, babası Uranos'u sakat bırakan odur sonuçta. Böylece Uranos da kendi çocuklarının düzen için, yerleşik iktidar için, iktidarı elinde tutan için ne büyük tehdit olduğunu anlayan ilk babadır. Başka bir şekilde söylersek, elbette yaşamın unsuru olduğu kadar gelecekteki tüm düzensizliklerin, tüm sıkıntıların, tüm dengesizliklerin de en başta gelen boyutu olan zamana güvenmemek gerekir. Kronos tartışma götürmez bu gerçeğin bilincine varır: Tarih tehlikelerle doludur, biri kazanımlarını muhafaza etmek, iktidarını güvence altına almak istiyorsa hiçbir şeyin değişmemesi için zamanı ortadan kaldırması en iyisidir.

Bu ilk mitolojik anlatı yoluyla hatları şekillenmeye başlayan varoluşsal problemin derinliğini ölçebiliyor musun bilmiyorum. Bu, her varoluşun, hatta ölümsüz tanrılarınkinin bile, neredeyse çözümsüz bir ikileme tutsak olacağı anlamına geliyor: Ya hiçbir şey değişmesin, bozulma riskine girmesin diye her şeyi engelleyeceğiz, tıpkı Uranos'un çocuklarının annesinin/karısının karnından çıkmalarını engellediği gibi, ama o zaman da yaşam üzerinde tam bir hareketsizlik ve kalın bir sıkıntı tabakası hâkim olacak, ya da bunlardan kaçınmak için, hareketi, tarihi ve zamanı kabul edip, en korkunç tehlikelerin tehdidine açık hale geleceğiz. Öyleyse denge nasıl bulunacak? Esasında mitolojinin ve onunla birlikte genel itibarıyla tüm hayatın ortaya koyduğu soru işte bu! Gördüğün gibi, hikâyelerimizin bu soruya getirdiği yanıtlar, en hafif deyimiyle, bugün bizim için hâlâ büyük ehemmiyete sahip.

Ama şimdi hikâyemize geri dönelim.

Kronos çocuklarını yutuyor... Ama sonuncu

ve en küçük çocuk Zeus onun elinden kurtuluyor ve o da babasına başkaldırıyor

Kronos, sana söylediğim gibi, çocuklarının babaları için teşkil ettiği tehlikenin farkına varır. Hakkı da vardır hani! O yüzden Uranos'un şiddetiyle yeraltında kapalı kalmış erkek ve kız kardeşleri Titanları ve Titanidleri serbest bırakmakla birlikte aynı şeyi kendi çocukları için yapmamaya dikkat edecektir. Kız kardeşi Rheia ile evlenir ama karısı ne zaman hamile kalıp yeni bir çocuk dünyaya getirse, onun babası Uranos'a yaptığı gibi çocukları da ona karşı bir gün isyan bayrağı açmasın diye Kronos yenidoğanı hemen bütün bütüne yutar. Kuşkusuz yine aynı sebeple, Kronos Tepegözleri ve Yüzkolluları serbest bırakmaktan da imtina eder. Bu varlıklar biraz fazla şiddet doludur, değişiklik getirmeye, yani tehdit oluşturmaya yetecek kadar kuvvetlidirler. En iyisi şimdilik onları kimseye zarar veremeyecekleri Gaia'nın derinliklerinde, sis ve duman kaplı o meşhur karanlıklar diyarı Tartaros'ta zincirli tutmaktır. Senin de tahmin edeceğin üzere, hapsedilmiş bu yaratıklar erkek kardeşlerine karşı tükenmez bir kin beslerler.

Kronos, bu arada karısı olmuş kız kardeşi Titanid Rheia ile altı harika çocuk yapar. Aileyi koruyan aile ocağı tanrıçası Hestia, mevsimler tanrıçası Demeter (Latince adı Ceres'tir, Fransızcada "ekin" ya da "buğday" anlamındaki "céréales" sözcüğü ondan gelir), yakında tüm tanrıların gelecekteki kralı Zeus'un karısı olacak Hera, deniz tanrısı Poseidon, cehennemler tanrısı Hades ve nihayet tüm diğerlerinin kralı olacak en küçükleri Zeus... Ama her seferinde, bir bebek Rheia'nın karnından çıkıp, Hesiodos'un deyimiyle "babasının dizine" gelecek boya erişir erişmez, Kronos onu midesinin dibinde güvenlik altında tutmak için bir lokmada yutuverir. Kronos'un ebeveyni Gaia ile Uranos'un da onu uyardığını söylemek gerek: Bir gün onu tahtından edip tüm güçlerini elinden alacak bir erkek çocuğu olacağı konusunda ona açıkça gelecekten haber vermişlerdir.

Ama ne çare: Annesi Gaia gibi Rheia da kocasının davranı-

şından yılar. Gaia nihayet, çocuklarının karnından çıkıp gün yüzü görmesini engellediği için kocası Uranos'tan nefret eder hale gelmiştir. Rheia da Kronos'tan nefret etmeye başlar, çünkü o, daha da beteri, bu küçük yavrucakların hepsini mideye indirir, öyle ki sonuncusu —hemen hatırlatayım, Zeus'tan bahsediyorum— doğmak üzereyken Rheia annesi ve babası, Gaia ve Uranos'tan tavsiye almaya gider. Ne yapsın da küçük Zeus'un çiğ çiğ yutulmasını engellesin? Ailesi hemen Girit'e, aslında tam olarak Lyktos'a gitmek için yola çıkmasını öğütler. Bu kurtarma operasyonunu herhangi birinden daha iyi gerçekleştirebilecek durumda olan Gaia —zira kendisi bizzat yeryüzüdür— ormanla kaplı bir dağın içine saklanmış devasa bir mağarayı yeni doğacak çocuğa sığınak yapar. Kronos'un Zeus'un varlığını fark etmesi gibi bir risk yoktur. Buna rağmen, hiçbir şeyden şüphelenmesin diye, ona bebeğin yerine yutacağı bir şey vermek gerekir! Bunun üzerine Rheia büyük bir taşı kundağa sarıp ona sunar. Görünüşe göre damak tadı pek gelişmemiş olan Kronos da sunulan taşı, yolunda gitmeyen hiçbir şey yokmuş gibi hiç şüpheye kapılmadan yutar.

Babasının nazarından saklanmış güven içindeki küçük Zeus, söylendiğine göre derisine ne ok ne mızrak işleyen keçi Amaltheia'nın sütüyle beslenerek büyür gelişir. Zeus yeri geldiğinde kız kardeşi Athena ile paylaşacağı ünlü kalkanı Aigis'i bu keçiden imal edecektir. Şimdilik, fevkalade bir delikanlıdır ama çok geçmeden gücü kuvvetiyle, güzelliğiyle gözalıcı bir yetişkine dönüşür. Böylece Gaia ile Rheia'nın Kronos'a kurduğu komplo yolunda gider. İkisi, Kronos'u kusturup, yuttuğu çocukları birer birer tüküreceği bir oyun hazırlar... Ağzından ilk çıkacak olan da son çocuktur güya, yani eğer hikâyeyi iyi takip ettiysen, Zeus'un yerine yem olarak kullandıkları taş!

Bu arada Zeus yine, kozmosun istisnasız bütün çocukları ve torunları ile birlikte inşa edilmesini isteyen Gaia'nın öğüdüyle çok kurnazca ve işe yarar bir şey yapar. Kronos'un hatırlayacağın üzere yeryüzünün derinliklerinde zincirlenmiş halde bıraktığı Tepegözleri salıverir. İlgi görmeye susamış bu varlıklar minnettarlıklarını göstermek için onu muhteşem hediyelere boğarlar,

bunlar arasında üç tanesi pek kıymetlidir, çünkü Zeus'un tüm tanrıların en güçlüsü ve en korkulanı haline gelmesini sağlarlar. Zeus'un tüm düşmanlarını sağır ve kör ederek deviren gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımı armağan ederler. Aynı sebeplerle Zeus, Tepegözlerin ve Titanların kardeşi olan ünlü Yüzkolluları da serbest bırakma akıllılığını gösterir. Onları özgürlüklerine kavuşturmakla değerli ve sarsılmaz müttefikler kazanmış olur. Geçerken, tanrıların bu şekilde yavaş yavaş kişilik kazanmaları ve daha az doğal, daha kurnaz hale gelip eylemlerine dair daha güçlü bir sorumluluk bilinci taşımalarıyla birlikte neler kazanıldığını da kaydedelim: Akıl olmadan, adalet duygusu olmadan, doğallığı aşan başka nitelikler ortaya çıkmadan ahengi gerçekleştirebilmek mümkün değildir...

Senin de tahmin edeceğin üzere, Zeus ile erkek ve kız kardeşlerinin —Hestia, Hera, Demeter, Poseidon ve Hades'in— Kronos ve diğer Titanlara karşı isyanı inanılmaz bir savaşın, akıl almaz bir çatışmanın fitilini ateşler. Tüm evren titrer, doğmakta olan kozmos birdenbire kaos haline geri dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Senin benim taş kaydırdığımız rahatlıkla dağları savururlar! Tüm evren yok olma tehdidiyle sarsılır. Fakat bu çarpışmada, biz ölümlülerin hayal edebileceği bir şey olmasa da, kimse ölmez, zira kavgaya tutuşanlar ölümsüzdür. Demek ki amaç öldürmek değil, rakibi yenip onu hareketsizliğe mahkûm etmektir. Mesele açıktır: Kaosun, mutlak düzensizliğin, düzen imkânına, hakiki kozmosun ortaya çıkışına üstün gelmesini engellemek. Sonuçta, Tepegözlerin yıldırımları sayesinde ve tabii Zeus'a minnet duyan Yüzkolluların inanılmaz gücünün yardımıyla, ikinci kuşak tanrılar, yani artık hayatlarını sürdürecekleri Olympos adı verilen bir dağdan savaştıkları için "Olymposlular" denen tanrılar —Zeus ile erkek ve kız kardeşleri— galip gelir. Titanlar üstlerine yağan şimşeklerle kör olup Yüzkolluların attığı kayaların altına gömülürler, sonunda yenik düşmüş halde sislerle kaplı karanlık Tartaros hapishanesine zincirlenirler. Zeus'un kardeşlerinden biri olan Poseidon, kırmanın da açmanın da imkânsız olduğu koca koca bronz kapılar inşa eder ve üç Yüzkollu da bunların muhafızlığını üstlenir, hatta

hatırlarsın, kardeşleri Titanlar Zeus kurtarıncaya kadar onları yeraltına kapatmaktan hiç vicdan azabı duymadığı için bu işi canıgönülden üstlenir!

Artık Olymposlular, en azından Zeus'un kuşağından altısı iktidarı adamakıllı ele geçirip, kurulurlar tahta. Âdeta on iki Titan ve Titanide denk olsun diye çok geçmeden sayıları on ikiye yükselir. Nitekim Zeus'un beş erkek ve kız kardeşi vardır. Aile ocağı ve ev tanrıçası Hestia, ekin ve mevsim tanrıçası Demeter, Zeus'un karısı olacak müstakbel imparatoriçe Hera, Tartaros'ta hüküm süren cehennem tanrısı Hades ve ünlü üç dişli mızrağıyla yeryüzünü titreten deniz ve nehir tanrısı Poseidon. Dünyayı yöneten ve aralarında paylaşan en önemli tanrılar olan Olymposlular arasında, şimdiden tanıdığımız ve Uranos'un denizin köpüğüyle birleşen köpüğünden doğan güzellik ve aşk tanrısı Aphrodite'yi de sayabiliriz. Çatışma onu es geçmiştir çünkü o Eris'e, uyumsuzluğa ait değildir. Bu yüzden onu hem Kronos'un kız kardeşi —ikisi aynı kuşaktan olup babaları birdir— hem de Zeus'un halalarından biri olarak görebiliriz. Ayrıca, Zeus ve beş kardeşinin kuşağının ardından gelen nesilde, Olympos'un iki asıl hâkimi Hera ve Zeus'un çocukları vardır elbette. Bunların adları Hephaistos ile Ares'tir, ilki demircilerin ve zanaatkârların tanrısı, ikincisi de korkutucu savaş tanrısıdır. Ardından, Zeus'un ilk karısı Metis'ten olan gözde kızı, hile ve sanat tanrıçası Athena gelir. O da Olympos'ta hüküm sürecektir. Orada bunlardan başka ikizlerle de karşılaşacağız: Tanrıların en güzeli Apollon ve av tanrıçası Artemis, bunların ikisi de Zeus'un, ilk kuzeni —yani iki Titan Koios ve Phoibe'nin kızı olan— Leto ile evlilikdışı ilişkisinden doğarlar. Olymposlulara bakmaya devam edersek, sırada Zeus ile Maia adlı bir nymphenin oğlu olan, tanrıların ulağı, tüccarların ve yolcuların koruyucusu Hermes vardır. Ve nihayet tüm Olymposluların en tuhafı, şarap ve şölen tanrısı Dionysos. Dionysos da Zeus ile Thebai Kralı Kadmos'un kızı olan ölümlü Semele'nin evlilikdışı ilişkisinden dünyaya gelir.

Bilmelisin ki tüm bu Olympos tanrıları ve ayrıca Latincede Hercules (Herkül) haline gelecek Herakles gibi birçok Yunan kahramanı ile Saturnus'a dönüşecek olan Kronos gibi bazı Titanlar,

Yunan mitolojisini yeniden ele alıp uyarlayarak geliştirecek Romalılarda yeni isimler alacak. Zeus'un adı Jupiter olacak, Hestia Vesta'ya dönüşecek, Demeter = Ceres, Hera = Juno, Hades = Pluton, Poseidon = Neptün, Aphrodite = Venüs, Hephaistos = Vulcanus, Ares = Mars, Athena = Minerva, Apollon = Phoebus, Artemis = Diana, Hermes = Merkür, ve Dionysos = Bacchus. İşte bu nedenle, bugün çoğu kez, bu tanrıları Yunanca isimlerinden ziyade Latince isimleriyle biliyoruz. Ama her şeye rağmen hep aynı kişiler sözkonusu. Hercule Herakles'ten başkası değil, tıpkı Venüs'ün Aphrodite'den başkası olmaması gibi vs. Bu arada, en azından kabaca, bunların bölgelerini ve işlevlerini tanımak asli önemde, zira dünyayı paylaşacak olanlar onlar. Evrenin bütününün dengeli paylaşımı, bu kozmik düzenin temeli olan Zeus'un üstünlüğünün güvencesi altında. Ayrıca bu açıklama, bunların kim olduklarını biraz daha iyi anlamaya da olanak tanır. Birbirinden farklı görevlerle birlikte farklı kişilikler de ortaya çıkar. Böylece yavaş yavaş kültürün, politikanın, adaletin, kısacası ilahi olanın bir tür kişileşmesinin alanına giriyoruz.

Hemen ayrıntılara girmeden sana bunları kısaca göstereceğim. Bunu yaparken de, bu ilk anlatının sonunu daha iyi takip edebilmek için en azından bir fikrin olsun diye her seferinde tanrının hem Yunanca hem de Latince ismini belirteceğim.

— Zeus/Jupiter, elbette tanrıların kralı, Olympos'un efendisi.

— Hestia/Vesta, aileleri ve evleri koruyan ocak tanrıçası. Kronos ile Rheia'nın büyük kızı; demek ki hem Kronos tarafından ilk yutulup son tükürülen kişi hem de dolayısıyla Zeus'un kız kardeşlerinden biri.

— Demeter/Ceres, mevsimlerin ve ekinlerin tanrıçası çiçeklerin açmasını, bitkilerin çıkmasını ve elbette "buğdayların" boy vermesini sağlar. Onun tam anlamıyla taptığı bir kızı olacak, Persephone, ve o da Hades tarafından kaçırılıp onun karısı olacak. Aslında Hades ve Demeter Persephone'yi paylaşacak. Yılın altı ayı birinin altı ayı diğerinin yanında olacak. İşte bu yüzden, kış ve sonbahar aylarında topraktan hiçbir şey bitmez. Persephone

Hades'le birliktedir ve annesi üzüntüden işini yapamaz. İlkbaharda geri döndüğünde güneş de tekrar yüzünü gösterir ve her şey yeniden canlanır.

— **Hera/Juno**, Zeus'un karısı "imparatoriçe". Kocası tarafından sık sık aldatılır ve feci halde kıskançtır, öfkeyle, kocasının pek çok sevgilisinin ve bu zinanın meyvesi olan çocukların peşine düşer. Bu çocuklardan biri olan Herakles'in adı "Hera'nın şanı" anlamına gelir. Nitekim Herakles'ten kendi şanı için "on iki işi [görevi]" yerine getirmesini isteyen de Hera'dır, aslında bu sınamalardan birinde öldürülmesini ummaktadır. Çünkü Herakles onun oğlu değildir; Zeus'un, kocası Amphitryon'un kılığına girerek baştan çıkardığı Alkmene'nin kanındandır, bu yüzden Hera onu asla affetmeyecektir. Yine de Herakles, Zeus'un yeryüzündeki bir tür vekili olacaktır, görevi de canavarları öldürerek kozmik düzenin idamesine yardım etmektir.

— **Poseidon/Neptün**, deniz tanrısı, üç çatallı yabasıyla yere vurarak kasırgaları ve fırtınaları koparandır. Bu tedirgin edici tanrının etkileyici sayıda azgın canavar çocuğu olacaktır. Bunlar arasında Odysseus'un gözünü çıkaracağı Tepegöz Polyphemos da bulunur.

— **Hades/Pluton**, karısı olan Demeter'in kızı Persephone ile birlikte cehennemlerde hüküm sürer. Olymposlular da dâhil herkes az çok korkar ondan. Söylendiğine göre, tüm tanrıların en zenginidir (*ploutos*) çünkü en kalabalık halka hükmeder: ölülere.

— **Aphrodite/Venüs**, aşk ve güzellik tanrıçası, bütün çekiciliklere sahiptir ama tüm yalan ve hilelere de başvurur.

— **Hephaistos/Vulcanus**, sanatında şeytani bir maharete sahip demirciler tanrısı, aynı zamanda topal tanrıdır (bazılarının iddiasına göre, ailesi tarafından yüksek mi yüksek Olympos'tan aşağı atılmıştır), tek çirkin tanrı olmasına rağmen tanrıçaların en güzeli Aphrodite'yle evlenmiştir, ama karısı, aralarında Ares'in de bulunduğu pek çok kişiyle durmadan aldatır onu.

— **Ares/Mars**, kaba, şiddetli, hatta kan dökücüdür, savaş tanrısı ve (pek çok sevgilisi olan) Aphrodite'nin baş âşıklarından biridir.

— **Athena/Minerva**, Zeus'un ilk karısı (hile tanrıçası) Metis'ten

olan gözde kızı. Efsanenin anlattığına göre, doğrudan Zeus'un kafasından doğmuştur. Nitekim Zeus Metis'in hamile olduğunu öğrendiğinde onu yutmaya karar vermiştir çünkü kehanete göre, bir oğlan doğurursa, Kronos ile Uranos ve bizzat kendisiyle Uranos arasında olduğu gibi, bu oğlan onun yerine göz dikecektir. Aslında Metis bir kıza, Zeus'un bedeninde bulunan ve kafasından çıkacak olan Athena'ya hamiledir. Sonuçta bu gayet mantıklıdır, çünkü Athena zekâ tanrıçasıdır. Daha doğrusu, o da kardeşi Ares gibi savaşla ilgili bir tanrısal varlıktır, ama Ares'ten farklı olarak çekişmeleri incelikle, kurnazlıkla, zekice ele alır, yine de gerektiğinde o da silahlarla korkunç biçimde savaşmayı bilir. Bu bakımdan aynı zamanda sanatlar ve teknikler tanrıçasıdır. Savaşın kaba tarafından ziyade stratejik tarafını simgeler. Esasında babası Zeus'a benzer, onun kadın hali olarak bütün niteliklerine sahiptir: güç kuvvet, güzellik, zekâ.

— **Apollon/Phoebus**, tanrıların en güzelidir (bir erkeğin yakışıklı olduğunu ifade etmek için "Apollon" gibi denir), yine en akıllı tanrılardan biridir, hepsinin içinde müziğe en yetenekli olan odur. Av tanrıçası Artemis'in (Latince Diana) ikiz erkek kardeşidir. İkisi, iki Titan'ın (Koios ve Phoibe) kızı, dolayısıyla Zeus'un ilk kuzeni olan Leto ile Zeus'un çocuklarıdır. Apollon ışığın ve zekânın tanrısıdır. Ayrıca kâhinlerin en ünlülerinin, yani geleceği söyleme iddiasındaki rahipler olan Delphoi kâhinlerinin esin kaynağıdır. Yunanca Delphis "yunus" demektir, çünkü —Hesiodos'tan sonraki bazı mitolojik anlatılara inanılacak olursa— Apollon Delphoi'a geldiğinde, yolcularını kendi dininin rahibi yapmak amacıyla bir gemiyi limana çekmek için yunusa dönüşür. Bunun dışında Python adlı bir canavarı öldürmüştür, Apollon kafasını kestikten sonra çürümesi ("çürüme" Yunancada *pythein*'dir) için onu güneşe bıraktığından bu adı almıştır. Bu yılanımsı varlık Delphoi sakinlerini dehşete düşürüyordu ve onun yerine Apollon kendi kehanet mabedini yerleştirdi, bu sebeple Delphoi'un eski adı "Pytho"dur.

— **Artemis/Diana**, o da Zeus ile Leto'nun kızıdır. Apollon'un ikiz kız kardeşidir. Bu av tanrıçası korkunç ve gaddar olabilir. Örneğin bir gün nehirde yıkanırken adamın birine çıplak yakalandığı

için onu geyiğe dönüştürerek canlı canlı köpeklerine yedirmiştir.

— **Hermes/Merkür**, Zeus ile Maia adlı bir nymphenin oğludur. Tüm tanrıların en "hilekârı", en aldatıcısıdır. Zeus'un ulağı, yani kelimenin her anlamında aracısıdır. Bu da onu ayrıca habercilerin/gazetecilerin olduğu kadar tüccarların da tanrısı yapar... Bütün dünyada pek çok gazete onun adını taşır (*Mercure de France*, Şili'deki *Mercurio*, Almanya'daki *Merkur* vs.). Adı hermönetik diye bir bilime verilmiştir, bu bilim metinlerin yorumlanmasıyla uğraşır. Aynı zamanda hırsızların da tanrısıdır. Daha sütten kesilmemiş bir günlük bebekken abisi Apollon'un koca sığır sürüsünü çalmayı başarmıştır! Hatta toynaklarının izi onları arayanları yanıltsın diye aklına onları geri geri yürütmek gelir! Apollon hırsızlığı anlayınca, küçük Hermes abisini yatıştırmak için ona bir kaplumbağanın kabuğu ile bir sığırın bağırsaklarından imal edilmiş tellerden yaptığı bir müzik aleti olan liri hediye eder. Bu alet gitarın atası olacaktır ve Apollon müziği her şeyin üstünde sevdiğinden bu afacanın kalbini yumuşatmasına izin verir...

— **Dionysos/Bacchus** (ya da bazen Liber Pater), tüm tanrıların en tuhafı. Onun "Jupiter'in uyluğu"ndan, yani Zeus'tan doğduğu söylenir. Gerçekten de annesi —Ares ve Aphrodite'nin kızı Harmonia ile Thebai Kralı Kadmos'un kızı— Semele ihtiyatsızlık ederek Zeus'tan, ona kendisini insan kılığına girmiş olarak değil de kendi haliyle, tanrısal görünüşüyle göstermesini ister. Yazık ki insanlar tanrıları görmeye dayanamaz, özellikle de çılgınca ışık saçan Zeus'u. Onu "gerçek haliyle" görünce zavallı Semele tam da küçük Dionysos'a hamileyken ateş alır. Bunun üzerine Zeus, ateş tamamen yakıp kül etmeden önce cenini annesinin karnından çıkarıp alır ve onu kendi uyluğuna diker, vakti geldiğinde de oradan çıkarır. İşte kendini bulunmaz Hint kumaşı sanmak anlamındaki "Jupiter'in uyluğundan çıkmak" deyimi buradan gelir.

İlerleyen sayfalarda Olymposlulara dair efsanelerin çeşitli yönlerini pek çok defa yeniden ele almak için fırsatımız olacak. Belki zaten fark edip hesaplamışsındır, on iki diye başladık ama on dört tane oldular! Bu garipliğin sebebi şu: Eski mit derleyicileri tanrıların kanonik listesi üzerinde her zaman hemfikir olamamışlardır, zaten arkeologların bulduğu anıtlar da bunu kanıtlar, onlar da

farklı listeler vermişlerdir. Bazen Demeter, Hades ya da Dionysos Olymposlular arasında sayılmaz, öyle ki bu halleriyle orada ya da burada adı geçenlerin hepsini hesaba katarsak on iki değil basbayağı on dört tanrısal varlık vardır. Çok önemli bir şey değil, hikâyemizde bir değişikliğe de yol açmıyor zaten. İşin özü daha üstün olan tanrılar ve ikinci sırada gelen tanrısal varlıklar olduğunu ve sana yukarıda tam listesini verdiğim bu on dört tanrının kozmogonide en başta gelen, en önemli tanrılar olduğunu anlamak, çünkü bunlar Zeus'un himayesi, "Aigis"i altında (yani büyülü keçi kılından yapılmış ünlü kalkanının koruması altında) dünyayı aralarında paylaşmak ve muhteşem bir kozmik düzen yaratmak amacıyla evreni düzenlemek üzere bir hayli karakter ve kişiliğe bürünecekler.

Bunu söyledikten sonra neredeyse eminim ki durmadan yolumuzun kesiştiği bu bir sürü ismin ortasında kendini kaybolmuş hissetmeye başladın. Bu normal çünkü benim de bir yığın kişilikten oluşan bu kalabalığa alışabilmem için biraz zamana ihtiyacım oldu. Büyük polisiye romanlarda olduğu gibi, tek seferde akılda tutabilmek için başlangıçta sayıları fazla kabarık... Sana bu konuda yardımcı olsun diye küçük bir tablo hazırladım, hiç kaygılanma, yavaş yavaş, adlarını hiç zorluk çekmeden tanıyacak duruma geleceksin, çünkü sana hikâyelerini anlatacağım, ayırt edici özelliklerine işaret edeceğim, öyle ki sonunda hepsi sana tamamen aşina gelecek...

Öyleyse teogonimizi ilk tanrı Kronos'tan bizim Olymposlulara kadar ortaya çıkış sıralarına göre şöyle kısaca bir özetleyelim. Elbette bizi burada ilgilendiren kozmosun kuruluşunda başrolleri oynayan tanrılarla sınırlıyorum kendimi:

BAŞLICA TANRILARIN DOĞUM LİSTESİ

1. ***Başta ilk altı tanrı vardır, diğer bütün tanrılar bunların soyundan gelir.***

Khaos: Karanlık ve düzenden yoksun dipsiz boşluk.

Gaia: Sağlam ve güvenilir toprak ana.

Eros: Varlıkları ışığa çıkaran yaşam ilkesi, aşk.

Tartaros: Korkunç tanrısal varlık ve Gaia'nın en derinlerinde bulunan karanlıklara gömülmüş, küf kaplı cehennemî yer.

Uranos, gökyüzü, ve Pontos, deniz: Her ikisini de Gaia bir kocanın ya da sevgilinin yardımı olmadan kendi başına yaratmıştır.

Azar azar bir kişi haline gelmeye başlayan Gaia dışında bu ilk tanrılar henüz bilinç sahibi, ayırt edici karakter özellikleri sergileyen gerçek bireyler değildirler, daha ziyade doğanın güçleri, gelecekteki kozmosun doğal elementleridirler.[26]

2. *Gaia ile Uranos'un çocukları*

Üç küme vardır:
Öncelikle **Titanlar ve onların kız kardeşleri Titanidler:**

Okeanos
Koios
Krios
Hyperion
İapetos
Kronos

ve dişi olanlar tarafında:

Theia
Rheia
Themis

---

26 Daha eksiksiz olsun istersek Khaos'un tek başına "imal ettiği" çocuklar ile yine Gaia'nın tek başına hayata getirdiği çocukların listesi şöyle devam ediyor: Khaos'un tarafında, en başta, Erebos, yeraltında hüküm süren karanlık gölgeler ve Nyks, yerin üstünde saltanat süren gece bulunur. Sonra, Erebos ile Nyks'in aşklarından Khaos'un ilk torunları doğar: Aether, Olympos'un tepesinde bulunan tanrıların gelecekteki evine hâkim ışıklı sis ve Hemera, gecenin ardından gelen gündüz. Bu soyzinciri gelecekteki tanrılar savaşında hiçbir özel rol oynamayacak. O yüzden şimdilik bunları bir kenara bırakabilirsin, sadece haberin olsun diye adlarını andım.

Mnemosyne
Phoibe
Tethys

Ardından, Kronos tarafından yeraltına hapsedilecek ve Zeus onları serbest bıraktığında ona yıldırımı verecek üç Tepegöz:

Brontes (gök gürlemesi)
Steropes (şimşek)
Arges (yıldırım)

Son olarak, "Yüzkollular" ya da "Hekatonkheires":

Kottos
Briareus
Gyes

3. *Uranos'un kesilmiş cinsel uzvundan —karnın gerek toprağa (Gaia) karışmasıyla gerek suya (Pontos) karışmasıyla— doğan çocuklar*

Bunlar Titanların, Tepegözlerin ve Yüzkolluların erkek ve kız kardeşleridir ya da Aphrodite sözkonusu olduğunda yarı kardeş. Yine üç soyzinciri vardır, bunlara bir de Aphrodite eklenir.

Erinysler, öç tanrıçalarıdır (Kronos tarafından hakarete uğrayan babaları Uranos'un öcünü almak istemektedirler). Latin ozan Vergilius sayesinde sayılarının üç olduğunu ve sonuncusunun Megaira diye adlandırıldığını biliriz. Bunlara "Eumenides", yani "İyi Niyetliler" adı verildiği de olur. Romalılarda "Furialar" (Öfkeliler) adını alırlar.

Dişi ve erkek nympheler olan Meliadlar dişbudak ağacında yaşarlar, bu ağaç o dönem savaş silahı yapımında kullanılıyordu.

Devler, yerden zırhları ve silahlarıyla tam teçhizatlı çıkarlar.

Aphrodite, güzellik ve aşk tanrıçası, o da Uranos'un uzvundan

dünyaya gelir, ama kanının toprağa değil denize karışmasıyla.

Şuna dikkat et, ilk üç tanrısal varlık —Erinysler, Devler ve Meliadlar— savaş ve uyuşmazlıkla ilgili tanrısal varlıklardır, ki Hesiodos *Theogonia*'da savaşı da tanrıça olarak sunar: Eris. Annesi Nyks (Gece) bu kızını bir sevgili olmadan tek başına dünya getirmiştir. Öte yandan Aphrodite Eris'in değil Eros'un, yani aşkın tarafına aittir.

4. *Kronos ile kız kardeşi Titanid Rheia'nın çocukları*

Titanlardan sonra, "gerçek" tanrıların ikinci kuşağı, yani ilk Olymposlular gelir:

Hestia (ya da Latince Vesta): Aile ocağı tanrıçası.
Demeter (Ceres): Mevsimler ve ekin tanrıçası.
Hera (Juno): İmparatoriçe, Zeus'un son karısı.
Poseidon (Neptün): Deniz ve nehirler tanrısı.
Hades (Pluton): Cehennemler tanrısı.
Zeus (Jupiter): Tanrıların kralı.

5. *İkinci kuşak Olymposlular*

Hephaistos (Vulcanus): Demircilerin tanrısı, Zeus ile Hera'nın oğlu.

Ares (Mars): Savaş tanrısı, Hephaistos'un erkek kardeşi, Zeus ile Hera'nın oğlu.

Athena (Minerva): Savaş, kurnazlık ve hile, sanatlar ve tekniğin tanrıçası, Zeus ile Metis'in kızı.

Apollon (Phoebus) ve Artemis (Diana): İkizler, Zeus ile Leto'nun aşkından meydana gelen güzellik ve akıl tanrısı ile av tanrıçası.

Hermes (Mercurius/Merkür): Zeus'un oğlu ve ulağı, annesi Maia'dır.

Dionysos (Bacchus): Şarap ve şölen tanrısı, Zeus ile bir ölümlü olan Semele'nin oğlu.

İhtiyaç duyduğun an bu küçük özetleyici listeye bakmaktan çekinme. Kimin kim olduğunu unutursan faydasını görürsün. Şimdi kaldığımız yerden anlatımıza geri dönelim.

Başlangıçtaki paylaşım ve kozmos fikrinin doğuşu

O halde Zeus sonunda Hera ile evlenir. Hera sonsuza kadar onun son ve gerçek karısı olarak kalacaktır. Bununla birlikte, şunu da bilmen gerekir ki Zeus ölümlü ya da ölümsüz, başka başka kadınlarla sayısız maceraya atılmakla kalmaz, ayrıca daha önceden de iki kere evlenmiştir. Bu mühim, zira bu iki evliliğin "kozmik" bir anlamı, bizi burada ilgilendiren kozmosun inşasında asli bir rolü var. Nitekim Zeus önce Metis'le, sonra da Themis'le, yani ilkin kurnazlık veya hile —ya da dilersen zekâ— tanrıçasıyla, ardından da adalet tanrıçasıyla evlenir.

Neden Metis? Metis hile, zekâ, bir Titanid olan Tethys ile ilk Titanlardan biri olan Okeanos'un —Okyanus, yani Hesiodos'un şiirinin ortaya koyduğu dünya görüşünde, dünyanın tamamını çevreleyen devasa nehrin— kızıdır. Hesiodos bize Metis'in diğer tanrıların ve elbette ölümlülerin hepsinden daha çok şey bildiğini söyler: O, bizzat akıldır, kişileşmiş kurnazlıktır. Çok geçmeden Metis hamile kalır. Zeus'tan bir kız beklemektedir, yani yine kurnazlığın, zekânın, sanatların ve savaşın tanrıçası olan geleceğin Athena'sını. Ama sana daha önce söylediğim gibi, Ares'e has kaba ve şiddetli çarpışmanın değil, stratejik ve taktik savaşın tanrıçasıdır. Zeus'un büyükannesi ve babası Gaia ve Uranos'un, annesi Rheia'ya Zeus'u büyük bir mağaraya saklamasını öğütleyerek ve yine Zeus'u onu bekleyen tehlikelerden haberdar ederek, onu kendisini Kronos'un midesinde bulma akıbetinden kurtardıklarını hatırlatayım. Onların kehanetine göre, eğer Metis bir gün bir oğlan çocuğu doğurursa o da tıpkı Kronos'un Uranos'a ve bizzat Zeus'un Kronos'a yaptığı gibi babasını tahttan indirecektir! Neden? Hesiodos bize sebebini söylemez ama Zeus ile Metis'in oğlunun ister istemez iki ebeveyninin niteliklerine sahip olacağını varsayabiliriz: Hem olabilecek en büyük güce, yıldırımın gücüne, hem de annesininkine benzer şekilde ölümlü ya da ölümsüz diğer herkesten üstün bir zekâya sahip

olacaktır. Öyleyse bir güvensizlik sözkonusudur: Bu ufaklık kesinlikle korku verici bir rakip olma riski taşımaktadır, hatta tanrıların kralı için bile. Laf arasında belirtelim ki, Yunanlar bazen iddia edildiği gibi kadın sevmez ya da "kadın karşıtı" değildir. Çoğu kez zekâyı cisimleştiren kadınlardır, hem de bu arada fiziksel kapasiteye bağlı başka niteliklerden mahrum edilmemişlerdir.

Ne olursa olsun, onu tahtından edecek bir çocuk sahibi olmaktan kaçınmak için, Zeus doğrudan zavallı karısı Metis'i yutmaya karar verir (bunun ailede bir saplantı haline geldiği anlaşılıyor). Daha sonraki bir efsaneye göre, Metis, hile yapma yeteneği dışında istediğinde biçim ya da görünüş değiştirme gücüne sahiptir. İstediğinde bir nesne ya da hayvana dönüşebilir. Zeus tam olarak Çizmeli Kedi'nin devle karşılaştığında yaptığını yapacaktır. Hatırlayacağın üzere, bu masalda kedi devden aslana dönüşmesini ister, bu onu feci halde korkutur. Sonra masum havalarında bu sefer de fareye dönüşmesini ister ki hemen üstüne atılıp onu kıtır kıtır yiyebilsin. Zeus da aynı yolu izler. Metis'ten bir su damlasına dönüşmesini ister ve anında onu içer! Zeus Metis'i yuttuğunda onun karnında olan Athena'ya gelince, sana daha önce söylediğim gibi, doğrudan tanrıların kralının kafasından doğacaktır. Kafatasından çıkıp babası gibi savaşta en korku salan ve en zeki tanrıça haline gelecektir.

Bu arada bu hikâyedeki çok önemli bir ayrıntıyı unutma: Yutmak, kıtır kıtır yemek, çiğnemek, parça parça etmek anlamına gelmez. Yutulan kişi hayatta kaldığı gibi zarar da görmez. Kronos'un evlatlarının babalarının karnında yaşamaya devam etmesi gibi —Kronos kustuğunda, midesinden sapasağlam çıkmaları bunun delilidir— Zeus Metis'i yuttuğunda, o da hayatta kalır, tabiri caizse sağlığı sıhhati yerindedir. Aynı düşünceyi masallarımızda da buluruz, örneğin *Üç Küçük Domuzcuk* ya da yedi küçük keçi de kurt tarafından yutuldukları halde melun hayvanın karnı açılınca midesinden canlı ve kesinlikle yaralanmamış halde çıkarlar! Metis durumunda, yutulma, elbette sembolik anlamda, Zeus'un bu manevrayla, Metis'le birlikteliğinden doğacak oğlunun mutlaka sahip olacağı niteliklerle kendini donatması manasına gelir. Tepegözlerin ona armağan ettiği gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım gü-

cüne sahiptir ama bundan böyle kendisinin en derininde saklanmış bulunan Metis sayesinde bu dünyadaki ve hatta bu dünyanın dışındaki herkesten üstün bir zekâya da kavuşur.

İşte Zeus'un artık yenilmez olmasının sebebi budur, işte bu yüzden tanrıların kralıdır, çünkü hem en güçlü hem de en akıllı olandır, yerine göre en acımasız ama aynı zamanda en bilge davranandır. *Henüz gençlik çağını yaşayan kozmosun düzenlenişinde ve Titanlar kuşağından ilk tanrılara karşı galip gelmesine yardım edenlerin her birine düşen paye ve görevlerin paylaştırılmasında Zeus'u (dedesi Uranos ve babası Kronos'tan farklı olarak) büyük bir adaletle davranmaya götüren de işte bu bilgeliktir.*

Bu nokta mitolojide çok ama çok büyük öneme sahiptir. Sonunda kazanmamızı sağlayan şey her zaman adalettir, çünkü adalet esasında, kozmik düzene sadık olmaktan, kendini ona göre ayarlamaktan başka bir şey değildir. Ne zaman bir varlık bunu unutsa ve düzene karşı hareket etse, düzen onun alt edilmesi pahasına yeniden tesis edilir. Bu güzel hayat dersi daha en başından örtülü olarak kendini mitolojide gösterir: Yalnız adil ve doğru bir düzen yaşayabilir, adaletsizlik ancak geçicidir.

İşte bu nedenle, Zeus Metis ile evlenip, —aslında kendi bedeninde güvenceye almak anlamında— onu âdeta bedenine kattıktan sonra, doğmakta olan kozmik düzen içindeki iktidarını muhafaza etmesine yardımcı olması bakımından en az ilk karısı kadar önemli olan ikinci bir kadınla, Themis, yani adaletle evlenir. Themis Uranos ile Gaia'nın kızlarından biridir. Demek ki bir Titaniddir. Zeus onunla, yine ahenkli ve dengeli kozmik bir düzenin inşası ve devamı için gerekli erdemleri simgeleyen çocuklar yapacaktır. Geçerken hatırlatayım ki bu hâlâ, ilk kaos durumundan yaşayabilir ve mükemmelen organize olmuş kozmik düzene geçişi nasıl anlattığını senin de gayet iyi görmeye başladığın tüm bu hikâyenin amacıdır. Nitekim çocukları arasında "iyi yasama" anlamında Eunomia ve şeylerin adil paylaşımı anlamına geldiğini söyleyebileceğimiz *dike* vardır. Ayrıca "Moiralar" yani kader tanrıçaları diye adlandırılan tanrısal varlıklar bulunur, bunlara "Kader dağıtanlar" dendiği de olur: Görevleri ölümlüler arasında iyilikleri ve kötülükleri paylaştırmaktır,

ayrıca herkesin hissesine düşen ömre de karar verirler.[27] Çoğu kez bu üleştirmeyi yaparken tesadüfe dayanırlar ki tesadüf de Yunanlar için adaletin yüksek bir biçimidir. Nihayetinde kura çekimi karşısında hepimiz eşit durumdayız, ayrıcalık, iltimas ya da hani halk ağzında derler ya "torpil" yoktur. Yine adları ahengi çağrıştıran bir dizi tanrıça daha vardır. Sözgelimi Üç Kayra, İhtişam, İyi Huy, Bayram...

Öyleyse bu ikinci evliliğin ne ifade ettiğini gayet iyi anlıyoruz: *Nasıl ki Metis'in simgelediği zekânın yardımı olmadan sırf kaba güçle tanrıların kralı ve dünyanın efendisi olmak mümkün değilse, aynı şekilde adalet olmadan, yani Zeus'a ilk eşi kadar hizmetleri olacak ikinci kadın sahneye çıkmadan bu görevi üstlenmek de olanaksızdır.* Böylece Zeus, dedesi Uranos ve babası Kronos'un aksine, hüküm sürmek için adil olması gerektiğini anlar. Daha Titanlara karşı verilen savaş sona ermeden, ilk tanrılarla savaşta kendisine katılmak isteyen herkese bir söz verir: Dünyanın paylaşımı ahenkli ve dengeli şekilde tamamen adalet üzere olacaktır. Zaten ayrıcalıklara sahip olanlar bunları muhafaza ederken, henüz imtiyaz sahibi olmayanlar imtiyazlara kavuşacaktır.

Hesiodos Zeus'un aldığı kararı şu sözlerle anlatır:

> Yıldırım saçan Zeus toplayınca
> Ölümsüzleri Olympos'un başına.
> Kendisiyle Titanlara karşı savaşanların
> Şeref paylarını koruyacağını söyledi,
> Dokunulmayacaktı hiçbir zaman
> Ölümsüzler arasındaki yerlerine,
> Kronos'un pay vermediklerine de
> O verecekti tanrılık paylarını
> Ve böylece hak yerini bulacaktı.[28]

---

27 Efsaneye göre, Moiralar üç kız kardeştir, Atropos, Klotho, Lakhesis. Bunlar, her ölümlünün yaşam süresini bir iple ayarlar, ilki ipi eğirir, ikincisi sarar ya da ölçer, üçüncüsü ölüm anında keser. Latincede Moiralar Parkalar "Parcae" [Esirgeyenler, Merhametliler] diye adlandırılır (Türkçede de ipliğin çıkrıkta bu şekilde eğrilmesine yakın bir anlamda "kader ağlarını örüyor" deriz –ç.n.).

28 "Theogonia", *Hesiodos Eseri ve Kaynakları* içinde, çev. Sabahattin Eyüboğlu – Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, 390-396, s. 117-118.

Başka bir deyişle, Zeus tüm tanrılara hakları ve ödevleri, görevleri ve şerefleri hakça pay etmeyi önerir; bu hak ve ödevler daha sonra insanlar tarafından ibadetlere ve kurbanlara dönüştürülecektir. Yunan tanrıları kendilerine tapılmasına bayılır ve insanların "hekatombe",[29] yani güzel, münasip kurbanların adandığı törenlerde hazırladıkları kızartılmış etin kokusunu bilhassa severler. Metnin devamında Hesiodos, Zeus'un hem Yüzkolluları ve Tepegözleri hem de Titanlardan Okeanos'u örnek alarak, kendisine karşı Kronos'la ittifak yapmayanları nasıl ödüllendirdiğini açıklar. Gerçekten de Okeanos, aynı zamanda yeraltı cehennemlerinde akan nehir de olan tanrıça kızı Styks'e (bir kez daha, tanrısal bir varlığın kozmik düzenin bir parçasıyla kesiştiğini görüyoruz) çocukları Kratos (kudret) ve Bie (kuvvet) ile birlikte Zeus'un saflarına katılmasını buyurma akıllılığını göstermiştir. Bunun karşılığında Styks ebediyen onurlandırılacak ve iki çocuğu da her koşulda Zeus'un yanında kalma şerefine nail olacaktır. Daha fazla ayrıntıya girmeden söylersek, tüm bu sahne şu anlama gelir: Zeus kalıcı bir düzen tesis etmek için, bu kozmik düzenin adalete dayanması gerektiğini anlamıştır: *Herkese adaletin gerektirdiği kendi hakkını vermek gerekir ve tutturulan denge ancak bu paylaştırma sayesinde istikrarlı olacaktır.* İktidarı korumak için gücün yanı sıra adalet ve zekâ da lazımdır; yani sadece Tepegözler ve Yüzkollular değil aynı zamanda Themis ve Metis de gereklidir.

Typhon'un doğuşu ve Zeus'a karşı savaşı: Üst düzey bir tehdit ama aynı zamanda yaşamı ve zamanı, nihayet dengeye ulaşmış bir düzen içinde bütünleştirme şansı.

Artık savaşla işimizin bittiği sanılabilir. Ne yazık ki durum hiç de öyle değil, pusu kurmuş, Zeus'u bekleyen çok korkunç bir rakip var: Gaia'nın ürkünç Tartaros'la birlikteliğinden doğan Ty-

29 Yunanlarda büyük şenliklerde yüz öküzün birden kurban edilmesi geleneği. Yunanca ἑκατόν/hekatón, "yüz" ve βοῦς/bous, "öküz" sözcüklerinden oluştuğu için "yüzlük kurban" diye adlandırılır –ç.n.

phoeus ya da Typhon (Hesiodos ona iki isim verir). Tüm canavarlar içinde en yürek titreteni odur. Omuzlarından, gözleri alev saçan yüz yılan başı fışkıran bir şey hayal et. Hatta eğer böyle bir şey mümkünse, daha da tüyler ürpertici bir özelliği daha var, zira bu başlardan inanılmaz sesler çıkıyor. Her dili taklit edebilen bu yaratık, tanrılarla anlaşılır seslerle konuşabilir ama boğa gibi böğürebilir, aslan gibi kükreyebilir de, hatta daha da beteri —çünkü buradaki tezat akıllara durgunluk verir— yavru bir köpek gibi sevimli sevimli havlayabilir! Kısacası, bu canavarın bin yüzü var, bu da sembolik olarak onun kaosa yakın olduğu anlamına geliyor. Ayrıca, Hesiodos'un işaret ettiği gibi, olur da Zeus'a karşı hazırlandığı muharebeden galip çıkar da dünya üzerinde iktidarı ele geçirip, ölümlüler ve ölümsüzlerin efendisi haline gelecek olursa, artık ona karşı elden hiçbir şey gelmeyecektir. Baş gösteren felaketi tahmin etmek zor değil: Typhon'la birlikte, kozmosun güçleri karşısında muzaffer çıkan kaosun güçleri olacaktır, düzensizlik düzene, şiddet ahenge galebe çalacaktır...

İyi de neden Typhon? Her zaman Zeus'tan yana olan, onu babası Kronos'tan kurtaran, tahtından edecek bir oğlan çocuğuna karşı uyaran, Metis'i yutmasını öğütleyen ve yine büyük bir basiret örneği sergileyerek, eğer Titanlara karşı savaşı kazanmak istiyorsa Tepegözlerle Yüzkolluları serbest bırakmasını salık veren aynı Gaia'nın, bu sevilesi büyükannenin şimdi birdenbire korkunç Tartaros'la birlikte kasten ortaya çıkardıkları tüyler ürpertici bir canavarı torununa karşı ayaklandırarak ona zarar vermek istemesini nasıl açıklayacağız? Kolay değil. Çünkü Hesiodos toprak ananın niyetlerine ilişkin kesinlikle hiçbir şey söylemez bize.

Yine de en azından makul görünen iki hipotez öne sürmeye cüret edebiliriz. Daha açık olan ilkine göre, Gaia, ilk çocukları Titanları Tartaros'a kapatan Zeus'un onlara layık gördüğü yazgıdan memnun kalmamıştır. Yaptıklarını hâlâ savunmasa bile, sonuçta Titanlar da kendi çocuklarıdır ve paylarına düşen korkunç yazgıyı kılını kıpırdatmadan kabullenmesi beklenemez. Bu kadarına şüphe yok, ama meseleyi böyle psikolojiye bağlayarak sun-

mak da pek tatmin edici değil. Burada mühim bir durum sözkonusu, zira sözkonusu olan dünyanın, kozmosun inşası, oysa ruh halleri bu düzeyde girmez işin içine. İkinci hipotez çok daha inandırıcıdır: Gaia'nın Zeus'a karşı Typhon'u yaratmasının sebebi, düzensizliğin ve kaosun tüm güçlerine dizgin vurulmadığı sürece kozmosun dengesinin kusursuz olmayacağını düşünmesidir. Yeni bir canavarı zincirlerinden boşandırmakla *aslında Zeus'a kaotik unsurları kati surette kozmik düzene katma fırsatı vermektedir.* Bu bakımdan, bu mitolojik anlatıda sözkonusu olan, çoğu kez söylediği gibi, sadece politik iktidarın ele geçirilmesi değil, kozmolojinin ta kendisidir. Typhon'un vücut verdiği şey ayı zamanda tarih, zaman, üreme ve hayattır. Kozmos ile kaosu müttefik kılmak gerekir, Gaia kuşkusuz bunu arzulamaktadır, zira yalnızca "düzenin güçleriyle" yetinilseydi, dünya tümden donar ve yaşamdan mahrum kalırdı.

O halde Hesiodos'ta, Typhon'u Olymposlularla karşı karşıya getiren savaş anlatısı hayli kısa ve sınırlı olsa da asli önemdedir. Ondan sadece savaşın tüyler ürperttiğini öğreniriz, öyle şiddetlidir ki yeryüzü ta Tartaros'a kadar sarsılır, hatta en derin karanlıklarda yaşayan cehennem tanrısı Hades bile korkuya kapılır, tıpkı başta Kronos olmak üzere, Olymposlulara karşı giriştikleri savaşı kaybettiklerinden beri bu cehennemde hapis bulunan Titanlar gibi. Yine öğrendiğimize göre, Zeus'un yıldırımlarıyla çarpışan Typhon'un saçtığı ateşin etkisiyle yeryüzü alev alıp lava dönüşür ve erimiş metal gibi akar. Elbette tüm bunların bir anlamı vardır: Ozan için sözkonusu olan, bu korkunç mücadele bahsinin kozmostan başka bir şey olmadığını okurlarına hissettirmektir. Typhon'un sahneye çıkmasıyla beraber, tüm evrenin ahengi ve düzeni tehdit altında kalır. Ama nihayetinde, Tepegözlerin ona verdiği silahlar —gök gürültüsü, yıldırım, şimşek— sayesinde kazanan Zeus olur. Typhon'un başlarına teker teker yıldırım düşer ve cehennemî canavar ait olduğu yere, cehenneme gönderilir.

Jean-Pierre Vernant'ın üzerinde haklı olarak durduğu gibi, Hesiodos'un bu özlü anlatısının daha sonraki mit derleyicileri tarafından zenginleştirilmiş ve dramatize edilmiş olması boşuna değildir.

Dünyanın inşasının bu son aşamasının bahsi esas teşkil ettiğinden —kaosla düzenden hangisi sonunda galip çıkacaktır? Yaşam düzenle nasıl bütünleşecek ve zaman nasıl ebedî dengeye kavuşacaktır?— temanın yıllar içinde zenginleştirilmesi normaldir. Eğer Typhon kazanırsa, ahenkli ve adil kozmosun inşasının sonu olur bu. Tersine Zeus muzaffer çıkarsa, evrende adalet hüküm sürecektir. Ortada bu kadar önemli bir mesele varken, bu savaşın, Hesiodos'un doğrusu biraz yavan anlatısından daha nefes nefese, daha dramatik, daha iyi işlenmiş bir versiyonunun yazılmaması gerçekten şaşırtıcı, hatta çok yazık olurdu. Ondan sonra gelen mit derleyicileri kendilerini tüm kalpleriyle bu hikâyeye vermişlerdir. Art arda gelen zenginleştirmelerin neticesini iki eserde takip etmek ilginç olacaktır. Her ikisi de önceki mitolojik anlatıların sentezini yapmaya uğraşır.

Bu kitaplardan ilki Apollodoros'un *Kütüphane*'si (*Bibliotheka*)[30] diye bilinir. Kitabın başlığı ve yazarıyla ilgili birkaç şey söylemem lazım, zira sık sık ona başvuracağımız için bir karışıklık doğabilir. Öncelikle, eminim ki senin için "kütüphane" bir kitap değil... daha ziyade bir yer, kitapların sıralandığı mobilya ya da salon. Zaten kelimenin kökenine bakacak olursak sen kesinlikle haklısın: Yunancada *theke* sözcüğü, içine bir şeyler, sözgelimi burada kitaplar (*biblios*) "koyulan" bir "sandık" ya ya da "kutu"yu belirtir. Fakat eski zamanlarda, "kütüphane" terimi, kitaplar aracılığıyla aynı konu üzerine bilinebilecek her şeyi, mobilya misali, kendisinde toplayan bir derlemeyi belirtmek amacıyla çoğunlukla mecazi anlamda kullanılırdı. Apollodoros'un *Kütüphane*'sinin yaptığı da işte tam olarak budur. Bu kitapta, o dönem el altında bulunan bütün mitolojik bilginin bir nevi özetini buluruz. O halde bu, bir dolu başka kitabı kendinde bir araya getiren bir kitaptır ve işte bu yüzden bir "kütüphane" ile özdeşleştirilmiştir. İkinci güçlüğe gelirsek: Uzun zaman, Yunan mitlerini daha iyi tanımak için çok faydalı olan bu eserin M.Ö. 2 yüzyılda, gramer ve mitoloji sevdalısı bir âlim olan Atinalı Apollodoros diye biri tarafından yazıldığına inanılmıştır. Bugün ise artık böyle olmadığını biliyo-

30 Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan, 2018.

ruz. "Kütüphane" şüphesiz milattan önce değil milattan sonra 2. yüzyıla doğru, bu Apollodoros tarafından değil de aslında hakkında hiçbir şey bilmediğimiz başka bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. Hakkında hiçbir şey bilmediğimiz için ve âdet haline geldiğinden, daha iyi bir çözümün olmaması sebebiyle bugün bu kitabı hâlâ Apollodoros'un *Kütüphane*'si diye adlandırmaya devam ediyoruz... Halbuki ne bir kütüphane var ortada ne de Apollodoros! Evet, biraz karmaşık ama bunun böyle olmasını isteyen, tarih; ben de her şeyi sana olduğu gibi anlatmayı tercih ederim. Eser bizim için yine de olağanüstü bir değere sahip, zira yazarı her kimse artık bugün kayıp olan metinlere erişmiş ve eğer günümüzde onlara dair herhangi bir iz varsa işte bu yazar sayesinde.

Hadi tekrar hikâyemize ve şu "pseudo" (sahte) Apollodoros'un aktardığı versiyonuna dönelim. Onda işin sonunun nereye varacağını bekleme hali Hesiodos'ta olduğundan çok daha kuvvetli. Tiyatroda "dramaturji", yani hikâyenin sahnelenmesi denen şey de onda çok daha yoğun, çünkü Hesiodos'un anlattığının aksine, bu versiyonda ilkin Typhon Zeus'un sırtını yere getirir. Zavallı Zeus'un göreceğimiz üzere deyimin doğrudan anlamıyla "sinirleri alınır". Nitekim Typhon, bildiğin gibi, tam manasıyla bir canavardır ve doğrusu öyle ürkütücüdür ki onu gören Olympos tanrıları bile paniğe kapılır! Mısır'a doğru kaçarlar ve fark edilmeden ilerleyip Typhon'un darbelerinden kurtulmak için kendilerini hayvanlara dönüştürürler, itiraf etmek gerekirse bu yaptıkları Olymposluların şanına pek yakışmaz... Yine de Zeus yiğitliği elden bırakmaz. Cesaretini kaybetmeden yıldırımlarıyla Typhon'a saldırır ama bir silaha daha başvurur: Muhtemelen babası Kronos'un talihsiz Uranos'un cinsel uzvunu kesmek için kullandığı orakla cansiperane saldırır. Ama Typhon Zeus'u silahsız bırakıp orağı ona karşı doğrultarak kol ve bacak tendonlarını/sinirlerini kesmeye muvaffak olur, öyle ki elbette tanrıların kralı ölmez —zira ölümsüz olduğundan bu imkânsız— ama bitki gibi elden ayaktan kesilir. Hareket edemediğinden enkaz gibi yere yığılır, hem de başında sağlam bir muhafız vardır: Delphyne. Typhon'un hizmetindeki bu korku verici kadın-yılan ona hiç soluk aldırmadan başında nöbet tutar.

Bereket versin ki Hermes oradadır ve göreceğin gibi, aynı zamanda hırsızların da tanrısı olması boşuna değildir. Aigipan (muhtemelen Hermes'in oğullarından bir olan çobanların ve sürülerin tanrısı Pan'ın diğer adı) diye birinden yardım görür. Yine söylenene göre, bu kişilik yedi kamıştan yapılmış bir flütün de mucididir. Flütüne "syrinks" adını vermiştir, yani âşık olduğu ama onun aşırı ilgisinden kurtulmak için kamışa dönüşmüş bir nymphenin adını... Bu flütten çıkan hoş ses sayesinde Pan Typhon'un dikkatini dağıtmayı başarır. Bu fırsattan istifade Hermes Zeus'un bedenini acilen iyileştirecek ilahi tendonları aşırır. Yeniden ayaklanan Zeus tekrar çarpışmaya başlar ve yıldırımlarıyla Typhon'un peşine düşer. Ama hâlâ dışarıdan yardıma ihtiyacı vardır. Zeus'un kızları ve ölümlülerin olduğu kadar bazen tanrıların da kaderini belirleyen üç tanrısal Moira canavar Typhon'a bir tuzak hazırlar (nitekim kader tüm evrenin yasası olduğundan ölümsüzlerin bile üzerindedir). Onu yenilmez kılacağı vaadiyle bazı meyveler yedirirler Typhon'a. Aslında bunlar gücünü zayıflatacak uyuşturucudardır, böylelikle takatten düşen Typhon sonunda Zeus'a mağlup olur. Yenilince de bir volkanın, Etna'nın altına hapsedilir. Etna'nın püskürmesi korkunç canavarın son çırpınmalarının alameti kabul edilir.

O dönemde —2. yüzyılda— bu mitlerin nasıl anlatıldığını sana göstermek için Apollodoros'un kendi metninden bir alıntı yapacağım. Ardından, üç asır sonra, Nonnus adlı başka bir mit derleyicisinin aynı hikâyeyi nasıl daha da zenginleştirip geliştirdiğini göreceğiz.

Zeus'un ilk çocuklarına muamelesinden dolayı Gaia'nın öfkelendiğini hatırlattıktan sonra, bizim sözde Apollodoros bize şu anlatıyı sunuyor (her zaman olduğu gibi, kendi yorumlarımı italik olarak parantez içinde veriyorum):

> "Tanrıların Devleri yenmesiyle daha da sinirlenen Gaia Tartaros'la birleşip Kilikya'da, insan doğasıyla hayvani niteliklerin karışımından oluşan Typhon'u dünyaya getirdi. Typhon, boyutları ve sahip olduğu güç bakımından Gaia'nın tüm çocuklarını aşmıştı. Uyluklarına kadar insan biçimine sahipti ama öyle ölçüsüz bir boyu vardı ki tüm dağları geçerdi, hatta çoğunlukla ka-

fası yıldızlara değerdi. Kollarını uzattığında biri doğuya diğeri batıya erişir, kollarından yüz yılan başı çıkardı. Uyluklarından yukarısı birbirine dolaşmış koca koca engereklerden oluşuyordu, bunların çıngırakları ta başına kadar uzanır ve şiddetli tıslamalar yayardı. Başının ve yanaklarının üzeri darmadağınık pis kıllarla kaplanmıştı. Gözlerinden ateş fışkırırdı. Typhon'un görünüşü ve boyutu işte böyleydi. Çığlıkların tıslamalara karıştığı seslerle gökyüzüne alevli kayalar fırlatarak saldırdığında, ağzından ateş topları püskürüyordu. Onu gören tanrılar gökyüzüne fırladılar, Mısır'a kaçarlarken peşlerine düşünce de hayvan kılığına girdiler. Typhon'la arasında mesafe varken Zeus ona yıldırımlar yağdırdı, yaklaştığında ise çelik orağıyla darbeler indirmeye başladı, kaçmaya kalkınca da ta Suriye'ye bakan Casion Dağı'na kadar peşinden kovaladı. Orada onu yara bere içinde görünce göğüs göğüse dövüşe girdi ama Typhon etrafında halkalanıp onu hareketsiz bıraktı, orağını söküp aldı, el ve ayak tendonlarını kesti. O zaman Typhon Zeus'u omuzlarından kaldırıp deniz üzerinden Kilikya'ya kadar sürükledi ve Korykion mağarasına (*Typhon'un yaşadığı inin adı*) varınca, onu oraya koydu. Tendonları da ayı postuna sarıp sakladı. Başına muhafız olarak dişi bir ejderhayı, yarı hayvan yarı genç kız olan Delphyne'yi dikti. Ama Hermes ve Aigipan gizlice tendonları çalıp kendilerini göstermeden onlarla Zeus'u onardılar. Gücünü toplayan Zeus kanatlı atların çektiği bir arabayla hızla göğe yöneldi ve yıldırımlar fırlatarak Typhon'u Nysa adlı dağa kadar takip etti (*Nysa Dağı aynı zamanda Dionysos'un doğacağı yerdir, o yüzden Dionysos'un adı "Nysa'nın tanrısı" anlamına gelir*). Orada Moiralar kaçkını aldattılar: Daha güçlü olacağına ikna edilince, o da kısa ömürlü meyvelerin tadına baktı. Kovalamaca tekrar başladı, Trakya'ya varınca Hemos Dağı yakınlarında giriştikleri kavgada, Typhon başladı koca dağları fırlatmaya. Ama yıldırımların kuvvetiyle dağlar geri üstüne yağınca, çok geçmeden kana bulandı dağlar. Bu yüzden bu dağa Hemos —"kanayan dağ"— adı verildiği söylenir. Typhon yine Sicilya Denizi'nden kaçmaya yeltenince Zeus Sicilya'daki Etna Dağı'nı üzerine fırlattı. Bu öyle büyük bir dağdır ki

bugün bile, Zeus'un yağdırdığı yıldırımlardan geldiği söylenen alevler püskürür..."[31]

Bu metin o dönemde böyle mitsel hikâyelerin nasıl anlatıldığını gayet iyi gösterir. Gerçekten de "heyecan yaratan" ayrıntılar anlatıcıların —Yunancada bunlara ["şarkı söylemek" anlamına gelen fiilden hareketle –ç.n.] "aoidos" adı verilir— temel bir entrika, bir örüntü üzerinden dinleyicilerin nefesini kesecek şekilde işleyebilecekleri kadar boldur!

İkinci yazarımız Panopolisli Nonnus'un kaleme aldığı *Dionysiaka* başlıklı uzun mit derlemesinde, birçok anekdot ve diyalogla çok daha geliştirilip zenginleştirilmiş benzer bir senaryo buluruz. Bu eserin ilk iki bölümü Typhon ile Zeus'un çarpışmasına hasredilmiştir. Nonnus özellikle, eserin başlığının da işaret ettiği gibi, esas itibarıyla Dionysos'un maceralarını anlatan destansı bir şiirin yazarı olarak tanınır. Eserini M.S. 5. yüzyılda Yunanca yazmıştır, yani Apollodoros'un *Bibliotheka*'sından yaklaşık üç ve Hesiodos'un eserlerinde on iki asır sonra. Yine bu da, bugün sanki tek bir eser sözkonusuymuş gibi "Yunan mitolojisi" genel başlığı altında okuduğumuz şeyin oluşması için gereken zaman hakkında sana bir fikir verir. Oysa tek bir eser değil, aslında pek çok anlatının bir derlemesi sözkonusudur. Nonnus'un metni bizim için çok kıymetlidir çünkü Yunan mitleri üzerine gerçek bir bilgi madenidir.

Burada, hikâye her şeye rağmen Apollodoros'un anlatısından biraz farklıdır. Bilhassa, senin de tespit edebileceğin üzere, daha zengin, daha yoğun, daha dramatiktir. Zira Nonnus, bu mitlerin onun döneminde nasıl anlaşıldığını bugün bize faydalı biçimde öğretecek bir ayrıntı bolluğuyla, çarpışmanın "kozmik" boyutunun altını çizer sürekli. Böylece, şu tamamen açık hale gelir: Kozmosun hayatta kalması muharebenin sonucuna bağlıdır. Eğer Typhon galip gelirse, Zeus'un yerini alacak kişiye Olympos'un tüm tanrıları hiç kuşkusuz köle olacaktır ki bunlar arasında en başta,

31 Kullandığım Fransızca çeviri Besançon Üniversitesi'nden iki araştırmacıya, Jean-Claude Carrière ve Bertrand Massonie'ye aittir. Yunanca metin ise internet üzerinde kolaylıkla bulunabilir.

Typhon'un oldum olası göz koyduğu ve Olympos'un şimdiki efendisinin elinden almak istediği Hera gelecektir.

Nonnus'un gözünde olaylar nasıl olup bitmiş hadi daha yakından bakalım.

Apollodoros'ta olduğu gibi, burada da Olympos'un tanrıları Typhon'u görünce önce korkuya kapılırlar ve yine orada olduğu gibi, tam anlamıyla paniğe kapılarak kaçarlar. Burada da, Zeus'un "sinirleri alınır": Tendonları Typhon tarafından koparılıp gizli bir yere saklanır. Ama bu versiyonda Zeus'un zaferinde başrol oynayan kişi Hermes değildir. Bizzat Zeus'un kendisi bir savaş planı tasarlar ve hayata geçirmeleri için Aphrodite'nin sırdaşı Eros ile Thebai şehrinin efsanevi kurucusu ve Zeus'un yakın zaman önce boğa kılığına girerek kaçırdığı güzel Europa'nın erkek kardeşi olan oyunbaz kral Kadmos'u çağırır. Zeus, hizmetleri karşılığında Kadmos'a, savaş tanrısı Ares ile Aphrodite'nin kızı büyüleyici Harmonia'yı eş olarak vermeyi vaat eder. Ayrıca en üstün şeref nişanesi olarak, düğününe Olympos tanrılarının katılacağına söz verir (bu arada, tüm bu hikâyelerin ne kadar iç içe geçtiğine de dikkat et: Kadmos ile Aphrodite'nin kızlarından biri, Semele Zeus'a aşkla bağlanacak ve Dionysos bu aşkın meyvesi olacaktır).

Zeus'un aklettiği oyun dikkate şayan: Bu savaş hilesi Typhon'a karşı mücadelesinin kozmik anlamı açısından büyük önemdedir. Nitekim Zeus, Kadmos'tan çoban kılığına girmesini ister. Pan'ın akıl çelici sesler çıkaran flütüne sahip olup, Eros'un da yardımını alınca öyle tatlı ve çekici bir müzik çalar ki Typhon bu hoş ezginin cazibesine kapılmaktan kendini alamaz. Bunun üzerine Typhon, çalmaya devam etsin ve Zeus'un karısı Hera'yla, meşhur kocasının sırtını yere getirdikten sonra düzenlemeyi tasarladığı gelecekteki düğünlerine müzisyen olarak katılsın diye Kadmos'a binbir vaatte bulunur (bunlar arasında Athena'nın ona gelin olması da vardır). Kendinden emin Typhon tuzağa düşerek flütün ninni gibi sesiyle uykuya dalar. Böylece Kadmos Zeus'un tendonlarını geri alma imkânı bulur. Zeus bunları yerlerine yerleştirip zafer için yeniden hazır hale gelir. Sana söylemiş olduğum gibi, bu versiyon pek çok anlamla yüklü. Kozmos'un kurtuluşunun müzikle gelmesi

özellikle dikkate değerdir, müzik tüm sanatlar arasında en kozmik olanıdır, çünkü seslerin düzenlenişi kendi aralarında âdeta "uyak oluşturur". Şu olgu bunu özellikle vurgular: Kadmos için zaferin getirisi tam da Harmonia'ya kavuşmak olacaktır.

Tam burada, senin için orijinal metinden bir bölüm alıntılamayı tercih ettim. Böylece Zeus'un, Typhon'u alt etmek için hazırladığı tuzağı uygulamaya çağırırken Kadmos ile Eros'a hangi sözcüklerle hitap ettiğini kendi kulaklarınla duyabileceksin.

> "Sevgili Kadmos, çal syrinksini de gökyüzü dinginlik bulsun. Gecikirsen eğer, Olympos kamçı darbeleri altında inler, neden dersen, Typhon benim göksel silahımla donandı (*Zeus'un tendonlarından başka, Typhon gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımı da çalmıştır ve tahmin edeceğin üzere Zeus onları da bir an evvel geri almak niyetindedir*)... Bir günlüğüne sığırtmaç ol da kavalından yayılan sihirli müzikle evrenin çobanını kurtar (*yani Zeus'u; Olympos'un efendisi burada kendisinden üçüncü şahıs olarak bahsediyor*)... Gönülçelen syrinksinin ezgisiyle Typhon'un ruhunu cezbet. Girdiğin zahmetlerin hak ettiği bedel olarak sana iki armağan vereceğim. Seni evrenin ahenginin kurtarıcısı ve Harmonia'nın kocası yapacağım. Ve sen, bereketli birleşmelerin ilk tohumu ve yaşam ilkesi, ey Eros, ger yayını da evren artık sürüklenip gitmesin (*sadece müziğin değil Eros'un oklarının da cezbesine kapılan Typhon iki suç ortağının kurduğu tuzağa düşecek, evren ancak böylece kurtulacaktır*)..."

Gerçekten de Typhon'un yıkıcılığının tehdit ettiği şey doğrudan doğruya kozmosun bütünüdür, tanrıça Harmonia'nın Kadmos'la evlenerek takdis edeceği müziğin ahengiyle ve Zeus vasıtasıyla kurtarılacak olan evrenin ta kendisidir. Böylece Kadmos flütünü çalınca vahşi canavar Typhon, önüne çıkan ilk civelek kıza gönlünü kaptırır gibi, nağmelerin etkisine girer. Sana daha önce söylediğim gibi, Typhon Kadmos'a, düşmanının karısıyla evleneceği gün zaferini şarkılarla söylemeye ikna etmek için binbir vaatte bulunmuştu. Kadmos'un tuzağı da böyle kurulur: Başka bir müzik aletiyle, yaylı bir çalgı olan lirle, Pan'ın flütüyle yapacağından çok

daha iyisini yapacağı iddiasındadır. Hatta böylelikle müzisyenlerin tanrısı Apollon'u bile geride bırakacaktır. Yalnız, ona kendi ölçüsünde teller gereklidir; hani çalmak denen şeyin hakkını vermek için mümkünse ilahların tendonlarından yapılmış şöyle sapasağlam teller! Lir gerçekten de ahenkli bir enstrümandır. Basit bir flütle yapılabileceklere kıyasla, lir sayesinde aynı anda birçok tel tıngırdatmak, dolayısıyla da farklı birçok sesi "bir araya getiren" akorlar çıkarmak mümkündür. Böylece lir daha ahenkli ve bu anlamda, ne marifetleri olursa olsun flüte nazaran daha "kozmik" bir aletmiş gibi görünür (melodik aletlerle armonik aletler arasındaki bu zıtlığa Midas mitinde rastlayacağımızı göreceksin). Elbette Kadmos'un tertip ettiği oyunun amacı Zeus'un sinirlerini geri almaktır:

> "Ve dehşetengiz kaşlarını indirdi Typhon, her saç telinden zehirler saçarak buklelerini sallayınca dağlar sırılsıklam oldu. Hızla mağarasına koştu, Zeus'un sinirlerini alıp, vaktiyle Zeus'la dövüşürken yere düşmüş sinirleri misafirperverliğinin hediyesi olarak düzenbaz Kadmos'a verdi. Sahte çoban ilahi armağanı için ona teşekkür etti. Dikkatle eline aldı sinirleri ve bunlardan daha sonra lirinin tellerini yapma bahanesiyle, Dev katili Zeus için muhafaza edeceği bu emaneti bir kayanın oyuğuna sakladı. Sonra dudaklarını büzerek ölçülü bir sesle flütünün kamışlarını üflemeye başlayınca her zamankinden daha ayartıcı bir müzik yayıldı. Typhon sayısız kulağını dikip öylece durup ezgiyi dinledi. Dev büyülenmişti. Yalancı çoban yüzüne gülüp onu syrinksiyle kandırmıştı. Güya Olympos tanrılarının bozgununu çalıyordu ama aslında Zeus'un eli kulağında zaferini kutluyordu. Typhon yanında otururken, onun ölümünün şarkılarını söylüyordu."

Zeus tekrar ayağa kalkar kalkmaz, yine bütün kozmik düzeni, bu defa daha da ciddi tehdit eden savaş kaldığı yerden devam etti.

> "Devin okları altında yeryüzü çatlayıp yarıldı ve açılan oyuklar yüzünden böğründen oluk oluk sıvılar aktı. Aralanmış

uçurum, açılmış toprağın bağrındaki yeraltı kanallarından fışkıran dalgalarla kaynadı. Fırlatılan kayalar yükseklerden sel olup yağdı. Deniz taşları yuttu... Bu toprak mermilerden, anında denizden kök salan yeni adalar doğdu. Şimdiden, kozmosun sarsılmaz temelleri Typhon'un kollarında sallanıyor... Bozulmaz ahengin bağları çözülüyordu..."

Doğrudan Titanlar soyundan geldiği halde Zeus'a eşlik eden zafer tanrıçası Nike, korkuya kapılmış halde, tüm bu hikâyenin anlamını kavramamıza yardım edecek çok kıymetli sözlerle, Olympos'un efendisine seslenir:

"Bana Titanid (*yani Titan'ın kızı*) adı verildiği halde, Titanların Olympos'a hükmettiğini görmek istemem, isterim ki sen ve çocukların saltanat sürün."

Bu da bize bir kez daha bu çarpışmanın neyle ilgili olduğunu gösterir: Typhon kazanırsa, kaosun güçleri, ilk tanrılara hayat veren güçler hâkimiyet kuracak ve kozmos nihai olarak hiçliğe karışacaktır. Dahası Typhon kavgaya girdiğinde, "kıtalarını", yani gövdesini oluşturan sayısız uzvunu nasıl seferber ettiğine baktığımızda göreceğimiz gibi, niyetini saklamaz. Onlara düzeni yıkma emri verirken tereddüt etmez, hatta çarpışmanın sonunda Zeus'un Tartaros'a hapsettiği kaosun tanrılarını serbest bırakacağını açıkça beyan eder; en başta da, Titan İapetos'un oğullarından biri olan ve tüm kozmosu sırtında taşıdığı söylenen Atlas'ı, tıpkı Kronos gibi özgürlüğüne kavuşturacaktır:

"Ey kollarım, dövün Zeus'un evini, bahtiyarlarla birlikte sarsılsın evrenin temeli, kırın Olympos'un kendi kendine hareket eden tanrısal sürgüsünü; Aether'in direklerini yerle bir edin, bu altüst oluş sırasında Atlas firar etsin ve artık döngüsel seyrini dert etmeyip bıraksın Olympos'un yıldızlı küresini... Ve çiğ et yiyen Kronos da (*hatırlarsan kendi çocuklarını yiyordu...*) benim kanımdandır (*nitekim hepsi Gaia ile "kaotik" tanrıların soyundandır*): Müttefikim kılmak için Kronos'u ezen zincirleri

çözüp onu yeraltının uçurumlarından yeniden gün ışığına kavuşturacağım (*tıpkı Zeus'un Tepegözlere ve Yüzkollulara başvurması gibi, Typhon da ittifaklar kurmaya ihtiyacı olduğunu anlamıştır!*). Titanları Aether'e geri döndüreceğim (*yani Tartaros'un karanlıklarının zıttı olan parlak gökyüzüne*): Yeryüzünün oğulları Tepegözleri çatımın altı gökyüzünde toplayıp onları ateşten yeni silahlarla donatacağım, bana çok yıldırım lazım çünkü Kronides (*yani Zeus, Kronides "Kronos'un oğlu" anlamına gelir*) gibi iki elim yok benim, yüz elle savaşırım ben."

Dikkat edersen Apollodoros'tan beri hikâye nasıl da değişim gösteriyor, ayrıca bu dönüşüm deyim yerindeyse "mantıklı" ve kesinlikle çok anlamlı. Sözgelimi asıl karakter artık Pan değil Kadmos. Fakat görüyorsun ikisi kardeş gibi benziyor birbirine. Pan çobanların tanrısı ve syrinksin mucidi. Kadmos ise çobana dönüşüyor ve Typhon'a flütü sayesinde galip gelecek! Yazıyla değil de daha çok sözlü olarak aktarılan anlatılar silsilesinde bu tarz dönüşümlerin nasıl pekâlâ mümkün olduğunu tahmin edersin.

Sonuçta, elbette, Hesiodos'ta ve bizim sahte Apollodoros'ta olduğu gibi, zaferi kazanan Zeus olur. Fakat aynı zihin yapısına sahip olsa da Nonnus yeniden tesis edilen ahenk üzerinde, çatışma sırasında onca badire atlatan kozmik düzenin restorasyonu üzerinde diğerlerinden daha fazla durur. Yeryüzünün parçaları da gökyüzünün yıldızları da yeniden yerlerini bulur ve doğa gerçek bir kozmos oluşturmak için onları yeniden uyum içinde birbirine bağlar.

"Sonunda, kozmosun idarecisi ilk doğa yeniden canlılık kazanarak çatlamış toprakta oluşan açık yaralarının izlerini kapatır. Yataklarından ayrılmış adaları kopmaz bağlarla palamarlayarak yeniden mühürler. Artık yıldızlar arasında kargaşanın hükümranlığı sona ermiştir. Güneş, Başak Takımyıldızı'nın yanına, Zodyak'ın yolunu terk etmiş yeleli Aslan'ı koyar tekrar. Ay, göksel Aslan'ın yüzünde zıplayan Yengeç'i geri çekip onu buz kesmiş Oğlak'ın karşısında sabitler."

Kısacası, bu imgeli dili süsünden arındırarak tercüme edersek, her şeyin yeniden düzene girdiğini, yıldızların başlangıçtaki yerlerini aldığını ifade eder, yani Zeus, Kadmos ile Harmonia'nın evliliğini kutlayarak sözünü tutmuştur...

Peki, Typhon'dan geriye ne kalmıştır? İnsanlar için iki afet. Bu husta Nonnus tamamen Hesiodos'a sadık kalır. Denizde, kasırgalar ve "typhonlar" adı verilen fırtınalar, yani bahtsız ölümlülerin karşısında çaresiz kaldığı feci sert rüzgârlar. Ve yeryüzünde, insanların sevgi ve emekle bitirdikleri ekinleri telafisi imkânsız biçimde kırıp geçiren şiddetli boralar. Bu nokta önemli, zira şu anlama geliyor: İnsanlar için olmasa bile tanrılar için kozmos artık mükemmel biçimine erişmiştir. Kaosun bütün güçleri denetim altındadır ve varlıklarını hâlâ devam ettiren bazı küçük aşırılıklar sadece insanların tarafındadır. Jean-Pierre Vernant'ın altını çizdiği gibi, Typhon'a karşı kazanılan zaferden sonra onun zararlı güçlerinin kalıntısının sadece yeryüzüyle sınırlı kalması, zamanın, düzensizliğin ve ölümün ölümlüler dünyasına sürüldüğü, tanrılarınsa artık kötü havalardan tamamen korunaklı olduğu anlamına gelir. Yani onların gözünde, geriye kalan kusurlar önemsenmeyecek derecede küçüktür. Dahası, dikkatle düşünürsen, bunların gerçekten kusur olduğu bile kesin değildir, zira zaman ve tarih, ve onlar dolayısıyla birazcık da olsa düzensizlik, ahenksizlik, dengesizlik olmadığında, artık hiçbir şey meydana gelmeyecektir! Kusursuzca ahenkli ve dengeli bir kozmos tamamen donmuş olacaktır. Milim kıpırdamayacak, her şey tam bir hareketsizliğe mahkûm olacak ve herkes ölümüne sıkılacaktır. Bu anlamda, mağlup Typhon'un zaman zaman sesini duymamıza imkân veren bir miktar kaosun hâlâ olması talihli bir olaydır. Kozmogoninin son evresinin bitiminde varlığını sürdüren sis dalgalarının ve mevsimsiz sert esintilerin nihai manası belki de budur.

Hesiodos'u takip edersek, böylece artık, Olympos tanrılarının kozmosu yaratmalarına kadar geçen tüm aşamaları görmüş oluyoruz. Bununla birlikte, Apollodoros'un yankısının duyulduğu daha geç tarihli bazı geleneklere göre, Titanlar Savaşı (Titanomakhia) ile Typhon'a, yani Devlere karşı savaş (Gigantomakhia: Devler Savaşı) arasında bir ara evre daha vardır. Nitekim bu versiyona göre, Gaia, Tartaros'la birlikte Typhon'u "imal etmeden" önce tanrılara

başkaldırmış olan Devleri savunmuştur ki zaten misilleme olarak Typhon'u yaratmasının sebebi de Olymposluların çocuklarını ortadan kaldırmasıdır. Bir kez daha, en eski zamanlarda ne Hesiodos'ta ne de Homeros'ta bu "Devler Savaşı"ndan bir iz bulmak mümkündür. Bununla birlikte hipotez mantıksız değildir, zira sözkonusu hipotez, Typhon hikâyesiyle, yani kozmosu kusursuzca dengeye getirmek için kaosun güçlerine, dolayısıyla Devlerin temsil ettiği güçlere adım adım hâkim olmak gerektiği fikriyle uyuşur.

Bu yüzden, bu meşhur kavgayla ilgili sana birkaç şey daha söylemem faydasız olmaz.

Devler Savaşı: Tanrılarla Devlerin Mücadelesi

Devlerin nereden doğduğunu mutlaka hatırlıyorsundur (aklında kalmadıysa sana az önce verdiğim özet tabloya dönüp bir göz atabilirsin): Oğlu Kronos yüzünden Uranos'un yeryüzüne akan kanından. Böylece Devler, Typhon gibi, Titanlar gibi, en kadim tanrısal varlıklar dairesine, başka deyişle Zeus'un üstüne yemin ettiği, ahenkli, dengeli ve ahenkli kozmik düzenin inşasını durmadan tehdit eden kaosa yakın zamanlara aittir. Hesiodos için, bu güzel evrenin kuruluşu belli ki Zeus'un Typhon karşısında kazandığı zaferle tamamına erer. Ama, az önce söylediğim gibi, daha ileri tarihlerde yaşayan bazı yazarlar, mükemmel kozmosa erişmeden önce Devlere gem vurulması gerektiğini düşünmüştür. Yunanların *hybris* diye adlandırdığı tam anlamıyla ölçüsüz ve çılgınca kibre tutulmuş Devler gerçekten de Olympos'u zapt etmeye karar vermiştir. Ozan Pindaros bu hadiseye birçok defa gönderme yapar.[32]

Ama çoğu kez olduğu gibi, bu savaşa dair daha ayrıntılı bir anlatı için yine Apollodoros'u beklemek gerekecektir. Bununla birlikte, bu son hadiseyi, 1. yüzyılda yaşamış büyük Latin şair Ovidius'ta da buluruz. *Dönüşümler* başlıklı eseri bu olayın tutarlı bir versiyonunu bize sunan ilk eserlerdendir. Bu iki yazar da Devler Savaşı'nı, Ty-

32 Özellikle de eserlerinden biri olan *Nemea Şarkıları*'nın ilkinde. Burada Gaia'nın tanrıları bu savaşı ancak iki yarı tanrı Dionysos ve Herakles sayesinde kazanabilecekleri konusunda uyardığını kaydeder.

phon'a karşı yürütülen mücadeleden önceye yerleştirir. Daha önce söylediğim gibi, Apollodoros'ta hatta, Gaia tam da, Zeus'a Devleri yere serdiği için öfkeli olduğundan Typhon'u yaratmıştır. Gaia'nın amacı, kendi doğurduğu kaotik ve titanca güçlerin değişmez ve istikrarlı bir düzen adına tamamen ortadan kalkmasına mâni olmaktır.

Bu iki anlatıyı işte bu perspektiften okumak gerekir. Her ikisi de, antikozmik tüm güçlerin istisnasız biçimde bir bütün içine yerleştirilmesi zorunluluğunun ortaya çıkardığı problem açısından eşit derecede ilginç ve manidardır.

Önce Ovidius'tan başlayalım. Mücadele, yeryüzünde insan soyunun yaşadığı bir dönemde cereyan eder. Bu "demir ırk" ziyadesiyle yozlaşmış, düzenbaz ve şiddet doludur. Ama, diye ekler Ovidius, Aether'in yüksek tabakaları —yani tanrıların yaşadığı Olympos'un tepeleri— aşağı bölgelere göre daha iyi durumda değildir. Bu tepeler de emin bir sığınak oluşturmaz zira Devler buranın efendisi olmaya karar vermiştir. Gerçekten devasa olduklarından, olağanüstü güçlü olduklarından, tanrılarla karşı karşıya gelmek için dağları üst üste yığarak kendilerine Olympos'a tırmanmalarını sağlayacak bir nevi merdiven yaparlar! Ovidius savaşın kendisi hakkında bize pek fazla şey söylemez, sadece Zeus'un dağları Devlerin üzerine yıkmak için gözde silahı yıldırımı kullandığını, onları yeryüzünün koca koca kütlelerinin altına gömdüğünü anlatır. Yaralandıklarında oluk oluk kan kaybederler, Gaia ise kendi çocuklarının soyundan olan bu ırkın tamamen silinmesini önlemek için kan ile yıkıntılardan kayan toprağın karışımından "insan suretinde" yeni bir canlı türü yaratır, ama bu tür, kökenlerine bağlı olarak şiddet ve yıkım arzusu sergiler.

Apollodoros'un anlatısı daha ayrıntılıdır. Olympos tanrılarının her birinin Devlerin hakkından gelmek için nasıl da vazifelerine sıkı sıkıya sarıldığını harfi harfine tasvir eder. Elbette Zeus'u ama Apollon, Hera, Dionysos, Poseidon, Hermes, Artemis ve Moiralar gibi diğer şahsiyetleri de anlatır. Çarpışma çok şiddetlidir, her yer kan gölüne döner. Gözünde canlandırman için örnek verirsem, Athena Pallas isimli Devi öldürmekle yetinmez, canlı canlı derisini yüzerek bundan vücuduna yapıştırdığı bir tür zırh yapar! Apollon'a gelin-

ce, o rakiplerinden birinin sağ gözüne dosdoğru bir ok savururken Herakles de kurbanın sol gözüne başka bir ok saplar! Lafın kısası, düşmana aman verilmez. Bilhassa, Pindaros'un söylediklerine göre, Devlerin tamamen ve nihai olarak hakkından gelmek için, bir yarı tanrının Olymposlulara yardım etmesi gerekir. Herakles, ne zaman bir tanrı Devi yere yıksa, işi tamamlamak için yardıma koşar... Ama her zaman olduğu gibi tek başına güç yeterli olmaz. Genelde ikili oynayan Gaia —bir yandan dengeli bir kozmosun inşa edilmesini isterken, öte yandan kaosun ilk güçlerinin tümden bertaraf edilmesine de gönlü razı gelmez— Devlere onları ölümsüz kılacak bir ot vererek yardım eli uzatır. Nihayetinde, Devler onun çocuklarıdır ve onları koruması normaldir. Ama Gaia sözkonusu olduğunda hep karşılaştığımız gibi, onu harekete geçiren daha derin bir saik de vardır: Kaotik güçler olmadan dünya ölüye benzeyecektir, orada artık hiçbir şey vuku bulmayacaktır. Denge, düzen şüphesiz gerekli şeylerdir ama dünya sadece onlardan ibaret kalırsa felç olacaktır. Öyleyse şiddet pahasına da olsa, yaşam için elzem olan hareket tarafını cisimleştiren soyundan yaratıkları da koruması gerekir.

Fakat her şeyi bilen Zeus onun geldiğini görür ve Gaia'nın yerden bitirdiği ölümsüzlük otlarını biçme işini kendi üstüne alır — işte yine hileci aklının, *metis*in bir delili—, böylece Devlerin savaşı kazanmak için hiçbir şansı kalmaz...

Düğümün atıldığı bu son olayla birlikte tüm kozmogoni tamamlanır. Zira savaş, dünyanın inşasının tarihine ya da hikâyesine damgasını vuran son bölümdür. Devlerin ölümünden ve Zeus'un Typhon karşısında elde ettiği zaferden sonra, ilk anlatı boyunca işbaşında olan kaotik güçlere nihayet kati surette gem vurulur, ya da daha iyi bir ifadeyle, bunlar bütüne dâhil edilir ve sözcüğün kuvvetli anlamında, yerin altındaki "yerlerine yeniden koyulurlar". Kozmos sonunda sapasağlam teşekkül etmiştir. Şüphesiz insanların tarafında hâlâ bazı kötü rüzgârlar esmekte, bazı depremler olmakta, volkanlar püskürmektedir. Ama kabaca, kozmos en nihayetinde sağlam temeller üzerine bina edilmiştir.

Geriye biz insanların bu şemada nasıl bir yer tuttuğunu görmek kalıyor. Neden ve nasıl doğduklarına bakmak gerekiyor.

2. BÖLÜM

Tanrıların doğuşundan insanların doğuşuna

Bu ilk taslağın sonuna geldiğimizde şimdiden hiç de az şey öğrenmedik. Mitolojinin başlıca kişilikleri, Olympos tanrıları sahneye girdiği gibi Gaia ve Zeus'un murat ettiği düzenli ve dengeli kozmos da nihayet kuruldu. En azından kısmen Titanların ve daha da çok Typhon ve Devlerin cisimleştirdiği düzensizliğin, kaosun güçleri dize getirildi, imha edilip Tartaros'a gönderildi, yerin karanlık derinliklerinde sıkı sıkıya zincirlendi. Zeus bu mücadeleler sırasında devlere yaraşır bir güç ve sıradışı bir zekâ sergilemekle kalmadı, ayrıca evreni adalete göre, hakça paylaştırdı, böylece herkes hak ettiği ayrıcalıklara ve şereflere kavuştu, kendisine düşen görevlere ve işlevlere atandı. Ve Zeus artık tüm tanrıların en güçlüsü, en kurnazı ve en adili olduğundan geriye dönüş yok. O, kozmosun efendisi, artık dünyanın kuralı olacak ahenkli, güzel ve iyi düzenin ebedî teminatı.

Öyleyse ilk anlatıdan, felsefi düzlemde, kitabın devamını daha iyi kavraman için aklında tutman gereken üç temel fikir çıkarabiliriz. Bunlar kendi başlarına çok ciddi bir öneme sahip ama ayrıca alttan alta, bu soyut fikirlerin maharetli, yaratıcı ve capcanlı sahnelenmesine benzeyen büyük mitsel anlatılarının çoğunu da şekillendirecekler. Öyle ki bu fikirlerin bu büyük anlatıların deyim yerindeyse yol gösterici hattını oluşturduğunu görmeden

Odysseus'un, Herakles'in (Herkül) ya da İason'un serüvenlerini, Oidipus'un, Sisyphos'un ya da Midas'ın başına gelen talihsizlikleri gerçekten anlamak mümkün değil.

İlk fikir şudur: İyi yaşam, tanrılar için bile, kozmik düzenle uyumlu bir yaşam olarak tanımlanabilir. Adil, doğru bir yaşamdan daha üstün bir şey yoktur. Burada adil/doğru (*juste*) —Yunanca: *dike*— öncelikle uygunluk (*justesse*)[33] anlamındadır, yani kaostan çok zahmetle çıkmış, gereğince paylaştırılmış, düzenli dünyayla uyum içinde olma. Bundan böyle evrenin yasası budur, bu aslında öyle temel bir yasadır ki bizzat tanrılar bile ona tabidir. Zira, daha önce birçok kere delilini gördüğün gibi, tanrılar çoklukla akıldışı davranırlar. Hatta çocuklar gibi kavga ettikleri bile olur. Aralarında uyuşmazlık, *eris* doğar da, ihtilaflarını çözmek için yalan söylemeye başlarlarsa, yani *doğru olmayan, kozmik düzenle uyuşmayan sözler sarf ederlerse* büyük riske girerler. Özellikle Zeus onlardan cehennemlerde akan tanrısal nehir Styks'in suyu üzerine yemin etmelerini isteyebilir. Eğer yeminleri hakikate aykırıysa, Olymposlu bile olsa o tanrının *yerinin kendisine hatırlatılması* gerekir: Tüm bir yıl boyunca, der bize Hesiodos'un *Theogonia*'sı, "nefes almaktan mahrum kalarak", tam anlamıyla "soluksuz" sırtüstü yatar. Sadece Ölümsüzlere ayrılmış ilahi besinlere, leziz abıhayata el sürmesi yasaklanır. Koca sene "kötü bir uykunun" pençesinde kıvranır ve cezasının ilk kısmı sona erdiğinde bir de "Olympos'tan mahrum kalır", böylece dokuz yıl diğer tanrılarla yoldaşlık etmesine izin verilmez, üstelik bu süre zarfında sevimsiz, meşakkatli işleri yerine getirmek zorundadır! Sözgelimi bazı mitoloji anlatılarına göre, Apollon bir defasında babası Zeus'a başkaldırmış, dünyanın düzeninin koruyucusunu yerinden ederek bu düzeni altüst etme tehdidinde bulunmuştur. Karşılığında Apollon basit bir ölümlünün, Troya Kralı Laomedon'un hizmetine verilerek köle olmakla cezalandırılmıştır, görevi de küçük bir acemi çoban gibi sürülere göz kulak olmaktır. Zira Apollon Yunanların *hybris* diye adlandırdığı günahı işle-

33 İng. aptness: meyil, uygunluk, yatkınlık, yetenek, yerindelik –ç.n.

miştir. Sana daha önce de sözünü ettiğim bu temel sözcük pek çok şekilde tercüme edilebilir: kibir, küstahlık, gurur, ölçüsüzlük. Bu karşılıkların hepsi, kozmik düzene ya da Zeus başta olmak üzere bu düzenin mimarlarına karşı günah işlemek manasında *hybris*in bir yönünü anlatır. Typhon ve Titanlara karşı yapılan savaştan sonra tesis edilen hiyerarşiye ve evrenin paylaşılmasına riayet etmeyecek denli yoldan çıkmış veya başkaldırmış kişileri nitelendirir. Bu koşullarda, hata işleyen, düzeni ihlal eden tanrı sıradan bir ölümlü gibi "hizaya getirilir", Zeus'un ona verdiği cezayla deyim yerindeyse *ıslah edilir*. Gördüğün üzere, dünyanın yasası, ilk paylaşımdan kaynaklanan kozmik adalet ölümlü olsun ilahi olsun tüm varlıklara uygulanmakla kalmaz, aynı zamanda hiçbir kazanım da kesin değildir: Düzensizlik tehdidi her zaman kapıda bekler. Bu tehdit her yerden, hatta ihtirasa kapılıp yoldan çıkan Apollon'dan ya da başka bir tanrıdan bile gelebilir, öyle ki Zeus'un veya onunla aynı amacı izleyen farklı kahramanların işi asla tam olarak bitmez. İşte bu yüzden mitolojik anlatılar potansiyel olarak sonsuzdur. Her zaman giderilmesi gereken bir düzensizlik, savaşılacak bir canavar, düzeltilmesi icap eden bir adaletsizlik — "uyumsuzluk"— vardır ve olacaktır.

İkinci fikir doğrudan ilkinden kaynaklanır ve ilk önermenin tersyüz edilmiş hali gibidir: Şayet kozmik düzenin kurulması Olymposluların en değerli kazanımıysa, bu demektir ki Yunanlar nezdinde işlenebilecek en büyük günah, mitolojinin esasında bize durmadan sözünü ettiği yanlış tam da şu ünlü *hybris*tir, yani gerek ölümlü gerek ölümsüz varlıkları evrendeki kendi yerlerinde kalmayı bilmemeye iten şu kibirli ölçüsüzlüktür. İşin esasına gidersek, *hybris* sonuçta kaosun karanlık güçlerinin geri dönmesinden başka bir şey değildir ya da bugün çevrecilerin söylediği gibi bir tür "kozmosa karşı suçtur".

Buna karşılık, üçüncü fikre göre, en büyük erdem *dike*, yani adalettir ve tam tersine kozmik düzenle uyum olarak tanımlanır. Anlatılanlara bakarsak, Delphoi Tapınağı'nın —Apollon Tapınağı'nın— üzerinde Yunan kültürünün en ünlü özdeyişlerinden biri yazar: "Kendini bil." Bugün çoğu zaman sanıldığının aksine bu

cümle kesinlikle içebakış diye adlandırılan şeyi uygulamamız gerektiği anlamına gelmez. Başka bir deyişle, en gizli düşüncelerimizi tanımaya çalışıp, örneğin bilinçdışımızın örtüsünü kaldırmak değildir sözkonusu olan, psikanalizden bahsetmez yani. Manası bambaşkadır, sınırlarımızı bilmek zorunda olduğumuzu söylemek ister. Kim olduğunu bilmek, kozmik düzendeki "doğal yeri"nin bilgisine sahip olmaktır. Bu deyiş, büyük Bütün içinde doğru yeri bulmaya ve özellikle de orada kalmaya, *hybrise*, kibre ve ölçüsüzlüğe kapılıp günah işlememeye davet eder bizi. Genelde, yine Delphoi Tapınağı'nda yazan ve aynı anlama gelen "aşırıya kaçma" şeklindeki başka bir deyişle de ortaklaşır.

İnsan için en büyük *hybris* tanrılara meydan okumak, daha da beteri kendini onlarla denk görmektir. Birçok mitolojik anlatı, göreceğin gibi, bu merkezî mesele etrafında döner. Diğerleri arasında ünlü Tantalos mitinin bu versiyonu da buna delalet eder. Tantalos tanrılarla görüşmeyi âdet edindiğinden, Olympos'ta sık sık onların sofrasına davet edildiğinden, nihayetinde onlardan sanıldığı kadar farklı olmadığını düşünmeye başlar. Hatta, başta Zeus olmak üzere tanrıların iddia ettikleri kadar öngörülü olduklarından, ölümlüler hakkında gerçekten de her şeyi bildiklerinden şüphe etmeye kadar vardırır işi. Bunun üzerine bazılarını kendi evine yemeğe davet eder; bir kere bu görgüsüzlüktür ama davet alçakgönüllülük ve tevazuyla yapılmış olsa icabında hoş görülebilir. Fakat durum hiç de öyle değildir: Tanrıların her şeyi bilmedikleri, kendisinden daha âlim olmadıkları konusunda emin olmak için olabilecek en kötü şekilde kandırmaya çalışır onları ve yemek olarak kendi oğlu Pelops'u sunar. Ama ne mümkün: Tanrılar basbayağı âlimdir. Onlar biz zavallı ölümlüler hakkında her şeyi bilirler, bu açıdan Tantalos tahayyül ettiğinin de ötesinde yolunu şaşırmıştır. Tanrılar hemen bu sefil oyunun farkına varır ve tiksinti duyarlar. Mitolojide hep olduğu gibi, cezalandırma işlenen suçun ölçüsüzlüğü ölçüsündedir. Tantalos'un günahı besinle mi ilgilidir? Öyleyse onunla cezalandırılacaktır. Tartaros'ta cehenneme zincirlenerek ebediyen açlığa, susuzluğa ve de ona tam da ölümsüz olmadığını hatırlatacak korkuya mahkûm edilir, zira başının üze-

rinde asılı kocaman bir kaya onu her an düşüp ezerek öldürmekle tehdit eder...

Kozmos (ahenkli düzen), *dike* (adalet yani bu kozmik düzenle uyum) ve *hybris* (en âlâ uyumsuzluk veya ölçüsüzlük), işte mitolojinin içinden yavaş yavaş kafalarını çıkarmaya başlayan felsefi mesajın üç ana sözcüğü.

Gelgelelim bu mesajın anlamını tam olarak tüketmiş olmaktan henüz çok uzağız. Elimizde şimdilik sadece soyut ilkeleri var, öyle ilkel, öyle yontulmamış ilkeler ki Zeus'un —hadi trafik polisi demeyelim de— düzenin bir üst temsilcisi olduğu fikrini çıkarmamıza sebep olabilirler: kaosa karşı kozmos, uyumsuzluğa karşı ahenk, doğaya karşı kültür, kaba güce karşı medenilik vs. Meseleyi yavaş yavaş karmaşıklaştırmak gerekecek ve bunu yapmamızın sebebi gayet basit: Tüm bu hikâye henüz sadece tanrıların bakış açısından anlatıldı. Başka bir şekilde söylersek, bulunduğumuz evrede henüz insanlar yok, öyleyse Ölümsüzlerin himayesinde kurulup düzenlenmiş sistemdeki yerlerine sahip olmaları henüz sözkonusu bile değil. Mitolojinin ele almaya başlayacağı, sonra da felsefeye devredeceği tüm mesele bu bakımdan iki yönlü. Öncelikle neden insanlar? O kadar zorlukla fethettikleri kozmosa şüphesiz çok geçmeden ciddi ölçüde düzensizlik ve karmaşa getirecek insanlığı, tanrılar —tabirimi hoş gör— ne halt yemeye yaratma ihtiyacı hissediyorlar ki? Hem sonra, perspektifi tersine çevirip, kendi bakış açımıza yerleşirsek, biz ölümlüler —tekrar ediyorum, şunu akılda tutmak gerekir ki tüm bu hikâyeleri anlatanlar, Homeros, Hesiodos, Aiskhylos, Platon gibi bildiğin insanlar— bu görkemli yapıdan yavaş yavaş sudur edecek dünya görüşüne göre kendimizi konumlandırmayı nasıl tasarlayacağız? Tanrıların evreninde, biz değersiz insanlardan ziyade tanrılar için varmış gibi görünen bu kozmik düzende yerimiz ne? Daha derine inelim: Her birimiz, kendi şahsi özellikleri, beğenileri, kusurları, ailevi, toplumsal, coğrafi bağlarıyla, kısacası bir bireyi tekil bir birey yapan her şeyle birlikte, bu ilahi düzende birazcık mutluluk ve bilgelik bulmak istiyorsak, yaşamımızı nasıl sürdürmeliyiz?

Bu bölümde sana anlatacağım mitler bu sorulara cevap ver-

meye başlayacak. Bizim için asli sonuçlarıyla birlikte altın çağ miti ya da Prometheus mitine göz atacağız. Hayatlarımızı tepeden tırnağa altüst edecek ilk kadın Pandora'nın yeryüzünde arzıendam etmesine tanık olacağız. Ama bu büyük anlatılara gelmeden önce, soyutlamalarla kalmamak için, harika Midas mitini anlatarak, yukarıda gördüğümüz üç fikre dair ilk resmi çizeceğim sana. Ardından, anlatımızın ana hattına geri dönüp, insanlığın yaratılmasının masalsı hikâyesini yeniden ele almamız mümkün olacak. Midas miti, en azından görünüşte, hakikaten tam bir komedi. Doğrusu, *hybris*in, yani ölçüsüzlüğün aptallıkla aşık attığı mitlerden birisi. O yüzden mitolojiye hasredilmiş eserlerin çoğu onu sessizce geçiştirir, ya da ona öyle tali bir rol verirler ki sanki çok büyük bir önemi ve anlamı olmayan bir masalmış gibi laf arasında anlatıp geçerler. Birazdan göreceğin gibi, bu büyük bir hatadır. Bugünkü adlandırılışıyla Midas olayı, tam tersine, en derin hikâyelerden biridir, tabii biraz zahmete girip onu sana yukarıda betimlediğim kozmolojik bağlama yerleştirirsek.

I. Hybris ve Kozmos
Kral Midas ve "Tuttuğu Altın Olmak"

Midas kraldır. Daha kesin bir ifadeyle, Frigya diye bir bölgede hüküm süren krallardan biridir. Bazıları onun bir tanrıçayla bir ölümlünün oğlu olduğunu iddia eder... Gayet olası, ama buna karşılık kesin olan şu ki Midas parlak bir kral değildir. Hatta doğruya doğru aptalın önde gidenidir. Kafası çok ağır çalışır, aklı hep "sonradan" başına gelir, iş işten geçtikten sonra. Düşünmeden hareket eder ve göreceğin gibi, budalalıkları bazen başına çorap örer.

Bizi ilgilendiren olay, Yunan mitolojisindeki bir diğer önemli kişiliğin başına gelen talihsizliklerle başlar: Silenos. Silenos ikinci dereceden bir tanrıdır, ikincil bir tanrısal varlıktır ama her şeye rağmen Hermes'in oğullarından biridir.[34] Dahası bu soydan olanları

34 Ya da bazılarına göre Pan'ın.

belirtmek için "bir Silenos (Satyr)" denir. Dikkate değer iki özelliği vardır. İlki, küçük çocukların kâbusu olacak türden bir başı vardır. İnanılması güç bir çirkinliktedir; cüsseli, yağlı göbekli ve keldir, ona tüyler ürpertici bir hava veren korkunç basık bir burnu, at gibi kıllı ve sivri kulakları vardır. Fakat zeki ve aklı başında bir varlıktır. Zeus'un kendi uyluğundan çıkan oğlu Dionysos'un eğitimini ona bırakması boşuna değildir. Zaman ilerledikçe akıl hocası olduğu kişinin dostu haline gelir, şarap ve şölen tanrısının elinde tuttuğu en derin sırlara vâkıf olur, görünüşüne rağmen sahiden bilgedir... Yalnız şöyle bir istisna sözkonusudur, her durumda Dionysos'a eşlik eden eğlence düşkünü takıma mensup olduğundan, tanrılar şerefine yere şarap dökme âdetinin biraz dozunu kaçırıp, şişe üstüne şişe devirdiği olur. Başka bir deyişle, hikâyemizin başladığı anda Silenos zil zurna sarhoştur, ya da istersen şöyle diyelim, adını sorsan hatırlamaz! Burada esas itibarıyla anlatısını izlediğim Ovidius'un söylediği gibi, yaşının ve şarabın ağırlığı altında sendelemektedir, Midas'ın uşakları kör kütük sarhoş, korkunç görünümlü bu serseriyi fark edince hemen durdurup, hiç vakit kaybetmeden sağlam sarmaşıklarla bağlayarak efendilerinin huzuruna götürürler.

Ama kendisi de içkinin su gibi aktığı bazı âlemlere katılmış olan Midas Silenos'u tanır. Şimşeklerine hedef olmamak için en iyisi ilişilmemesi gereken çok güçlü tanrı Dionysos'la olan babacan ve dostane ilişkisinden haberdar olduğu için onu hemen çözdürür. Üstüne üstlük, bu tanrının lütfuna kavuşmak ümidiyle konuğunun gelişini münasip olduğu üzere en az on gün on gece süren şatafatlı şölenlerle kutlar! Bunu müteakip, Midas yeni en iyi arkadaşını, genç ama çok kuvvetli Dionysos'a teslim eder. Elbette Dionysos müteşekkir olmuştur, ona karşılık gönlünden geçen bir armağanı seçebileceğini söyler. Ovidius'un hoş deyişiyle, "Yerine geldi dileği, kazandı yıkım getirecek armağanı".[35] Zira Midas, daha önce söylediğim gibi, pek öyle akıllı, kurnaz değildir. Üstelik cimri ve tamahkârdır da. Öyle ki Dionysos'un vaat ettiği hediyeyi istismar eder ve işte *hybris* de burada başlar. Ölçüsüz mü ölçüsüz

35 Publius Ovidius Naso, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel, 1994, 100-105, s. 258 –ç.n.

bir dilekte bulunur. Tanrıdan dileği, bundan böyle dokunduğu her şeyin hemen altına dönüşmesidir! "Tuttuğu altın olmak" lafı da buradan gelir. Biraz düşün bakalım bu ne anlama geliyor. Artık Midas nereye elini koysa, dokunduğu her şey, bitki, taş, sıvı, hayvan ya da insan, hemen o değerli metal sarıya dönüşecek! İlk başta ahmak mutludur, hatta sevinçten çılgına dönmüştür. Sarayına dönüş yolunda çocuk gibi eğlenerek, karşılaştığı her şeyi değerli bir hazineye dönüştürür. Gözüne zeytin ağacı mı ilişti, hop, güzel yeşil yapraklar anında turuncuya çalan parlak sarıya döner. Yerden bir taş, acınası bir toprak parçası alır ya da kuru mısır başağı çeker, bir bakmışsın külçe külçe altın! "Zenginim, zengin oldum, dünyanın en zengini benim" diye çığlıklar atar zavallı, daha başına geleceklerden habersizdir.

Zira, kuşkusuz şimdiden tahmin etmiş olduğun üzere, Midas'ın mutlak saadet sandığı şey ölümcül bir musibete dönüşecektir ve bu müsibet kelimenin gerçek anlamıyla ölümcüldür, çünkü hem onu ölümünü hem de aptalca sevincinin sonunu haber veren bir durum ortaya çıkarır. Nitekim Midas şatafatlı sarayına rahatça yerleşir yerleşmez —bu arada tabii ki duvarları, mobilyaları, döşemeleri hemencecik çil çil altına dönüştürmeyi ihmal etmemiştir— kendisine yiyecek içecek bir şeyler getirilmesini emreder. Neşeli hali onu acıktırmıştır. Ama susuzluğunu gidermek üzere şarap kadehini eline aldığı an ağzına iğrenç bir sarı toz akar! Altının içimi iyi değildir... Uşağının uzattığı tavuk budunu yakalayıp iştahla ağzına götürdüğünde neredeyse dişleri kırılır! Midas o zaman anlar ki —ama biraz geç olmuştur artık— bu yeni yeteneğinden bir an evvel kurtulmazsa, açlıktan ve susuzluktan öylece ölüp gidecektir. Başlar etrafındaki altınlara lanet etmeye, onlardan nefret eder tıpkı onu düşünmeden hareket etmeye iten aptallığına ve açgözlülüğüne kin kustuğu gibi. Şanslıdır ki elbette her şeyin böyle olacağını öngören Dionysos iyi bir hükümdardır. Bir lanete dönüşen bu armağanı ondan geri almayı kabul eder. Ovidius'un sözleriyle Midas'a nasıl hitap ettiğine bakalım:

"Kurtulacaksın dilediğin altının baskısından, dedi,
Git. Sardes yakınında, ırmakta yıkan, sonra dağın

Doruğundan düşen dalgalara karşı yürü ırmağın
Varıncaya değin kaynağına, uzasın yolun. Orada
Köpüklü suların kaynağında, çok varsıl olduğu
Yerde, başını daldır, gövdeni yıka, suçtan arın.
Kral buyruğa uyarak çıktı ırmağın kaynağına.
Altınla boyandı ırmak, insan gövdesinden geçti suya
Dönüşen altın. Altın özleriyle karışıp dondu ırmak.
Şimdi parlar altın gibi, girer toprağa, bitkilere."[36]

Midas bir nehirde yıkanarak kavuşur eski haline. Hoş bir sembol: Irmağın saf suyuyla, Ovidius'un da anlattığı gibi, hem altından hem de hatasından arınır. Ama suyun akışı bundan etkilenmiş olarak kalır. İddiaya göre, o dönemden beri, durmadan muhteşem külçe altınlar taşırmış. Ve bil bakalım bu nehrin adı ne? "Paktolos!"[37] İşte bu yüzden, bu isim hazine, servet anlamına geliyor hâlâ. Günümüzde bile, Fransızcada çok büyük miktarda servet kazanan biri için "*toucher le pactole*" deyimini kullanıyoruz ("Paktol'e dokunduğundan" bahsediyoruz).

Fakat ben bu mitin hakiki anlamını idrak ettiğimize emin değilim. Yirmi asır Hıristiyanlıkla hemhal olmuş biz modernler şöyle düşünmeye meyilliyiz: Bu masal, kabaca, Midas'ın hepsinden öte açgözlülük ve tamahkârlık yüzünden günah işlediğini anlatıyor. Bizim gözümüzde hikâyeden çıkarılacak ders aşağı yukarı şöyle ifade edilebilir: Midas yüzeysel olanı esas saydı, zenginlik, altın, iktidar ve bunların sağladığı nimetler insan yaşamının asıl amacını oluşturur sandı. Böylece sahip olmak ile olmakı, hakikatle görünüşü karıştırdı. Ve hak ettiği gibi cezalandırıldı. Neyse ki her şey yolunda gitti sonra. Ama aslında Yunan miti bunun çok daha ötesine uzanır. Daha gizli biçimde de olsa, kozmik bir boyuta sahiptir ve asla "para mutluluk getirmez" klişesiyle özetlenemez.

Gerçekten de tuttuğu altın olan Midas bir nevi canavara dönüşmüştür. Potansiyel olarak, tehdit ettiği şey kozmik düzenin

36 *A.g.e.*, 135-145, s. 259.
37 Fransızca "pactole" zenginlik kaynağı anlamına gelir –ç.n.

tamamıdır. Dokunduğu her şey ölür, zira korkunç gücü organik olanı inorganik olana, canlıyı cansız maddeye çevirmektedir. Âdeta dünyanın yaratıcısının tam tersidir, şeytan olmasa bile bir tür karşı-tanrıdır. Tuttuğu yapraklar, ağaç dalları, çiçekler, kuşlar ve diğer hayvanlar doğal yerlerini kaplamayı bırakır, bir dakika önce mükemmel bir ahenkle yaşadıkları evrenin içindeki işlevlerini yitirirler. Doğalarının değişmesi için Midas'ın onlara değmesi yeterlidir ve potansiyel olarak yıkıcı gücü sonsuzdur, hiçbir sınır tanımaz. Bunun nereye varacağını kimse bilemez. Son noktaya vardığında, belki de evrenin bütünü bozulmuş olacaktır. Biraz hayal kur, diyelim ki Midas yolculuk yapıyor, gezegenimizi devasa metalik bir bilyeye dönüştürmez mi? Böyle bir dünya alacalı ama ölü bir gezegen olmaz mı; Titanların, Devlerin ve Typhon'un kaotik güçleri karşısında zafer kazanan Zeus'un dünyayı pay ettiği başlangıçta, tanrıların ona vermeyi başardığı tüm niteliklerden yoksun kalmaz mı? Kısaca böyle bir durum, tüm yaşamın ve ahengin sonu olurdu.

Ne pahasına olursa olsun Hıristiyanlıkla kıyaslamak istersen, hemen aklımıza gelenden daha derinlere gider mesele. 16. yüzyılda Almanya'da doğan eski efsanelerden esinlenen Doktor Frankenstein miti gibi, Kral Midas'ın yaşadığı talihsizlik de bize aslında trajik bir sahip olduğu şeyi kaybetme hikâyesi anlatır.

Doktor Frankenstein da tanrılara denk olmak ister. Yaratıcının yaptığı gibi hayat verme hayali kurar. Bütün hayatını ölüleri nasıl canlandıracağını araştırmakla geçirir. Ve günün birinde bunu başarır. Hastanenin morgundan cesetleri çalıp, gökyüzünden gelen elektriği kullanarak, çürümekte olan bedenlerden yaptığı bir canavara hayat vermeye muvaffak olur. Başta her şey yolundadır ve Frankenstein kendini bir tıp dâhisi olarak görmektedir. Ama canavar yavaş yavaş bağımsızlığını ilan edip elinden kaçar. Görünüşü iğrenç olduğundan, geçtiği her yerde dehşet ve kasvet uyandırır, öyle ki bu muameleye tepki olarak kendisi de kötü biri olur, yeryüzünü ve sakinlerini mahvetme tehdidine dönüşür... Trajik bir yoksunluk hikâyesi. Yaratık âdeta hüsrana uğramış olan yaratıcısının elinden kaçıp kurtulur. Denetimini kaybeder. Bu mite hâkim

olan Hıristiyani bakış açısından, bunun anlamı elbette kendini tanrı yerine koyan insanın felaketine koştuğudur.

Midas mitini de benzer bir anlamda anlamak gerekir, gerçi Yunanlarda tanrı ya da daha ziyade tanrılar Hıristiyanlığın Tanrı'sı ile bir değildir. Frankenstein gibi Midas da tuttuğunun altın olmasıyla ilahi bir güce kavuşmak, zaten pek kıt olan kendi bilgeliği dâhil insan bilgeliğini çok çok aşan bir kapasiteye, kozmik düzeni altüst etme kapasitesine erişmek istemiştir. Ve tıpkı Doktor Frankenstein gibi, yeni nitelikleri üzerindeki tüm kontrolü kaybeder. Hâkim olduğunu sandığı her şey bir bir elinden kaçıp kurtulur, öyle ki geriye tanrıya, yani Dionysos'a onu yeniden basit bir insan haline getirmesi için yalvarmaktan başka bir seçenek kalmaz.

Çok manidar biçimde, Midas mitinin ikinci kısmında yeniden sahnelenen de *hybris* yoluyla yarattığı tehdittir. Zavallı alık kahramanımız bu hikâyede de Apollon tarafından sert bir şekilde cezalandırılacaktır.

Midas eşek kulaklarını nasıl aldı: Pan'ın flütüyle Apollon'un liri arasında müzik müsabakası

Yine mitin Ovidius'un sunduğu versiyonunu takip edelim.

Görünüşte Midas, felaket getiren altın dokunuşuyla birlikte yediği tokattan sonra sakinlemiştir. Nihayet sanki kibri kırılmış, daha mütevazı hale gelmiştir. Altınından umduğu ihtişam ve şatafattan uzak ormana çekilip orada yaşamaya başlamıştır. Gösterişli sarayından ayrılarak basit ve sade bir yaşam benimsemiş, tarlalarda ve kırlarda tek başına dolaşmaktan hoşlanır olmuştur, bazen çobanların ve ormanların tanrısı Pan da ona eşlik eder gezintilerinde. Pan tuhaf bir biçimde Silenos'a ve Satyrlere benzer. O da kelimenin tam anlamıyla tüyler ürpertecek kadar çirkin bir tanrıdır. Onu görenler öyle bir korkuya kapılır ki dehşetten donup kalırlar, o yüzden ona olumsuz yönde hürmet göstermek için bu korkuya onun isminden mülhem "panik" adı verilir. Görünüşü yarı insan yarı hayvandır. Vücudu tüylerle kaplı bu biçimsiz yaratığın kafasından geyik gibi çatallı boynuzlar çıkar, bacakları keçi bacağıdır. Burnu Silenos gibi

basık, alnı çıkık, kulakları devasa, at gibi kıllı, saçları berduşlarınki gibi diken diken ve kir pas içindedir. Bir nymphe olan annesinin, daha doğduğu gün dehşete kapılıp onu terk ettiği söylenir bazen. Hermes onu yanına almış, diğer tanrılara göstermek için Olympos'a götürmüştür. Onu gören tanrılar çirkinliği karşısında gülmekten kırılmış, çılgın gibi eğlenmişlerdir. Tabiatı gereği tuhaf, farklı her şeyi seven Dionysos biçimsizliğinden etkilenip onu oyun ve seyahat arkadaşlarından biri yapmaya karar vermiştir... Mucizevi bir güce ve çabukluğa sahip olan Pan zamanının çoğunu nymphelerin ya da her yola başvurarak lütuflarını kazanmaya çalıştığı genç oğlanların peşine düşerek geçirir. Hatta iddiaya göre, Syrinks adlı genç bir nympheyi takip ettiği bir gün, nymphe yaptığı "kur"a karşılık vermek yerine kendini nehre atmayı tercih etmiştir... O zaman Syrinks kıyıda bir kamışa dönüşmüş, Pan da hâlâ titremekte olan sapı alıp onu gözde enstrümanı olacak bir flüte dönüştürmüştür. İşte günümüzde hâlâ çaldığımız ünlü "Pan flütü" buradan gelir. Asırlar sonra, en büyük bestecilerimizden olan Debussy bu enstrüman için (daha doğrusu yan flüt için) bir parça yazacak ve zavallı nymphenin anısına parçaya Syrinks ismini verecektir... Silenos ve Satyrler gibi Pan da sık sık, şeytanca dans eden ve hezeyan derecesine varıncaya kadar içen Dionysos'a eşlik ederken görülür: Demek ki bu tanrının "kozmik" bir tarafı yoktur! Düzen zanaatkârı değil ateşli bir düzensizlik meraklısıdır. Açıkça kaosun güçlerinin soyuna mensuptur, hatta bazı anlatılar onu ölçüsüzlük tanrıçası Hybris'in oğlu yapmakta tereddüt etmez...

Bu anlatılanlardan hareketle, en azından Pan'a yoldaşlık ettiğine bakılırsa, Midas'ın göründüğü kadar uslanmış olmadığı sonucuna varabiliriz. Aptallığı ve yavaş işleyen zekâsı zavallı kafasında iyiden iyiye kök salmıştır. Bir gün Pan birkaç güzel kızı baştan çıkarmak için ünlü flütünü çalarken, böylesi durumlarda çokça görüldüğü üzere, övüngenliğe kapılır ve müzik yeteneğinin Apollon'u bile geride bıraktığına hükmeder. *Hybris*in zirvelerinde gezinirken kendine hâkim olamayıp işi Olympos soylusuna meydan okumaya kadar vardırır! Apollon'un liriyle Pan'ın flütünün yarışacağı bir müsabaka düzenlenir hemen. Dağ tanrısı Tmolos

da hakem tayin edilir. Pan başlar aletine üflemeye. İcracının suretine yaraşır kaba saba, boğuk boğuk sesler çıkar. Bu seslerde bir hoşluk bulunur bulunmasına ama hayvani olmasa da incelikten yoksundurlar. Nefesin kamış saplarından çıkardığı ses doğada ağaçlar arasında gezinen rüzgârın çıkardığı sesle aynıdır. Buna karşılık, Apollon'un liri incelmiş bir alettir: Tellerin uzunluğuyla gerginlikleri arasındaki ilişkileri matematiksel bir kesinlikle kullanır. Tellerin ve bunlar arasındaki bağlantıların mükemmel doğruluğu, uygunluğu âdeta ahengin bir sembolüdür, öyle ya tanrılar da evreni aynı incelikle akort etmişlerdir. Hassas ve medeniyetten nasibini almış bir enstrümandır yani Apollon'un liri. Flütün yontulmamışlığına tezat şekilde, sahip olduğu çekicilik tatlılıkla yoğrulmuştur.

Dinleyenler lirin cazibesine kapılır ve oybirliğiyle Apollon'u seçerler... Bir oy dışında: Şu hödük Midas'ın oyu, Apollon'u hep bir ağızdan öven koronun içinde bir bet sestir âdeta. Pan'ın arkadaşı olarak artık orman ve kır hayatına alışmış Midas medeniyet duygusunu kaybetmiş halde, flütün boğuk gırtlak sesini lirin narin armonisine açık ara tercih ettiğini yüksek sesle ve kuvvetlice beyan eder. Eyvahlar olsun ona! Apollon'a öyle sonucuna katlanmadan meydan okunmaz, böylesi durumlarda hep olduğu gibi, talihsiz Midas'ın cezası işlediği "suç"un doğasına denk olacaktır. Hem zekâsıyla hem işitme duyusuyla günah işlemiştir. Demek ki ceremesini hem kulakları hem de aklı çekecektir.

Ovidius'a kulak verelim yine, bakalım başına ne gelmiş.

"Kızdı Apollon artık bir insanda böyle sarsakça kulaklar
Olmasın diye, uzattı kulaklarını, ak tüylerle doldurdu
Midas'ın iki yana sarkan oynayan. İnsan kaldı yine.
Yalnız yavaş yürüyen bir eşeğin ileri geri
oynayan kulaklarına dönüştürdü Midas'ınkileri..."[38]

Pek tabii, yeni eşek kulaklarıyla Midas utançtan yeri dibine battı. Kulaklarının çirkinliğini gözlerden gizlemek için ne yapaca-

38 *A.g.e.*, 175-180, s. 260.

ğını bilmez haldeydi. Bu çirkinlik başkalarına hem kulağının, müzik duygusunun olmadığını hem de bir ahmak gibi aklının ancak geviş getirebildiğini anlatıyordu. Çeşit çeşit saç şekilleriyle, başlıklarla, kafasına doladığı sargılarla yeni sıfatını örtmeye çalışıyordu. Hiç kaçarı yoktu, berberi anında anladı ve ağzından dökülen sözlere mâni olamadı: "Efendim neler geldi başınıza? Sanki kulaklarınız eşek kulağı..." Berber bu sözlerinden pişman olacaktı, zira Midas merhametiyle anılan biri de sayılmazdı. Midas hemen yemin ettirdi ona, olur da az önce keşfettiği şeyi sağda solda ağzından kaçırırsa, eh o zaman ölümlerden ölüm beğensindi. Bahtsız berber bu musibet sırrı saklamak için her şeyi yaptı. Ama öte yandan da —onun yerine koysana kendini— bunu arkadaşlarına, ailesine anlatmak için yanıp tutuşuyor ve bir gün ezkaza ağzından bir şey kaçırır korkusuyla tir tir titriyordu. Yükünü üstünden atmak için bir fikir geldi aklına, dedi ki kendine: "Yere gizli bir çukur açacağım, yavaşça fısıldayacağım sırrımı toprağın derinliklerine, sonra da üstünü kapatacağım. Böylece belimi büken bu yükten kurtulmuş olacağım." Der demez de yaptı aklından geçenleri. Berberimiz şehrin uzağında bir köşe buldu, toprağı kazdı, içine bağırdı, hatta neredeyse uludu sırrını çukurun içine, deliği özenle kapattı ardından, evinin yolunu tuttu, nihayet hafiflemişti. Ama ilkbaharda, yeni eşelenmiş toprakta kalın bir sazlık boy verdi. Bir de üstüne rüzgâr esince kulak kabartan herkese olup biteni ballandıra ballandıra anlatan bir ses yükseldi ünleyerek: "Kral Midas'ın kulakları eşek kulağııı, Kral Midas'ın kulakları eşek kulağııı..."

İşte Midas'ın feraset yoksunluğu Apollon tarafından böyle cezalandırıldı. Belki bana diyeceksin ki, şu zavallı Midas bu sefer dünyanın düzenini nasıl tehdit etmiş acaba? Aslında şaşılacak bir şey yok, gitmiş bir tanrıya, hem de en önde gelenlerinden birine meydan okuyor, çünkü müzik ve tıp tanrısı Apollon Olympos sakinlerinden biri. Nihayetinde bu sadece bir beğeni meselesi, herkesin ne düşündüğünü söyleme hakkı var, ama eğer Apollon bir şeye kırıldıysa bunun sebebi olsa olsa özsaygı, hatta aşırı gururdur muhtemelen. Bu yüzden, gösterdiği tepki hadi

gülünç demeyelim de aşırı görünebilir. Yine de bu izlenim ancak hikâyenin ayrıntılarına dikkat etmememizden ya da modern bir bakış açısıyla yargıda bulunmamızdan kaynaklanır. Zira işin iç-yüzüne bakarsak, Zeus'un Typhon'la savaşında olduğu gibi, burada da kendisiyle dalga geçilemeyecek bir disiplin, yani müzik sözkonusudur. Müzik doğrudan dünyanın ahengiyle olan ilişkimizle alakalıdır. Sana daha önce de açıkladığım gibi, lir armonik bir enstrümandır, oysa flüt tek tek notalar verir ve bu yüzden yalnızca "melodik"tir. Gitara olduğu gibi lire de şarkıyla eşlik edilebilir ve her ne kadar Yunanlar, Rameau ya da Bach'ın anlayacağı anlamda armoniyi bilmeseler de farklı sesler arasında uyum oluşturmaya başlamışlardır, halbuki flütle bu şekilde çeşitli ahenkli ses çıkarmak mümkün değildir. Sadece müzikal bir yarışma görünüşü altında sözkonusu olan şey aslında iki dünya arasındaki temel karşıtlıktır: Apollon'un medenileşmiş ve armonik dünyası ile Pan'ın vekâlet ettiği Dionysos'un kaotik ve düzensiz dünyası birbirine zıttır, zaten şölenlerine bakıldığında, olayların bir anda korkutucu bir hal aldığı görülür. Dionysos ve takipçileri tarafından düzenlenen meşhur Bakkhos ayinlerinde (Bakkhanalia) —Dionysos bayramlarına ya da şölenlerine bu ad verilir— tanrının etrafını çevreleyen kadınlar, yani "Bakkhalar" sıradan idrakin ötesine geçip taşkınlıklar yapar, sefahat âlemine dalarlar. Dionysiak coşkunluğun ele geçirdiği bu kadınlar bir cinnet hali içinde küçük hayvanların peşine düşerek, yakaladıklarını canlı canlı parçalar, çiğ çiğ yerler, hatta bazen bu menfur saldırılar sadece hayvanlarla sınırlı kalmaz, çocuklar, hatta yetişkinler de hedef olur, tıpkı Thebai Kralı Pentheus'un yabandomuzu sanılarak Bakkhaların pençelerinin ve dişlerinin kurbanı olması gibi. Apollon'un kozmik dünyası ile Dionysos'un kaotik dünyası arasında nasıl bir tezat olduğunu ölçebilmen için aynı müzik müsabakasının daha korkunç bir versiyonunu anlatmam faydalı olabilir: Talihsiz Marsyas'ın maruz kaldığı gaddar işkenceyi sahneye koyan bir hikâye bu.

Müzik müsabakasının sadist versiyonu:

Satyr Marsyas'ın uğradığı gaddar işkence

Az önce keşfettiğimize benzer bir mit, Apollon ile Pan'ı karşı karşıya getiren hikâyeye çok yakın bir anlatı sunar. Yalnız şöyle bir fark vardır: Bu sefer Apollon'un rakibi konumunda bir Satyr (ya da bir Silen) olan Marsyas bulunur. Doğrusu hangisi olduğu çok önemli değil, zira Dionysos'un maiyetindeki iki tür varlık birbirine epey benzerdir, her ikisi de yarı insan yarı hayvan vücuduyla resmedilir, bir de ancak çirkinlikleriyle yarışabilecek bir cinsel arzu sergilerler). Pan gibi Marsyas da bir müzik aletinin mucidi olarak bilinir: "Aulos" (iki borulu bir tür obuadır bu, ama bir üflemede sadece tek bir nota çıkarır). Bu hikâyeden ilk kez bahseden Yunan şair Pindaros'a (M.Ö. 5. yüzyıl) inanacak olursak, aslında bu enstrümanı ilk kez tasarlayıp imal eden kişi tanrıça Athena'dır.[39] Nasıl tasarladığını ve sonunda nasıl gözden çıkardığını anlatmaya değer. Bu hikâye tanrıçanın gözünde flüt sesinin ne kadar lanetli olduğunu gösterir.

Olay Medusa'nın ölümüyle başlar. Mitolojiye göre, Gorgolar adı verilen üç tuhaf ve kötücül yaratık vardır. Görünüşleri tüyler ürperticidir, hatta Pan'dan, Silenos'tan ve Satyrlerden bile daha berbattır. Saçları yılanlardandır; ağızlarından kocaman sivri dişler çıkar, pençeleri bronzdandır ve sırtlarında kurbanlarını her durumda yakalamaya yarayan altından kanatlar vardır... Hepsinden beteri, gözlerinin içine bakma hatasına düşen kim olursa tek bakışıyla taşa çevirirler! Zaten bu yüzden bugün gorgon bir deniz bitkisinin adıdır, bu bitkiler sanki bu üç canavardan birinin uğursuz bakışıyla taş kesilmiş gibi dimdik dururlar. Sözkonusu üç kız kardeş insanları ürkütseler bile, birbirlerini şefkatle severler. İçlerinden ikisi ölümsüzdür, ama Medusa adındaki üçüncüsü ölümsüzlükten pay almamıştır. Sana daha sonra anlatacağım koşullarda Perseus diye bir Yunan kahramanı tarafından öldürülecektir ve Pindaros'a göre, Perseus bu Gorgo'nun kesik başını gösterdiğinde Medusa'nın kız kardeşlerinin elemden inlediğini duyan Athena'nın aklına flütü yapmak gelmiştir. Başka bir deyişle bu alet,

39 Bunu *Pythia Kasideleri* adlı şiirinde anlatır, kıta 12, dize 6-8.

Apollon'un lirinin karakterize ettiği armoniden ve medenilikten uzak şartlarda gün yüzüne çıkmıştır.

Hikâyenin devamını, yine M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Meloslu Melanippos[40] adlı başka bir şair sayesinde biliyoruz.

Hatırlayacağın üzere sadece savaş tanrıçası değil sanatlar ve bilimler tanrıçası da olan Athena yeni icadından dolayı pek gururludur. Anlaşılır bir şey tabii. Sonuçta binlerce yıl sonra bile dünyanın dört köşesinde hâlâ çalınan bir müzik aleti her gün icat edilmiyor! Ama "aulos"una üflediğinde yanaklarının gülünç biçimde şiştiğini ve gözlerinin yuvalarından fırladığını fark edince (bu aleti çalarken muhtemelen Athena gibi komik bir yüz ifadesi sergileyen günümüz obuacılarının affına sığınıyorum!) onu yere çalıp, öfkeyle üstünde tepinir. Geçerken kaydedelim ki bu, sözkonusu enstrümanın çirkinleştirdiği, yüzün ahengini bozduğu anlamına gelir (onunla ilgili ikinci olumsuz yön). İyilikseverlikle parlamadıklarını bildiğimiz ve Athena'ya karşı kıskançlıklarını dışa vurma konusunda hiçbir fırsatı kaçırmayan Hera ve Aphrodite, tanrıçanın şişmiş yanaklarını ve pörtlemiş gözlerini görünce kahkahalarla gülerler yüzüne karşı. Bu talihsiz kamışı üflerken büründüğü aptalca ifadeyi taklit edip, açıkça alaya alırlar onu. Fena halde incinen Athena nasıl bir etki yarattığını iyice anlamak için gözlerden uzaklaşır. Yansımasını görmek için bir koşu berrak bir kaynak —bir gölcük ya da göl— bulur. İki habis yaratığın bakışlarından uzakta, tek başına kalınca suya eğilir ve aleti çaldığında yüzünün acayip bir hal aldığı gerçeğinden kaçamaz. Enstrümanı uzaklara fırlattığı gibi, onu bulup kullanacak kişi için de beddua etmeyi ihmal etmez.

Gel gör ki âdeti olduğu üzere ormanda nymphe peşinde koşan Marsyas Athena'nın flütünü bulur. Ahenksizliğin şahı olan kendisine tencere kapak misali uyan bu kavalın cazibesine kapılır pek tabii! Aleti çala çala öyle ustalaşır ki Apollon'a bir yarışmada

40 Herodotos'ta (*Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012 [8. bas.] 2002, VII, 26, s. 525) ve Ksenophon'da (*Anabasis*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015) bu hikâyenin çok özet (ilkinde sadece dört satır kadar) bir yankısını buluyoruz. Buna karşılık tam bir tasviri Ovidius ve Hyginus'ta bulunmaktadır.

meydan okuyacak kadar kendini üstün görür hale gelir, üstüne bir de Musaları hakem tayin etmek gibi bir hata daha yapar. Apollon meydan okumayı tek şartla kabul eder: Kazanan yenilene istediğini yapabilecektir. Tabii ki Apollon üstün gelir; bu bakımdan da Zeus'un Typhon'a ve kaosun tüm güçlerine karşı üstünlüğünü devam ettirir. Flütün boğuk ve yontulmamış melodisi karşısında liriyle ahengi zafere ulaştırır. Ama bu sefer, Midas'ın hikâyesindeki gibi, suçla orantılı hafif bir cezayla yetinmez. Önceden uyarmıştır: Yenilenin eti kemiği galibe aittir! Buna dayanarak, talihsiz Marsyas'ın derisini diri diri yüzer. Her yandan fışkıran kan ırmağa dönüşür, gerilen derisi suyun [Çine Çayı'nın] kaynağı olacak mağaranın nişanı olur...

Hyginus masallarında hadiseyi aşağıdaki gibi özetler (hep yaptığım gibi, antikçağda mitlerin nasıl aktarıldığını görmen için asıl metinden bir parça paylaşacağım).

> "Derler ki Minerva (*Athena*) bir geyiğin kemiğinden flütü yapan ilk kişidir, bunu çalmak için tanrıların şölenine gitmiştir. Juno (*Hera*) ve Venüs (*Aphrodite*) onunla alay ederler zira gözleri donuklaşmış yanakları da balon gibi şişmiştir. Minerva (*Athena*) gösterisi sırasında böyle çirkinleşip alay konusu olunca hemen İda ormanında bir çeşmenin başında alır soluğu, çalarken kendine bakınca suda, hak verir alay etmelerine. Böylece fırlatır atar flütü, bundan sonra eline alanın da korkunç bir cezaya çarptırılacağına yemin eder. Satyrlerden biri, Oiagros'un oğlu çoban Marsyas onu bulur ve talim ede ede, günden güne daha hoş bir ses elde eder, öyle bir noktaya gelir ki Apollon ile lirine bir müzik yarışmasında meydan okur. Apollon gelince, Musalardan hakemlik yapmasını rica ederler. Marsyas muzaffer bir edayla çalmaya başlar, Apollon lirini çevirip aynı sesi çıkarır. Ama Marsyas flütle aynı şeyi yapamaz. Böylece Apollon Marsyas'ı mağlup edip bir Skythialı'ya teslim eder, o da tek tek uzuvlarını derisinden ayırır... Vücudundan akan kan ismini Marsyas Irmağı'na verir."

Bugün yaşasa hiç kuşkusuz korku filmi senaryosu yazmaya ba-

yılacak olan Ovidius Apollon'un kestiği cezayı şu ifadelerle nakleder (yine yorumlarımı parantez içinde italik olarak belirtiyorum):

> "Triton tanrıçasının (*Triton Nehri yakınında doğduğu varsayıldığından Ovidius onu bu adla anıyor*) tasarladığı flüt müsabakasında karşısında galip çıktığı Satyr, "Neden koparıyorsun beni benden?" diye sorar (*bu ifade elbette Apollon'un Satyr'in derisini yüzmesini, yani onu âdeta kendisinden ayırmasını anlatıyor*). Ve çığlık atar: "Ah! Tövbe ediyorum! Ah! Bir flütün karşılığı bu kadar ağır olmamalı!" Çığlıklarına rağmen derisi vücudunun tüm yüzeyinden yüzülür, ta ki bir yaradan ibaret kalıncaya kadar. Her bir yanından kanlar akar; çırılçıplak kalmış kasları gün yüzüne çıkar; her kasılma teninden soyulmuş damarları titretir. Titreşen iç organları ile ışığın göğsünde aydınlattığı lifler gözle sayılır. Kırın sakinleri, ormanın tanrısal varlıkları, Satyrler, kardeşleri, Olympos (*Marsyas'ın babası*)... ve nympheler onun için gözyaşı döker. Akan gözyaşları bereketli toprağı sular... Böylece bir ırmak doğar... Frigya'nın bu en berrak ırmağına Marsyas denir."

Gördüğün gibi, buradaki cezalandırma fecidir, Midas'ın başına gelenden bin kat beterdir. İki hikâye, yani Musaların hakem olduğu Marsyas'ın hikâyesi ve Midas ile Tmolos'un hakem rolü oynadığı Pan'ın hikâyesi yine de birbirine çok yakındır. O derece ki ikisi sık sık karıştırılır.[41] Nitekim her iki durumda da, en üstün kozmik sanat mü-

41 Hem zaten başka bir masalda (masal 191) Apollon ile Marsyas arasındaki müsabakanın hakemi artık Musalar değil Midas olur. Bu da bu iki hikâyenin mitoloji derlemecilerinin kafasında aslında tek bir hikâye olduğunun ispatıdır. "Kral Midas... Apollon'un Marsyas ya da Pan'la flüt yarışması yaptığı dönemde seçilmiştir." Dinleyenler "zaferi Apollon'a" verirken, "Midas galibiyeti daha ziyade Marsyas'ın hak ettiğini söyler. Bunun üzerine sinirlenen Apollon Midas'a şöyle der: 'Yargından dolayı aklının başına gelen kulaklarının da başına gelecek' ve bu sözleri söyler söylemez kulaklarını eşek kulakları gibi uzatır." Midas ve Pan miti ile Marsyas miti arasında Hyginus'un hiçbir eski metnin kalkışmadığı bir bağ kurmasına olanak tanıyan şey nedir peki? Basitçe şöyle cevap verilebilir herhalde: Freud'un rüyalarla ilgili tasvir ettiği "yoğunlaştırma" işleminde olduğu gibi, Midas'ı sözkonusu hadiseyle irtibatlandırmaya yol açan birkaç nokta sözkonusu olabilir. Öncelikle, hem Marsyas'ın hem de Pan'ın flütü, Apollon'un lirinden farklı olarak, armonik olmayan bir alettir. İnsan sesi, rüzgârın ağaçlar arasından geçerken çıkardığı ses, vahşi hayvanların ulumaları taklit edilebilir bu enstrümanla ama bunu armonik akorlar şeklinde yapmak mümkün değildir; ikincisi, sahne Midas'ın kral olduğu Frigya'da geçer

zik iki mitin merkezinde yer alır ve yine iki örnekte de ahengi amaçlayan bir tanrı ile ancak Typhon ve Midas gibi kaba saba zihinleri cezbedebilen köy işi enstrümanlara sahip kaotik varlıklar arasında bir mücadele sözkonusudur. Zaten tam da bu anlamda Ovidius Midas'ın altınla talihsiz serüveninden sonra, tıpkı Pan gibi, artık ormanda, yani medeniyetten daha uzak şeylerle temas halinde yaşadığını belirtir. İşte bu yüzden, bir eşek gibi, Pan'ın flütünün boğuk ve incelikten yoksun seslerini Apollon'un lirinin ahenkli ve yumuşak seslerine tercih eder. Söylemeliyim ki bu kadar ahenkli akorlar çıkarılan lirin koca bir tarihi vardır. Öyle alelade bir enstrüman değildir, muhtemelen M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren özellikle *Homeros İlahileri*'nde[42] anlatılan başka bir mite göre, bu basbayağı ilahi bir enstrümandır.[43] Bizzat Hermes tarafından tasarlanıp yapılmış ve sana şimdi anlatacağım gayet olağanüstü bir maceranın sonunda Apollon'a hediye edilmiştir.

Kozmik müzik aleti lirin Hermes tarafından icat edilmesi ve Apolloncu olan ile Dionysosçu olan karşıtlığı

Hermes Zeus'un gözde oğullarından biridir. Hatta onun baş elçisidir, gerçekten önemli bir mesaj iletilecek olduğunda ilgili yere o götürür. Annesi büyüleyici bir nymphe olan Maia yedi Ülkerden (Pleiadlardan) biridir. Ülkerler ise "Pleione'nin kızları"dır (Yunanca isimleri bu anlama gelir), babaları Titan Atlas, Zeus tarafından dünyayı sırtında taşımakla cezalandırılmıştır. Küçük Hermes'in inanılmaz şekilde erken geliştiğini söylemek az kalır. *Homeros İlahileri*'nin ifadesiyle "sabah doğan Hermes gün ortasından itibaren lir çalar, akşamları okçu Apollon'un ineklerini aşırırdı." Hayatının ilk günü dolu dolu geçer: Dünyaya geleli daha birkaç saat olmuş bir süt çocuğu için Hermes şimdiden dört dörtlük bir müzisyen ve emsalsiz

---

ve hikâyeden bahseden ilk şiir —en azından bize kalan ilk şiir— yani Pindaros'un *Pythia Kasideleri* (12, dize 6/8) "flütçü Midas"a ithaf edilmiştir. Son olarak, Marsyas da Pan da "Dionysiak" varlıklardır, yani kurucu baba Zeus'un kozmik eserinin kefili Olymposlulardan Apollon'un tarafında değil kaosun, şölenin, deliliğin, düzensizliğin tarafında yer alırlar.

42 *Homeros İlahileri*, çev. Ayşen Eti Sina, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008 –ç.n.

43 Neredeyse hep olduğu gibi, bu mitin ilgi çekici bir versiyonu Ovidius'un *Dönüşümler*'inde bulunur.

bir hırsızdır! Annesinin karnından çıkıp da gözünü açar açmaz küçük Hermes Apollon'un sürülerinin peşine düşer. Yolda dağda yaşayan bir kaplumbağa ile karşılaşınca kahkahalarla gülmeye başlar: Tek bakışıyla zavallı hayvandan nasıl fayda sağlayacağını şıp diye anlayıverir. Talihsiz hayvanı evine götürüp içini boşaltır, bir inek öldürür, derisini hayvanın kabuğuna gerer, bağırsaklarından tel, boynuzlarından mandal yapıp, telleri gererek akort eder. Lir doğmuştur, şimdi bununla mükemmel uyumlu sesler çıkarabilecektir. Pan'ın flütünden çok daha armonik sesler! Bu ilk icadıyla yetinmeyip, ağabeyinin ölümsüz ineklerini aramak için tekrar yola koyulur.

Sürüyü görünce, elli hayvanı alır ve hırsızlığı anlaşılmasın diye adımlarını gizlemek üzere hızlıca hasır işi çarıklar yapıp üstünkörü toynaklarına geçirerek onları geri geri yürütür. Hayvanları bir mağaraya sürer. Birkaç dakika sonra tek başına ateşi yeniden keşfetmiştir bile. Tanrılara iki inek kurban eder ve ilk gününün sonunu korları söndürüp, ocağın küllerini dağıtarak geçirir... Ardından Maia'nın ona hayat verdiği, beşiğinin bulunduğu, küçük inine geri döner ve kuzu kadar masum bir bebek havasına bürünerek yeniden uykuya dalar... Kendisini azarlayan annesine cevaben yoksulluklarının canına tak ettiğini, artık zengin olmak istediğini söyler. Böylece ona neden tüccarların, habercilerin ve hırsızların tanrısı dendiğini de anlamış oluyoruz... İlahi bebeğin ilk günü pek verimli geçmiştir...

Pek tabii Apollon sonunda ne dolaplar döndüğünü anlar. Zeus'un süt çocuğunu bulup, ineklerini geri vermezse onu Tartaros'a atmakla tehdit eder. Hermes masum olduğuna büyük tanrıların huzurunda (tabir burada tam yerindedir) yeminler eder. Apollon onu kolundan tuttuğu gibi ileri fırlatacakmış gibi sağa sola savurur ama Hermes öyle şeyler anlatır ki Apollon gülerek bırakır onu, ihtilaf sonunda Zeus'un mahkemesi önünde çözüme kavuşacaktır... Zeus da bu kadar erken gelişmişlik karşısında gülmeden edemez. Aslında son oğlundan çok gurur duymuştur. Apollon ile Hermes arasındaki çekişme devam eder ama Hermes son silahı lirini çıkarır ortaya ve öyle bir ustalıkla çalmaya başlar ki Apollon da Zeus da yelkenleri suya indirip, bu küçük oğlanın tam anlamıyla cazibesine kapılırlar. Baştan çıkmış müzik tanrısı Apollon henüz

tanımadığı bu enstrümandan çıkan seslerin güzelliğine meftun olur. Lir karşılığında Hermes'i zengin ve ünlü yapma sözü verir. Ama ufaklık pazarlık yapmayı, eli yükseltmeyi sürdürür ve ek olarak büyük ağabeyinin sürülerinin bekçiliğini de kapar! Hatta Apollon ona fazladan çobanın kırbacını ve sihirli zenginlik ve refah asasını armağan eder, bu değnek Hermes'in amblemini, yani sana birazdan hikâyesini anlatacağım nam salmış "Caduceus"u oluşturacaktır.

Bu bağlamda lir ilahi enstrümanın ilk örneği, Apollon'un alametifarikası olarak ortaya çıkar. Genelde çok hatalı şekilde tali sayılan Midas mitinin nereye kadar uzandığını anlamak için şunu anlamak lazımdır: Genel şemaya bakıldığında, Apollon Zeus'un tarafında, yani kozmik düzeni sağlamak ya da sürdürmek için sürekli mücadele eden Olymposluların yanındadır. Bu düzen hem adildir, zira Zeus'un Titanlar karşısında kazandığı zaferden sonra yaptığı ilk paylaşımın sonucudur, hem de güzel, iyi ve ahenklidir. Öte yandan Typhon'dan beri Khaos'un toprağa bağlı güçleri ve çok çeşitlilik arz eden soyu sopu bu hassas uyumu sürekli tehdit eder. Apollon burada kendi tapınağı Delphoi'u süsleyen ünlü "Kendini bil" mottosuna bağlı, Olymposlu, kaos karşıtı, titan karşıtı bir gücü temsil eder. Bu deyiş, sana daha önce açıkladığım gibi, "konumunu, doğal yerini bil ve orada kal!" anlamına gelir. Güzel kozmik düzenlemeyi bozacak *hybris*, küstahlık, ölçüsüzlük yasaktır! Apollon'un müziği sevmesinin sebebi, onun kozmosun bir metaforu olmasıdır. Dionysos pek çok bakımdan Apollon'un zıttıdır. Elbette Dionysos da bir Olymposludur, Zeus'un oğullarından biridir ve daha ileride onun kendinde kozmos ile kaosu, ebediyet ile zamanı, akıl ile deliliği nasıl bir araya getirdiğini göreceğiz. Ama en başta onda çarpıcı olan "kozmosa kayıtsız" yanıdır: Şöleni, şarabı, seksi sever ve bazen bunlar, topluluğunu oluşturan kadınları ele geçiren ölümcül bir çılgınlığa kadar varır. Ayrıca Dionysos da bir müzik tanrısıdır elbette, ama onun hoşuna giden Apollon'un müziği değildir. Yumuşak ve uyumlu bir müzik değildir bu, daha ziyade hayvani ve zincirlerinden boşanmıştır. Başka bir deyişle, âdetleri yumuşatmaz, tam tersine apaçık bir hayâsızlıkla en arkaik tutkuların şarkısını söyler. Bu da fetiş enstrümanının neden Pan'ın ya da Marsyas'ın

flütü olduğunu açıklar.

Şimdi gel, genç Nietzsche'nin Apollon ile Dionysos arasındaki fark üzerine büyük bir doğruluk ve derinlikle yazdığı satırlara bir göz atalım.

> "Etik bir tanrı olarak Apollon, kendisi gibi olanlardan ölçülü olmalarını ve, bunu koruyabilmek için de, kendilerini bilmelerini ister. Böylece, 'Kendini bil' ve 'Ölçüyü kaçırma!' istemi, estetik güzellik zorunluluğuyla atbaşı gider; kendini yüceltmek ve ölçüyü aşmak, Apolloncu olmayan evrenin asıl düşman daimonlarıdır; bu yüzden Apollon öncesi dönemin, Titanlar çağının nitelikleri oldukları ve Apolloncu dünyanın dışından, yani barbarlar dünyasından geldikleri için aşağılanırlar... Dionysosçu olanın uyandırdığı etki de 'titanca' ve 'barbarca' görünmüştü Apolloncu Yunanların gözüne: Kendisinin de, o devrik titanlarla ve kahramanlarla iç dünyasında da akraba olduğunu kendisinden gizleyemeden... Daha da fazlasını duyumsamak zorunda kalmıştı: Tüm varoluşu, bütün güzelliği ve ölçülülüğüyle, örtülü bir acı ve bilgi alt katmanına dayanıyordu, ve yine o Dionysosçu olan kaldırmıştı bunun örtüsünü: Bakın hele! Apollon, Dionysos olmadan yaşayamazdı! 'Titanca' olan ve 'barbarca' olan da, tıpkı Apolloncu olan gibi bir zorunluluktu eninde sonunda! Şimdi bir düşünelim, görünüş ve ölçülülük üzerine kurulmuş ve önü yapay setlerle kesilmiş bu dünyada, Dionysos şenliğinin cezbeli sesinin, gitgide daha çok çekicileşen büyülü tarzlarda nasıl çınladığını... bir düşünelim, bu daimonca halk türküsü karşısında, Apollon'un mezmurları mırıldanan sanatçısının, hayaletimsi harp sesleriyle, ne anlama gelebileceğini! 'Görünüş' sanatlarının Musaları, esriklik içinde hakikati söyleyen bir sanat karşısında sararıp soldular... Aşırı ölçü, hakikat olduğunu ortaya koyuyordu; çelişki, sancıdan doğan sonsuz haz, doğanın kalbinden doğru söz ediyordu kendinden. Ve böylece, Dionysosçu olanın nüfuz ettiği her yerde, Apolloncu olan ortadan kaldırılmış ve yok edilmişti."[44]

Kendisi de iyi bir müzisyen olan Nietzsche üç asli şeyi mükem-

44 Friedrich Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev. Mustafa Tüzel, İthaki, 2005, s. 41-42 –ç.n.

melen anlamıştı. İlki, müzik yarışması teması mitolojide tali değil aslidir ve bunun temel bir sebebi vardır: Müzik, sanatın kalbine ahenk fikrini koyduğu için kozmosun bir metaforu, benzeridir, ya da onun sözleriyle: "Müzik, dünyanın bir yinelenişi ve çıkarılmış ikinci bir kalıbı"dır.[45] İkincisi, Apollon ile Dionysos arasındaki karşıtlıkta —ki burada sahnede olanlar Pan ya da Marsyas'tır ama bunların, işleri sadece Dionysos'u temsil etmek olan kuklalar olduğunu herkes bilir— dünyanın kuruluşundan beri hep olduğu gibi bahis konusu yine kaos ve kozmos, kaotik titan ile kozmik Olymposludur. Üçüncüsü, elbette, iki ilahi âlem, Apollon tarafından simgelenen ahenkli ve sakin olan ile Dionysos'un temsil ettiği çelişkili ve kavgacı olan görünüşte kökten biçimde karşıt olsa bile bunlar birbirinden ayrılmaz. Kozmik ahenk olmadı mı kaos hâkim olur ve her şeyin altı üstüne gelir, ama kaos olmadı mı da kozmik düzen donuklaşır ve tüm yaşam, tüm tarih yok olur.

Nietzsche Yunan tragedyası üzerine kitabını yazdığı dönemde bir filozof tarafından, Schopenhauer tarafından derin biçimde etkilenmişti, onu hâlâ üstadı olarak görüyordu (sonra onun yolundan ayrılacaktır). Schopenhauer yakın zaman önce önemli bir kitap yayımlamıştı, ilk bakışta başlığı pek anlaşılmıyordu: *İstenç ve Temsil Olarak Dünya*. Çok hacimli ve zor bir kitap olduğundan burada onu özetleme iddiasında bulunmadan sana yine de bu eserin belli başlı temalarını açıklayabilirim. Schopenhauer'ı harekete geçiren kanaat —ki Nietzsche Yunanları yorumlarken aynı kanaate başvurur— evrenimizin ikiye bölünmüş olduğuydu. Bir yandan, engin, kaotik, düzensiz, parçalanmış, absürt, anlamdan yoksun, esas itibarıyla bilinçdışı bir akış vardır, Schopenhauer buna istenç ya da irade der; öte yanda, tersine, şeyleri gerekçelendirme, düzene koyma, dinginliğe, bilince dönme, anlam verme ya da tam deyimiyle ahenge kavuşturma yönünde umutsuz bir girişim bulunur, bunu da "temsil" [tasarım] diye adlandırır. Nietzsche bu ayrımı Yunan dünyasına tatbik eder. İradenin absürt ve parçalanmış dünyasına titanca güçlerin başlangıçtaki kaosu karşılık gelir ve en azından

45 *A.g.e.*, s. 44 –ç.n.

Olympos diyarında buna en iyi vücut veren tanrı Dionysos'tur. Temsil dünyasına ise, ahengi, dinginliği ve güzelliğiyle Zeus'un tesis ettiği kozmik düzen tekabül eder. Şüphesiz Apollon'un liri Schopenhauer'ın anladığı anlamda "temsil" dünyasına aittir, Dionysosçu, Titanları andırır, kaotik, medenilikten uzak, kozmos karşıtı flüt ise diğer dünyaya, Schopenhauercı anlamında iradenin dünyasına aittir. Zaten hep birbiriyle mücadele eden iki müzik olacaktır. Biri, armonik, yumuşak, kozmik ve medeni, diğeri ise kaba haliyle iradenin bilinçdışı tutkularına öykünen, düzenden yoksun, kaotik, kulak tırmalayıcı [atonal] müzik. Doğrusu, her başarılı müzik, Yunan kozmosu misali, iki evreni harmanlamak zorundadır... Kaba saba, doğaya yakın Midas Dionysosçu tarafa eğilim gösterir. Dionysos'un, Silenos ve Pan gibi, onun da arkadaşı olması tesadüf değildir, yine Dionysos'un maiyetindekilerin çoğunlukla yarı insan yarı hayvan olması, cinsel şehvette taşkınlığa varması, çılgınca şölenlerden ölçüsüz zevk alması boşuna değildir...

Başka bir deyişle, görünüşte oldukça sıradan olan kısa Midas masalında sahnede oynananın ya da tekrar edilen şey Zeus'un Titanlar karşısındaki zaferidir. Apollon'un böyle bir hiddete kapılmasının sebebi, bazen ahmakça söylendiği gibi, "incinmiş" olması değildir. Onun gibi yüce bir tanrısal varlığın Midas gibi aptal bir mahlûkla ne işi olur? Gelgelelim o doğası gereği her biçimiyle *hybris*le mücadele etmek zorundadır. Onun Olymposlulara yaraşır ilahi görevi yılanın başını küçükken ezmektir. Midas'a kestiği cezaya bakıldığında, işlediği suça göre cezalandırıldığı, kabahat ile ceza arasında orantı olsun diye kulaklarının hedef alındığı görülür. Marsyas'ın cezası ise acımasızdır. Midas müzik müsabakasının kozmik manasından hiçbir şey anlamayan bir budala, bir hödüktür. Haddinin bildirilmesini, yeniden ait olduğu yere, aptal eşek konumuna koyulmayı hak etmiştir. Ona basit bir ceza yeter. Ama Marsyas'ın âleme ibret olması gerekir. Marsyas tehdittir; Midas'tan farklı olarak, bir tanrıya doğrudan meydan okumuştur. Eğer kozmik düzenin olsa olsa kırılgan, yüzeysel bir zafere dayanması ölçüsünde böyle bir meydan okumaya kesinlikle müsamaha gösterilemeyeceği görülmezse, bu kadar şiddetli bir cezalandırma-

nın sebebi de anlaşılamaz. Görünüşte düzenli ve dertsiz tasasız bu yüzeyin altında sürekli kabarmakla tehdit eden kaosun zincirlerinden boşanmış denizi çalkalanmaktadır.

Apollon'un hiddeti anlaşılmadığından, bazı mitoloji derlemecileri onun Marsyas'ı öldürdükten sonra vicdan azabına kapıldığını uydurmaya kadar giderler ama sözkonusu olan mitin doğrusu değil bu yazarların kişisel uydurmasıdır.

Komik başlayan Midas'ın hikâyesinin tuhaf bir şekilde trajediyle sona erdiğini görüyorsun. Dahası, Yunan tragedyasının işleyişine egemen olan en etkili ve güvenilir güç bu vahşilikte kendini gösterir, çünkü tanrıların kişiliğinde alaya alınan kozmos insani *hybris*e karşı bu şekilde hakkına sahip çıkar...

Ama hemen çok açılmayalım. Sana daha önce söylediğim gibi, henüz o aşamaya gelmedik ve giriş babında biraz konunun dışına çıkmış olsak bile, içinde bulunduğumuz evrede, ölümlüler, özellikle de insanlar (zira hayvanlar da var) henüz şemada yer almıyor. Titanların ve onlarla birlikte Typhon'un nerede olduğunu biliyoruz —sımsıkı Tartaros'a zincirlendiler, Yüzkollular da başlarında nöbet tutuyor—, bunların temsil ettiği ama artık savuşturulmuş kaos tehdidini tartabiliyoruz. Yine her tanrının yerini ya da her tanrıya düşen görevi de öğrendik: Deniz Poseidon'a, cehennemler Hades'e, yeryüzü Gaia'ya, gökyüzü Uranos'a, aşk ve güzellik Aphrodite'ye, şiddet ve savaş Ares'e, iletme Hermes'e, akıl, sanatlar ve hile Athena'ya, derin karanlıklar Tartaros'a ait vs. Peki Zeus'un himayesi altında düzene kavuşmuş bu evrende ölümlülere düşen yer neresi? Bu evrede bunu söylemek mümkün değil.

Bu mesele kesinlikle temel önemde, zira bir kez daha, tüm bu hikâyeleri, olağanüstü karmaşık bu teolojik ve kozmolojik mekanizmayı uyduranlar tabii ki insanlar. Bunu uydurmaları elbette boş yere değil, sadece eğlenmek için yapmıyorlar bunu, kendilerini çevreleyen evrene ve sürdürmek zorunda oldukları yaşama anlam vermek amaçları. Yeryüzünde ne yaptıklarını, ne aradıklarını anlamak için, varoluşlarının anlamını soruşturmayı denemek için her şey. Birbirinden ayrılmaz üç mitle, Prometheus miti, (ilk kadın) Pandora miti ve ünlü altın çağ miti ile birlikte Yunan kültürü bu temel sorgulamaya

yanıt vermeye başlayacaktır. Hesiodos *İşler ve Günler* adlı şiirinde, edebiyatta olduğu gibi sanatta ve felsefede de günümüze kadar sayısız esere kaynaklık eden bu üç büyük anlatıyı sımsıkı birbirine bağlamaya dikkat eder. Şimdi bu üç mitin peşine düşelim diyorum seninle. Daha sonra *hybris* ve *dike*ye, yani bazı varlıkların çılgınca ölçüsüzlüklerine ya da kahramanlar dediğimiz diğer varlıkların kahramanca ve adil işlerine dayanan büyük mitsel anlatılara girebiliriz.

II. Ölümsüzlerden Ölümlülere: İnsanlık Neden ve Nasıl Yaratıldı?

Bunu ilk nakleden Hesiodos'un eserinde, altın çağ, insanların beş çağı miti ile ya da Yunanca metni daha doğrudan takip edersek insanların "beş ırk"ı mitiyle iç içe geçmiştir. Hesiodos bize beş farklı insanlık, zaman içinde art arda gelen beş insan türü tasvir eder, ama bunların, farklı sıfatlarla, şimdiki insanlığın içinde öyle ya da böyle yaşamaya devam etmiş olabileceğini düşünmek de mümkündür.

Sözkonusu mit tümüyle *hybris* ve *dike* ilişkisi sorusu etrafında döner:[46] Adaletle, kozmosla ahenk içindeki insan yaşamları ile tam tersine *hybris*, kibir ve ölçüsüzlüğe meyilli varlıklar arasındaki temel paylaşımın izini sürer. Bazen Hesiodos'un gerçek koşullardan esinlendiği söylenir. Bu belki kısmen doğrudur. Hesiodos'un başına kendi özel yaşamında berbat bir olay gelmiş, kardeşi Perses ile çok ciddi bir ihtilaf yaşamıştır, zaten şiir de ona hitaben yazılmıştır. Babaları öldükten sonra Perses mirastan kendi payına düşenden daha fazlasını talep etmiştir (yani *hybris* günahını işlemiştir). Hatta davaya bakmakla görevli yetkililere kendisini haklı çıkarsınlar diye para yedirmiştir. Bu koşullarda kardeşinin ona seslendiği şiirin adaleti, yani *dike*yi ele alması doğaldır. Ancak Hesiodos kendi şahsi meselesini teogoni ve kozmolojiyle bağlantılandırarak mevzuyu genişletmiştir, öyle ki eseri kendi özel davasını işlemekle sınırlı kalmaz. Aksine, tanrıların himayesi altındaki organize olmuş kozmik düzen perspektifinden, *dike*ye uygun iyi

46 Bu üç miti yorumlarken esas itibarıyla kendisinden ilham aldığım Jean-Pierre Vernant bunu büyük bir ustalıkla göstermiştir.

bir yaşam ile *hybris*e göre sürdürülen kötü bir yaşam arasındaki zıtlık meselesini genel bir çerçeve içinde ele alır. Ama Hesiodos'un şiiri ahlaki bir inceleme gibi görünmesine rağmen, çok daha ileri gider. Kozmogoni ve kozmolojiden sonra, dünyanın ve tanrıların doğuşundan sonra bizi öncelikle ilgilendiren meseleyi, yani bugün tanıdığımız haliyle insanlığın doğuşu meselesini ele alacak ilk kişi odur. Biz ölümlüler için temel bahis, neden orada olduğumuzu, bu tanrısal ve düzenli dünyada nelere kadir olduğumuzu anlamaktır, kuşkusuz ilahi olan bu dünyada bizim ölümlü varoluşumuz, tanrıların ömrünün tersine, ziyadesiyle kısadır, öyleyse bu kısacık yaşamı elimizden gelenin en iyisini yaparak doldurmamız gerekir.

Sana beş ırk mitini özetle anlatarak başlayacağım, ondan sonra yaşam bilgeliği açısından temel önemdeki bu anlatıların insanlar için taşıdığı anlamı görebilmek amacıyla Prometheus ile ilk kadın Pandora'nın muhteşem mitleri üzerinde daha uzun duracağız.

Altın çağ miti ve beş insan "ırkı"

Demek ki başlangıçta altın çağ vardır, mümkün en büyük mutluluğun hüküm sürdüğü bir dönemdir bu, çünkü insanlar bu çağda hâlâ tanrılarla tam bir anlaşma halinde toplu olarak yaşamaktadır. Bu dönemde *dike*ye sadıktırlar, tüm insanlar doğru ve adildir. Diğer bir deyişle, payından fazlasını istemeye ve böylece hem kim olduğunu hem de dünya düzeninin mahiyetini yanlış anlamaya götüren şu baş belası *hybris*ten kaçınırlar. O zamanlar, der bize yine Hesiodos, insanlar üç harika ayrıcalıktan yararlanır, bunlar öyle ayrıcalıklardır ki eminim bugün bile sahip olmak isterdin. *Öncelikle*, çalışmaya hiç ihtiyaçları yoktur, ne bir meslek icra etmek ne de hayatlarını kazanmak zorundadırlar. Doğa öylesine cömerttir ki rahat bir yaşam sürmek için gerekenlerin hepsini kendiliğinden karşılar, tıpkı Kutsal Kitap'ın anlattığı Âdem ile Havva mitinin ünlü yitik cenneti Eden Bahçesi'nde olduğu gibi: Yeryüzünün en leziz meyveleri, kocaman besili sürüler, tatlı su kaynakları ve misafirperver ırmaklar, yumuşak ve istikrarlı bir iklim, kısacası yemek, içmek, giyinmek ve dertsiz tasasız bir yaşamın keyfini çıkarmak için ne gerekiyorsa mevcuttur. *İkinci olarak*, ne acı çekerler

ne hastalık bilirler ne de yaşlanmaktan korkarlar, böylece sıradan insan yaşamının tadını kaçıran tüm belalardan azade, neredeyse her gün hepimizin kapısını çalan talihsizliklerden korunaklı yaşayıp giderler. *Son olarak*, her şeye rağmen ölümlü olsalar da, denebilir ki "olabildiğince az" ölürler, kaygısız, acısız, Hesiodos'un deyişiyle "âdeta uykuya yenik düşmüş gibi" ayrılırlar bu dünyadan, zaten günlük yaşamlarını paylaştıkları tanrılara çok yakın olduklarından gürültüsüz patırtısız, göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşen ölümden korkuları yoktur.

Sonunda bir gün bu ırk ortadan kaybolduğunda, Hesiodos'un ifadesiyle "toprak tarafından örtüldüğünde", bu insanlar tamamen ölmezler. Bunlar Hesiodos'un "daimonlar" dediği şeye dönüşürler. Ama dikkat, bu kelime bugün bizim alışık olduğumuz, Hıristiyan geleneğinde almış olduğu negatif anlama sahip değildi kesinlikle onlar için, tersine burada sözkonusu olan iyiliksever ve doğru/adil ruhlardır, yani Hıristiyan geleneğiyle kıyaslamaya devam edersek "koruyucu melekler"dir, *dike*yi *hybris*ten, iyiyi kötüden, adil olanı ölçüsüz olandan ayırmaya muktedirdirler. Bu dikkat çekici muhakeme gücü sebebiyle, Zeus'tan, insanların iyi ve kötü amellerine göre zenginliği paylaştırma gibi ayırt edici bir ayrıcalık kazanacaklardır. Bu da, bu varlıkların öldükten sonra bir şekilde yaşamaya, hatta iyi yaşamaya devam ettiğini gösterir, çünkü bir kez daimon/koruyucu melek haline geldiklerinde, tanrılar tarafından cezalandırılan kötüler gibi *aşağıda*, karanlıklarda değil, *yeryüzünde* yaşayanlarla birlikte kalırlar.[47]

Ondan sonra çocuksu ve kötücül insanlar ırkının hüküm sürdüğü gümüş çağ, ardından da korkunç ve kan dökücü insanların yeryüzünü doldurduğu yine nefret edilesi bronz çağ gelir. Bunu, yine savaşçı olmakla birlikte değerli ve soylu da olan kahramanlar çağı takip eder, ömürleri bahtiyarlar adasında son bulur, buradaki

47 Hesiodos'un altın çağı Kronos Çağı diye de adlandırılır; Zeus'un Titanlara karşı verdiği ünlü savaşı düşündüğünde bu sana tuhaf gelebilir. Ama söylemek gerekir ki, Hesiodos'a inanılacak olursa, daha sonra işlediği suçlar bir yana, Kronos yine de, Zeus'a yenilip Tartaros'u boylamadan önce ilk egemen, kozmosun ilk efendisiydi. Hem zaten, şiirin devamında da öğreneceğimiz gibi, Olympos'un efendisi sonunda babasını affedip, ona eski saygınlığını geri verecektir.

yaşamları her bakımdan altın çağdaki yaşama benzer. Doğrudan son çağ olan demir çağına, yani bizim dönemimize ve bizim insanlığımıza gelmek için bunları tasvir etmeyi bir kenara bırakıyorum.[48] Bu noktada Hesiodos'un betimlemesi birden deyim yerindeyse kıyametimsi bir vasfa bürünür. Hiç şüphe yok ki bu devir

48 Kısaca özetleyelim: Gümüş ırk da, altın ırk gibi, doğrudan Olympos tanrıları tarafından yaratıldığından yaşlanmaz. Yine de daimî gençliklerinin bambaşka bir manası vardır. Gümüş ırktan insanlar yüz yıl boyunca küçük çocuklar gibi yaşar. Başka bir deyişle, altın çağ insanları gibi gelişip serpilmiş yetişkinler değil, çocuksu varlıklardır ve olgunluğa erişir erişmez pek az ömür sürerler, çünkü en dehşetli *hybris* onları ele geçirip, çok geçmeden ölüme sürükler. Kendi aralarında pek şedit olmakla kalmaz, tanrıları ululamayı, onlara kurbanlar sunmayı, layık oldukları hürmeti göstermeyi de reddederler. *Dike*den yoksun olmaları, varlıklar arasındaki doğru hiyerarşiyi tanımamaları yüzünden çileden çıkan Zeus böylece onları yok etmeye karar verir. Denebilir ki bu insanlar tam olarak kötü tanrısal varlıkların suretindendir. Olymposlularla savaşa tutuşan Typhon ya da Titanlar gibi adil ve ahenkli bir kozmik düzen bina etmek peşinde değildirler. Aksine, kozmosu hor görüp, onu yıkmaya uğraşırlar. Bu yüzden Zeus onlardan kurtulmak mecburiyetinde kalır. Buna karşın, altın çağ insanları Olympos'ların himayesi altında gayet iyi yönetilen, son derece muntazam dünya düzenine riayet ederler, bu sebeple tanrılarla tam bir uyum içinde yaşarlar. Gümüş çağ insanları Zeus'un iradesiyle ölünce, onlar da daimonlara dönüşürler ama bu daimonlar, ilk atalarından farklı olarak, kötücül ve "kaotik" tanrısal varlıklar gibi soluğu yeraltında, karanlıklarda alırlar. Bu cezalandırıldıkları anlamına gelir. Üçüncü ırk, bronz ırktır; bunlar ilk iki ırkla aynı seviyede değildir. Sınırlı varlıklardır, çünkü hayatları âdeta insan yaşamının tek ve biricik boyutuna indirgenmiştir, yani salt savaşın şiddetini bilirler. Kavga etmekten başka bir şey yapmazlar, gaddarlıklarının eşi benzeri yoktur. Dehşetli kuvvete, bronzdan silahlara sahiptirler, hatta bronz evlerde yaşarlar. Yaşamlarını sarıp sarmalayan sıcak, rahat hiçbir şey yoktur. Suretlerine yaraşır yerlerde, metalik, sert, soğuk ve boş mekânlarda yaşam sürerler. İlk ırk kozmosu koruyup gözeten iyicil tanrısal varlıklara tekabül ederken, ikincisi karanlık ve kaotik tanrısal varlıklara, üçüncüsü ise Devlere karşılık gelir. Zaten Devler gibi onlar da isimsiz ölüme yazgılıdırlar. Bu ölüme Yunanlar "kara" ölüm der, onların gözünde en korkunç ölüm budur, yeryüzünün en derin karanlıklarında hüküm süren bu ölümden kesinlikle kaçış yoktur. Bronz insanlar kendi aralarında dövüşe dövüşe sonunda birbirlerini yok ederler, öyle ki Zeus'un onları kozmostan temizlemek için müdahale etmesine lüzum kalmaz. Dördüncü ırk, yani kahramanların ırkı da kendilerini savaşa vermişlerdir. Ama bronz çağın insanlarından büsbütün farklı olarak, onların yaptığı savaş hani tabiri caizse saf şiddetle sonuçlanan *hybris* yolunda değil, adalet, *dike* ve onur yolunda verilir. Akhilleus, Herakles, Theseus, Odysseus ya da İason gibi, kahramanlar çağının bu insanları, şanlı ve cesur eylemleriyle nam salan bu varlıklar —bronz çağın insanları gibi anonim kalmayan— askerlerdir ve onurlu insanlardır, tanrılara saygı göstermeye dikkat ederler, böylece sonunda kozmik düzenin bağrında kendi yerlerini bulurlar. İşte bu yüzden, Hesiodos'un "yarı tanrılar" diye adlandırdığı bu kahramanlar aşağı yukarı altın çağın insanlarına benzerler. Onlar da gerçekten ölmezler. Aralarından en değerli olanlar, yaşam sürelerini doldurduğunda, Zeus tarafından muhteşem bir yere, "bahtiyarlar adası"na yerleştirilir. Burada, Olympos'un efendisi tarafından bağışlanmış ve özgür bırakılmış Kronos'un himayesi altında altın çağın insanları gibi yaşarlar. Tatlı ve mutlu bir yaşam için gereken her şeyi onlara kendiliğinden veren bereketli topraklar üzerinde acıdan ve hastalıktan azade, dertsiz tasasız, çalışmaya gereksinim duymadan yaşayıp giderler.

hepsinin en beteridir. Demir çağında, insanlar durmadan üzüntü duyar, ıstırap çekerler. Onlar için ardından acı gelmeyen tek bir sevinç yoktur, madalyonun bir yüzü iyilikse diğer yüzü kötülüktür. Hızla yaşlandığı yetmiyormuş gibi, bir de para kazanıp hayatlarını idame ettirmek için çalışmak zorundadırlar. Üstelik biz daha bu devrin başındayız ve işler daha da beter hale gelebilir. Neden? Çok basitçe söylersek çünkü bu insanlık *hybris* içinde, tam bir ölçüsüzlük içinde yaşamaktadır, hem de bu bronz insanlarında olduğu gibi savaşçı vahşilikle sınırlı kalmaz, insan varoluşunun tüm boyutlarına bulaşır. Kışkançlık, haset ve şiddetin pençesine düşmüş insanlık ne dostluğa ne yeminlere ne de adalete hürmet eder, öyle ki yeryüzünde ikamet eden ve hâlâ insanlarla birlikte yaşayan son tanrıların aramızdan ayrılıp temelli Olympos'a dönmeleri yakındır. İnsanların, çalışmadan, ıstırap çekmeden ve (neredeyse) ölmeden tanrılarla toplu halde dostça yaşadığı güzel altın çağın tam zıt kutbunda bulunuyoruz. Bu çöküş çağının insanları felakete doğru yol alıyorlar. Eğer bu yolda ayak direrlerse, kardeşiyle yaşadığı ihtilafın Hesiodos'a düşündürdüğü gibi, madalyonun öteki yüzündeki iyilik silinecek, geriye sadece kötülük ve yolun sonunda bizi bekleyen umarsız ölüm kalacak. Bu çağda, *hybris*e teslim olmuş bir yaşamın, kozmik düzenle uyumsuz bir yaşamın, ya da aynı anlamda, tanrılara saygısız bir varoluşun son ve yıkıcı tahribatlarını görüyoruz.

Bu mit kafalarda birçok soru işareti yaratmıştır ve hâlâ da yaratmaktadır. İnanılmayacak sayıda yoruma yol açmıştır. Ama kendiliğinden açık bir sorgulama hepsinin önüne geçer: İnsanlık neden ve nasıl altın çağdan demir çağına geçmiştir? Bu düşüş, bu bırakılmışlık nereden kaynaklanır? Bambaşka bir ufka ait olan ama buraya mükemmelen uyan Kutsal Kitap'ın diliyle konuşursak, artık yitirilmiş bir "cennet"ten "düşüş"ü nasıl açıklamak gerekir? İşte, birbirinden ayrılmayan Prometheus ve Pandora mitleri doğrudan bu sorgulamalara yanıt verir. Özellikle filozof Platon'un ve tragedya yazarı Aiskhylos'un aynı anlatıya dair daha geç döneme ait sunumlarına geçmeden önce yine Hesiodos'un iki şiirinin, *Theogonia* ile *İşler ve Günler*'in adımlarını izleyelim.

Prometheus'un "suçu"; ilk kadın Pandora'nın yeryüzüne gönderilmesiyle verilen ceza ve "çalışan insanlar için en büyük bahtsızlık"...

Hesiodos'un şiirini daha dikkatli okuduğumuzda, Prometheus ve Pandora mitlerinin altın çağdan demir çağına geçişin gerekçelerini açıklamaya çalıştığını kolayca anlarız. Aradaki üç çağı paranteze alarak insanlığın bir aşırılıktan diğerine nasıl geçtiğini bu iki mit göstermeyi dener. Elbette bu geçiş ilk bakışta felaketi andırır. Fakat sözkonusu olan biziz, elementlerin ve tanrıların evreni içinde bizim kesinlikle özgün, benzersiz yerimiz. Ve insan varoluşu problemini ve bu problemin, peşine düşüp mümkünse bu dünyada bulmamız gereken çözümünü işte bu yeri merkeze alarak ortaya koymamız lazımdır. Öyleyse kozmosun içinde ilk başta felaketi andırsa da biricik olan konumlarını hesaba katmadan, ölümlüler için bilgelik meselesini düşünmek imkânsızdır.

Bunu iyice anlamak için, öncelikle burada başrol oynayan karaktere, yani Prometheus'a ilişkin birkaç şey söylemem lazım sana. Onu çoğunlukla Titanlardan biri olarak sunarlar. Hakikat biraz farklıdır, zira Prometheus Kronos'un nesline mensup değildir. Aslında sadece Titanların bir oğludur. Daha kesin bir ifadeyle, (Kronos'un erkek kardeşlerinden biri olan) İapetos ile "güzel bilekli" büyüleyici deniz nymphesi, yani Titanların büyüğü Okeanos'un sayısız kızlarından Klymene'nin çocuklarından biridir. Yunanca Prometheus ismi beliğ bir anlama sahiptir: "Önceden düşünen", yani sözgelimi satranç oyuncuları için rakibine göre hep "bir adım önde" dediğimiz anlamda kurnaz, zeki. Prometheus'un, kuşkusuz Zeus'un Titanlarla yaptığı savaşın sonunda Titanların çocuklarına iyi gözle bakılmaması sebebiyle bahtı kara üç erkek kardeşi vardır. İlk başta gelen, Zeus tarafından, "yorulmak bilmez kollarının" yardımıyla gökyüzünü başında taşımaya mahkûm edilen Atlas'tır. Sonra Menoetios gelir. Olympos'un efendisinin yıldırımlarına hedef olmuştur çünkü onun küstah olduğuna, *hybris*le dolup taştığına, tehlike arz edecek kadar cesaret taşıdığına hükmetmiştir Zeus. Ve son olarak Epimetheus. Onun

da ismi anlamlıdır ve Prometheus'unkinin tam zıttıdır. Yunanca *pro* "önce", *epi* ise "sonra" demektir. Epimetheus, "sonra" anlayan, düşünüp taşınmadan hareket eden, aklı sonradan gelen, zihni ağır çalıştığından "iş işten geçtikten sonra" doğru hamleyi bulan avanak anlamına gelir. Zeus hem Prometheus'tan hem de insanlardan öç almak için onu kullanacaktır. Bu intikam tam da insanların altın çağdan demir çağına geçmelerine sebep olacaktır. Ama sırayla gidelim.

Bizi ilgilendiren perde açıldığında, insanların hâlâ tanrılarla kusursuz bir uyum içinde yaşadığı geniş bir ovadayız: Mekone Ovası. Bizzat Hesiodos'un sözleriyle insanlar orada "mutsuzluklardan uzak, ağır işlerden azade, ölüm getiren hazin hastalıkları ve erkenden yaşlandıran tasaları bilmeden, korunaklı bir şekilde yaşıyorlardı." [49] Altın çağın kolayca tanınabilir bir tasviridir bu. Henüz güzel zamanlardır bunlar. Hesiodos'un bize ne olduğunu söylemediği bir sebeple o gün Zeus "insanlarla tanrılar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye" karar verir. Aslında, sözkonusu olan kozmosun inşasına devam etmektir. Nasıl ki Zeus kendi dengi diğer tanrılar arasında dünyayı münasip bir şekilde paylaştırıp, her birine düşen yeri tayin ederek, daha sonra Roma hukukunun söyleyeceği gibi, "herkese hakkını" verdiyse, şimdi de insanlara evrendeki paylarını, deyim yerindeyse ölümlülere hangi hissenin düştüğüne karar vermesi gerekir. Çünkü artık sıra onlara gelmiştir. Bu amaçla, gelecekte bir yandan tanrılara diğer yandan insanlara düşeni belirlemek için, Zeus Prometheus'tan bir öküz kurban etmesini ve adil şekilde paylara ayırmasını ister, öyle ki bu paylaşım âdeta bunların gelecekteki rolü için bir model teşkil edecektir.

Ortadaki bahis çok büyüktür, Prometheus da insanlara yardım etme gayesiyle iyi bir şey yaptığına inanarak Zeus'a bir tuzak hazırlar. Prometheus'un insanları Olymposlulara karşı hep savunduğu söylenmiştir, herhalde bunun sebebi Titanlar soyundan gelmesi ve bu yüzden de ikinci kuşaktan tanrılara karşı pek arkadaş canlısı olmamasıdır. Sonuçta kestiği öküzü ikiye böler, etin insanların

49 Ayrıca bkz. "*İşler ve Günler*", *Hesiodos Eseri ve Kaynakları içinde*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, 90-93, s. 145 –ç.n.

yemeyi sevdiği iyi parçalarını hayvanın derisi ile örter. Bu deri elbette yenebilir değildir ve hilesini perçinleyip, bu payın tiksindirici geleceğinden ve Zeus'un tanrılara ayrılmış diye seçmesine hiç ihtimal kalmadığından emin olmak için, kurban edilmiş öküzün hiç de iştah açıcı olmayan işkembesi içine koyar hepsini. Öbür parçaya özenle temizlenmiş, dolayısıyla insanların yemesine imkân olmayan beyaz kemikleri koyar ve bunları itinayla ağızlarının suyunu akıtacak pırıl pırıl bir yağ tabakasıyla kaplar! Hatırlayacağın üzere, Metis'i yutan ve tanrıların en akıllısı olan Zeus'un Prometheus'un çevirdiği dolaplara aldanması mümkün değildir. Elbette, olacakları tahmin eder ve kendisiyle alay edildiği düşüncesiyle deliye dönse de tuzağa düşmüş gibi yapar. Ama bir yandan da Prometheus'tan ve onun aklınca davalarını savunduğu insanlardan alacağı intikamın tadını çıkarmaktadır şimdiden. Böylece Zeus leziz yağ tabakasının altına gizlenmiş beyaz kemiklerden oluşan kısmı seçip, etin iyi tarafını insanlara bırakır...

Geçerken kaydedelim ki[50] etin iyisini insanlara bırakmak aslında Zeus için hiç zor değildir. Olympos tanrıları et yemezler! Onlar sadece ölümsüzlere yaraşan leziz tanrısal yemekler yer ve abıhayat içerler. Bu, kendi başına daha şimdiden, Prometheus'un hatası sonucu altın çağdan çıkacak olan insanlığın başına gelecek talihsizlikleri haber veren çok önemli bir noktadır. Yalnızca ölecek olanlar, güçlerini toplamalarına yarayan et ve ekmek gibi besinlere ihtiyaç duyarlar. Tanrılar sadece yiyip içtikleri lezzetli olduğundan zevk için yerler; insanlar ise öncelikle zorunluluktan beslenir, eğer bunu yapmazlarsa er geç başlarına gelecek ölümle daha çabuk burun buruna gelirler. O halde eti insanlara ayırıp, kemikleri tanrılara vermek aslında insanların ölümlü olduğunu, çalışmaktan hemen yorgun düştüklerini, hep yiyecek peşinde koştuklarını, beslenemediler mi harap olduklarını, ıstırap içinde hasta düşüp açlıktan çabucak öldüklerini cümle âleme ilan etmekten başka bir işe yaramaz, oysa böyle şeyler tabii ki tanrılara hiç dokunmaz.

50 Bu anlatacağım da yine Vernant tarafından büyük doğrulukla aydınlığa kavuşturulmuş bir temadır.

Her şeye rağmen Prometheus insanlardan yana bir şeyler yaptığı zannıyla Zeus'u kandırmaya yeltenince onu kızdırır. Yaptıklarını cezalandırmak için, gökyüzünden gelen ve insanların ısınmasını, özellikle de yaşamaları için gerekli besinleri pişirmelerini sağlayan ateşi vermeyi keser. Pişirmek, Yunanlar nezdinde, insanın insanlığının alametlerinden biridir; bu onları hem tanrılardan hem de hayvanlardan ayırır. Çünkü tanrıların besine gereksinimi olmadığı gibi hayvanlar da çiğ yerler. Zeus ellerinden ateşi alınca insanlık işte bu kendine has özelliğinden olur. Üstüne üstlük, ikinci bir ceza daha hazırlamıştır Zeus. Hesiodos'un bir parça gizemli ifadesiyle "Zeus her şeyi gizler." Bu aslında şu manaya gelir: Altın çağda yeryüzünün meyveleri gözün göreceği şekilde ve her mevsim insanların damak tadına sunulmuşken, bundan böyle tohumlar toprağın altına gömülür, dolayısıyla onları tüketilebilir hale getirmek için çalışmak farz olacaktır. Artık alın teri akıtmak, buğdayların tohumlanması için onları önce ekmek, sonra biçmek, ardından öğütmek ve ekmek yapmak için pişirmek gerekecektir. Öyleyse temel husus şu ki cenneti andıran dünyadan düşüş, olabilecek en meşakkatli faaliyetin, yani çalışmanın doğuşuyla başlar.

İşte bu yüzden Prometheus ikinci bir hırsızlığa başvurur, krala karşı ikinci bir suç işler: Ateşi çalıp yeniden insanlara verir! O zaman Zeus'un tepesi atar, zincirlerinden boşanan hışmı hiçbir sınır tanımaz. Kurnazlıksa, her kurnazın daha kurnazı vardır. Prometheus'un korumak istediği insanlar için o da bir tuzak hazırlar, hem de ne tuzak! Hephaistos'a en acil tarafından su ile topraktan "biçimiyle hoşa gidecek" bir genç kız heykeli yapmasını emreder, öyle bir kadın ki şu aptal insanlar hemen âşık olsun. Tüm tanrılar ona bir yetenek, bir zarafet, bir cazibe bahşeder. Athena dokuma sanatını öğretir, Aphrodite mutlak güzellik ve "ıstırap verecek", "kalbi dağlayıp dertlere salacak" arzular tutuşturma vergisi armağan eder. Başka bir deyişle, Pandora —zira ondan bahsediyoruz— kadın cismine bürünmüş baştan çıkarıcılıktır. Haber, ticaret ve kurnazlık tanrısı, kendisi de ayartıcı ve biraz da dalavereci olan Hermes ona "bir köpeğin kalbiyle, türlü sinsilikler" katar. Yani bu genç kız, yine Hesiodos'un sözleriyle, hep "yeterinden fazlasını"

isteyecektir, "köpek kalbi" de işte bu anlama gelir. Hiçbir bakımdan onu tatmin etmek mümkün değildir. Yemeye, paraya, hediyelere doymaz, hep daha fazlası gerekir ona, e tabii cinsel açıdan da şehveti sınır tanımaz. En azından potansiyel olarak sonsuza kadar haz alabilir, oysa erkek ne yapsa ne etse çabucak tükenir kalır. "Türlü sinsiliklerine" gelince, bunun manası önüne geleni baştan çıkarabilmesidir, çünkü boş ümitler uyandıran hiçbir atışmaya, düzenbazlığa, yalana yok demez. Bu büyüleyici tabloya son halini vermek için Athena ona bir armağan daha sunar, süsünü püsünü tam eder, Hephaistos taklidi namümkün bir taç işler. Başka tanrılar da, Zeus ile Themis'in kızı olan ve Saatler diye adlandırılan Kharitler [Roma mitolojisinde Gratiae] ya da yine ikna tanrıçaları da ona başka armağanlar sunar, öyle ki sonunda, Zeus'un kötü kötü gülerek kendi kendine söylediği gibi, "yaşamak için çalışmak zorunda olan insanların başına gelen bu musibet", bu tuzak karşısında, "yarım akıllıların gönüllerini, yıkımlarını bağırlarına basacakları raddede hoş edecek" görünüşte enfes ama aslında korkutucu bu kadın karşısında bahtsız insanların elinden hiçbir şey gelmeyecektir.

Burada Prometheus'un hilesiyle Zeus'unki arasındaki benzerliğe dikkat et. Her açıdan birbirine karşılık gelirler. Ahenkli kozmosta her zaman vuku bulduğu gibi, cezanın kabahate denk olması gerekir. Prometheus görünüşler üzerinde oynayarak Zeus'u tongaya düşürmeye çalışmış, ağza sürülmeyecek kemikleri leziz yağlarla örtüp, güzel etleri öküzün berbat işkembesine saklamıştır. Kısasa kısas. Zeus da yanılsamaların seraplarıyla oynar. Pandora vaat edilmiş mutluluğun tüm dışsal vasıflarına sahiptir ama esasında şirretliğin kraliçesi, bir armağandan başka her şeydir!

Bu büyüleyici ve durdurulamaz genç kızın hem beliğ hem de aldatıcı bir adı vardır üstelik: "Pandora." Bu Yunanca sözcüğün anlamı "tüm tanrı vergilerine sahip olan"dır, çünkü, der yine Hesiodos, "Olympos'ta evi olan her tanrı ona bir armağan vermişti." Bazıları ise bunun, "tüm tanrılar tarafından insanlara verilen kadın" anlamına geldiğini iddia eder. O kadar mühim değil. İki yorum da yerinde. Pandora görünüşte, en azından baştan çıkarıcılık

açısından, akla gelebilecek her meziyete sahiptir (ahlaki bakımdan aynı şey söylenemeyebilir, zira bildiğin gibi, o apayrı bir mesele). Kaldı ki zaten insanları cezalandırmak isteyen tanrıların topu tarafından onlara gönderilmiştir.

Böylece Zeus bu muazzam yaratığa hayat verir, sonra da Hermes'ten onu, önce davranıp sonra düşünen, felaket kapıya dayandıktan sonra kafası dank eden ahmak Epimetheus'a götürmesini ister. Fakat Prometheus erkek kardeşini önceden uyarmıştır: Olymposluların vereceği hiçbir hediyeyi hangi bahaneyle olursa olsun kabul etmemesini söylemiştir, çünkü tanrıların ondan ve onun üzerinden de insanlardan öç alma peşinde olduğunu gayet iyi bilmektedir. Gelgelelim Epimetheus yemi yutar ve Pandora'ya delicesine tutulur. Pandora, tıpkı kendisi gibi, erkeklerin yaşamını kelimenin her anlamıyla viran edecek başka kadınlara hayat vermekle kalmayacak, (daha sonra mitolojide "Pandora'nın kutusu" adı verilecek) çömleğe benzer tuhaf bir "kavanoz" açacaktır. Zeus bu kavanoza tüm fenalıkları, tüm mutsuzlukları, insanların üzerine çullanıp belini bükecek tüm ıstırapları koymayı ihmal etmemiştir. Bu uğursuz kabın dibinde sadece umut kapalı kalacaktır! Bunu iki şekilde yorumlamak mümkündür. İlkin insanların tutunabileceği hiçbir umut kırıntısı kalmadığını zira umudun kabın içinde kaldığını düşünebiliriz. Ya da daha doğru bir akıl yürütmeyle, onlar için geriye sadece umudun kaldığını ama Zeus'un umudu hayrına vermediğini anlayabiliriz. Ama aldanma sakın: Yunanlar için umut bir hediye değildir. Daha ziyade mutsuzluk kaynağı, olumsuz gerilimdir, çünkü umut etmek hep eksiklik duymak, sahip olmadığımız bir şeyi arzulamak, dolayısıyla tatminsizlik ve mutsuzluk içinde olmaktır. İyileşmeyi umut ediyorsak, hastayızdır, zengin olmayı umut ediyorsak, fakirizdir, o yüzden umut iyi olmaktan ziyade kötüdür.

Ne olursa olsun, bakalım Hesiodos bu sahneyi *İşler ve Günler*'de nasıl betimliyor. Senin için uzunca alıntılıyorum, çünkü üç miti bir araya getiren bağlantıyı açıkça gösteriyor (ve yine parantez içinde bazı yorumlarda bulunuyorum):

"Epimetheus unuttu Prometheus'un dediğini
'Zeus'tan armağan alma,' demişti ona Prometheus,
'Alırsan, ölümlüleri (*insanları*) derde sokarsın," demişti.
Armağanı aldı (*Epimetheus*) ve alınca anladı
Başına bela aldığını (*Gördüğün gibi,*
hep iş işten geçtikten sonra anlıyor)
Eskiden insanoğlu bu dünyada
Dertlerden, kaygılardan uzak yaşardı,
Bilmezdi ölüm getiren hastalıkları.
(*Burada altın çağ mitiyle karşılaşıyoruz*
ve gördüğün gibi Pandora'nın ortaya çıkışıyla
birlikte bu çağ da sona eriyor)
Pandora açınca kutunun kapağını,
Dağıttı insanlara acıları, dertleri.
(*Bu kavanoz çok geçmeden "Pandora'nın kutusu" olacak,*
Hesiodos onun nereden ve nasıl geldiğini söylemez,
ama kesin olan şu ki Zeus içine nefret edilesi şeyler doldurmuştur)
Bir tek Umut kaldı dışarı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren [zırhlı] Zeus.
(*Bu zırh ya da kalkan kelimesi Yunanca* aigos*'tan gelir.*
Anlamı keçidir. Zeus ünlü kalkanını Amaltheia keçisinin
derisinden yapmıştır. Okların ona işlemediği söylenir)
O gün bugündür insanların başı dertte,
(*çünkü Zeus insanları cezalandırmak için*
Pandora'nın kutusuna akla gelebilecek
tüm kötülükleri koymuştu: binbir çeşit hastalık,
her tür acı, korku, yaşlılık, ölüm vs.)
Toprak bela doludur, deniz bela dolu,
Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde,
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar.

(Ne öngörebildiğimiz ne de engelleyebildiğimiz tüm bu belalar başımıza âdeta gökten düşer) Görüyorsun ya Zeus'un dileğine *(ölümlü insanları cezalandırmasından söz ediyor)* karşı gelinmez."[51]

İşte böylece Pandora yüzünden ya da daha ziyade *onun aracılığıyla* altın çağdan çıkmış olduk.

Prometheus'un kendisini doğrudan vurmadığı için onu sadece dolaylı olarak hedef alan ama asıl onun savunduğu ve koruduğu insanların başına patlamış gibi görünen bu berbat cezaya bu sefer bir de doğrudan İapetos'un oğlu Prometheus'u ilgilendiren bir ceza daha eklenir. Bir dağın tepesinde can yakan zincirlere vurulur ve Zeus her gün didikleye didikleye ciğerini yesin diye devasa bir kartal da bırakır bu tepeye. Sonuçta Prometheus ölümsüz olduğundan ciğeri her gün kendini onarır, böylece acımasız işkence durmadan baştan başlayabilir... Daha sonra, çok daha sonra, Prometheus nihayet Herakles tarafından serbest bırakılır. Hesiodos'un metnine göre çok geç zamanlı bir efsanede, Zeus'un Prometheus'un kayaya bağlı zincirlerini asla çözmeyeceğine dair Styks üstüne yemin ettiği belirtilir, öyle ki bu yemini bozmak mümkün değildir. Ama Zeus oğlu Herakles'in gösterdiği yiğitlikten gurur duyduğundan onu reddetmek istemez. Yeminini tümden ayaklar altına almamak için de Prometheus'un daima bu kayadan bir parçanın bağlı olduğu halkayı taşıması koşuluyla serbest bırakılmasını kabul eder! Söylenene göre, gökyüzüyle yapılan bu küçük ayarlama gündelik olarak en çok kullandığımız takının da kaynağında yer alır: Değerli bir taşla süslenmiş yüzük...

Ama yine insanlara ve Pandora mitinin açıkça resmettiği yeni koşullarına geri dönelim. Bu yeni gerçeklik, şimdi hikâyenin devamını daha iyi değerlendirmen için iyice anlaman gereken en az üç ders içerir.

---

51 Hesiodos, *Theogonia – İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat – Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 51, 52 –ç.n.

Prometheus ve Pandora mitlerinden çıkan üç felsefi ders

Öncelikle, Hesiodos'un ısrar ettiği gibi Pandora gerçekten ilk kadınsa, altın çağ döneminde, Prometheus'un Mekone'de öküzü paylaştırmasından önce, erkekler demek ki kadınlar olmadan yaşamaktadır. Bu dünyada elbette dişilik vardır, özellikle dişi tanrısal varlıkların oluşturduğu koca bir grup sözkonusudur, ama ölümlüler sadece erkeklerden oluşur. Netice itibarıyla, bunlar bir erkekle bir kadının birleşmesinden değil, tanrıların iradesi ve onların seçtikleri yollarla doğarlar (başka mitolojik anlatıların düşündürdüğü gibi kuşkusuz doğrudan topraktan hayat bulurlar). Bu husus temel önemdedir, zira ölümlüleri gerçekten ölümlü kılacak şey, erkekle kadının cinsel birleşmesi sonucu ortaya çıkan bu doğumdur. Hatırlarsan altın çağda insanlar hakikaten ölmezler, daha doğrusu mümkün olabildiğince az ölürler. Hiç ölümü düşünmeden, kaygısız, acısız, rüyalarında tatlı tatlı göçüp giderler. Üstelik, ortadan kaybolmalarından sonra, bir şekilde hayatta kalmaya devam ederler, çünkü daimona, yani insanlar arasında zenginliği liyakatlerine göre dağıtmakla yükümlü koruyucu meleklere dönüşürler. Pandora'nın ortaya çıkışıyla beraber, ölümlüler bundan böyle tamamen ölümlüdür ve bunun derin bir sebebi vardır: Bizim tanıdığımız şekliyle *zaman* yanında kötülükler alayıyla —hastalıklar, yaşlılık, ölüm ile— birlikte nihayet gerçekten doğar. Hatırlayacağın üzere, Uranos ve ondan sonra Kronos çocuklarının gün ışığında yaşamasını istemez. Uranos onları anneleri Gaia'nın rahmine hapseder; Kronos ise, Zeus'un annesi Rheia onu aldatıp çocuklarının yerine kundak bezine sarılı bir taş yutturuncaya kadar onları teker teker ve bütün bütün yutar. Çocuklarının gün yüzü görmesini engelleyen bu yaman isteğin gerçek sebebi burada ortaya çıkar. Sözkonusu olan sadece, baştaki kralın kendi mirasçıları tarafından tahttan indirilebileceği bir çatışmaya mâni olmak değildir, asıl derinde yatan neden, zamanın, değişimin, dolayısıyla art arda gelecek nesillerin simgelediği bu ölüm biçiminin önünü almaktır. Düzenli ve istikrarlı kozmos, aklı başında her egeme-

nin idealidir, soyzinciri, çocuk yapma ise her zaman az çok bu devamlılığın yıkımını getirir. Fakat bundan böyle zürriyet sahibi olma artık iyiden iyiye yerleşir ve böylece çocukların bir nebze muğlak bir konum işgal ettikleri görülür. Kuşkusuz onları severiz ama çocuklar aynı zamanda bizim devrimizi tamamlamamız fikrini de somutlaştırırlar. Bu konuda Yunanlar bizim kadar duygusal görünmez, bizim gibi basite kaçmaz...

İkinci olarak, Kutsal Kitap'ta karşılaştığımız gibi, altın çağdan çıkışa insanları perişan eden bir musibet eşlik eder: çalışma. Nitekim insanlar ekmeklerini kazanmak için bundan böyle alın teri akıtmak zorunda kalacaktır. Bunun en az iki sebebi vardır. İlk sebebi sana söylemiştim: Zeus "her şeyi gizlemişti", insanları besleyen meyveleri yeraltına gömmüştü, özellikle de ekmek yapımında kullanılan buğdayı, yani artık beslenmek için tarım yapmak, ekin ekmek gerekecekti. Ama bir de şu büyüleyici Pandora vardır. Alıntıladığım küçük pasajda, *Theogonia*'da söylendiği gibi, "Zeus yarattı, baş belası olarak kadınlar soyunu ölümlü insanlara."

"Kadın dediklerimizin o belalı soyu,
Ölümlü insanların o baş belası.
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl arı oğullarının sığındığı yerde
Hep verimli balarıları beslerse
İşi gücü kötülük olan yabanarılarını,
Balarıları her gün güneş batıncaya dek
Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler."[52]

Kabul ediyorum, pek feminist bir bakış açısı değil ama Hesiodos'un dönemi bizimkisiyle aynı değil. Ne olursa olsun, insanların tanrılarla her gün şölen yapabildiği ve zorlu emeğe muhtaç olma-

52 *A.g.e.*, s. 26 –ç.n.

dan ihtiyaçlarını masum masum giderdiği altın çağın miadı dolar. Ama daha da fenası, hani böyle demek uygunsuz kaçmazsa, kadın kesinlikle katıksız kötülük de değildir.

Bu fazla basit olurdu, zaten mitin üçüncü dersi de bu. Kötülük olmadan iyiliğin de olmaması anlamında insan yaşamı trajiktir. Kederli kederli gülen Zeus'un murat ettiği gibi, insan tümüyle dezavantajlıdır, çıkışsız bir kapana kısılmıştır. Hesiodos'un yaptığı karşılaştırmadaki gibi tembel arılar (hep yeterinden fazlasını isteyen kadın) tarafından kalıtı yenip yutulmasın diye evlenmeyi reddederse, o zaman kuşkusuz, daha az çalışıp daha fazla zenginlik biriktirebilir. Ama bu neye yarar? Bunca zahmete kim için girecek? Ve çoluksuz çocuksuz, vârissiz öldüğünde, biriktirip durduğu servet sonunda hiç alakasının olmadığı uzak akrabalara yar olacaktır! Âdeta ikinci kez ölecektir zira mirasçısı olmadığından, ondan geriye hiçbir şey kalmayacaktır. Hani deyim yerindeyse karesi alınmış ölümlülük! Ama eğer mirasçısı olsun istiyorsa evlenmesi gerekir, o zaman da tuzak tekrar üstüne kapanır. Buna bir de şu gerçeği ekleyelim, çocukları kötü olabilir, bir baba için bundan daha beteri yoktur! Kısacası, her iki durumda da, iyiye kaçınılmaz olarak daha büyük bir kötü eşlik eder.

Hiç şüphesiz Hesiodos'un metni son derece kadın düşmanı görünür, zaten örneğin çoğu Amerikan üniversitesinde bu açıdan okutulur. Bugün, kampüslerde varlıklarını daha çok hissettiren kadın örgütleri Hesiodos'u kesin mahkemeye çıkarıp, mahkûm ederek, öğretilmesini yasaklarlardı. Ama zamanın değiştiğini, zamanımızın artık Hesiodos'un yaşadığı zaman olmadığını, onun şok edici sözlerinin ötesinde, anlattıklarını ölüm meselesiyle irtibatlandırmak gerektiğini de anlamalıyız. Çünkü demir çağında, tabir yerindeyse, artık altın çağın o güzel zamanlarındaki gibi ölmeyen insanlara musallat olan en büyük bahtsızlık budur. Tanrıların karar verip eyleme geçirdiği topraktan doğumdan, cinsel birleşme yoluyla doğuma geçilmesiyle kadının verdiği yeni hayata karşılık, insanların altın çağda tanımadığı yaşlılığa bağlı tüm kötülüklerin, hastalıkların, emeğin ve ıstırabın ardından gelen yeni bir ölüm vardır.

Hesiodos'un sahnelediği biçimiyle tüm mitoloji âleminin altında yatan ana soru yine buradan köklenir. Ölümlüler için iyi yaşam nedir? Büyük dinlerin yaptığının aksine, Yunan mitolojisi bize ne ebedî yaşam ne de cennet vaat eder. Habercisi olduğu felsefe gibi, sadece insanlık koşuluyla ilgili yanılgılarından uzak durmaya çalışır. Bu durumda, kozmik düzenle ahenk içinde yaşamayı denemekten ya da isimsiz ölmekten kaçınmak istiyorsak, kahramanlara yaraşır bir şanla anılmayı denemekten başka elden ne gelir? Odysseus ile birlikte, böyle bir yaşamın ölümsüzlüğe bile yeğ olduğuna kanaat getirmek gerekir.

Ama şimdilik, Hesiodos tarafından kurgulandığı, hiç değilse aktarıldığı şekilde hikâyenin sonunu bir görelim.

Altın çağdan çıkarılmanın sebepleri: Platon ve Aiskhylos'un gözünden Prometheus miti

Eminim ki çocukları harekete geçiren adalet duygusuyla kendine şu soruyu sormuş olmalısın: İyi de insanlar neden işlemedikleri bir suç yüzünden cezalandırılmış? *Hybris*le davranan Prometheus'tu, bu kesin, çünkü tanrılara meydan okuyup, öküzün iyi parçalarını tiksindirici bir görüntünün ardına, kötü parçaları da dışarıdan iştah açıcı şeylerin altına saklayarak onları kandırmak istemişti. Peki bu olayda insanların kabahati nedir? Bu meseleyle hiç alakaları olmadığı, kötü hiçbir şey yapmadıkları halde, Zeus'un acımasızca yaptığı gibi, neden insanların yeniden ölümlü konumuna yerleştirilmeleri gerekmiştir? Bazı çağdaş mitoloji derlemecilerinin aksine, ben M.Ö. 7. yüzyılda Hesiodos tarafından anlatılan bir hikâyeyi, üç asırdan fazla zaman sonra, Platon'un *Protagoras* —o dönemin en büyük sofistlerinden birinin adı— başlıklı diyaloğunda Prometheus mitine hasrettiği bambaşka bir bağlamda yazılmış bir metinle tamamlayarak anlatacaklarıma devam etmekten hep çekinmişimdir. Sırf daha geniş bir kitleye, hatta çocuklara hitap ettiğimiz için, bunu aklımıza her geleni yapmak için kullanamayız. Sadece dönem değil —üç asır, dile kolay!— bağlam da değişmiştir, çünkü mitolojiden felsefeye geçilmiştir. Bu kesin olmakla beraber, Platon'un felsefi bakışı, Hesiodos'tan ta-

mamen farklı olduğu halde, bu şiirler üzerine hem makul hem de aydınlatıcı bir perspektif sunar. Prometheus sadece Hephaistos'tan ateşi çalmamıştır, Platon'a göre, aynı zamanda Athena'dan sanatları ve teknikleri de çalmıştır, öyle ki insanları kendilerini er geç tanrılara denk görür hale gelme riskine atmıştır. Bu durumda, insanlığın da *hybris* günahı işleyeceği gün elbette gelecektir! Bu yüzden Mekone Ovası'nda kurban edilen öküzün paylaştırıldığı o anda, bahis konusu şeyin bu olması aslında gayet mümkündür...

Nitekim, Protagoras'a göre, en azından Platon'un onu diyaloğunda sahneye koyduğu şekliyle, tanrılar ile insanlar arasındaki anlaşmazlığı ancak, tüm hikâyeyi, henüz insanların var olmadığı, yeryüzünde sadece tanrıların bulunduğu dönemden başlayarak bütünüyle hesaba katarsak tam manasıyla anlayabiliriz.

Günün birinde, tanrılar, Protagoras'ın belirtmediği bir sebeple (belki de yalnızlıktan sıkılmışlardı), ölümlüler ırkını ya da soyunu, yani insanları ve hayvanları yaratmaya karar verirler. Neşeyle işe koyulup, onları toprak, ateş ve "bu ikisiyle karışabilen maddelerle" çeşitli biçimlerde heykelcikler halinde şekillendirdiler. Ona can vermeden önce Epimetheus ve Prometheus'u her birine gerekli yetenekleri dağıtma işiyle görevlendirdiler. Ama Epimetheus, kardeşinden işin başlangıcını kendine bırakmasını ister ve ilkin akıldan yoksun hayvan türüne yönelir. Nasıl bir yöntem izler? Epimetheus söylendiği kadar aptal değildir ve nitelikleri dağıtırken hayli maharetlidir. Her hayvana birbirilerini yok etmeyecek şekilde yaşamını sürdürme şansı tanıyan bir "kozmos", kusursuzca dengeli ve yaşayabilir bir sistem inşa eder. Örneğin serçe ya da tavşan gibi küçük bir bedene yerleştirdiklerine yırtıcılardan kaçması için kanat ya da başkalarına aynı sebeple çabukluk ve tehlike halinde saklanabilmeleri için yeraltında sığınak verir. Bakalım Protagoras Epimetheus'un yaptığı işi nasıl tasvir ediyor:

> "Epimetheus izni alınca bölüştürme işine koyuldu ama bazılarına güç veriyor hız vermiyor, bazılarına ise hız veriyor güç vermiyordu; bazılarına silah verdi, bazılarına vermedi, ama korunmaları için başka güçler buldu. Küçük bir bedene yerleştir-

diklerine kaçmak için kanat ya da yeraltında sığınak veriyor, iri bedenlileri korumaya ise bu irilikleri yetiyordu; bu dengeleme yöntemini bütün hayvanlara uyguladı. Bütün bu önlemler, türlerin yok olmasının önüne geçmek içindi. Ama onlara birbirlerini yok etmelerini önleyecek bu güçleri verdikten sonra, Zeus'un mevsimlerine dayanabilmelerini de sağlamaya çalıştı; bunun için soğuktan ve sıcaktan koruyacak, uyurken doğal yorgan yerine geçecek kalın derilerle, sık tüylerle kapladı bedenlerini. Ayrıca her birine ayakkabı olarak ya tırnak taktı ya da kansız, kalın deriler verdi. Sonra her türe ayrı besinler buldu: Kimine yerin otlarını, kimine ağaçların yemişlerini, kimine ağaçların köklerini verdi; hatta bazılarına besin olarak başka hayvanların etini verdi, ama türlerin tükenmesini önlemek için yiyenlerin az, yenenlerin çok üremelerini sağladı."[53]

Kısacası, gördüğün gibi, Epimetheus, günümüzde çevrecilerin "biyosfer" ya da "ekosistem" diye adlandırdığı kusursuzca dengeli şeyi tasarlayıp, hayata geçirir. Buna Yunanlar basitçe kozmos der, ahenkli, adil ve yaşayabilir bir düzen. Bu sistem içinde her hayvan türü diğerlerinin yanı sıra ya da diğerleriyle birlikte yaşamını sürdürebilecektir. Bu şunu da doğrular: Doğa —en azından mitolojiye inanacak olursak— hayranlık verici bir düzendir. Bu durumda belki bana Epimetheus'un neden geç anlayan bir ahmak gibi muamele edilmeye layık görüldüğünü soracaksın.

Bakalım Protagoras buna ne cevap veriyor:

"Ne var ki, pek derin düşünceli olmayan Epimetheus dikkat etmeden elindeki bütün güçleri hayvanlar için harcamış, ama geriye insan ırkı kalmıştı; ne yapacağını bilemiyordu. Bu sıkıntılı halinde, Prometheus bölüştürmeyi gözden geçirmeye geldi; hayvanların çok iyi donatıldığını, ama insanın çıplak, ayakkabısız, örtüsüz, silahsız olduğunu gördü. Oysa toprağın altından gün ışığına çıkarılması gereken gün yaklaşmaktaydı.

53 Platon, "Protagoras ya da Sofistler Üzerine", *Diyaloglar* içinde, çev. Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, 2009 (6. bas.), 320e-321c, s. 403-404 –ç.n.

> Bunun üzerine, insana kendini koruması için verecek şey bulamayan Prometheus, Hephaistos ile [*sanatların dâhi yaratıcısı*] Athena'dan ateşle birlikte sanatlar bilgisini (*ateş olmaksızın sanatlar bilgisi hem imkânsızdır hem de yararsız çünkü*) çaldı ve insana armağan etti. Böylece insan, yaşamını korumasına yarayacak bilimi edinmiş oldu."[54]

Böylece Prometheus'un çifte cezaya mal olacak hangi iki hatayı yapmış olduğunu görmüş oluyoruz. Ona kesilen cezaya göre, korkunç bir kartal ciğerini didik didik yer, ikinci olarak insanlara verilen ceza uyarınca Zeus Pandora'yı ve onunla birlikte, ölümlü insanlık koşuluna bağlı tüm kötülükleri gönderir. Peki bu kabahatin içeriği tam olarak nedir?

Öncelikle, Prometheus hırsız gibi davranmıştır: Hephaistos'tan ateşi Athena'dan da sanatları çalmak için ikisinin paylaştığı atölyeye izinsiz girmiştir. Öyleyse ilkin bu yaptığı hırsızlık için ceza görecektir. Ama daha önemlisi, Prometheus Zeus'un onayını almadan insanı yeni bir güçle, *neredeyse ilahi bir yaratım gücüyle* donatmıştır. Bu öyle bir güçtür ki, (mitin bizi burada doğrudan ilgilendirmeyen başka boyutlarıyla ilgili Platon'un getirdiği yorumları bir kenara bırakırsak) çabucak *hybris*in ayartısına kapılmaya müsait insanların er ya da geç kendilerini tanrı olarak görmesine sebep olma riskini taşır. Zira Protagoras'ın da işaret ettiği gibi, insanlar Prometheus'un onlara verdiği tanrılara özgü yetenekler sayesinde artık "teknik", suni nesneler —ayakkabılar, örtüler, giysiler, topraktan elde edilen besinler vs.— imal etmeye muktedir tek hayvan türü olarak ortaya çıkarlar. Başka bir deyişle, *tanrılara eşit olarak, onlar da gerçek yaratıcılar haline gelirler*. Dahası, sesleri onlara anlam verecek şekilde eklemleme, yani dil icat etme yetisine sadece onlar sahiptir, ki yine bu da onları tanrılara ciddi biçimde yaklaştırır. Kuşkusuz, bu tanrı vergisi yetenekler insanlara doğrudan Prometheus'un hırsızlığı yoluyla Olymposlulardan geldiğinden, insanlar tanrıların varlığını bilen, onlar için tapınaklar inşa edip onları ululayan tek canlıdır. Bununla birlikte, birbir-

54 *A.g.e.*, 321c-321e, s. 404 –ç.n.

lerine durmadan adaletsiz davrandıklarından, baştan beri dengeli ve yaşayabilir bir sistem oluşturan hayvanların aksine, durmadan birbirini yok etme tehlikesi yaratırlar, yani *hybris* her daim onları tehdit eder! *Demek ki insan, Prometheus'un Zeus'un onayını almadan ortaya çıkardığı tür, kozmos için fevkalade tehlikeli ve kaygı verici bir türdür. O yüzden Zeus'un neye kızdığını, neden Prometheus'un hilelerini düşüncesizce ve nefret edilesi bulduğunu, yine insanlara yerlerini bildirmek için sadece Titan'ın oğlunu değil insanları da neden cezalandırdığını ve kendilerini asla* hybris*in kollarına bırakmamaya çağırdığını gayet iyi anlıyoruz.* Mitin gerçek bahis konusu işte budur. Öyle bir şey yapmalı ki ölümlüler Prometheus'un onlara verdiği yeteneklere rağmen kendilerini tanrı zannetmesinler.

Platon'un Protagoras'ın sözleriyle sahneye koymasından yaklaşık iki asır önce Aiskhylos'un Prometheus'a hasrettiği piyesi okuduğumuzda da esasen aynı düşünceye varırız.

Nitekim önce, Zeus'un, babası Kronos'tan iktidarı devraldıktan sonra daha dünyayı paylaştırıp kozmosu düzenlerken ölümlülere güvenmediğini öğreniriz. Zamanımızdan yirmi beş asır önce Yunanların kendilerini ifade ediş tarzına alışasın diye burada da doğrudan Aiskhylos'un metninden alıntı yapmayı tercih ediyorum.

"... Zeus, baba tahtına oturur oturmaz
(Zeus'un Tepegözler ile Yüzkolluların yardımıyla
Kronos'u devirip, tahta geçmesi)
Başladı her tanrıya bir şeref payı vermeye,
Devletinin katlarını önem sırasına koymaya.
(Hatırlayacağın üzere, kozmik düzenin yaratılışı
gerçek anlamıyla burada başlar)
Bu arada zavallı ölümlüleri düşünmek
Aklının ucundan bile geçmedi,
Tersine, soylarını ortadan kaldırmak,
Bambaşka, yeni bir soy yaratmak istiyordu.
Bu tasarıya kimse karşı çıkmadı benden başka,

Bir tek ben göze alabildim bunu
Ve kurtardım insanları, önledim
Hades'in karanlıklarında yok olup gitmelerini.
(Çoğunlukla efendisi olan tanrının adıyla anılan cehennemler)
İşte bunun için çekiyorum bugün
Bu çekilmez, bu görmeye dayanılmaz acıları.
(Vurulu olduğu zincirler ve ciğerini yiyen kartaldan bahsediliyor elbette)
İnsanlara acıdım diye bana acımaz oldular."[55]

Şüphesiz böyle ama yineleyelim, neden? Oyunun biraz daha ileriki sayfalarında Prometheus insanlara yaptığı tüm iyiliklerden kıvanç duyar. Platon'dakine benzer bu iyiliklerin listesini okuduğumuzda, Zeus'un da risk taşıyan bu türe neden —tıpkı bugünün çevrecilerinin korktuğu gibi— iyi gözle bakmadığını anlarız. İnsan bundan böyle, sahip olduğu teknikler sayesinde, yeryüzünde ölçüyü kaçırıp bozgunculuk yaparak kozmik düzeni tahrip etmeye müsait tek canlıdır.

"Buna karşılık, dinleyin ne kadar düşkündü ölümlüler,
Ve ben bu ağızsız dilsiz, çocuksu varlıklara
Nasıl verdim aklı, düşünceyi,
Anlatayım bunu, insanları küçültmek için değil,
Onlara ne büyük iyilikler ettiğimi göstermek için.
Önceleri insanlar görmeden bakıyor,
Dinlediklerini anlamıyorlardı,
Uzun ömürleri boyunca düş görüntüleri gibi
Düzensiz, gelişigüzel yaşıyorlardı.
Bilmiyorlardı duvar örmesini.
İçine gün ışığı giren evler yapmasını,
Ağacı kullanmasını bilmiyorlardı.
Yerin altında, karanlık mağaralarda
Karınca sürüleri gibi yaşıyorlardı.

55 Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, çev. Azra Erhat – Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015 (3. bas.), s. 11 –ç.n.

Ne kışın geleceği belliydi onlar için,
Ne çiçekli baharın, ne bereketli yazın.
Bilinç yoktu hiçbir yaptıklarında
Ben gösterinceye kadar onlara yıldızların
Doğuş batışlarını kestirmenin yolunu.
Sonra sayı bilgisini verdim onlara,
Bu kaynak bilgiyi onlar için ben bulup çıkardım.
Sonra harf dizilerine geldi sıra,
O diziler ki belleğidir her şeyin,
Anasıdır bilimlerin ve sanatların.
Hayvanlara da ilk boyunduruk vuran ben oldum
Ölümlüleri kurtarmak için kaba işlerden;
Atları dizginleyip arabalara koştum,
Zenginlerin şanını artıran arabalara.
Denizler aşan gemilerin bez kanatlarını
Bulan da benim, başkası değil.
Evet, ölümlüler için neler bulmuşken,
Bugün zavallı ben, bulamıyorum yolunu
Kendi başımı dertten kurtarmanın."[56]

Prometheus son derece cömerttir ama Zeus'u meşgul eden sorunu tamamen es geçer (yine bu problem de çağdaş ekolojide çok yakın bir zamanda yeniden ortaya çıkar) ve Prometheus'un suretinin bu son bağlamda her yerde mevcut olması kesinlikle tesadüf değildir. Zira Prometheus'un beyanı Zeus'un kulaklarında berbat bir itiraf gibi çınlar ama Titan İapetos'un oğlunun savunma olarak öne sürdüğü şey Olymposluların gözünde en feci kabahatlerden biridir. Yunan mitolojisinin burada etkileyici bir feraset ve derinlikle sahneye koyduğu şey, özgürlüğü ve yaratıcılığı temelde doğa ve kozmos karşıtı olan insan türünün kesinlikle modern[57] tanımıdır. Prometheusçu insan şimdiden teknik insandır, bir gün kozmosun tüm yasalarını aşmasını sağlayacak makineleri ve aygıtları durmadan yaratmaya, icat etmeye, imal etmeye kadir insandır. Promet-

56 *A.g.e.*, s. 19-20.

57 Bu tanımı hümanist geleneğin başlangıcında Pico Della Mirandola'da, sonra Rousseau, Kant, hatta Sartre'da buluruz.

heus'un "sanatların dehasını", yani her tür teknolojiyi kullanma, hatta icat etme yetisini çalarak ona verdiği şey tam olarak budur. Tarım, aritmetik, dil, astronomi: Bunların hepsi kendi koşulundan çıkmasına, kibirle doğal varlıkların üzerinde yükselmesine, böylece Zeus'un büyük zahmetlerle yepyeni inşa ettiği kozmik düzeni bozmaya hizmet eder! Kısacası, Epimetheus'un, sanatlarla ve bilimle donanır donanmaz insanlığı teşkil edecek sisteme her noktasında zıt olan dengeli ve değişmez bir sistem oluşturacak şekilde yaşamlarını düzenlediği diğer canlı türlerinden farklı olarak, insan türü ölümlüler arasında *hybris*e meyilli tek varlıktır, hem tanrılara meydan okumaya hem de doğayı bozmaya, hatta tahrip etmeye gücü yeten tek yaratıktır. Prometheus'u olduğu gibi insanları da cezalandırmasına göre hüküm verecek olursak Zeus'un bu gelişmeye kem gözle baktığı söylenemese de iyi bir gözle bakmadığı da kesindir.

Buradan yola çıkıp insanlığı yok etme fikrine varmak işten bile değildir ve kimi mitolojik anlatılar bu adımı atmakta tereddüt etmez.

Ovidius'a göre tufan ve Deukalion'un gemisi: İnsanlığın imhası ve yeniden doğuşu

Bir olgu artık yerli yerine oturdu: Prometheus'un tanrılardan çaldığı tekniğe bağlı yeni yaratıcı güçlerle donandığından beri insanlığın alametifarikası olan *hybris*e eğilim inkâr edilemez bir gerçektir. Ölçüsüzlük onu hep daha büyük kötülüklere batmakla, adil düzene karşı gittikçe daha fazla suç işlemekle tehdit eder. Birçok eski mitoloji derleyicisi (Hesiodos'a nazaran az çok çarpıtılmış) altın çağ mitinin izini bir başka ünlü olaydan hareketle sürer: tufan. Zeus —tam da Kutsal Kitap'ta olduğu gibi— bir tufanla mevcut insanlığı yok edip onu iki doğru insandan, Prometheus'un oğlu Deukalion'la Epimetheus ve Pandora'nın kızı Pyrrha'dan yeniden yaratmaya karar verdi. Bu ikisi, zeval bulmuş insanlığın geri kalanını karakterize eden *hybris*ten uzak durup, *dike*ye, yani

adalete göre yaşayan yalın ve dürüst varlıklar olarak tarif edilir.[58] Tufanı ayrıntılı ve eksiksiz bir anlatıya dönüştüren ilk şair Ovidius'tur. Ondan önce orada burada bu olaya anıştırmalar bulunur ama bunlar tutarlı bir hikâye oluşturmak için yeterli değildir. *Dönüşümler*'in başında bize mitin makul bir versiyonunu sunar ve tufan hadisesini bizim dönemimizde, yani demir çağında vuku bulabilecek ve insanlığın bu dönemde içine düştüğü çöküşün doğrudan sonucu görülebilecek özel bir olaya bağlar. Olay, Zeus'u en menfur şekilde aldatmaya çalışan Yunan Kralı Lykaon'la ilgilidir. Ovidius ayrıca, Gaia'nın, çocuklarının soyu tümden kurumasın diye, Zeus tarafından ezilmiş Devlerin kanından, demir çağında mı yoksa ondan sonra mı yarattığını pek bilmediğimiz bir ırkın varlığından söz eder. Bu varlıklara "insan sureti" vermiştir. Bunlar yine de kökenlerinin silinmez izini taşırlar ve en büyük özellikleri, şiddet, kan dökücülük ve tanrılara saygısızlıktır.

Bu tufan anlatısı üzerinde biraz durup, demir ırkının, hatta daha da beteri, Zeus'un hakladığı, dolayısıyla *hybris* mikrobuna yakalanmış Devlerin kanından gelenlerin devrine gittiğimizi hayal edelim. Zeus'a insanların feci amellerde bulundukları, ne hale düştüklerini kendi gözleriyle görmesi için yeryüzünde şöyle bir dolaşmaya gitmesi söylenmiştir. Peki, geldiğinde ne gözlemler? Ona anlatılanlardan da daha beter bir durumla karşılaşır! Her yere cinayetler, hırsızlıklar, tanrının kurduğu dünya düzenini hor gören insanlar hâkim olmuştur. Zeus gözlemlerini rahatsız edilmeden ve tanınmadan bizzat yapabilmek için insan biçimine bürünerek yeryüzünün dört köşesini gezer. Böylece (Yunanca "kurt" anlamına gelen) Lykaon adlı bir tiranın hüküm sürdüğü Arkadia diye bir diyara varır. O bölgenin sakinlerine bir tanrının yeryü-

58 Bu olay Hesiodos'un metninde hiçbir şekilde yoktur, o yüzden bu ünlü tufanın ne zaman işin içine sokulduğu meselesi ortaya çıkar elbette. Geç dönem kaynaklara — muhtemelen Apollodoros'un *Bibliotheka*'sına— dayanarak bazıları yozlaşmış insanlığın mahvını tartışmasız, bronz çağıyla bağlantılandırır. Bununla birlikte itiraf etmek gerekir ki, Hesiodos'un açtığı perspektiften, bu hipotezin pek anlamı yoktur çünkü bronz çağının insanlarının asıl hususiyeti kendi aralarında kavga ederek kendilerini yok etmeleridir, öyle ki kozmosu insanlardan temizlemek için Zeus'un müdahalesine gerek kalmaz.

züne indiğinin işaretlerini verince etkilenen halk ona dua etmeye başlar. Ama Lykaon kahkahalara boğulur. Çokça karşılaştığımız ve Tantalos hadisesine benzer bir şemaya göre, Lykaon onun gerçekten iddia ettiği gibi bir tanrı mı yoksa sıradan bir ölümlü mü olduğunu görmek için Zeus'a meydan okur.

Lykaon Zeus'u uykusunda öldürmeye karar verir ama uğursuz planını gerçekleştirmeden önce, Molossianlar (veya Molassalılar) diye adlandırılan bir halkın kralının rehine olarak bıraktığı talihsiz bir mahpusun boğazını kesip uzuvlarını ayırdıktan sonra bunların bir kısmını kaynatır, bir kısmını kızartır ve hepsini akşam yemeğinde Zeus'a sunar! Bu ölümcül bir hatadır, zira Tantalos örneğinde olduğu gibi, Zeus her şeyi önceden görür ve anlar. Bunun üzerine yıldırımları konuşur ve Lykaon'un sarayı başına yıkılır. Tiran yine de kaçmayı başarır ama Zeus onu bir kurda dönüştürür. Hâlâ gözünü kan bürümüş olan günahkâr Lykaon bu sefer kinini diğer hayvanlara yönelterek, en acımasız yırtıcı kesilir... İşte Ovidius sahneyi *Dönüşümler*'in başında böyle nakleder. Ben de aynı mantıkla, o dönemde bu mitlerin hangi üslupla, nasıl canlı bir şekilde aktarıldığını göresin diye alıntılıyorum. Burada Zeus kendi ağzından konuşur. Tüm diğer tanrıları olağanüstü bir konsey için çağırdığı Olympos'tadır. Yaşadığı deneyimi onlarla paylaşmak için tanrılara seslenmektedir. Onlara insan ırkını yok etmeye hazırlandığını ilan ederek bu kararının gerekçelerini sıralar. Her zaman olduğu gibi kendi yorumlarımı parantez içinde veriyorum.

"....Gece
Bastırıp uykuya dalınca halk [*Lykaon*] öldürmek istedi
Beni. Buydu onun sınama dediği (*yani Zeus'un tanrı olup olmadığını sınaması*) yetmezdi bu da.
Kesmiş başını kılıçla Molassalı tutsağın.
Daha sıcakken suda pişirmiş bir bölümünü,
Bir bölümünü de kızartmış ocakta. Gelince
Ortaya yemek yok ettim öç alan yıldırımla
Evini, çoluk çocuğunu, tanrılarını, ona yaraşan.
Titremiş, kaçmış sessiz kırlara korkudan, ulumuş,

Boşuna didinmiş konuşmaya toplanmış ağzında
Bütün hıncı, saldırmış azgınca hayvanlara,
Sevincinden uçuyor kan döktükçe, şimdi de.
Giydikleri tüye dönüştü kolları bacağa,
Kurt oldu, gene de bellidir eski biçimi.
Ak saçlı, yırtıcı, gözleri pırıl pırıl
Kudurganlığından bu. Bir evdi yıkılan.
Oysa daha niceleri yıkılmalıydı.
Taş yürekli Erinys'lerin buyruğunda dünya.
(Hatırlayacağın üzere, Erinys'ler intikam tanrıçalarıdır
biri, bu da her yerde cezalandırılması gereken
suçlar işlendiği anlamına geliyor)
And içmiş sanırsın bütün kişiler can almaya,
Bulsun ettiğini, gereğince, düşüncem bu."[59]

Ve tahmin edeceğin üzere, insanların cezası tufan olur. Zeus bir an insanlığı, daha önce Lykaon'a karşı kullandığı gözde silahı yıldırımla yok etmeyi düşünür ama sonra fikrini değiştirir. Hak ettikleri yıkımın kapsamı öyle geniştir ki, tüm yeryüzünü yozlaşmış insanoğlundan temizlemek için gereken ateş topu tüm evreni alevler içinde bırakma, Olympos'u da yakma tehlikesi arz eder. O yüzden Zeus bu sefer suya başvurur, insanoğlunun sonunu getirecek olan sudur. Zeus Akdeniz karayel gibi, kuru ve sıcak hava getiren bulutları sürükleyen rüzgârların önünü keser. Buna karşın, gökten yoğun ve ağır damlalarla düşmeye başlayan su dolu karanlık bulut kümeleriyle yüklü nemli havaları av köpekleri gibi salar. Üstüne, nehirler yataklarından çıksın ve okyanus dalgaları zincirlerinden boşansın diye Poseidon'dan (Neptün) üç çatallı yabasını toprağa vurmasını ister. Çok geçmeden tüm yeryüzü sular altında kalır. Ovidius'un aktarımıyla, biçimleri bozulmuş fokların çayırlarda keçilerin yerlerini aldığı, ağaçların ortasında yunusların hızla ilerlediği, artık sadece postu kurtarma derdine düşmüş tüyleri kızıl aslanların yanında koyunlarla kurtların yüzdüğü görülür... Deniz

59 Publius Ovidius Naso, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel, 1994, 220-240, s. 27-29 –ç.n.

tanrılarından biri olan Nereus'un kızları bütünüyle sular altında kalmış şehirler keşfedince hayrete düşerler... Kısacası insanlar ve hayvanların bu küçük ölümlüler dünyası sonunda sular tarafından yutulur. Kuşlar bile ölür, zira ucu bucağı olmayan denizlerin üzerinde uçmaktan yorgun düşüp inecek yer bulamayınca kendilerini suların kollarına bırakırlar. Suların şu ya da bu şekilde esirgedikleri er geç açlıktan kırılır, çünkü yiyecek hiçbir şey kalmamıştır geride.

Herkes ölür... İki varlık hariç, Zeus'un itinayla koruduğu iki insan. Bu noktada da Kutsal Kitap'ın anlattığı mite çok yakınız. Çünkü Zeus tüm insanlığı yok etme kararını ilan ettiğinde, tanrılar meclisi aslında ikiye bölünmüştür. Kimisi Zeus'un yanında yer alıp insan soyunun kırılması planını destekler. Ama diğerleri ölümlüler ortadan kalktığında yeryüzünün çok sıkıcı ve boş olacağını düşünür. Bu harikulade yer sadece vahşi hayvanlara mı bırakılacaktır? Bunu dert eden insanlar olmayınca, sunakları kim dolduracak, kurbanları kim adayacak, tanrılara kim ibadet edecektir? Hakikat şu ki —gerçi bunu ekleyen benim, yoksa Ovidius'un metninde bu husus sadece alttan alta vardır— insanlar olmadan tüm kozmos ölüme mahkûm olur!

Tam bu noktada, yeniden, mitolojinin en derin temalarından birine temas ediyoruz. *Eğer kozmik düzen mükemmel olsaydı, ona rengini veren şey kusursuz çatlaksız, hiç değişmeyen bir denge olsaydı, en basit deyimiyle zaman, yani yaşam, hareket, tarih durur, orada tanrılar için bile ne görülecek ne yapılacak bir şey kalırdı. Buradan hareketle açıktır ki ilk kaos ve dönemsel olarak onu durmadan yaratan güçler asla tamamen yok olamaz ve yok olmamalıdır. Ve insanlık, tüm kusurlarıyla birlikte, özellikle de, mirası insanların artık "gerçekten" ölümlü hale gelmesi olan Pandora'nın gönderilmesinden beri nesil nesil sonsuzca üremesiyle yaşam için lüzumludur. Bu muhteşem paradoksu şu şekilde ifade edebiliriz. Ölüm olmadan yaşam, nesillerin devamlılığı olmadan tarih, düzensizlik olmadan düzen, asgari kaos olmadan kozmos yoktur.* İşte bu yüzden, bazı tanrıların itirazına rağmen Zeus iki insanı esirgemeyi seçer. Neden? İnsanlık yeniden yaşayabilsin diye elbette. Peki, hangi insanlardır bunlar? Bu tür en azından sağlam

ve sağlıklı bir zeminde yeni bir sayfa açabilsin diye iki istisnai varlık esirgenir. Bu kesinlikle onların "ulu" olduğu anlamına gelmez. Tersine basit varlıklardır, hani denir ya "dosdoğru" insanlardır. Kalpleri temiz, *dike*nin ilkeleri uyarınca, tanrıları şereflendirerek, dünya düzenine riayet ederek, *hybris*ten uzak yaşarlar. Kimdir bunlar? Sana isimlerini vermiştim. Deukalion ile Pyrrha. Söylediğim gibi, ilki Prometheus'un oğludur. Hesiodos da Ovidius da bize annesinin kim olduğunu asla söylemez ama Aiskhylos, onun Okeanos'un kızı, yani Hesione adlı bir su nymphesi olabileceğini iddia eder. Pyrrha'ya gelince, o Epimetheus ile Pandora'nın kızıdır. Bir anlamda, demir çağı insanlığı devam etmektedir. Ama bir kadın ve bir erkekten itibaren sıfırdan başlanmıştır, yeni bir geleceğin açıldığı, şimdiki insanlığımızın sözkonusu olduğu düşünülürse, *bunlar ilk kadın ve ilk erkek olarak görülebilir.*

Yeryüzünü nasıl dolduracaklar peki? Pandora'yla hiçbir alakası olmayan ilk zamanları hatırlatan çok tuhaf bir biçimde çoğalacaklardır. İyi bir başlangıç yapmak için şarttır bu. Uçsuz bucaksız çöl gibi evrende tek başlarına, korkmuş ve kaybolmuş halde Deukalion ve Pyrrha, dur durak bilmeyen dokuz günlük tufandan sonra Zeus'un iradesiyle sulardan özenle korunan Parnassos Dağı'nın tepelerinde, Nuh misali, sağlam bir gemi inşa ederler. Orada, Delphoi'un hemen üstünde, Parnassos Dağı'nın yamacında yuvalanmış Korykion Mağarası'nda yaşadıkları için "Korsia" perileri denen büyüleyici nymphelerle karşılaşırlar. Bunun üzerine diğer adalet tanrıçası Themis'in tapınağına gidip ona dua ederler. Felaketten sonra nasıl hayatta kalacaklar, daha da önemlisi tek başlarına, kaybolup gitmiş insanlığı nasıl ayağa kaldıracaklardır? Themis onlara acıyarak, her zamanki gibi bulmacayı andıran bir kehanetle şöyle cevap verir:

> "Çıkın tapınaktan, örtün başınızı, çözün kuşağınızı,
> Atın [büyük]ananızın bütün kemiklerini arkaya..."[60]

60 *A.g.e.*, 380-385, s. 32 –ç.n.

Doğrusu bu tavsiyeler gayet tuhaftır ve bizim iki zavallıcığın kafası allak bullak olur! Tanrıça tam olarak ne demek istemiştir acaba? Hayli düşünüp taşındıktan sonra en nihayetinde anlarlar: Başınızı örtün ve elbiselerinizin kuşaklarını çözün, tanrılara kurban adayan rahiplerin ibadet kıyafetlerine bürünün. Kısacası, tevazu ve hürmet gösterin, yani insanlığı yitime sürükleyen *hybris*ten uzak durun. Büyükannenin kemiklerine gelince, tabii ki ilk başta Deukalion ve Pyrrha'nın aklına geldiği gibi, gidip bir mezarlıkta saygısızlık etmek anlamına gelmez bu! Sözkonusu büyükanne elbette Gaia'dır. Daha kesin bir ifadeyle, Deukalion ve Pyrrha'nın büyük büyükannesi, yani iki kaçağın ebeveynleri olan Prometheus ile Epimetheus'un babası İapetos'un annesi kastedilmektedir. Haliyle Gaia'nın kemikleri de yeryüzündeki taşlardır. Biraz kafa yormak yeter. Yanlış anlamış olmaktan endişe eden heyecan içindeki Deukalion ve Pyrrha gerçekten de taşları toplayıp omuzlarının üzerinden atarlar. Ve mucize! Taşlar yumuşayıverir. Toprakla karıştırınca ete dönüşürler, yüzeylerinde yavaş yavaş kanla şişen damarlar belirmeye başlar. Pyrrha'nın attıkları kadın, Deukalion'un attıkları erkek haline gelir, hepsi de kökenlerinin damgasını kendilerinde taşıyacaktır. Yeni insanlık kendisinden çıktığı taş gibi çalışmaya dayanıklı, yorgunluğa karşı kaya gibi sert bir ırk olacaktır!

Geriye tufanda telef olmuş diğer canlılar kalır. Bereket versin ki, ateşin harareti altında, suya boğulmuş yeryüzü yeniden ısınır ve nemli çamurdan, "bir ananın karnındaki gibi" der Ovidius, hayvanlar doğmaya başlar, sonra ışığa çıkıp günü görünce hem zaten bilinen sayısız eski tür hem de yepyenileri serpilip gelişir.

Dünyanın tekerlekleri tekrar dönmeye başlar. Yaşam eski seyrine kavuşur, kozmik düzen onu tehdit eden iki kötülükten artık kurtulur: Bir yanda insanlığın her an boğazına kadar *hybris*e batmasıyla meydana çıkabilecek kaos, öte yanda eğer ölümlüler soyu yeryüzünden tamamen silinirse ortaya çıkacak olan boğucu sıkıntı ve boşluk. İşte kozmogoninin, kozmosun inşasının ancak şimdi hakikaten tamamlandığı görülüyor.

Ve yine işte tam bu noktada mitolojinin felsefeye dokunduğu ana soru —ölümlüler için iyi yaşam nedir? sorusu— nihayet

tüm derinliğiyle sorulabilecektir? Biz de ona derinlemesine bir cevap vermeye Odysseus ile birlikte başlayacağız. Çünkü teogoni mantığını sonuna kadar götürerek şimdiye kadar yaptığımız gibi tanrıların bakış açısına yerleşmek yetmez. Sonuçta, biz insanları ilgilendiren şey, kendimizi bu muazzam yapının neresinde konumlandıracağımızı bilmek. Varsayım olarak Yunan dünya görüşünü benimsediğimizi kabul edelim. Buna göre, dünya bütününde ahenkli ve düzenlidir ve biz sonlu varlıklar umarsızca ölüme yazgılıyızdır. Bu koşullarda iyi yaşamın ilkeleri nelerdir? Üstelik bu iki başlangıç verisi büyük bir güncelliğe sahip olduklarından bizim için daha da anlamlıdır. Her şey iyice ölçülüp tartıldığında, evrenin tam da Yunanların düşündüğü gibi gerçekten intizamlı olması çok muhtemeldir. Çağdaş bilim pek çok yönden aynı istikamete eğilim gösteriyor. Modern biyolojinin ve fiziğin keşifleri bize her gün, hakikaten ekosistemlerin var olduğunu, evrenin son derece organize bir şekilde gitgide daha iyi adapte olmuş varlıklara doğru evrildiğini vs. düşündürür. Sonluluğa gelince, dünyanın büyüsünün bozulması ya da sekülerleşme, en azından demokratik ülkelerde, çok daha fazla insanda dinlerin vaat ettiği ölümsüzlüğün hiç de tartışma götürmez olmadığı düşüncesinin oluşmasına katkıda bulunur. Netice itibarıyla, bilgeliğin, ölümlülerin bir zaman için bağrında yaşadığı kozmik düzen hipotezini kabul etmekten ibaret olduğu fikri bugün hiç olmadığı kadar çağdaştır. İşte yine bu yüzden, açıkça tanrıların bakış açısından basit ölümlülerinkine geçen Odysseus'un yolculuğu, bir insanın iyi yaşama kavuşmak için kozmosta kendi yerini nasıl bulabileceği ve neden bulmak zorunda olduğu konusunu işlerken günümüz için hâlâ anlamlı şeyler söyler.

Şimdi bunun nasıl ve neden olduğunu daha iyi görmeye çalışalım. Burada bahis konusu olan tamamen ölümlülerin bilgeliğidir, dolayısıyla inan bana zahmete girmeye değer.

3. BÖLÜM

Odysseus'un Bilgeliği
ya da kayıp ahengin yeniden ele geçirilmesi

Şimdi sana, Homeros'un bize *Odysseia*'da anlattığı, korkunç Troya Savaşı'ndan sonra en az on yıl sürecek olan, Odysseus'un ünlü yolculuğundan söz edeceğim. Bu çatışmanın kahramanımızı ailesinden on uzun yıl uzak düşürdüğünü hesaba katarsan, Odysseus'un, yakınlarının yanında, "kendi yerinde" bulunmadığı süre en az yirmi yılı bulur. Oysa o, bu savaşı hiç istememiştir. Savaşa katılmamak için elinden geleni yapmış, ama zorunluluk yüzünden kralı olduğu vatanı İthake'yi, gencecik oğlu Telemakhos'u, babası Laertes'i ve karısı Penelopeia'yı terk etmiştir. Bu elbette ahlaki bir zorunluluktur ama öyle diye, daha az acı verici de değildir. Odysseus, kendi evinde, ailesinin yanında kalma yönündeki büyük arzusuna rağmen, karısı güzel Helene Troyalı genç prens Paris tarafından kaçırılan Sparta Kralı Menelaos'a karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye karar verir. Odysseus, sözcüğün Yunanca anlamında "felakete uğramıştır" [altüst olmuştur], yani doğal yerinden, ona ait olan ve onun da ait olduğu yerden şiddetle koparılmış, çevresini kuşatan ve dünyasını oluşturanlardan zorla uzaklaştırılmıştır. Tek bir arzusu vardır, olabildiğince çabuk evine dönmek, savaşın altüst ettiği dünya düzenindeki yerine kavuşmak. Fakat pek çok sebeple, dönüş yolculuğu inanılmaz acılı ve meşakkatli olur, aşılması neredeyse

imkânsız engellerle boğuşur, sınamalardan geçer. Kahramanımızın gerçekleştirmek zorunda kaldığı deniz yolculuğunun bu kadar uzun sürmesinin nedeni budur. Ayrıca her şey olağanüstü bir atmosferde, insani dünyaya benzemeyen sihirli ve mucizevi bir dünyada, ister iyiliksever ister kötücül olsun normal hayata ait olmayan ve bu halleriyle tehdit oluşturan tanrısal ya da şeytani varlıklarla dolu bir evrende cereyan eder. Bu tehdit, başlangıçtaki hale asla dönememek, sahici insani bir varoluşa hiçbir zaman kavuşamamaktır.

I. Hikâyenin Bağlamı. Yolculuğun Anlamı ve Odysseus'un Bilgeliği: Troya'dan İthake'ye ya da Kaos'tan Kozmos'a

Sana yolculuğun farklı aşamalarını, hiç anlamına işaret etmeden, bir bir anlatabilirdim elbette. Bu olaylar çok anlayıp etmeden sırf eğlencesine bile okunabilir, eminim o şekilde okusan da büyük keyif alırdın. Ama öylesi yazık olurdu, çok şey kaçırırdın, hem pek anlam taşımazdı doğrusu. Çünkü bir defa, çocuklara yönelik olanları da dâhil onlarca yapıt zaten Odysseus'un yolculuğunda başından geçenleri anlatmıştır. İkincisi ve daha önemlisi ise, İthake Kralı'nın maceraları ancak daha önceki bölümlerde bir bütün olarak gördüklerimizden hareketle bir bağlama, bir perspektife oturtulduktan sonra asıl hatlarını alır. Neler gördük? Teogoni ve kozmogoni ile birlikte, kozmik bilgeliğin, ölümlüler için iyi yaşamın yeni ve tutkulu bir tanımının ortaya çıkışını gördük. Odysseus'un Batı düşüncesi tarihinde herhalde ilk temsilcisi olduğu "laik maneviyatın" ortaya çıkışıdır bu. Ölecek olanlar için iyi yaşam, kozmik düzenle uyumlu yaşam ise, o zaman Odysseus otantik insanın, hem ne istediğini hem nereye gideceğini bilen bilgenin ilk örneğidir. İşte bu yüzden, mümkün olduğunca hızlı geri döneceğimiz anlatı anını biraz geciktirse bile, bu destana gerçek anlamını vermene ve aynı zamanda felsefi derinliğini kavramana yardımcı olacak bazı okuma anahtarlarını sana sunmam gerekiyor.

İlk yol gösterici hat: İyi yaşama doğru ve ölümsüzlerin bilgeliği: Tıpkı tanrıların doğumunda olduğu gibi, kaostan kozmosa doğru ilerleyecek bir yolculuk

Öncelikle belirtmek gerekir ki her şey bir dizi kırılmayla, üstesinden gelinmesi ve giderilmesi gerekecek art arta vuku bulan düzensizliklerle başlar. Tanrıların doğumunda (teogoni) olduğu gibi, hikâye kaostan yola çıkar ve kozmosla sona erer. Fakat bu kökensel kaosun birçok veçhesi vardır. İlk olarak,[61] en çok göze çarpan tarafı, bu kitabın başında anlattığım "ihtilaf konusu elma" hikâyesinin de gösterdiği gibi, Eris'in himayesi altında cereyan eden Troya Savaşı'nın kendisidir elbette. Bu çatışma korkunçtur, binlerce genç insan tüyler ürpertici zalimliklere sahne olan çarpışmalarda can verecektir. Bugün olduğu gibi o dönemde de savaş gaddardır: Sadece kanlı ve vahşi olmakla kalmaz, evlerinden, medeniyetten, mutluluktan uzaklara sürüklenmiş, iyi yaşamla, başkaları ve dünyayla ahenk içinde bir hayatla hiç alakası olmayan bir âleme sürüklenmiş askerler için eşi benzeri olmayan bir kökünden kopuşu temsil eder.

Ama Yunanlar büyük ölçüde Odysseus'un meşhur tahta atla

61 Troya Savaşı patlak vermeden önce, uyumsuzluk tanrıçası Eris'in ilk çatışmanın (Paris ile Helene'nin aşkı) nifak tohumlarını ekmek için Thetis ile Peleus'un düğününü karıştırmasından bile önce, Yunanlar için uğursuz bir kader çoktan ağlarını örmüştür: "Atreus Laneti." Bu lanetin kendisi asırlar boyu kuşaktan kuşağa aktarılan çok uzun bir hikâyenin konusudur... Tanrılara meydan okuyan ve cehennemde acıklı bir cezaya çarptırılan Tantalos'la başlar. Açlıktan ve susuzluktan ölüp ölüp dirildiği yetmiyormuş gibi, bir de eğreti bir şekilde başının üzerine yerleştirilmiş, kendisine sadece bir ölümlü olduğunu ve Olymposlularla boy ölçüşmekle hata ettiğini hatırlatan kocaman bir kayanın her an altında kalma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Ama tanrılar bununla yetinmez, tanrılara saygısızlık etmeyi sürdüren tüm soyu sopu da ilk suçun kefaretini ödeyecektir. Tantalos'un kızı Niobe'nin çocukları, Leto'nun ikiz okçu çocukları Artemis ile Apollon tarafından katledilir. Oğlu Pelops'un Atreus ve Thyestes adında iki oğlu olacak, bunlar birbirinden o derece nefret edecektir ki Atreus kardeşinin çocuklarını öldürdükten sonra pişirip akşam yemeğinde ona servis edecektir. Yine Atreus'un da Menelaos ve Agamemnon adında iki oğlu olacak, bunlar Troya Savaşı'nda Yunanlara komuta edeceklerdir. Ama Agamemnon'un da başı dertten kurtulmayacaktır. Karısı Klytaimestra kızları İphigeneia'yı kurban ettiği için Agamemnon'u bağışlamadığından Aigisthos ile yatarak onu aldatacak, sonra da iki âşık Agamemnon'u öldürecektir. Daha sonrasında ise bu defa oğul Orestes babasının öcünü almak için annesiyle Aigisthos'u katledecektir. Orestes yargılanıp nihayet beraat ettiğinde, birçok Yunan tragedyasının en başta gelen konularından biri olmuş bu korkunç lanet de sona erecektir...

kurduğu hile sayesinde savaşı kazandıktan sonra, bu sefer de Troya yağmasıyla birlikte tam bir kaosun hüküm sürdüğü ikinci bir dönem başlar. Lafı eveleyip gevelemeden söyleyelim: Bu yağma ileri gider, hem de çok ileri gider. Çılgınlığa varan bir *hybris*in etkisiyle ölçü tamamen kaçar. Berbat koşullarda hayatlarından asla telafi edemeyecekleri bir on yıl kaybeden Yunan askerler vahşi hayvanlardan beter hale gelirler. Kuşatılmış kente girdiklerinde güzel ve hatta kutsal olan her şeyi kırıp geçirmekten, bunlara işkence etmekten, tecavüz etmekten haz duyarlar. En değerli Yunan savaşçılardan biri olan Aias, Athena'ya adanmış bir tapınakta, Kral Priamos'un kızı, Paris'in kız kardeşi Kassandra'nın ırzına geçmeye kadar götürür işi. Bu hareket tanrıçanın hoşuna gitmez, hele bir de Kassandra'nın nezaketi düşünülünce. Doğrusu Kassandra Apollon'dan gelen menfur bir lanetin pençesindedir. Müzik tanrısı ona âşık olur ve lütfunu elde etmek için ona harika bir armağan verir: geleceği görme. Kassandra armağanı kabul eder ama tanrının yaptığı kurlara karşılık vermekten son anda vazgeçer... Tanrı bu işe çok bozulur. İntikam almak için, onu berbat bir yazgıya mahkûm eder. Bundan böyle Kassandra geleceği önceden doğru bilecektir, yine verilen verilmiştir, geri alınmaz, ama kimse ona inanmayacaktır! Kassandra babasına Troya atını kente sokmaması için yalvarır ama nafile, kimse ona kulak asmaz...

Yine de onun ırzına geçmek için bir sebep değil bu, hem de Athena Tapınağı'nda. Üstelik Yunanların tüm hal ve hareketleri de aynı minvaldedir, öyle ki Olymposlular, hatta tam da Athena gibi Troya'ya karşı Yunanları desteklemiş olanlar bile, savaşa yol açan kaosa gereksiz biçimde eklenen bu yeni kaos karşısında dehşete düştüler: Büyüklük sadece çetin sınavlarda değil zafer kazanınca da vakar ve soyluluk göstermekle ölçülür, oysa bu savaşta Yunanlar çok esef verici bir davranış sergiler. Daha basitleştirerek söylersek, domuz gibi davrandılar. *Hybris*in zembereğinden bu şekilde boşanması karşısında Zeus ortalığı kırıp geçirecektir. Troya yağması nihayet sona erip de Yunan gemileri eve doğru yola koyulduğunda Zeus üzerlerine fırtınalar salar.

Hadlerini bildirmek ve akıllarını başlarına getirmek için, üstüne bir de liderlerin arasına, özellikle de iki büyük kralın, iki kardeşin arasına fitne sokar: Tüm çatışma boyunca orduyu yönetmiş olan Agamemnon ile Paris'in âşığı güzel Helene'nin aldattığı kocası Sparta Kralı Menelaos arasına... Al sana gitgide biriken, birbirinin üstüne binen en az beş farklı türde kaos: İhtilaf konusu elma, savaş, yağma, fırtına ve generaller arasında küslük. Sırf bu son ikisi bile Odysseus'un eve dönüş yolunda karşılaşacağı ilk güçlükleri kısmen açıklamaktadır.

Ama Odysseus sözkonusu olduğunda daha da beteri vardır. Az sonra göreceğimiz gibi, yolculuğu sırasında, Poseidon'un bir Tepegöz olan Polyphemos adındaki oğlunun gözlerini kör ettiği için onun yatışmaz nefretini üstüne çeker. Koşullar göz önüne alındığında Odysseus'un başka türlü hareket etmesi mümkün olmamıştır. Alnının ortasında tek bir göz taşıyan ürkütücü bir canavar olan Tepegöz vaktini Odysseus'un yol arkadaşlarını yutmakla geçirmektedir. Kaçabilmek için gözlerini kör etmekten başka çare yoktur. Ama Poseidon da, kötü olsalar bile evlatlarını savunmak durumundadır, o yüzden Odysseus'u asla bağışlamaz. Her fırsatını bulduğunda hayatı ona zindan etmek ve İthake'ye dönmesini engellemek için elinden geleni ardına koymaz. Üstüne üstlük güçleri büyük, çok büyüktür, dolayısıyla Odysseus'u bekleyen sıkıntılar da o ölçüde büyük olacaktır...

Nihayet, Homeros'un bu hikâyenin başından beri sözünü ettiği ve Odysseus'un sonunda göğüs germek zorunda kalacağı son kaos biçiminin diğerlerinden aşağı kalır tarafı yoktur. Sevgili vatanı İthake'deki genç insanlar onun yokluğunda sarayında akıl almaz bir kargaşanın tohumunu ekmişlerdir. Odysseus'un çok uzun zaman önce öldüğüne kani olduklarından yerini almaya karar verirler, hem de sadece İthake'nin başındaki yerini değil, umutsuzca kocasına sadık kalmak için çırpınan karısının yanındaki yerini de. Bu grup "Talipler" diye adlandırılır, çünkü hem tahta hem de Penelopeia'ya taliptirler. Biraz Troya'daki Yunanlar gibi onlar da domuzluk ederler. Her akşam gelip yeis içindeki kraliçeye ve oğluna aldırmadan evlerine gelip eğlenceler

düzenlerler. Kraliçenin oğlu Telemakhos onları tek başına kovamayacak kadar küçüktür, ama sabah akşam öfke ve hiddetle kıvranmaktadır. Talipler sanki kendi evlerindeymiş gibi hiç çekinmeden ne bulurlarsa yiyip içer, tüketebilecekleri her şeyi tüketirler. Odysseus'un kendi ailesi için biriktirdiği tüm zenginliği yavaş yavaş kuruturlar. Sarhoş olunca şeytanlar gibi şarkı söyleyip dans etmeye başlar, uşaklarla yatarlar. Penelopeia'ya da hiç yakışık almayacak biçimde sulanırlar, lafın kısası, tahammül edilemez insanlardır; böylece Odysseus'un evi, Yunanların deyişiyle *oikos*u, doğal yeri de düzenden kaosa geçiş yapar.

Oysa Odysseus orada hüküm sürerken, İthake âdeta küçük bir kozmos, bir mikrokozmos, ahenkli küçük bir dünyaydı, tıpkı Zeus'un evren ölçeğinde kurmuş olduğu düzenin bir sureti gibi. Gelgelelim onun gidişinden beri her şey tepetaklak olmuştur. Benzetmeyi sürdürürsek, Taliplerin şehirde tıpkı "minik-Typhonlar" gibi davrandığı söylenebilir. Odysseus için yolculuğun ilk amacı, kendi dünyasını yerli yerine koymak, *oikos*undan, kendi evinden yeniden bir kozmos yaratmak için İthake'ye ulaşmaktır. İşte tam da bu yüzden kahramanlarımız düpedüz "tanrısal"dır ya. Hem zaten, ondan bahsedilirken sık sık "tanrısal Odysseus" denir. Bizzat Zeus, Homeros şiirinin başında Odysseus'un insanların en bilgesi olduğunu doğrular. Çünkü onun esas yazgısı, yeryüzünde, tanrıların efendisinin Büyük Bütün düzeyinde davrandığı gibi davranmaktır. Ölümlü olsa da küçük bir Zeus'tur, tıpkı İthake'nin de küçücük bir dünya olması gibi. Meşakkatli macerasının hatta belki hayatının tüm amacı, gerektiğinde hile ve zora başvurarak, aynı şekilde adaleti, yani ahengi yeniden hâkim kılmaktır. Zeus da ona kendi projesini hatırlatan bu tasarıya bigâne kalmayacaktır. Odysseus kaos ve düzensizlik getiren *hybris*e batmış Taliplere karşı gireceği nihai ve dehşetli çarpışmaya doğru yaptığı dönüş yolculuğu sırasında ihtiyaç duyduğunda ona yardım edecektir.

İkinci yol gösterici hat: İki tehlikeli engel: Artık insan olmamak (ölümsüzlük ayartısı), artık dünyada

olmamak (İthake'yi unutmak ve yol üzerinde durmak)

Artık Odysseus'un nereden gelip nereye gittiğini biliyorsun: Kaostan kozmosa doğru, ama kozmik düzeni yansıtsa da elbette kendi insani çapında yolculuk etmektedir. Bu bir bilgelik yolculuğu, acı dolu, son derece cefalı bir yol ama en azından amacı açık: Tüm insanların ortak yazgısı olan ölümlülük koşulunu kabul ederek iyi yaşama doğru yelken açmak. Daha önce söylediğim gibi, Odysseus sadece ailesine kavuşmak değil, aynı zamanda siteyi yeniden düzene koymak ister, zira bir insan ancak başkalarının arasında insandır. Yalnız kaldığında, köklerinden koptuğunda, kendi dünyasından ayrı düştüğünde insan artık hiçtir. Odysseus, ahenkli yönetimine ve adasında hâkim kıldığı barış ortamına hayran kaldığı, Phaiakların iyi kralı bilge Alkinoos'a hitap ederken söyler bunu, bakalım hangi vesileyle:

[B]undan daha güzel başka ne var yeryüzünde,
az şey mi barış içinde yaşaması bütün halkın,
evlerde şölen yapıp ozanı dinlemesi,
(*âdete göre,* aoidos *denen bir anlatıcı ya da ozan, kitara eşliğinde hikâyeler söyler, aynı âdet ortaçağın gezgin âşıklarıyla tekrar karşımıza çıkar*)
sıra sıra oturulması et ve ekmek dolu sofralarda,
şarap karılan sağraktan doldurması şarap sunanın,
(*saf şarabın suyla karıştırılmadan önce koyulduğu kaba böyle denirdi*)
ve getirip dökmesi herkesin tasına ayrı ayrı.
Ben bundan daha güzel bir şey düşünemem [...]
[A]na baba evinden daha sıcak olamaz hiçbir yer,
el toprağının en zengin sarayında yaşasa bile
yine uzaklarda özler durur insan baba evini.[62]

İyi hayat, insanın kendi vatanında ailesiyle birlikte sürdüğü hayattır, ama bu tanım modern bir anlamda, yani "vatanperver" ya da "ulusalcı" diye anlaşılmamalıdır. Odysseus zamanın çok ötesindeymiş de aklında Mareşal Pétain'in "İş, Aile, Vatan" bi-

62 Homeros, a.g.e., s. 145 ve 146 –ç.n.

çimindeki ünlü modern formülü varmış gibi düşünmemek lazım. Onun dünya görüşünün altında yatan şey siyasal ideoloji değil, kozmos fikridir: Bir ölümlü açısından layıkıyla yaşanan bir hayat, en açık tezahürü aile ve site olan kozmik düzene göre ayarlanmış hayattır. Kendi yaşamını dünyanın düzeniyle uyumlu kılmanın sayısız şahsi boyutu vardır, Odysseus yakında bunların neredeyse tamamını keşfedecektir. Örneğin, başkalarını tanımak için zaman vermek, bazen onlarla savaşmak, bazen de onları sevmek, kendini yetiştirmek/medenileştirmek, farklı kültürleri, sonsuz çeşitlilikteki toprakları keşfetmek, insan yüreğinin en meçhul derinliklerine inmek, kendi sınırlarını sınamak gerekir. Kısacası, bir sürü deneyimden geçmeden ahenkli bir varlık haline gelinmez, işte bu deneyimler Odysseus'un yaşamının önemli bir bölümünü kaplayacaktır. Ama insani düzlemdeki bu olgunlaştırıcı rolü haricinde, hatta kozmolojik veçhesinin de ötesinde, aynı zamanda tam anlamıyla metafizik bir boyuta da sahiptir. Belirli bir ölüm anlayışıyla çok derin bir bağı vardır.

Yunanlar için, ölüme karakterini veren şey kimliğin yitirilmesidir. Ölüler her şeyden önce "isim-siz", hatta "yüz-süz"dür. Yaşama veda eden herkes "anonim" hale gelir, bireyliğini kaybeder, kişi olmayı bırakır. Odysseus yolculuğu sırasında (hangi koşullarda olduğunu sonra anlatacağım) artık hayatı olmayanların ikamet ettiği cehennemlere inmek zorunda kaldığında, donuk ve korkunç bir kaygıya tutulur. Hades'te yaşayan bu halkı büyük bir korkuyla seyreder. Onu en çok tedirgin eden şey, artık hiçbir şeyin kimliklerini teşhis etmeye izin vermediği bu ayrımsız gölge yığınıdır. Tüylerini diken diken eden, bu gölgelerin çıkardığı seslerdir: Artık bir sesi tanımanın, hatta anlamlı bir sözcük ayırt etmenin olanaksızlaştığı karman çorman bir gürültü, bir uğultu, bir çeşit boğuk homurtu kaplamıştır her yanı. Yunanların gözünde ölümü karakterize eden şey işte bu kişisizleşmedir, iyi hayat ise, elden geldiğince ve mümkün en uzun süre boyunca, bu tekdüze cehennemî karanlığın mutlak zıttıdır.

Şimdi, kişinin kimliği üç ana noktadan geçer: Ahenkli bir ortaklığa, bir kozmosa mensubiyet. Bir kez daha tekrar edersek, insan

ancak insanlar arasında gerçekten insandır, oysa sürgündeyken artık hiçbir şey değildir; zaten tam da bu yüzden Yunanlar nezdinde siteden sürülmek, suçluların çarptırıldığı en ağır ceza olan ölüme mahkûm edilmeye denktir. Ama ikinci bir koşul vardır: Hafıza, hatıralar, çünkü bunlar olmadan da artık kim olduğumuzu bilmeyiz. Nerede olduğumuzu ve nereye gideceğimizi bilmek için nereden geldiğimizi bilmemiz gerekir. Bu bakımdan unutma yaşamda karşılaşabileceğimiz en beter kişisizleşme biçimidir. Varoluş içinde küçük bir ölümdür bu, dolayısıyla hafızasını yitirmiş kişi de yeryüzünün en bahtsız varlığıdır. Nihayet insanlık koşulunu, yani her şeye rağmen sonluluğu kabul etmek gerekir. Ölümü kabul etmeyen bir insan *hybris* içinde, deliliğin sınırında gezinen bir ölçüsüzlük ve kibir biçimi içinde yaşar. Kendisini olmadığı biri gibi, bir tanrı, bir ölümsüz gibi görür, tıpkı bir delinin kendini Sezar ya da Napolyon sanmasına benzer bu durum...

Odysseus kendi ölümlülük koşulunu kabul eder, sana daha önce nasıl olduğunu söylemiştim, Kalypso'nun teklifini reddederek. Her şeyi hafızasında tutar ve kafasında tek bir sabit fikir vardır: Dünyadaki yerine kavuşmak ve evini yeniden düzene sokmak. Bu açıdan o Antik bilgeliğin bir modeli, ilk örneğidir.

Gelgelelim yolu üzerinde karşılaşacağı tuzakları da yine bu perspektiften anlamak gerekir. Polisiye bir romanda ya da bir kovboy filminde olduğu gibi cesareti, gücü ve zekâyı ortaya koymaya ve öne çıkarmaya yönelik meydan okumalar değildir sadece sözkonusu olan, güçlü ve kesin bir anlama sahip, çok daha derin sınamalardır bunlar. Odysseus'un kaderi, tam da Zeus'un şiirin başında açık açık söylediği gibi, yakınlarının yanındaki yerine kavuşmak üzere evine dönmek, şehrine yeniden düzen vermekse eğer, Poseidon'un önüne çıkardığı engeller de, hani denir ya, rastgele seçilmiş değildir. Basbayağı onu yolundan döndürmeye, yazgısından, varış noktasından uzaklaştırmaya, yaşamının anlamını kaybettirmeye ve iyi bir yaşama ulaşmasını engellemeye yöneliktir hepsi. Güzergâhı üzerine serpiştirilmiş tuzaklar en az yolculuğun hedefi kadar felsefidir. Zira Odysseus'u varış noktasına ulaşmaktan alıkoyma amacını gerçekleştirmenin iki yolu vardır, en azın-

dan Poseidon gibi işin içine onu öldürmeyi sokmazsak: unutma ve ölümsüzlük ayartısı.[63] Her ikisi de insanları insan olmaktan alıkoyar. Eğer Odysseus kim olduğunu unutursa, nereye gideceğini de unutur ve asla iyi yaşama ulaşamaz. Yine bundan ötürü, eğer Kalypso'nun teklifini kabul etseydi, ölümsüz olma ayartısına boyun eğseydi, bir insan olmayı da bırakacaktı. Bunun sebebi böylelikle fiilen tanrı haline gelecek olması değildir yalnızca, dahası vardır, bu ilahileşmenin, tanrısallığa dönüşmenin koşulu sürgündür. Kendi yerinde yakınlarıyla birlikte yaşamaktan ilelebet vazgeçmesi gerekecektir, yani tam da kimliğini yitirecektir.

Bu paradoks kahramanın tüm güzergâhına can, destanın tamamına anlam verir. Odysseus ölümsüzlüğü kabul ederse bir ölüye benzeyecektir! Artık İthake'nin kralı, Penelopeia'nın kocası, Laertes'in oğlu Odysseus olmayacaktır âdeta... Ebediyen kendi olmamaya mahkûm anonim bir sürgüne, bir isimsize dönüşecektir; bu da bir Yunana göre cehennemin iyi bir tanımıdır. Sonuç: Ölümsüzlük insanlar için değil tanrılar içindir, bu dünyada umutsuzca peşinden koşulacak şey değildir ölümsüzlük.

Yine bu yüzden Odysseus'u gemi yolculuğu boyunca tehdit eden, başarılmış bir hayatı kuran iki unsurun yitirilmesidir: Dünyaya aidiyet ile insanlığa, kozmosa ve sonluluğa aidiyet. Unutuş Odysseus'u sürekli tehdit eder: Besinleri hafıza kaybına yol açan Lotosyiyenler diyarında, şarkıları insanın aklını başından alan Sirenlerin yanından geçerken, tanrıça Kirke'nin domuza çevirme tehdidiyle karşı karşıya kaldığında, kendini Kalypso'nun aşkının kollarına bıraktığında, hatta sonuncusu için Homeros bize birinci şarkıda açıkça şunları söyler: "İşte o Atlas'ın kızı alıkoyar zavallıyı / büyüler onu, konuşur tatlı, / etmediğini komaz unutsun diye İthake'yi. / Oysa Odysseus yurdu için can atar, tüter gözünde ocağının dumanı."[64] Unutuş Odysseus'un karşısına bir keresinde de ölümcül uyku kılığında dikilecektir; göreceğimiz gibi, bu bilinç kayıpları rüzgâr tanrısı Aiolos ve güneş tanrı Helios karşısında inanılmaz hatalar yapmasına sebep olacaktır. Tüm biçimleriyle

63 Jean-Pierre Vernant'ın çarpıcı bir doğrulukla kavradığı bir temadır bu.
64 Homeros, *Odysseia*, *a.g.e.*, s. 5.

nisyan, dönüş tasarısını terk etme ayartısıdır, bu ise onu kozmosta doğru yerini bulmaktan vazgeçmeye götürürdü. Ama diğer bir tehdit daha az tehlikeli değildir: Ölümsüzlük arzusuna teslim olmak, yukarıda açıkladığımız gibi, onu insan dışı Odysseus haline getirirdi.

Yine bu yüzden, yaptığı yolculuğun aşamalarını ne pahasına olursa olsun bir harita üzerinde belirlemek istemek saçmadır. Bunu —sağlam bir sebeple— asla başaramayız, kaldı ki böyle bir işe hiç girmemek, bunun gerçek bir yolculuk olduğunu hayal edenleri bayağı bir zahmetten kurtaracaktır. Odysseus'un içinde hareket ettiği dünya gerçek dünya değildir. Pek tabii, *Odysseia*'nın yazarı, her kimse artık —bu eseri yazanın gerçekten Homeros olup olmadığı tam olarak bilinmiyor, birden fazla yazar bile sözkonusu olabilir ama şimdi bunun önemi yok— gerçekle hayalî olanı öyle harmanlamıştır ki bazı isimler gerçek yerlere tekabül eder. Kimi zaman bir adanın, bir şehrin, bir dağın yerini vs. tespit edebiliriz. Ama kahramanın içinde yol aldığı bu dünyanın derinde yatan anlamının coğrafya ile alakası yoktur. Ne tam insan ne de tam tanrı olan varlıkların yaşadığı —felsefi değilse— hayalî bir diyardır. Daha ileride göreceğin gibi, Phaiaklar, Tepegözler, Kalypso, Kirke, Lotosyiyenler, bunların hepsi, —Almanca *Weltfremd* denebilecek— dünyaya yabancı, tuhaf, doğaüstü yaratıklardır. Odysseus'un yolculuğunu bir haritaya yerleştirme tasarısı absürt ve yararsızdır. Aslolanı tamamen ıskalar, çünkü aslolan Odysseus'un tam da yolculuğuna denk gelen bir dönem boyunca kozmostan çıkmış olmasıdır. Deyim yerindeyse iki ayağı ayrı dünyalara basar ama kendi seçimiyle, sahip olduğu tüm cesareti, kurnazlığı ve gücü kullanarak, aynı atılımla hem yeniden gerçek bir insan haline gelmesi hem de gerçek dünyayla yeniden temas kurması gerekecektir.

Yaptığı yolculuğun ve karşılaştığı yaratıkların gerçekdışı tarafına açıklama getiren, omuzlarına çökmüş son tehdit, basitçe söylersek, artık sahiden bir insan, bir ölümlü olmamak ve dünyaya, kozmosa artık dâhil olamamaktır. Sözkonusu olan budur, yoksa deniz yolculuğunun ya da harita okumanın zorlukları değil...

Odysseus iki gizli kayalıktan yakayı kurtaracaktır ve yeraltı dünyasında karşılaştığı kâhin Teiresias da biraz muğlak biçimde de olsa ona şu iki haberi verecektir: İlk olarak, evine dönecektir, ama çetin sınavlardan geçmek pahasına; ikinci olarak, Akhilleus'un aksine uzun bir ömür sürecektir... Kısacası, bir yandan insanlığına ve kendi dünyasına, sonluluğa ve gerçek insanlara, öte yandan da İthake'ye ve kozmosun biraz düzen verilmesi gereken bir köşesinin gerçekliğine kavuşacaktır. Tek cümleyle, en azından ölümlüler için hakiki yaşama, iyi yaşama...

Şimdi nasıl ve ne pahasına olduğuna bakalım.

Odysseus'un Yolculuğu: Ölümlü Bilgelik Yolunda On Bir Evre

Odysseus'u Troya'dan İthake'ye, savaştan barışa götüren güzergâh genelde on bir evreye ayrılır, ama Homeros'un eseri *Odysseia*'da bu evreler Odysseus'un aslında izlediği kronolojiye göre "sırayla" bulunmaz, bugünün diliyle söylersek, "flash-back"lerle verilirler. Sinemada "flash-back", "geriye dönmek" anlamına gelir. Kabaca tarif edersek, belli bir anda kronolojik öykü kesilerek daha önce neler olup bittiği, o noktaya, şimdi bulunduğumuz zamana nasıl gelindiği anlatılır. Bizim maceramızda, *Odysseia*, Odysseus'un Kalypso'ya tutsak düştüğü anla açılır. Sana en başta anlattığım bölüm, hani Zeus'un Hermes'i nympheye kahramanımızı bırakmasını emretmeye gönderdiği bölüm işte burada yer alır. Yine tam burada Kalypso ona ölümsüzlük ve sonsuz gençlik teklif eder ve yine burada, artık bildiğin üzere, Odysseus görünüşte muhteşem, ama aslında onun için ölümcül olan bu armağanı geri çevirir. Aynı bölümde, Kalypso ve Odysseus'tan çok uzakta, İthake'de Talipler onun sarayının altını üstüne getirmekte ve hem yerini hem de karısını ondan çalmaya uğraşmaktadır. Ama bu noktaya gelmeden önce, daha yolculuk tamamlanmamış olsa da, çoktan bir sürü şey olmuştur...

Önce, Odysseus'un çok uzun bir zaman geçirmek zorunda kaldığı Kalypso'nun adasını nihayet terk ettiğini öğreniriz, bu süre

belki yedi yıldır belki daha çok belki daha az. Bu adada, zamanın pek önemi yoktur, çünkü bu ada bilinen dünyanın dışında yer alır ve sıradan gerçekliğin kurallarından farklı kurallara uyar. Kalypso Zeus'a direnemez. Ona itaat etmek, Odysseus'u bırakmak zorunda kalır. Ama ruhunda bir şeyler ölür, zira ona gerçekten âşıktır ve yalnız kalacağını bilmektedir. Yine de iyilikle izin verir gitmesine. Bir sal yapmak için ihtiyaç duyduğu şeyleri verir ona: Bir balta, iyi alet edevat, sağlam halatlar, tahta. Sonra yaklaşmakta olan yolculuğu için şarap ve su sunar, yiyecek verir. Odysseus sonunda evine dönebileceğine inanır. Oysa Kalypso'nun adasına düşmeden çok önce, Poseidon'un oğlu Tepegöz Polyphemos'u kör ettiği için bu tanrının ona hâlâ garez beslediğini pek çabuk unutmuştur. Poseidon gökyüzünden Odysseus'un, yine Homeros'un sözleriyle, "balık dolu denizlere" doğru yelken açtığını fark eder... Ve içi keskin bir öfkeyle dolar. Görevdeşleri Olymposlu tanrıların kendisinin yokluğundan istifade ettiklerini (dünyanın öbür ucuna, dostları Etiyopyalıların memleketine şölene katılmaya gitmiştir) ve bir konsey toplayıp, kendisi onu engellemek için elinden geleni ardına koymadığı halde, evine dönsün diye Odysseus'u bırakmaya karar verdiklerini anlar. Poseidon diğer tanrılarla tümden zıtlaşamaz, özellikle de Zeus'la, aksi mümkün olsaydı zaten Odysseus'u öldürürdü. Ama her şeye rağmen, baştan beri yaptığı gibi yolunun üzerine bir sürü tuzak kurarak tasarısını ciddi şekilde geciktirmek için elinden geleni yapar.

Odysseus Kalypso'nun adasını terk edeli on yedi gün olmuştur, yani Poseidon şimdiye kadar görülmüş en şiddetli fırtınayı koparDığında, on yedi gündür küçük salı üzerinde iyi kötü yol almaktadır denizde. Dalgalar devasa boyutlara ulaşır, rüzgâr çıldırmış gibidir. Elbette, Odysseus'un halatlar yardımıyla sabırla bir araya getirdiği ağaç kütükleri yavaş yavaş birbirinden ayrılmaya başlar. Bir salın böyle bir fırtınaya direnebilmesi mümkün değildir. Nihayetinde, kahramanımız kendini zincirinden boşanmış dalgaların ortasında, ata biner gibi bir kalasa tünemiş halde bulur ve iki gün iki gece bu halde soğuk ve tuzlu suyun üzerinde aç uykusuz gittikten sonra çaresiz, boğulacağını anlar. İşte tam o esnada bir

deniz tanrıçası olan İno yardımına yetişir. Ona beyaz bir örtü verir ve son kalan giysilerini de çıkarıp, göğsünü bu örtüyle örttükten sonra güvenle suya dalmasını söyler. Başına kötü hiçbir şey gelmeyecektir. Odysseus duraksar —sen de kendini onun yerine koy— bunun Poseidon'un onu yok etmek için tezgâhladığı yeni bir tuzak olup olmadığını sorar kendi kendine. Ama sonuçta başka çıkar yolu olmadığından tehlikeyi göze alır. Her halükârda ya boğulacaktır ya da şansını deneyip kurtulacaktır.

Doğru olanı yapmıştır. Sonunda fazla engele takılmadan muhteşem bir adaya ayak basar. Phaiak halkının yaşadığı bu adanın kralı Alkinoos ve kraliçesi Arete çok misafirperver ve iyi insanlardır. Yeri gelmişken söyleyeyim ki tüm bu bölüm boyunca, Athena Odysseus'u gözetir ve onun bu işin içinden zarar görmeden çıkması için ne gerekiyorsa yapar. Alkinoos ve Arete'nin on beş on altı yaşlarında büyüleyici bir kızları vardır: Nausikaa. Pislik ve yorgunluktan berbat halde olan Odysseus'u karşılar. Saçları keçe gibidir Odysseus'un, pislik ve tuz kaplı yüzü şişmiştir, bir kahramandan ziyade korkuluğu andırmaktadır. Ama Athena yine kol kanat gerer ona. İşleri öyle bir ayarlar ki Nausikaa bu görüntü karşısında dehşete kapılmaz, Odysseus'u felaketten çıkmış haliyle değil de "gerçekte olduğu gibi" görür. Nausikaa onu yıkayıp paklar, bir güzel giydirir, güzel bir yağla ovalayıp yeniden insana benzetir... Sonra onu annesinin sarayına götürür. Orada bir dost gibi karşılanır. Çok geçmeden Alkinoos karşısındakinin sıradan biri olmadığını anlar. Hatta ona kızı Nausikaa'yla nikâhlanmasını teklif eder, ama Odysseus hakikati anlatarak bu teklifi nezaketle reddeder: Karısı Penelope'ia, kenti ve oğlu onu beklemektedir. Ama yine burada da, ayartı büyüktür ve unutma tuzağı neredeyse görevini yerine getirecektir...

Ona şatafatlı hediyeler sunulur, oyunlar tertip edilir, muazzam yemekler verilir, harika bir şölen düzenlenir; bu şölen sırasında sana daha önce bahsettiğim ve bir Yunan bayramının olmazsa olmazı olan bir *aoidos*, yani bir gezgin ozan tam da Troya Savaşı'nı anlatır. Odysseus kendini daha fazla tutamayıp ağlamaya başlar. Sakladığı gözyaşları Nausikaa'nın gözünden kaçmaz. Nausikaa

kendini tutamayıp gözyaşlarının nedenini sorar. İşte hikâyenin tam bu noktasında Odysseus gerçek kimliğini açıklar: O aslında ozanın az önce başarılarını söylediği Troya Savaşı kahramanı Odysseus'tur. Tabii ki dinleyici meclisinde yer alan herkes soluğunu tutar. Talihsiz ozan böyle bir rekabet karşısında mecburen susar. Odysseus'tan hikâyeye kendisinin devam etmesini rica ederler. Maceralarını anlatmak için ondan daha uygun biri olabilir mi?

İşte burada meşhur flash-back başlar, bu geri dönüşler hikâyedeki boşlukları doldurmamızı, Troya Savaşı'nın sona erişinden Kalypso'nun adasına varana kadar gerçekte neler olup bittiğini öğrenmemizi sağlayacaktır (sonrası malum ama öncesi hakkında henüz hiçbir şey bilmiyoruz)... Böylece Odysseus büyülenmiş kral, kraliçe ve konukları önünde anlatmaya koyulur...

En baştaki durumu, âdeta ilk sahneyi hatırlatmakla başlar: Troya Savaşı yeni bitmiştir. Korkunç yağma sona ermiştir ve bu yüzden Olymposlular Yunanlara kızgındır. Daha önce de söylediğim gibi, Zeus onlara bir fırtına gönderir ve aralarına nifak tohumu eker. Odysseus'un dönüş serüveni kötü şartlar altında başlar. Daha da beteri yola çıkışının hemen ardından ya da üzerinden çok geçmeden yolculukta kendisine eşlik edenlerle birlikte düşman bir bölgeye düşer yolları. Her türlü anlaşma ve uzlaşmaya kapalı savaşçı bir halk olan Kikonların memleketinde karaya çıkarlar. Al sana bir savaş daha. Odysseus ve dostları şehri talan ederler, Troya'yı talan ettikleri gibi. Yeni düşmanlarını büyük bir gazapla kılıçtan geçirirler, sadece bir adamla ailesini esirgerler: Apollon rahibi Maron diye biri. Maron da teşekkür mahiyetinde Odysseus'a kesinlikle sıradışı olan bir tulum leziz şarap takdim eder. Hem tatlı hem de sert olan bu şarabın daha sonra çok faydası dokunacaktır... Ama fazla hızlı gitmeyelim. Şimdilik Odysseus ve askerleri sahilde şölen yapmaktadırlar. Savaşçıların dinlencesidir bu, ama pek ihtiyatlı olduğu söylenemez. Ölümden kurtulan birkaç Kikonlu ülkenin içinden yardım çağırmaya gider ve gecenin ortasında geri döndüklerinde Yunanların üstüne kartal gibi çökerler. Bu sefer de onlar bayağı bir Yunanı kılıçtan geçirir. Hayatta kalanlar son güçleriyle kaçar. Gemilerine çıkıp, Maron'un şarabı dışında

kendilerine hiçbir hayır getirmeyen bu diyarı hızla terk ederler. Demek ki hâlâ çekişme ve kaos dönemindeyiz.

Bununla birlikte, buraya kadar her şey hâlâ —deyim yerindeyse— normaldir. Hikâyenin bize anlattıkları, gerçek bir şehir olan Troya, gerçek bir ülke olan Kikonlar diyarı, gerçek gemiler, düşmanca davransalar da Odysseus ve arkadaşları gibi "ekmek yiyen" insanlardır... Her yerde kaos hâkimdir kuşkusuz, ama henüz ortada sihirli bir şey yoktur. Bir sonraki etapla birlikte, Odysseus gerçek dünyadan çıkıp hayalî dünyaya girecektir. Artık ne tamamıyla insani ne de doğal olan engellerle boğuşacak, tam anlamıyla "doğaüstü" zorluklara göğüs gerecektir: Bunların anlamı artık coğrafya, politik ya da askerî strateji terimleriyle değil, mitoloji ve felsefe terimleriyle bağdaşır.

Odysseus ve yoldaşları yeniden denize açılır, Homeros'un sözleriyle "yürekleri yas dolu, ağlarken dostlarına, yine de ölümden kurtulmuş olmanın verdiği rahatlamayla..." Yine aynı sebeplerle Zeus durumdan memnun değildir. Yunanlar bir yağmaya bir diğerini, bir düzensizliğe bir başkasını eklemişlerdir ve bunun artık durması gerekir. Tekrar dehşetengiz bir fırtına salar üzerlerine. Gemilerin yelkenleri paramparça olur, öyle kuvvetli esmektedir rüzgâr. Yola kürek çekerek devam etmek zorunda kalırlar. Odysseus ve askerleri güçlerinin son damlasına kadar gece gündüz küreklere asılırlar... Ta ki yeniden bir kara parçasına varıncaya kadar. Yorgunluktan çökmüş vaziyette iki gün iki gece sahilde kalırlar, uyumaktan ve iyi kötü güçlerini toplamaktan başka bir şey gelmez ellerinden. Sonra, üçüncü gün, yeniden yola koyulurlar, ama yeniden kabaran dalgalar, akıntılar ve rüzgâr onları yoldan çıkarır. Artık nerede bulunduklarına dair en ufak bir fikirleri yoktur. Hepten kaybolmuş, yollarını bulmalarını sağlayacak bütün araçlardan yoksun kalmışlardır ve bu sebeple Zeus onları bu dünyanın kıyısındaki sulara yönlendirir. On günün sonunda yine tükenmiş halde ayak bastıkları adanın doğası böylece açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Gayet tuhaf sakinleri olan bir adadır bu. Normal insanlar gibi ekmek ve et yerine tek bir yemekle beslenirler, bir çiçekle: Lo-

tos. Bu sebeple sözkonusu halk "Lotophagoi" diye adlandırılır. Bu Yunanca sözcüğün anlamı Lotosyiyenlerdir. Hangi bitkiymiş bu böyle diye sözlüğe bakmana gerek yok, bulamazsın. Bu hayalî, masalsı bir bitkidir, çok dikkat çekici bir özelliğe sahip bir çeşit hurmadır: Bu bitkiden tadan derhal hafızasını kaybeder. Tamamen. Bütünüyle amnezik hale gelir, kesinlikle hiçbir şey hatırlamaz. Ne nereden geldiğini ne burada ne yaptığını hatırlar, hele nereye gideceğinden tümden bihaber olur. Böyle mutludur, işte hepsi o kadar. Bu o kişiye yeter. Haliyle, hoş olduğu kadar lezzetli de olan bu bitki ile onun Odysseus açısından temsil ettiği tehdit arasında tam bir tezat vardır. Bahtsızın biri şöyle bir parçacık ısıracak olsa bu bitkiden tüm yazgısı tepetaklak olur. Artık evine falan dönmek istemeyecektir, hatta buna dair bir fikri bile kalmayacaktır ve iyi bir yaşamın olasılığı bile elinden kayıp gidecektir. Zaten üç yoldaşı bu deneye çoktan girişip bitkinin tadına bakmış, sonuç musibet olmuştur. Neredeyse telafisi mümkün olmayan bir hale düşerler. Avanaklar gibi sürekli bön bön gülümserler. Nihayet şimdide yaşamaktan gayet mutlu, evlerine dönüşten bahsedildiğini duymak bile istemezler. Homeros'un pek hoş ifadeleriyle:

> "Bizimkilerden kim yediyse lotosun bal gibi yemişini,
> kendinden geçti ve dönmek istemedi bir daha gemiye[...]
> Ama bakmadım gözlerinin yaşına, sürükledim gemiye onları,
> teknede, kürekçi sıraları altına çektim, vurdum zincire.
> Sonra buyurdum öbür sevgili yoldaşlarıma
> haydi, dedim, binin tez giden gemilere çabuk,
> korktum, biri lotos yer, sılayı unutuverir diye."[65]

Bu Lotosyiyenler şüphesiz tıpkı bitkileri gibi sevimli, yumuşak ve kibar insanlardır, ama Odysseus şunu çok iyi bilmektedir ki tehlikeden kıl payı kurtulmuştur ve en büyük tehlikeler illa da tehdit kılığında gelmez. Çok büyüleyici bir çehresi ve bal gibi bir yumuşaklığı olabilir. Ucuz kurtulmuş olmanın verdiği rahatlamayla tekrar engine açılır. Bir sonraki evre onun için çetin bir sınav ha-

65 Homeros, *a.g.e.*, s. 148.

zırlamıştır. Kürek çekerek yaptıkları birkaç günlük yolculuktan sonra, "Kykloplar" da denen Tepegözlerin ülkesine varırlar.

Lotosyiyenler diyarında olduğu gibi, ama onların sempatikliğinden nasiplenmemiş, başka varlıklara benzemez bir halk yaşar burada da. Ne insanlara ne de tanrılara benzeyen bu yaratıkları bir sınıfa sokmak olanaksızdır. Alkinoos ve Arete önünde hikâyesini anlatan Odysseus bakalım nasıl tasvir ediyor onları:

"Vardık töre bilmez, azgın Tepegözlerin iline,
onlar yalnız ölümsüz tanrılara güvenirler,
ne ekin ekerler elleriyle, ne de çift sürerler,
toprak ekilmeden, işlenmeden verir onlara her şeyi,
arpayı da buğdayı da, asmayı da verir,
şarap sunan iri salkımları Zeus'un yağmuru şişirir.
Yoktur onların dernekleri, yasaları falan.
Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda,
herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu,
umurlarında değildir hiç kimse, başkalarına aldırmazlar."[66]

Açık olan şu ki bu yaratıklar da Lotosyiyenler gibi gerçekten insan değillerdir. Kanıt mı? Toprağı ekmezler ve kanunları yoktur. Buna karşın tanrı da değillerdir, ama okuduğumuz pasajdan öğrendiğimize göre onların koruması altındadırlar, hem de bayağı ekmek elden su gölden yaşıyorlar. Odysseus'un Kikonlarla yaptığı kanlı çarpışmanın ardından gerçekliğin dışına çıkmasından İthake'ye dönüşüne kadar tüm yolculuğuna rengini verecek iki dünya arası —insanlarla bahtiyarların dünyaları arasında— bir yerdeyiz. Tepegözlerin adası bolluk içinde yüzer. Odysseus'un arkadaşları ava çıkar ve şimdi gemilerinin ambarlarını doldurdukları bir yığın erzakla dönerler. Herkes tekrar yola çıkmaya hazırdır ama Odysseus, karakterinin asli bir özelliği uyarınca başka yaşamlara büyük merak duyan bir insandır. Sadece kurnaz değil, zekidir de, her şeyi tanımak bilmek, zihinsel ufkunu genişletecek yeni bilgiler ve deneyimlerle durmadan zenginleşmek ister. Şu sözlerle seslenir

66 Homeros, *a.g.e.*, s. 148.

yoldaşlarına:

"Burada kalın siz can yoldaşlarım,
ben kendi gemi ve tayfalarımla gideyim bakayım,
kim bu Tepegözler, ne biçim adamlar,
yabani, kaba, doğruluk bilmez adamlar mı,
konuksever, tanrıya saygılı insanlar mı yoksa?"[67]

Gördüğün gibi, yaptığı keşif gezisinin bilgiden başka bir amacı yok; burada Yunan bilgeliğinin bir başka yüzünü görüyoruz: Aptal biri iyi yaşama ulaşamaz, ve nihai amaç gerçekten de kozmik düzendeki kendi yerini bulmaksa şayet, bu ancak insana dünya görüşünü ve dünyayı dolduran varlıklara dair anlayışını geliştirip ve genişletme fırsatı sunan bir parkur sayesinde gerçekleşir. Bu sağlıklı merakın tehlikeli tarafları da yok değildir, zaten Odysseus'un Tepegöz Polyphemos'la karşılaşması maalesef bunu gösterecektir. Yanında mürettebattan dikkatle seçtiği on iki adamla birlikte Odysseus adayı ziyaret eder. Orada tepesi defne ağaçlarıyla kaplı yüksek bir mağara keşfeder. Burası hem Tepegöz'ün konutudur, hem de koyun ve keçi sürülerinin geceleri sığındığı ağıl:

"İnsan azmanı bir dev otururdu bu mağarada,
bir başına, herkesten uzak, sürülerini güderdi,
kimseyle görüşmez, karışmazdı başka adamlara,
tasarlardı kendi köşesinde bir sürü kötü işler.
İnsan dilini yutardı görünce bu devi,
ekmek yiyen insanlara hiç benzemezdi o,
daha çok ormanlı bir doruk gibiydi,
bir sürü doruk arasında tekbaşına sivrilmiş."[68]

Gerçekten de Polyphemos dağ gibi yücedir. Alnının ortasındaki tek gözü, titanlara denk gücüyle tüyler ürperticidir; bu karşılaşma

67 Homeros, *a.g.e.*, s. 150.
68 *A.g.e.*, s. 151.

Odysseus'u merakın sonuçta kötü bir kusur olup olmadığını sormaya iter... Ama yine de merakını gidermek ister. Polyphemos'un evinde olmadığını, konutunun boş kaldığını görünce —Tepegöz o sırada yakınlardaki çayırlarda sürülerini otlatmaktadır— arkadaşlarıyla birlikte canavarın ambarına dalar. Önemli bir açıklama: Ailesiyle kendisinin hayatını bağışladığı için Apollon rahibi Maron'un ona hediye niyetine verdiği on iki leziz şarap tulumunu yanında getirmeyi ihmal etmemiştir. Mağara bolluk içindedir. Kalburlar peynir dolu, mandıralar kuzularla, oğlaklarla tıka basadır, süt sağılan kovalar taşmıştır. Odysseus'un arkadaşlarının kafasında tek bir düşünce vardır: Peynirleri, oğlakları, kuzuları alıp, mandıraları boşaltmak ve bir koşu gemilerine dönüp tuzlu engine açılmak. Ne var ki Odysseus bu garip varlıkların ne menem bir şey olduklarını öğrenmek ister. Polyphemos'u görmeden mağarayı terk etmeyecektir. Oysa zavallıların neler neler gelecek başlarına, özellikle de vahşi koşullarda hayatlarını orada kaybedecek dostlarının vah haline. Çünkü Polyphemos hakikaten de bir canavardır.

Odysseus ve arkadaşları yerleşip beklemeye koyulurlar. Güneş batınca büyük bir ateş yakarlar. Isınıp zaman geçirmek için biraz peynir atıştırırlar. Polyphemos eve dönüp de bu manzarayla karşılaşınca tüm misafirperverlik kurallarını bir bir ayaklar altına alır. Yunanlarda, en azından gerçek insanlar gibi "ekmek yiyen ve tanrılara hürmet edenlerde", âdet gereği misafirlere tek bir soru sormadan önce yiyecek içecek ikram edilir. Polyphemos ise onları soru yağmuruna tutar: İsimlerini, kim olduklarını, nereden geldiklerini öğrenmek ister. Odysseus işlerin yolunda gitmediğini hisseder. Polyphemos'a cevap vermek yerine, ondan misafirperverlik talep eder. Laf arasında üstü örtük bir tehdit gibi, tanrılara borçlu olduğu saygıyı hatırlatır. Polyphemos kahkahayı patlatır: Tanrılar, en büyük tanrı Zeus bile umurunda değildir! Ona bakılırsa kendisi ve benzerleri sözünü ettikleri tanrılardan daha güçlüdür. Sözünü hareketiyle pekiştirmek için Odysseus ile iki arkadaşını bacaklarından yakaladığı gibi kafalarını yere çarpar. Beyinleri fışkırıp dört bir yana yayılırken onları parça parça ayırıp yemeğini hazırlar... Sonra da sakin sakin uzanıp uykuya dalar.

Gönlü bulanmış, ruhu elem ve suçluluk duygusuyla dağlanmış Odysseus —ne de olsa arkadaşlarının ölümüne mal olan şey onun merakı olmuştur— önce kılıcıyla Polyphemos'u öldürmeyi getirir aklına. Ama fikrini değiştirir: Sana söylediğim gibi, akla hayale sığmaz bir gücü olan Tepegöz mağaranın girişini kocaman bir kayayla kapatmıştır, öyle ki Odysseus'la arkadaşları tüm güçlerini bir araya getirip yüklenseler bir santim oynatamazlar yerinden dağ gibi kayayı. Tepegöz'ü öldürmeyi başarsa bile, Odysseus ebediyen onun ambarında tutsak kalacaktır. Öyleyse başka bir çözüm bulmak gerekir. Ürkütücü bir günün beklentisiyle yaman bir gece geçirirler. Bekledikleri gibi de olacaktır. Polyphemos kahvaltı niyetine yine Odysseus'un iki adamını kapıp aynı kanlı törenle mideye indirir. Sonra koyunlarının ardına düşüp sakin sakin çıkar, arkasından mağaranın girişini koca kayayla tekrar kapatmayı da ihmal etmez. Kaçmak imkânsızdır. Odysseus düşünür taşınır ve bir fikir bulur. Mandıraların birine dayalı, bir zeytin ağacından koparılmış büyük bir sopa vardır, bir gemi direğine benziyordur, adamlarıyla onu taşırlar. Budaklarını kılıçlarıyla yontup, koca bir kalem gibi ucunu sivriltirler. İyice şekle şemaile girince de korlu ateşte kızdırıp katılaştırırlar.

Polyphemos nihayet geri gelir ve alışıldığı üzere akşam yemeği için ekipten iki adamı daha kurban eder. O zaman Odysseus planının ikinci aşaması olarak ona şarap ikram eder, Maron'un ona verdiği bu pek leziz ama çok alkollü nektarın bir gün çok faydasını göreceğini söylemiştim. Bundan daha iyisini içmemiş olan Tepegöz ağzına kadar dolu üç dört testiyi art arda kafaya diker. Sonunda dut gibi sarhoş olur. Odysseus'a ismini sorar, eğer cevap verirse onu sevindirecek kıymetli bir armağan vermeyi vaat eder. Odysseus planının üçüncü ve son aşamasını oluşturacak bir hikâye uydurur: Adı güya *outis* yani "kimse"dir; bu sözcük ister istemez, kurnazlık anlamına gelen, çok yakın olduğu Yunanca *metis* sözcüğünü çağrıştırır. Tepegöz alaycı bir şekilde aklındaki armağanı açıklar: Madem Odysseus ona adını söylemiştir, o da buna yaraşır bir iyilik yapacak ve onu en son yiyecektir! Ağız dolusu güldükten sonra Tepegöz az önce mideye indirdiği şarap ve insan

etini hazmetmek için uzanıp hemen uykuya dalar.

Odysseus ve arkadaşları tekrar kazığı alıp köz yığınının içine sokar. Kazık artık tunç gibi sert, mızrak gibi sivridir. Odun kızıla döner, artık harekete geçmenin zamanıdır. Odysseus arkadaşlarının yardımıyla yeni silahını kavrayıp çevire çevire canavarın gözüne sokar. Dehşetengiz bir sahne yaşanır. Canavarın gözbebekleri cayır cayır yanarken, kanlar fışkırır, gözkapakları ve kirpikleri cızırdayıp tüter, Tepegöz acı acı ulur. Kana bulanmış kazığı çıkarıp, canlarına okumak için umutsuz bir çabayla suçluları arar, ama tamamen kör olduğundan bulamaz, berikiler iyice ufalıp, mağaranın en gizli köşesine sessizce çökmüşlerdir. Polyphemos çılgın gibi kollarını savursa da nafile, hiçbirini geçiremez eline. Bunun üzerine yardım çağırmak için kayayı yerinden oynatıp girişi açar. Tüm gücüyle bağırır. Kardeşleri koşup, neyi olduğunu sorarlar: Zorla mı yaralanmıştır hileyle mi? Kim yaralamıştır onu? Polyphemos tabii ki hileyle yaralandığını söyler, "Kimse" yapmıştır bunu ona, Odysseus'un isminin bu olduğunu sanmaktadır. Diğerleri söylediklerini lafzıyla anlarlar ve bir anlam veremezler: "Kimse yaralamadıysa seni, bir şey gelmez elimizden. Bak başının çaresine!"

Hepsi ayrılınca Polyphemos mağarasının girişine oturur, kim çıkarsa yakalayacak, en acımasız intikamı alacaktır. Ama Odysseus her şeyi düşünmüştür. Tepegöz'ün yattığı hasırdan saplar alır ve koyunları üçer üçer bağlar. Adamlar koyunların altına kayar, karınlarına sıkı sıkıya tutunur, böylece devin dikkatini çekmeden kapıdan çıkarlar... Kendilerini dağın eteğinde bekleyen gemilerine doğru gidebildikleri kadar hızlı koşarlar.

Fakat Odysseus iş o noktada kalsın istemez. Polyphemos'a duyduğu öfkeyi haykırmaktan kendini alamaz. Eğer kim olduğunu söylemezse ona, canavara kestiği ceza tam olmayacaktır. Tepegöz kim tarafından tepelendiğini bilsin ister. Odysseus kurtuluşa koşarken, geri döner, durup Polyphemos'tan tarafa bağırır: "Bana bak ahmak, sorarlarsa nasıl oldu da böyle kör oldu gözün, söyle sana hak ettiğin cezayı veren 'Kimse' değil benim, Odysseus." Bu bir hatadır. Odysseus övüngenlik gibi sinsi bir *hybris* biçimine tevessül etmemeliydi. Susup söylenmeden gitse daha iyi eder-

di, zaten arkadaşları da ondan böyle yapmasını rica etmişlerdir. Ama söylemek lazım ki kimliği onun gözbebeğidir. Sonuçta bütün yolculuk boyunca kimliği bahis konusu olacaktır. Canavar dağın tepesini kopardığı gibi sesin geldiği yöne doğru fırlatır. Gemi paramparça olmaktan kıl payı kurtulur. Daha da kötüsü babası Poseidon'a seslenir. Oğullarından birine saldırmaya cüret eden bu hadsizi cezalandırması için yakarır. Bakalım hangi sözlerle (senin için alıntılıyorum, çünkü bundan sonra Odysseus'u bekleyen engellerin hatlarını çiziyor bu yakarış):

> "Ey yeryüzünün efendisi, toprağı sarsan (*evet, Poseidon deniz tanrısıdır ama yeryüzünde de hüküm sürer, çünkü tüm su akıntıları ona aittir, ayrıca üç çatallı yabasıyla depremleri tetikleyebilir*), lacivert yeleli Poseidon, dinle beni!
> gerçekten oğlunsam ben senin, sen de babam olmakla övünüyorsan,
> yerine getir dileğimi, dönmesin bir daha yurduna
> bu kentler yıkan Odysseus, bu İthakeli, Laertesoğlu.
> Ama kaderinde varsa, sevdiklerine ille de kavuşacaksa,
> dönecekse yurduna, yüksek çatılı evine,
> geç varsın ve perişan varsın oraya,
> ve tekmil dostlarını yitirmiş olsun,
> gitsin bir yabancı gemiyle, bulsun evini dert içinde."[69]

Hakikaten de Odysseus'u bekleyen gelecek budur. Eve döner dönmesine ama başına bin musibet geldikten sonra. İstisnasız bütün arkadaşları ölümün kucağına düşecektir. Gemisi battıktan sonra Phaiaklardan ödünç aldığı gemiyle ulaşacaktır İthake'ye, ama Polyphemos'un dileği gerçekleştiğinden orada da tam bir karmaşayla karşılaşacaktır... Artık kalıp haline gelmiş bir ifadeyle, Odysseus ve adamları tekrar denize açılır, "yürekleri yas dolu, ağlarken dostlarına, yine de ölümden kurtulmuş olmanın verdiği rahatlamayla..."

Sonraki dört evreyi sana hızlıca özetleyeceğim, zaten kendi başına da kolayca okuyabilirsin.

---

69 Homeros, *a.g.e.*, s. 162.

Odysseus önce rüzgâr tanrısı Aiolos'un adasına varır, orada iyi ağırlanır. Cömert ev sahibi ona en kıymetlilerinden bir armağan bile verir. Ağzı sımsıkı kapalı, sığır derisinden bir tulumun içine onu yolundan edecek azgın yelleri doldurur. Odysseus'un artık tek yapması gereken hâlâ suyun üzerinde süzülen rüzgârlara kendini koyvermesidir. Hepsi tatlı tatlı doğru yöne doğru estiklerinden İthake'ye sağ salim varacağına dair içinde şek ve şüphe kalmaz. İşler daha yolunda gidemez. Odysseus gözlerinde yaşlarla teşekkür eder, hep sımsıkı tuttuğu muhteşem hediyesine sarılarak denize açılır. Ama incelikten pek nasiplerini alamamış olan denizciler bunun Odysseus'un sadece kendine saklamak istediği bir hazine olduğunu zanneder. Meraktan içleri içlerini yerken kahramanımızın bir anlık dalgınlığından —Odysseus uykuya yenik düşmüştür— istifade ederek, tam da İthake kıyılarının ufukta belirdiği bir anda tulumun ağzını açarlar. Yazık ki yazık! Ters yönde esen tekmil rüzgâr serbest kalır, fırtınaya direnemeyen gemi yolunu kaybederek açıklara sürüklenir. Odysseus öfkeden deliye döner, her şeyden önce hayal kırıklığına uğramıştır. Uykuya dalıp adamlarını başıboş bıraktığı için kendine kızar: Uykuya teslim olmak bir unutma biçimidir, kendinin ve dünyanın unutulmasıdır, şüphesiz geçici bir durum sözkonusudur ama her şeyin yeniden drama dönüşmesine yeter. Odysseus gerisingeri adaya döndüğünde boş yere yalvarır Aiolos'a, rüzgâr tanrısı hiçbir şey duymak istemez. Madem böyle berbat bir talihi vardır, kesin kudretli bir tanrının lanetine uğramıştır ve buna karşı elden hiçbir şey gelmez...

Böylece Odysseus ve yoldaşları yeniden kaybolur, sıla yolundan iyice uzağa düşerler. Hırpalayıcı altı günün sonunda yolları tesadüfen başka bir toprak parçasına düşer, Laistrygonların adasına. Yolculuğunun bu aşamasında, Odysseus hâlâ birkaç gemiden oluşan önemli bir donanmanın başındadır. Bu donanma her şeyin gayet sakin göründüğü küçük bir doğal liman oluşturan kuytu bir koya demirler. Yine de temkini elden bırakmayan Odysseus kendi gemisini sağlam palamarlarla kayalıklara bağlayarak ayrı bir koya bırakmayı ihmal etmez. Üç adamını keşfe gönderir. Bunlar şehre yaklaştıklarında bir kaynaktan su çeken ve aslında devana-

sını andıran genç bir kız fark ederler. Kız çok genç olduğu halde bir çınar kadar boyludur. Bu diyarın kralının, Laistrygon Antiphates'in kızıdır bu. Üçünü babasının konutuna götürmeyi teklif eder kız. Orada bahtsız adamlar dağlar kadar büyük iki canavar olan ana babayla karşılaşırlar. Antiphates boş hoşbeşle vakit kaybetmez. Denizcilerden birini yakalar ve ona Odysseus'un arkadaşlarına Polyphemos'un reva gördüğü aynı kaderi biçer. Kafasını yere çarpıp çiğ çiğ yutar. Bu Devler, der Homeros, "ekmek yiyen" varlıklardan değildir. Açık ki bunlar insan değil canavardır ve onlarla karşılaşınca ardına bile bakmadan kaçmak gerekir. Ama artık çok geçtir. Gemilerin bağlı bulunduğu limanı gören köyün bütün Devleri bir anda sökün eder ve taze etten paylarına düşeni talep ederler. Koca koca taşları yakaladıkları gibi gemilerin üstüne fırlatırlar, insanlar ezilir, direkler kırılır, gövdeler çatırdar. Katliam tüyler ürperticidir. Tüm gemiler birkaç saniye içinde yerle bir olur, içlerindeki gemiciler de anında canavarlara yem olur. Tek başına olan Odysseus gemisi ve hayatta kalan birkaç adamıyla birlikte canını zor kurtarır. Bu korkunç manzara karşısında tek kılıç darbesiyle palamarları çözer ve son hızla açılır. Homeros'un sürekli tekrar eden cümleleriyle, "yüreği yas dolu, ağlarken dostlarına, yine de ölümden kurtulmuş olmanın verdiği rahatlamayla..."

Dümen başında birkaç günden sonra ufukta yeni bir ada görünür. Odysseus hâlâ nerede olduğunu bilmemektedir ama erzaka, yiyecek ve suya gereksinim vardır. Kıyıya yanaşmaya karar verirler. Yorgunluktan derbeder olmuş Odysseus ile adamları iki gün iki gece güçlerini toplamaya çalışırlar. Adayı ziyaret etmek yerine sahilde kalırlar. Üçüncü gün meraklı Odysseus kendini tutamaz. Birkaç denizciyi keşfe gönderir. Uzakta bir evin bacasından çıkan dumanı görürler. Yaklaştıklarında yolları üzerinde başıboş halde aslan ve kurtlarla karşılaşırlar. Önce ürküp kılıçlarına davranırlar, saldırmaya hazır beklerler ama başlarına bekledikleri gibi kötü bir şey gelmez. Üstelik normalde vahşi olan bu hayvanların gözlerinde, hatta bakışlarında tuhaf bir ifade vardır. Hem derin hem yakarır gibi bakan gözleri neredeyse insani bir hava taşımaktadır. Küçük köpekler gibi tatlı bu hayvanlar gelip Odysseus'un

gözlerine inanamayan arkadaşlarının bacaklarına sürünürler. Yollarına devam eden keşif grubu bir evden yükselen muhteşem, büyülü bir ses duyar. Daha sonra başka hikâyelerde karşımıza çıkacak olan bir diğer büyücü Medea'nın teyzesi büyücü Kirke'nin sesidir bu. Adasında tek başına yaşayan Kirke biraz sıkılmıştır. Kendisine eşlik edecek birileri olsun ister, özellikle de onları adada tutmak. Denizcileri oturmaya çağırır, içecek bir şeyler ikram eder. İçkiden sonra kendilerini iyi hissetmezler. Bu büyülü içecek tadına bakanları çok geçmeden hayvana çevirir. Kirke büyülü değneğiyle vurur vurmaz Odysseus'un dostları domuza dönüşür. Onları tatlılıkla domuz ağılına götürüp, domuzların yediği yiyeceklerden verir: Biraz suyla meşe palamudu. Denizciler kesinlikle domuza benziyordur ama içleri insan kalmıştır. Şuurları yerinde olduğundan dönüştükleri yeni halden dolayı tam anlamıyla dehşete kapılırlar. Aynı zamanda yolları üzerinde karşılaştıkları kurt ve aslanların neden o kadar uysal olduklarını da anlarlar. Kirke'nin kendine yoldaş olsunlar diye hayvana çevirdiği insanlardır bunlar.

Bereket versin ki denizcilerden biri, Eurylokhos tuzağın kokusunu almıştır. Kirke'nin ona uzattığı karışımı içmeyi reddeder. Tabanları yağlayıp Odysseus'u bulmaya koşar. Gördüklerini ona bir bir anlatır. Odysseus mızrağıyla kılıcını kaptığı gibi arkadaşlarını kurtarmak üzere yola düşer. Cesurca bir harekettir bu, ama doğrusu onları nasıl serbest bırakacağına dair en küçük bir fikri yoktur. Her zamanki gibi tehlike aşılamaz olduğunda Olympos devreye girer. Zeus'un ulağı Hermes müdahale eder. Odysseus'a bir panzehir verir, bu küçük otu hemen yutarsa Kirke'nin büyüsü ona dokunmayacaktır. Bir de bazı öğütler verir. Kirke'yi gördüğünde iksiri içmesi gerekmektedir. Başına hiçbir şey gelmeyecektir. O zaman Kirke onun kim olduğunu anlayacaktır. Ayağa kalkıp, öldürmek ister gibi onu kılıcıyla tehdit etmelidir. O da dostlarını serbest bırakıp, onları yeniden insana çevirecek, ama karşılığında da Odysseus'u yatağına çağırıp onunla sevişmesini isteyecektir. Bu teklifi kabul etmelidir, ama tek koşulla: Kirke bir daha ona zarar vermeyeceği konusunda Styks üzerine ant içmelidir.

Her şey öngörüldüğü gibi olur, Kirke'nin yüce bir güzelliği olduğundan —tıpkı Kalypso gibi âdeta bir tanrıçadır— Odysseus onun cezbesine kapılır. Dolayısıyla tüm seneyi kollarında geçirir, yer içer, sevişir, uyur... Ve her gün aynı senaryo baştan başlar.

Bir kere daha, onu pusuda bekleyen şey, senin de kuşkusuz tahmin ettiğin üzere, unutma ayartısıdır. Odysseus hiçbir şey düşünmesin, hele Penelopeia ve İthake hiç aklına gelmesin, onunla kalıp, yatağını soğutmasın diye Kirke elinden geleni yapar. Bir kez daha felaket Odysseus'u sıyırıp geçer, çok tatlı bir felaket kuşkusuz ama netameli. Bu sefer yardımına denizciler koşar. Kendileriyle her akşam böyle ilgilenen bir Kirke olmadığından sabırları taşar, isyan ederler... Gidip Odysseus'u görür ve artık yeniden yola koyulmasını isterler.

Tüm beklentilerin aksine, Kirke ayrılığı güzellikle kabullenir. Sonuçta bir âşığı zorla tutmak mümkün değildir, eğer Odysseus ne pahasına olursa olsun dönmek istiyorsa, elinden ne gelir! İşte aşağı yukarı böyle söyler kendi kendine... Odysseus dönüş hazırlıklarını ayarlar ama nerede olduğunu hâlâ bilmemektedir ve adasına kavuşmak için nasıl bir yol haritası belirleyeceğine dair hiçbir fikri yoktur. Kirke ona yardım edecektir, ama verdiği öğüt ürperticidir: Hades'in krallığının, ölüler krallığının girişini bulmak, sonra da kâhinlerin en ünlüsü Teiresias'a gidip danışmak gerekmektedir. Yalnızca o söyleyebilir Odysseus'a yolculuğunun devamında onu neyin beklediğini ve hangi yolu tutması gerektiğini... Büyücünün önüne serdiği kasvetli manzaranın Odysseus'u hiç de heyecanlandırmadığını söylemek az kalır. Ne var ki yapacak bir şey yoktur, bir yol bulması gerekmektedir.

İşte Odysseus'un Hades'teki günlerini anlatan ve genelde "Nekyia"[70] diye adlandırılan meşhur bölüm burada başlar. Karmakarışık olduğu kadar uğursuz, daimî bir uğultunun yükseldiği gölgeler diyarının sakinlerini görünce Odysseus'un içini kaplayan endişeye tekrar girmeyeceğim. Bir kez daha hatırlatırsak, ölülerin ayırt edici özelliği, bireyselliklerini kaybetmiş olmalarıdır, zaten

70 ἡ νέκυια: Ölüler diyarına yolculuk; hayaletlerin çağrılıp gelecekten sorulduğu ayin —ç.n.

kahramanımızı dehşete düşüren de budur. Onlara birazcık yaşam soluğu vermek, biraz renk kazanıp konuşmaya başlamalarını sağlamak için tek bir yol vardır: Bir koç kurban ettikten sonra onlara bir bardak taze kan içirmek. Böylece Odysseus önce Teiresias'la, sonra da boşuna kucaklamaya çalıştığı annesi Antikleia'yla konuşma fırsatı bulur. Onu kollarıyla sarmaya çalıştığında sadece boşluğu döver. Ölüler gerçek tarafları olmayan gölgelerden ibarettir. Akhilleus'un savaşçı kahramanlık hülyasını berhava ederek ona o korkunç itirafta bulunduğu yer de yine burasıdır. Küçük bir köylünün hayattaki kölesi olmayı ölüler krallığının şanlı bir kahramanı olmaya bin kere tercih ettiğini söyler Akhilleus. Sana daha önce söylediğim gibi, Teiresias Odysseus'a sonunda eve döneceğini bildirir, ama önce bütün dostlarını kaybedecek, sonra da gemisinin sulara gömüldüğünü görecektir. Yolculuğun sonlanacağı garantidir, ama kesinlikle berbat bir güzergâh kendisini beklemektedir, tüm bunların nedeni de oğlunun çıkan gözünün intikamını almak isteyen Poseidon'dur...

Sonraki bölümler o kadar bilindiktir ve o kadar çok anlatılmıştır ki burada tekrar özetlemenin gereği yok. Bu bölümler okunmalı, özellikle de çocuklar için yazılmış kitaplarda bulunan sayısız kısaltılmış versiyondan değil de tam metinlerden.

Odysseus ve yoldaşları önce Sirenlerle, baştan çıkarıcı olduğu kadar ölümcül de olan nağmeler söyleyen kuş-kadınlarla karşılaşır (bunlar çoğunlukla sanıldığı gibi balık değildirler). Dayanılmaz cazibeleri denizcileri kaçınılmaz olarak sığ kayalıklara çekerek, gemilerinin batmasına sebep olur. Görünüşleri ne kadar çekiciyse, o kadar ürkünçlerdir, etraflarının sürekli ağarmış kemik ve çürümüş etle dolu kayalıklarla çevrili olması da bunun en iyi delilidir. Bir ayrıntı özellikle dikkatimizi çeker: Gemicileri korumak için Odysseus balmumuyla kulaklarını tıkar. Böylece kuş-kadınların şeytani cazibesine kapılıp gitme tehlikesi ortadan kalkmış olur. Buna karşılık kendisi, Polyphemos ya da Kirke ile karşılaşmasında olduğu gibi, bedeli ne olursa olsun bilmek ister: Her şeyi bilme, her şeyi tecrübe etme isteği taptaze durmaktadır. Bu nedenle kendini direğe bağlatır ve adamlarına, bir çılgınlıkla baştan çık-

mamak için ipleri iyice sıkmalarını emreder. Pek tabii Sirenlerin şarkısına kayıtsız kalması mümkün değildir. Birkaç dakikanın sonunda onlara katılmak için ne olursa verecek duruma gelir, ama bu kez adamları işin nereye varacağını anlar. Söz verdikleri gibi halatları sıkıp liderlerini direğe bağlı tutarlar, sonuçta bu engeli de kazasız belasız atlatırlar. Odysseus bundan böyle Sirenlerin şarkısını bilip de hayatta kalan tek insandır, tıpkı bir gün tekrar Hades'e dönmeden önce orayı yaşarken ziyaret eden ender ölümlülerden biri olması gibi.

Teiresias'ın kehanetlerini tamamlayan ve yine bazı öğütler veren Kirke'nin yanına yaptığı çok kısa bir ikinci ziyaretten sonra Odysseus tekrar denize açılır. Bunun ardından "Planktai" bölümü gelir, bu hareketli kayalar aralarında dolaşmaya cüret eden gemileri ezip tuzla buz eder, bunların etrafında saklanan tüyler ürpertici iki varlıktan dolayı daha da tehlikelidirler: Biri Kharybdis'tir, bu dişi canavarın ağzı o kadar büyük, o kadar doymak bilmezdir ki sularda bulduğu her şeyi yuttuğundan sürekli devasa girdaplar yaratır. Kuşkusuz genişten alarak ondan sakınmak mümkündür, ama bu sefer de Skylla'nın ağına düşülür, bu diğer dişi canavarın korkunç bedeninden de tüyler ürpertici altı tane köpek başı çıkar. Elbette "Kharybdis'le Skylla arasına düşmek"[71] deyimi buradan gelir. Odysseus'un altı denizcisi bu başlara yem olur ve Skylla'nın ağzından menfur bir ölümü tadarlar. Teiresias'ın kehanetleri çıkmaya başlar ve Odysseus aile ocağına gerçekten de tek başına döneceğini anlar.

Gücünü toplamak için Helios'un, güneş tanrının adasına yanaşır. Ada muhteşem sığırlarla doludur. Fakat bunlar Helios'a ait kutsal hayvanlardır ve o da hayvanlarına dokunulmasını kesinlikle yasaklamıştır. Nitekim sayıları kozmik bir değere sahiptir: Bir yılı oluşturan günlerin sayısına eşittir. Ve Helios her şeyi gördüğünden, bu adada kendini koyverip yanlış hareketlerde bulunmak ahmaklık olacaktır. Kirke onlara erzak vermiştir, öyleyse onunla yetinmelidirler! Gelgelelim güneyden esen bir rüzgâr mürettebatın

71 Türkçede "iki ateş arasında kalmak" ya da "aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık" manasına gelen bir deyim. *Fr.* "tomber de Charybde en Scylla", *İng.* "to be caught between Scylla and Charybdis" –ç.n.

yeniden yola çıkmasına bir aydan fazla mâni olur. Yiyecekleri azalan denizciler kendilerini daha fazla tutamaz. Odysseus'un kendini uykunun kollarına bıraktığı bir gece —bu uyku yine unutma ayartısını simgeler— uyanık kalan adamlar telafisi mümkün olmayan bir işe kalkışır. Önce güzel bir sığırı, sonra bir başkasını kızartıp kendilerine ziyafet çekerler. Duman kokusuyla uyanan Odysseus telaşla koşturur. İş işten geçmiştir, ancak felaket sahnesine yetişir. Derhal denize açılmalarını emreder, ama elbette Zeus suçluları cezalandıracaktır. Müthiş bir fırtına kopar. Odysseus'un bütün arkadaşlarının sonu ölüm olur. Yine hayatta kalan tek kişi olarak bir tahta parçasına tutunur. Bu şekilde, onu yıllarca tutsak alacak büyüleyici nymphe Kalypso'nun adasına kadar sürüklenir.

Böylece çevrim tamamlanır. Anlatının başlangıç noktasına döneriz. Odysseus nihayet Kalypso'nun adasından ayrılacak, bildiğimiz koşullar altında Phaiakların memleketinden karaya çıkacaktır, oradan da nihayet İthake'ye doğru tekrar yola çıkacaktır, bu süre boyunca Athena onun Talipleri kılıçtan geçirmesine, oğluna, karısına, babasına kavuşmasına ve de o*ikos*una, yani evine ve krallığına yeniden çekidüzen vermesine sonuna kadar yardım edecektir. Bu noktaya —yani Phaiakların memleketine— vardıktan sonra sana anlatmak istediğim yolculuk bölümleri de sona ermiş oluyor.

Bu uzun deniz yolculuğunun felsefi manasının altını çizmek amacıyla sonuç niyetine iki not daha düşeyim: Biri Homeros'un eserinin gerçek ya da sözde "nostalji"sine ilişkin, diğeri de Odysseus'un etrafındakiler, özellikle de kadınlar üzerindeki cazibesiyle ilgili.

Nostaljiden bahsetmek mümkün müdür? Mümkünse, hangi anlamda?

Odysseia sözkonusu olduğunda çoğunlukla yapıldığı gibi, Odysseus'un motivasyonlarını nitelendirmek için "nostalji"den bahsedilebilir mi? İlk bakışta bunu yapma ayartısına kapılabiliriz. Sözcüğün kendisinin Yunanca bir tınısı vardır, çünkü *nesthai*, yani "geri dönmek", "evine dönmek" fiilinden gelen *nostos* fiiliyle —"Evine zaferle dönen" anlamındaki Nestor ismi de buradan

gelir— *algos*, yani acı sözcüğünden oluşur: Böylece nostalji, eve dönmek için duyulan acılı arzudur. Odysseus'u harekete geçiren tam da bu değil midir? Başlangıç noktasına, "memlekete" ya da nostaljinin en yüce üstatları olan Romantik Almanlar gibi söylersek, *bei sich selbst*, yani kendi yanına/yakınına dönmeye yönelik dizginlerinden boşanmış ama sürekli engellenen bir istek değil midir sözkonusu olan?

Fakat burada ihtiyatlı davranmak ve sözlerin büyüsüne kapılıp gitmemek yerinde olur. Bunun birinci sebebi, sözcüğün Yunan söz dağarcığına ait olmamasıdır. Bu sözcük ne *Odysseia*'da ne de herhangi bir Antik metinde bulunur. Bunun da geçerli sebepleri vardır: Sözcük ancak geç bir tarihte, 1678'de Harder adında İsviçreli bir hekim tarafından, asırlar ilerledikçe, bilhassa 19. yüzyılda önemi giderek artan ve "sıla hasreti" anlamına gelen *Heimweh* sözcüğünü karşılamak için ortaya atılmıştır (sözkonusu formül ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır, ama daha 18. yüzyılda bile "sıla hastalığından" bahsediliyordu). Felsefe alanına yükselmek üzere filoloji ve tarih alanını terk edersek, nostaljinin aslında birbirinden hayli farklı üç biçiminin olduğunu görürüz. Milan Kundera'nın nostalji konusunu işleyen güzel romanı *Bilmemek*[72] (*L'Ignorance*) de bunları birbirinden ayırmaz. Önce salt duygusal bir nostalji vardır, türü ne olursa olsun yitmiş tüm mutluluklara esef eder, aile ocağına, çocukluk tatillerine, ölen aşklara duyulan özlemdir... Bu herkesin bir vesileyle hissettiği bir duygudur. İkinci olarak, bütün restorasyonlara/"tanzimatlara" can veren, sözcüğün asıl anlamında "gerici" tarihsel-siyasal nostalji vardır. Bu nostalji türü ölü bir dilde, örneğin *laudator temporis acti* gibi bir Latince formülle daha rahat ifade edilir. Küçük hoş bir kitabın başlığı da olan[73] bu ifade "geride kalmış zamanlara övgü" ya da daha basitçe "nerede o eski günler" diye tercüme edilebilir; Atlantis çağına, modern uygarlıktan, sanayiden, büyük şehirlerden, bireycilikten, kirlilikten, kapitalizmden vs. önceki zamanlara duyulan özlemdir. Bu ruh haliyle daha 19. yüzyılda Almanya

72 Milan Kundera, *Bilmemek*, çev. Aysel Bora, Can Yayınları, 2001 –ç.n.

73 Sözkonusu eser, kitaplarını tavsiye edeceğimiz Lucien Jerphagnon adlı yazara aittir.

ve İsviçre'de Romantikler, Versailles usulü son moda geometrik ağaçlıklı yollardan ziyade bahçelerinin altına hazır yapılmış Antik yıkıntılar inşa ettiler. Önceki çağların daha güzel olduğu fikrini ima etmekten, insanların bugünkünden daha iyi ve varlıklı —daha soylu, daha iyi yetişmiş, daha azametli, daha cesaretli vs.— olduğu medeniyetlere selam göndermekten hoşlanırlardı. Üçüncü ve son olarak, sözcük uygunsuz, her halükârda anakronik kaçsa da, Yunan nostaljisi, Odysseus nostaljisi vardır. Bu, her şeyden önce kozmolojik olup, bu vesileyle büyük bir filozoftan, Aristoteles'ten ödünç aldığım bir formülle özetlenebilir: *Physis arkhe kineseos*, "doğa hareketin ilkesidir", yani *Odysseia*'da olduğu gibi, haksızca uzaklaştırıldığımız doğal yerimize (İthake) kavuşmak için hareket ederiz, kahraman için yolculuğun amacı da kozmik düzenle kaybetmiş olduğu uyumu tekrar bulmaktır.

Odysseus'u harekete geçiren sevgi değildir, zaten oğlu Telemakhos'u hiç görmemiş, eskiden her fırsat çıktığında durmadan aldattığı Penelopeia'yı da büyük ölçüde unutmuştur. Onu hareketlendiren şey, siyasal bir restorasyon projesi ise hiç değildir. Evinde düzeni tekrar tesis etmek istemesi, bir devrimin veya modern bir dünya görüşünün yarattığı bir bozulmayı tersine çevirmek için değildir. Hayır, temelde Odysseus'u harekete geçiren, evine dönme, kozmosla ahenk içinde olma arzusudur, zira bu ahenk Kalypso'nun ona vaat ettiği ölümsüzlükten bile daha değerli, daha iyidir. Başka bir deyişle, kendi ölümlülük koşulunu kabul etmesinin sebebi sanki geçici bir çare sözkonusuymuş gibi daha kötüsüne razı olmak değil, tam tersine daha iyi yaşamaktır. Daha önce de söylediğim gibi, ona önerilen ölümsüzlük seçeneği onu diğerlerinden, dünyadan ve sonuçta kendinden koparark anonimleştirecektir. Zira o, Kalypso'nun âşığı olarak ailesine ihanet eden, vatanını unutan, nerede olursa olsun yaşamayı, gerçekten sevmediği bir kadınla hiçbir yerin ortasında hayat sürmeyi kabul eden bir varlık değildir... Hayır, Odysseus bu değildir! Gerçekte neyse o olmak için ölümü kabul etmesi gerekir, üstelik bu kabul bir nevi rıza göstermek değil, tam tersine, ne pahasına olursa olsun onu başlangıç noktasını bulmaya iten saiktir. Şimdiye kadar sadece tanrı-

ların bakış açısından değerlendirdiğimiz kozmolojik yapıyı bilge işte böyle tecrübe etmek zorundadır. Odysseus da ölümlüler için bilgeliğin, Yunan mitolojisinin felsefeye âdeta miras bıraktığı laik maneviyatın ilk cisimleşmesidir aynı zamanda. Ve Odysseus'un, edebiyatta kuşkusuz ilk kez, vücut vermeyi başardığı bu bilgelik, itiraf etmek gerekir ki büyük bir cazibeye sahiptir.

Genişletilmiş düşünce ya da Odysseus'un baştan çıkarıcılığı

Herkes bilir ki Odysseus kurnazdır. Yine şunu da anladık ki güçlü kuvvetli, becerikli, cesur biridir. Tüm bunlar hayranlık verici, ama dahası var, çok daha fazlası. Odysseus bir erkektir, "gerçek" bir erkek, hani duygusal romanlarda dendiği gibi: Ne ölümsüzdür ne dünyadaki yerini unutur, ama bilgedir, çok şey deneyimlemiştir, bu sebeple de inanılmaz baştan çıkarıcıdır. Daha önce işaret ettiğim gibi, Odysseus'un doğal bir merakı vardır. Anlamayı, bilmeyi, tanımayı, ülkeler, kültürler, kendinden farklı varlıklar keşfetmeyi sever. *Odysseia*'nın ilk mısralarından itibaren öğrendiğimize göre, o ne "binbir hile çeviren yaman adam" olmakla ne de "Troya'yı yerle bir etmekle" kalır, der Homeros. Kant'ın "genişletilmiş düşünce"[74] diye adlandırdığı şeye en üst derecede sahiptir. Başkasına duyulan merak, onu Tepegöz Polyphemos'un evinde felakete sürükleyen şeydi ama nihayetinde Odysseus'u sağlam bir karaktere ve anlatacak yığınla hikâyeye sahip olduğu için hiçbir kadının karşı koyamayacağı bir erkeğe, gerçek bir insana dönüştüren şey de ufkunu genişletmek yönündeki bu değişmez iradesiydi.

Bir gün Brezilyalı bir kadın gazeteci bana ilk başta tuhaf gelen bir soru yöneltti. Odysseus ve Victor Hugo'ya referansla şu meşhur "genişletilmiş" düşünceden bahsederken, bana nihayetinde "düşünceyi genişletmenin" benim gözümde neden bu kadar

74 Bkz. I. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, § 40, çev. Aziz Yardımlı, İdea, 2011 (2. bas.), s. 161. "Genişletilmiş düşünce", "kendini her başkanın yerine koyarak düşünmek" diye tanımlanır –ç.n.

önemli olduğunu sordu. Copacabana'da konuşmakta olduğumuz yerin yakınındaki plaja işaret ederek, kaygısız, kaslı, bronzlaşmış ve yaşamlarını masum ve kesintisiz bir oyun gibi yaşayan bir sürü genç insandan dem vurdu. Onları bu kadar hoş eğlencelerinden vazgeçirmenin ne âlemi vardı? Haydi buna makul bir cevap buldum diyelim, onları plajı ve oyunları bırakıp Homeros'a gömülmeye ve ufuklarını sadece entelektüel bir seyahatle genişletmeye nasıl ikna edecektim? Hem Odysseus'un hem de Hugo'nun verebileceği bir cevap düşündüm hemen: Hiçbir kadın hiçbir şey bilmeyen, anlatacak hiçbir şeyi olmayan şımarık bir çocukla uzun süre yaşayamaz. Çok genç ve yakışıklıysa, onu yatağına almaktan hoşlanabilir belki, tıpkı nymphelerin Odysseus'un arkadaşlarına yaptığı gibi. Ama bunların Kirke ya da Kalypso gibi bir tanrıça, Penelopeia gibi sağlam iradeli bir kadın karşısında hiçbir ağırlığı olmaz. İşte yine bu sebeple Odysseus, Taliplerin, yani aynı şekilde güçlü ve yakışıklı olan tüm bu zengin genç adamların ayağını kaydırır, sadece —ona tanrılardan gelen— güç ve kurnazlıkla değil, ama kâmil bir erkeğin başka hiçbir yerden değil de kendinden, seyahatlerinden, deneyimlerinden ve tüm bunlardan damıttığı şeylerden kaynaklanan baştan çıkarıcılığıyla. Odysseus ebediyen genç, yakışıklı ve güçlü olabilirdi. Unutma ki, ölümle yüz yüze geldikten sonra nedenini tam olarak bilerek seçmiştir yaşlanmayı, çünkü, her şey hesaba katıldığında, aslında musibetlerle dolu olan bu yazgı tek başına bir erkeği gerçekten benzersiz ve böylece çekici kılan bu insanlığa erişmenin koşuludur.

Kaldı ki Odysseus'un seçimi en bilgece seçim olmanın yanı sıra son derece cesurcadır da. Herkes bu seçimi yapmaya kadir değildir; bilgelik, onun yaptığı yolculuk boyunca maruz kaldığı sınamalar sayesinde gördüğümüz gibi, kendiliğinden elde edilmez. Şüphesiz, *hybris* temayülü, bizi hiç hak etmeden tanrılar katına çıkmanın mümkün olduğuna inandıran ölçüsüzlüğe ve kibre eğilim buradan kaynaklanır. Ve birazdan göreceğin gibi, Yunanlarda bu kusur affedilmez...

4. BÖLÜM

Hybris: Kaosa dönme tehdidi altındaki kozmos. Bilgelik yoksunluğu ölümlülerin hayatını nasıl ziyan eder?

Sana daha önce bir vesileyle gösterdiğim gibi, Apollon'un şanı için dikilmiş en ünlü abidelerden biri olan Delphoi Tapınağı'nın alınlığında taşa nakşedilmiş özlü sözler Yunan bilgeliğinin temel mesajlarını aktarır. Bunlardan en azından iki tanesi günümüze kadar ünlerini korumuştur: "Kendini tanı!" Bu özlü söz, görünüşte daha esrarlı olan ama aslında aynı şeyi ifade eden ikizinin yanında belirgin bir şekilde yer alır: "Hiçbir şeyde aşırıya kaçma." Yine yeri geldiğinde sana söylediğim gibi, bu mesajların anlamı yıllar içinde karanlığa gömülmüştür ve günümüzde insanlar bunların hakiki anlamı konusunda sıklıkla yanılır. Çağdaşlarımız psikanalitik şemalar ışığında mitolojiyi sürekli "psikolojikleştirme", kadim bilgeliğin derslerini modern bir anlamda yorumlama eğilimi sergilediler hep. Bu en basit deyimle bir hatadır. Özellikle, felsefenin başlıca kurucu babalarından biri olan

Sokrates'in[75] de kendi düşüncesinin temel şiarı olarak benimsediği ünlü "Kendini tanı!" vecizesi şu anlamda alınır olmuştur: Kim olduğumuzu bilmenin ya da psikoloji jargonunda söylendiği gibi, "bastırılmış olanın geri dönmesi korkusu olmaksızın yaşamda ilerlemek istiyorsak bilinçdışını gün ışığına çıkarmanın" bizim için büyük faydası vardır. Oysa Yunan dünyasında, bu vecizenin sözkonusu modern temayla hiçbir alakası yoktur. O yüzden, bilgiçlik olsun diye değil de, birazdan göreceğin gibi, sana şimdi anlatacağım bütün büyük Antik mitler dizisini anlamak bakımından çok değerli, hatta vazgeçilmez bir yol gösterici hat sağladığı için onun sahici, kökensel anlamını yeniden ortaya koymak gerekir.

Başlangıçta, Yunan kültüründe, bu formülün naçiz yurttaşlar için bile apaçık bir kapsamı vardı: Kendi yerinde kalmayı bilmek gerekir, kırsal kesimlerde bugün hâlâ kibirli, küstah birinden bahsederken söylendiği üzere "kendini bir şey zannetmemek". Yine mekânsal bir metafor sunan başka bir deyim de bunu tam olarak karşılar: Birine "iyi bir ders" vermek, "ona ağzının payını vermek" istediğimizde "yerini/haddini bildiririz". "Hiçbir şeyde aşırıya kaçma" vecizesi gibi, bu formül de insanları, bilgelik eksikliğinin arketipi olan *hybris*ten, tanrılara ve onlar üzerinden de kozmik düzene —zira ikisi birdir— meydan okuyan bu kibir ya da densizlikten korunmak için kozmik düzende doğru ölçüyü bulmaya çağırır. Ölümlüler sözkonusu olduğunda *hybris* daima felakete sürükler. İşte şimdi bizi alakadar eden mitlerin sahneye koyduğu şey de haber verilmiş bu felakettir.

---

75 "Psikolojik" hiçbir niteliği olmayan bu formül Sokrates'te bile arkaik Yunan kültüründe olduğundan başka bir anlam kazanır. Sözkonusu formül Platon'un çok sayıda ve derin sonuçlarıyla birlikte geliştirdiği hakikatle ilgili son derece özgün bir teoriyle ilintilidir. Bu teoriye göre, bizler bir zamanlar hakikati biliyorduk, sonra onu öyle unuttuk ki bilgi üçüncü bir aşamada bir "hatırlama" (*anamnez*) olarak, biz bilmesek de zaten bizde bulunan bir şeyin anımsanması olarak gelecektir. Bu "yeniden bilme" olarak hakikat teorisi sayesinde Sokrates, Sofistlerin hakikati arayan ona asla ulaşamaz iddiasının yarattığı ünlü paradoksa cevap verir. Nitekim biri eğer hakikati arıyorsa, ona sahip olmadığındandır. O halde, doğru kanıları neredeyse her yerde dolanan yanlış kanılardan ayırabilmek için ona bir ölçüt... bizzat kendisi doğru bir ölçüt olacak bir ölçüt gerekir. Öyleyse, bu biraz özel anlamda, yanlışı tanımak için doğruya zaten sahip olmak gerekir. İşte bu anımsama teorisi tam da şunu doğrulamaya olanak verir: Evet, doğruya içimizde zaten sahibiz! Yalnızca, onu unuttuk, öyle ki bilgi, yeniden bilme, anımsamadır. Bu hakikat/doğruluk görüşü bütün felsefe tarihini katedecektir.

*Hybris*in ilk modelini, ölçü dışına çıkan davranışın ilk örneğini birlikte zaten görmüştük: Bu örneği bize Prometheus hikâyesi veriyordu. Bu âdeta, Yunanların gözünde en büyük kusurun neden olduğu felaketleri eğitici bir üslupla bize aktaran —ama aynı zamanda yol açtığı ayartıyı da bize belli belirsiz gösteren— tüm anlatıların ilk örneğidir. Zira ölümlülerin *hybris* yüzünden günah işlemesinin sebebi elbette onda ölümlüler için baştan çıkarıcı bir taraf olmasıdır... Prometheus küstahlık ve kibir yüzünden cezalandırılan ilk kişidir, insanlar da onunla aynı kaderi paylaşmıştır. Bunun nasıl —"hep yeterinden fazlasını isteyen" eş olan Pandora yüzünden— ve neden olduğunu görmüştük. Prometheus Hephaistos ve Athena'dan çaldığı ateşi, sanatları ve teknikleri insanlara verir; insanlar da bu silahlarla kendi yerlerini unutarak bir gün kendilerini tanrılarla eşit görme, onlarla aşık atma gibi büyük bir tehlikeye atılır. Yunanlar için bu daha şimdiden insanla hayvan arasındaki farkı oluşturur. Hatırlayacağın üzere, Epimetheus yaşayan türlere nizam verdiğinde, onlara hayatta kalmalarını sağlayacak yetenekleri ve vasıfları dağıttığında, hayvanların her birinin dünya düzeninde kesin olarak belli bir yere sahip olduğu görülür. Hayvanlarda *hybris* mümkün değildir, zira onlar kendi türlerinde ortak olan güdülerin kılavuzluğunda yaşar ve artık kendi yerlerinde olmamaları gibi bir tehlike sözkonusu değildir. Bir tavşanın ya da bir istiridyenin kaderlerine isyan edip, tanrılardan ateşi ya da sanatları çalmaya kalkıştığını hayal etmek mümkün değildir! Aksine, insanlar bir tür özgürlükle donatılmıştır, onları şüphesiz hayvanlardan daha ilginç kılan bir aşırılık kapasitesine sahiptirler, bir sürü kurnazlığa ve hileye yeteneklidirler, ama aynı zamanda en ipe sapa gelmez *hybris* de dâhil her şeye kadirdirler.

Asırlar sonra, modern hümanizmde aynı inancı buluruz; buna göre, her birinin yaşam tarzı kaçınması mümkün olmayacak şekilde belli olan hayvanların aksine insan baştan belirlenmemiştir, potansiyel olarak her şey olabilir, her şeye dönüşebilir, her şeyi yapabilir. O en âlâsından mümkünlerin varlığıdır; Epimetheus mitinde, hayvanlardan farklı olarak, onun başlangıçta âdeta "çırılçıplak"

olması işte bunu simgeler: İnsanın ne ayılar ya da köpekler gibi soğuktan korunmak için kürkü vardır ne de kaplumbağa veya tatu gibi güneş ışınlarına siper olacak kabuğu; ne tavşan gibi hızlı ve atiktir ne de aslan gibi pençe ve dişlerle silahlanmıştır. Kısacası, insanın başlangıçta böyle dımdızlak olması şu anlama gelir: Altın çağdan sonra gelen dünya gibi düşmanlıkla dolu bir evrende hayatta kalmak istiyorsa her şeyi kendisi icat etmek zorundadır. Mit burada açıkça sözünü etmese de bir icat gücü, bir *özgürlük* biçimi varsayar ve tabii bu özgürlükten kasıt insanın hayvan gibi, Epimetheus'un en başta her tür için ilelebet biçtiği bir role tutsak olmayışıdır. Fakat *hybris*in kökeninde de tam olarak bu özgürlük bulunur: O olmadan insan kendi yerinden, ona tahsis edilmiş statüden çıkamazdı. Hata işleyemezdi ve zaten *hybris*le ilgili büyük mitlerin anlattığı da bu hatalar ve onların tanrıların katında sebep olduğu "haddini bildirme" hikâyeleridir.

Demek ki insan evladı fazla ileri gidebilen bir varlıktır. Deli de olabilir bilge de. Seçim şansı vardır. Sonsuz çeşitlilikte yaşam tarzına açıktır. Başlangıçta hiçbir şey onun hekim, marangoz, duvarcı ya da felsefeci, kahraman ya da köle olacağını söylemez. Buna karar vermek en azından kısmen ona kalmıştır. Zaten gençlik dönemini çoğunlukla kritik ve zorlu bir dönemeç haline getiren de bu tarz bir seçimdir. Yine hiç kuşku yok ki onu tanrılara meydan okuma, hatta bütün kozmosu tehdit etme riskine girmeye açık hale getiren de bu özgürlüktür. Filozoflar ve şairlerin *hybris*in başımıza açtığı belaları kınamasından çok sonra çevrecilerin insanı hâlâ eleştirmesinin de sebebi budur: İnsanlık yeryüzünü harap edebilen tek türdür, çünkü evreni gerçekten altüst edebilecek icat kapasitesine ve doğaya karşı başkaldırma gücüne sahip olan sadece insandır. Yine bu noktada da tavşanların ya da istiridyelerin dünyayı harap ettiğini, hele onu altüst edecek araçlar icat ettiğini hayal etmek imkânsızdır. Buna karşılık insanlık, en azından Prometheus ona bilimleri ve sanatları verdikten sonra basbayağı bunu yapabilecek ölçüde ya da daha doğrusu ölçüsüzlükte bir güce sahiptir. Tanrıların temin ettiği kozmik düzene sürekli karabasan gibi çöken tehdidin kaynağı budur.

Peki, sözkonusu olan Hıristiyanlıktaki anlamıyla kibir günahı mıdır? Şüphesiz ama sadece bu değil. *Hybris* bazı bakımlardan çok daha ileri gider. Öznel bir kusurla, bir kişiyi etkileyen ve onu kötü kılan şahsi bir hatayla sınırlı kalmaz. Hıristiyanlığın bizi uyardığı basit kibir günahının veya şehvetin ötesinde, yukarıda değindiğim kozmik bir boyuta sahiptir. Zeus'un kaosun güçlerine karşı yaptığı savaş sonucunda onca meşakkatle kurduğu güzel ve adil düzeni altüst etme tehlikesi taşır daima. Tanrılar *hybris*i cezalandırdığında her şeyden önce sözkonusu olan budur. Onlar insanların çılgınlıklarına karşı evrenin ahengini korumaya çalışırlar sadece. En azından aralarından bazıları. İşte bu yüzden Yunan mitolojisi, tanrıların insanlara öğrettiği bilgelik kurallarına meydan okuma cüreti gösteren ölümlülerin kurbanı olduğu korkunç cezalandırmaları anlatan hikâyelerle dolup taşar. Mesele, sıradan ruhani söylemlerde olduğu gibi,[76] sadece itaat değil, dünyaya saygı ve ihtimam göstermektir.

Konunun canevine girmeden önce son bir açıklama daha. Antik Yunan zamanında, kuşkusuz herkes bunların asıl anlamını hemen kavrayabilecek durumda olduğundan, bu *hybris* hikâyeleri, edebî süslemelere veya imgeleme çabasına girilmeden bazen kuru biçimde arka arkaya sıralanır. Sanki bunlar kendiliklerinden apaçıkmış da bütün okurlar ya da seyirciler üzerlerinde çok durulmasına ihtiyaç duymadan asıl anlamlarını hemen kavrıyormuş gibi. Senaryo her seferinde aynıdır: Bir ölümlü, kimi zaman bir canavar ya da hatta tali bir ilahi varlık, kendi rolünden çıkıp Olympos'la boy ölçüşebilecek kadar güçlü sanır kendini ve her seferinde, böyle bir hata işleme riskini alacak kadar budala olabilen herkes için son derece caydırıcı olacak şaşmaz bir sertlikle haddi bildirilir. Şaşmaz bir sertlikle çünkü ilahi cezalandırma yoluyla haklarını geri alan kozmosun kendisidir. Bu nedenle sözkonusu anlatılar, en azından bize ulaşan yazılı versiyonları, çoğunlukla iskeleti kurarlar. Hayli temel çerçeveyi çizmekle yetinirler. Bu anlatılarda önce *hybris*in kozmosa başkaldırması sahneye konur, sonra da kozmosun ezici zaferi süssüz püssüz, âdeta kimya-

76 Hiç kuşku yok ki büyük dinlerde de dünyaya ihtimam göstermek önemli bir yer tutar, ama günah neredeyse her zaman öncelikle "kişisel" bir hata olarak ortaya çıkar.

sal olarak saf biçimde sunulur. İksion,[77] Salmoneus,[78] Phaeton,[79] Otos ile Ephialtes,[80]

---

77 Deioneus'un kızı Dia'yla evliliği sırasında, İksion kayınpederine harika hediyeler vermeyi vaat eder. Armağan olarak, onu, kor kömürlerle dolu derin bir çukur kazdırdığı bir bahçeye dolaşmaya götürür. Böylece kayınpederinden kurtulur ama suç öyle gaddarcadır ki kimse ona günahlardan arındırma töreni yapmaya yanaşmaz. Ona acıyıp ikinci bir şans tanımaya karar veren Zeus hariç. Olympos'a davet edilen İksion kurtarıcısına şükranlarını göstermek için gidip karısı Hera'ya kur yapmaktan daha iyisini bulamaz. Hera durumu kocasına şikâyet edince Zeus da iyice emin olmak için bir bulut kümesinden Hera'nın hologramını yapar. İksion tuzağa düşer ve güzeller güzeli tanrıça olduğunu sandığı şeyle yatmaya kalkar. Bu kadarı artık fazladır, Zeus onu derhal cehenneme gönderir, böylece İksion Tartaros'ta ebediyen alevler saçarak dönüp duracak bir tekerleğe ilelebet yılanlarla bağlanmış halde kalır...

78 İşte hem esasta hem de biçimde kuruluğun iyi bir örneği olan Apollodoros'un anlatısı: "Salmoneus önce Teselya'ya yerleşmiş, sonra bir şehir kurduğu Elis'e gitmiş. İçi *hybris*le dolu olarak Zeus'la aşık atmaya kalkışmış ve densizliği yüzünden cezalandırılmış. Kendisinin Zeus olduğunu iddia etmiş. Tanrıya kurban kesmeyi bırakmış ve kendisine adak adanmasını buyurmuş. Kurutulmuş deriden ve bronz kazanlardan yapılmış iki tekerlekli arabasının ardında yıldırım olduğunu söyleyerek dolaşırmış. Gökyüzüne yanan meşaleler fırlatarak bunların şimşek olduğunu iddia edermiş. Zeus üzerine yıldırım göndermiş ve kurduğu şehri sakinleriyle birlikte yok etmiş." Nokta!

79 Phaeton'un hikâyesi bilhassa Ovidius tarafından *Dönüşümler*'de gayet ayrıntılı biçimde anlatılır. Ama ozanın tüm gayretine rağmen, olay örgüsü dokunaklı bir basitlikte kalır: Phaeton Güneş'in, yani Helios'un oğludur. Bununla övünür ama arkadaşları ona inanmayı reddeder. Bunun üzerine babasıyla görüşmek için annesinden izin alır ve babasından gururla onlara kendi babası olduğunu ispat etmesini ister. Helios ne isterse yapacağına söz verir. Phaeton da bir gün boyunca babasının, her gün doğudan batıya, güneşin doğuşundan batışına yol alan meşhur arabasını sürmek ister. Helios yeise kapılır, zira bu arabaya hâkim olmanın ne kadar zor olduğunu ve böyle bir şeyin bütün kozmik düzen için nasıl potansiyel bir tehlike arz ettiğini bilmektedir. Kaçınılmaz olan meydana gelir: İlahi atlar kibirli gencin ellerinden kurtulur, ve yeryüzüne çok fazla yaklaşırlar. Toprağı yalayıp geçtiği her seferinde ekinler yanar, nehirler kurur, hayvanlar kömür olur. Kozmosun mahvolması tehdidi karşısında Zeus her zaman olduğu gibi olaya müdahale eder ve bu küstahı yıldırımla cezalandırır, o da Auriga takımyıldızına dönüşür (Ovidius'un anlatısında Phaeton Zeus'un yıldırımıyla vurulunca Eridanos nehrine düşer –ç.n.).

80 İşte Homeros'un *Odysseia*'da iki dev adamın kısa yaşamına dair bize anlattıkları: "Sonra da İphimedeia'yı gördüm, Aloeus'un karısını,/ sevиştiğini söylerler onun Poseidon'la,/ iki çocuk doğurmuş, ikisi de kısa ömürlü:/ Tanrılara denk Otos ve çok ünlü Ephialtes./ Onlar gibi boylu boslu insan yetiştirmemişti bereketli toprak,/ güzellikten yanaysa bir ünlü Orion vardı onları geçen./ dokuz arşın enindeydiler dokuz yaşındayken,/boyları da dokuz kulaç kadardı./ Olympos tanrılarına verirlerdi bunlar gözdağı,/ savaş gürültülerini götüreceğiz, derlerdi, Olympos'a,/ yığacağız, derlerdi, Ossa Dağı'nı Olympos'un üstüne,/ Ossa'nın üstüne de bindireceğiz yaprakları titreyen Pelion'u,/ böylece, derlerdi, tırmanacağız ta gökyüzüne./ Erselerdi ergin çağlarına belki de yaparlardı bunu/ ama Zeus'un (yani Apollon'un) oğlu, güzel saçlı Leto'nun doğurduğu,/ öldürdü ikisini de şakaklarında sakalları terlemeden,/ yanaklarını gölgelendirmeden sarı tüyler." (*a.g.e.*, s. 195).

Niobe,[81] Bellerophontes,[82] Kassiopeia,[83] ve buna benzer daha birçoklarını anlatan mitlerde durum böyledir. Örnek olsun diye — çünkü bu efsanelerden bazıları çok ünlüdür ve onlara aşinalık kazanman iyi olur— bu hikâyelerin olay örgüsünü ve gerektiğinde, onları daha kolay bulabileceğin eserleri sana dipnotlarda gösteriyorum. Ama şunu da akılda tutmak gerekir ki hem bunlara merak salmış kişiler hem de meslekleri hikâye anlatmak olan masalcılar, insanlar akşamları ocağın başında toplandıklarında hikâyelerimize kendilerinden bir tutam çeşni katarlar, olayları alevlendirip, ayrıntılar ekleyerek onlara bir soluk ve heyecan verirler, tıpkı bu mitlerden bazılarının şanına şan katmak için kaleme sarılan tragedya yazarlarının elbette çok daha yüce olan kendi üsluplarıyla yaptıkları gibi.

---

81 Niobe, Tantalos'un kızı ve Pelops'un kız kardeşidir. Babası gibi o da *hybris*le doludur. İlahi ikizler Apollon ile Artemis'in annesi Leto'dan daha kıymetli olmakla övünüp durur ve bu Olymposlu ilahi varlıklara adanan kurbanlara daha layık olduğunu iddia eder. Bundan sonra kendisine tapılmasını buyurur! Özellikle tanrıçadan çok daha fazla çocuğu olduğunu göze sokar: Altı kız ve altı erkek (farklı versiyonlara göre bu sayı farklılık gösterir, bazen on kız ve on erkeğe kadar gider ama işin esasında bir şey değişmez elbette). Leto iki okçudan meseleyi halletmelerini ister. Apollon ile Artemis bu görevi zevkle yerine getirirler. Okları Niobe'nin on iki çocuğunu delip geçer. Gözlerinin önünde büyük acılarla ölürler. Zeus Niobe'yi taşa dönüştürür; söylendiğine göre Niobe kayanın içinde hâlâ gözyaşı dökmeye devam eder.

82 Sisyphos'un torunu olan Bellerophontes başta sempatik ve cesur bir delikanlıdır. Ama büyükbabası gibi o da sonunda *hybris*e mağlup olacak ve bunun bedelini ağır ödeyecektir. Bellerophontes, Korinthos tiranını öldürdükten sonra, Tiryns şehrinde başka bir krala, Proitos'a sığınır ve onun dostu olur. Başına gelene bak ki kraliçe ona âşık olur. Vefa duygusuyla kraliçenin yaptığı kurlara direnir, fakat incinen kraliçe kocasının önünde onu kendisini baştan çıkarmaya çalışmakla suçlar. Aptallık eden Proitos karısına inanır, ama kendisi Bellerophontes'i öldürmeyi reddettiğinden, onu Likya'da bulunan kral dostuna gönderip, kendisi için onu öldürmesini rica eder. Gelgelelim Bellerophontes'in iyi görünüşünden etkilenen Likya kralı da bu cinayeti işlemek istemez. Genç kahramana, kesinlikle hayatına mal olacak imkânsız bir görev vermeyi tercih eder. Ondan Khimaira'yı öldürmesini talep eder. Bunun için Bellerophontes'in öncelikle, Perseus tarafından öldürüldüğü sırada Medusa'nın boynundan çıkan kanatlı at Pegasos'u ehlileştirmeyi başarması gerekmektedir. Athena Bellerophontes'e yardım eder ve bu sayede o da Khimaira'yı öldürmeye muvaffak olur. Bu arada, korsanlara karşı muzaffer bir savaş verir ve aslında kendinden ziyade tanrılara borçlu olduğu başarılar dolayısıyla "kendine inanmaya" başlar. Böylece *hybris*in pençesine düşer. Bunun üzerine Olympos'a çıkıp tanrılarla yan yana yaşama ve —neden olmasın— ölümsüz hale gelme hevesine kapılır. Zeus'un gönderdiği atsineği Pegasos'u ısırınca, atın üzerinden attığı kibirli Bellerophontes yere düşerek ölür...

83 Kassiopeia kendisinin ve kızlarının Poseidon'un kızları Nereidlerden çok daha güzel olduğuyla övündüğü için cezalandırılacaktır.

Neyse ki, yine bu *hybris* konusu etrafında dönen başka anlatılar, edebî ve felsefi açıdan çok daha ileri giden, zaten derinlemesine geliştirilmiş versiyonlarıyla bize aktarılmıştır. Kendileri de zamanla zenginleşen, komik olsun trajik olsun, zengin ve derin bilgelik dersleri içeren hakiki dramlar oluşturur bunlar. Midas mitinde zaten bunun bir örneğini görme fırsatımız olmuştu. Sana ilgiye layık olan böyle başka birkaç hikâye daha anlatacağım. Ama bunlar günümüzde çoğunlukla yanlış anlaşılır, çünkü modern mitograflarımız hiç farkına varmadığı halde, bunların üstü Hıristiyan ya da basitçe burjuva ahlakının, hatta çağdaş psikolojinin örtüsüyle örtülür, böylece başlangıçtaki tatlarını ve asıl anlamlarını kaybetmişlerdir. Onları hakikaten kendilerine has olan ve senin artık iyiden iyiye tanımaya başladığın o başlangıçtaki kozmolojik ve felsefi çerçeveye yeniden yerleştirmek gerekir. Daha da ötesi, bu efsanelerin en zengin olanları, ölümlülerin, onları kaçınılmaz bir şekilde bekleyen şeyle, yani, evet, ölümle ilişki sorunuyla doğrudan ilgilidir.

I. Hybris hikâyeleri: "Ölümü aldatanlar"; Asklepios ve Sisyphos

Ölümlülerin aşırılığa kaçarak içine düştükleri belaları bize anlatan bu anekdotlar kategorisi içinde, "ölümü aldatanlar"ı, yani tıpkı Asklepios ve Sisyphos gibi, zekâlarına —hilelere ya da sanatlara— başvurarak insanın sonluluğundan kaçmaya çalışanları sahneye koyan mitler, gerçekten de dikkat kesilmemize değen benzersiz bir yer kaplar. Bu mitlerin edebî değeri genelde daha üstün olmakla kalmaz, ayrıca kozmik boyutları ve gelecek kuşaklara bıraktıkları şeyler de takdire şayandır. Çünkü, tıpkı Midas hikâyesinde olduğu gibi, burada da, sanki sadece kendi kişisel zaafları bahis konusuymuş gibi kibirli olmakla kalmayıp, kozmik nizamı gerçekten bozan varlıkları buluruz karşımızda. Tıbbın kurucusu Asklepios'la başlayalım. Bu mit hakkında bazen çok çeşitli biçimlere bürünen anlatılar kendi aralarında tutarlı olan versiyonlara öncelik vermeye iter bizi. Ben burada esas itibarıyla

Pindaros ile Apollodoros'un anlattıklarını takip edeceğim. Bunlar, esasında çok önemli olmayan bazı farklılıklarla, ortak bir geleneğe ait olduklarını düşünebileceğimiz kadar tutarlı biçimde birbirini tamamlar.

Frankenstein mitinin kökeninde yer alan, ölülere hayat bahşeden hekim Asklepios

Küçük Asklepios'un hayatının fazlasıyla şiddet dolu bir başlangıcı olur. Apollon'un oğullarından biridir. Hemen hatırlatayım ki Apollon sadece müzik tanrısı değil, aynı zamanda tıp tanrısıydı. Apollon, tanrıların başına sıkça geldiği gibi, Koronis adında büyüleyici bir ölümlüye sevdalanır. Herhalde fark etmişsindir, tanrılar özellikle ölümlülere abayı yakıyorlar. Tanrıçalardan daha güzel oldukları için falan değil, aslında tam tersi. Tanrıçaların güzelliği, hangisi olursa olsun bütün ölümlülerin güzelliğini katbekat aşar. Ama tam da tanrılar, özellikle dişilik sözkonusu olduğunda, ölümlülüğe bağlı kusurlara, başka bir deyişle kadınların güzelliğinin geçici olmasına bilhassa duyarlı oldukları için. Paradoksal bir biçimde, bu onlara çıldırtıcı bir cazibe verir, son derece etkileyici, değerli bir şey, ölümsüzlerde asla karşılaşılmayan ve sizi aşkın kollarına düşüren bir kırılganlık. İşte Apollon'un Koronis için deli divane olmasının sebebi bu.

Apollon kadını baştan mı çıkardı, yoksa zorladı mı bilinmez. Neticede tanrıların önünde hiçbir şey duramaz, o da sonunda sevdiği bu güzelle aynı yatağı paylaşmayı başarır. Ve onların aşkından Asklepios dünyaya gelir. Buraya kadar dikkat çeken sıradışı bir şey yok. Ne var ki işler çok geçmeden sarpa saracak. Görünüşe göre Koronis Apollon'la aynı duyguları paylaşmaz. Gider inanılmaz bir cüretle babasının onaylamadığı İskhys adında basit bir ölümlüyü Apollon'a tercih eder ve onun karısı olur. Bu evlilik, tahmin edeceğin üzere, Apollon tarafından bir hakaret olarak algılanır. Nasıl olur da sevgilisi böyle bir küstahlık yapıp kaba saba bir insanı bir tanrıya yeğ tutar? Kaldı ki Apollon bütün Olymposluların en yakışıklısı sayılmaktadır...

Apollon aldatıldığını, hadi söyleyelim, sıradan biriymiş gibi "boynuzlandığını" nasıl öğrenir? Bu noktada anlatılanlar muhtelif. Bazılarına göre, bu gizli kapaklı işi o meşhur kehanet hüneri sayesinde keşfeder. Ama Apollodoros'a kalırsa, Apollon Koronis'i gözetlemesi için bir karga, hatta tam adıyla, bir kuzgun (Yunanca *corone*, nasıl da aşkının ismine benziyor değil mi?) gönderir, kuş da geri geldiğinde gördüklerini efendisine bir bir rapor eder. İskhys ile Koronis ateşli ateşli sevişmektedir. Kıskançlıktan aklını kaybeden Apollon cezalandırmaya haberciden başlayıp, onu zift karası yapar — bu mite göre kargalar ve kuzgunlar bu esef verici hadiseden önce güvercinler gibi bembeyazmış. Bugün hâlâ geçerliliğini koruyan bu ders hakkında derin derin düşünmeni tavsiye ederim: Adaletsiz görünebilir, ama istenmeyen haberler getirenlere, bu işte hiçbir payları olmasa da, kin güdülür, düşmanlık beslenir. Çünkü her şeyden önce, başımıza gelen bu fenalıktan hazzedip etmedikleri konusunda kuşkulanmaktan kendimizi alamayız. Ayrıca, sonuçta bu uğursuz kuş olmasa Apollon mutlu olmaya ya da en azından huzurlu yaşamaya devam edebilirdi, zira bilhassa aşk konusunda, bize acı veren sadece bildiklerimizdir, bilmediklerimizse canımızı yakmaz. Kötü haberi ilk yayan olmaktan sakın! Böylelerini kimse affetmez.

Netice itibarıyla, Apollon tabii ki uğursuz kuşu cezalandırmakla yetinmez. Yayını ve oklarını kaptığı gibi —ki bildiğin üzere, bütün tanrılar arasında, Apollon ve ikiz kız kardeşi Artemis'ten daha yaman okçu yoktur— İskhys'le Koronis'i delik deşik eder, böylece zavallılar dayanılmaz acılar içinde son nefeslerini verir. Ama Apollon sevgilisinin kendisinden hamile olduğunu, bebeğini taşıdığını hatırlar. Yunan cenaze töreni uyarınca, vefat edenlerin başında gece nöbet tutulur, cehennem kayıkçısı Kharon'a ödeme yapabilsinler diye gözlerine ya da ağızlarına gümüş para koyulduktan sonra cesetlerin yakılması gerekir. Tam Koronis odun yığının üzerine yerleştirilip, harlayan ateş bedenini kavurmaya başladığında Apollon'un aklı başına gelir. Çabucak bebeği Koronis'in karnından çıkarır —kimine göre bu sevimsiz görevi Hermes üstlenmiştir— ve onu bütün zamanların en büyük eğitmenine ema-

net eder: Kronos'un bir diğer oğlu, Zeus'un kuzeni, Troya Savaşı kahramanı Akhilleus veya Altın Post'un peşinde Argonautların seferine liderlik eden İason gibi ünlü şahsiyetleri yetiştirmiş bilgeler bilgesi Kentaur Kheiron'dur bu eğitmen. Eğitim konusunda bir dengi yoktur. Hatta iddiaya göre, Apollon'a tıp öğreten de Kheiron'dur. Her halükârda, tıp biliminin babası haline gelecek, ve efsaneye inanılacak olursa, gelmiş geçmiş en büyük hekim olacak kişiye eğitim veren kişi odur.

Hikâyenin devamını anlamak açısından önemli olan bir şeyi şimdiden fark etmişsindir herhalde. Asklepios'un doğumuyla Dionysos'un doğumu arasında bir çeşit benzerlik var: İkisi de anneleri çoktan ölmüş, ateşte yanarken onların karnından sökülüp alınmıştır. Başka bir deyişle, Asklepios, Zeus'un gebelik devam etsin diye doğuncaya kadar baldırında sakladığı Dionysos misali iki kere doğmuş olmasa da, tam ölmek üzereyken kurtarılmıştır. En başından beri, varoluşu yeniden doğuşun damgasını taşır, tam tahtalıköyü boylamak üzereyken neredeyse mucizevi şekilde yaşam zafer kazanmıştır.

Ve hekim olarak Asklepios'un sanatına rengini verecek olan şey de budur. Eşsiz bir cerrah olmakla kalmayacak, bir tanrı misali, gerçek bir kurtarıcıya dönüşecektir. Söylenene bakılırsa, Athena'dan bütün hekimlerin gizli rüyasını gerçekleştirmesini sağlayacak bir hediye almıştır: Ölüleri diriltme yeteneği. Athena, Hermes'le beraber, büyülü gözleriyle bakışı kesişen herkesi saniyesinde taşa çeviren çirkin ve korkunç Gorgo Medusa'yla dövüşürken Perseus'a yardım eden tanrıçadır. Perseus Medusa'nın kafasını kesmiş ve canavar tam son nefesini verirken boynundan kanatlı at Pegasos doğmuştur, bu sırada açık damarlardan iki sıvı akmaktadır. Sol damardan, bütün insanları saniyeler içinde öldürecek şiddetli bir zehir çıkar; sağ damardan ise, tam tersine, ölüleri diriltme gücüne sahip mucizevi bir ilaç sızar. Bu kıymetli azıkla donanan Asklepios canlıları iyileştirmeye koyulur, ama bunun yanı sıra yeni ölmüş çok sayıda kişiyi de iyi eder. O derece ki, ölüler diyarında hüküm süren cehennemin efendisi Hades müşterilerinin sayısı endişe verici biçimde azaldığı için Zeus'a şikâyette

bulunur. Athena'dan ateşi ve sanatları çalan Prometheus'un durumunda olduğu gibi, Zeus yine insanlar tanrılarla eşit hale gelebilir diye kaygılanmaya başlar. Değil mi ya, eğer insanların elinde tıpkı tanrılar gibi ölümsüz hale gelmenin araçları varsa aralarında ne fark kalacaktır? Eğer bunu yapmalarına izin verilirse, ölümsüzlerle ölümlüler arasındaki temel farktan başlamak üzere, kozmik düzenin bütünü temelden altüst olacaktır.

Sana daha önce sözünü ettiğim bir mitin, Frankenstein mitinin ilk versiyonuyla karşı karşıyayız. Aynı doktor Frankenstein gibi, Asklepios da, doğrusu —burada Prometheus'unkine benzer bir rol oynayan— Athena'nın yardımıyla, kendini ölümün ve yaşamın efendisi kılmayı başarır. Âdeta bir tanrıya denktir, yaşam vermeyi tek yüce Varlık'a has gören bir Hıristiyanın gözünde en büyük küstahlık olan şey bir Yunan için mutlak *hybris*tir, çünkü onlara borçlu olunan tüm hürmet ve itaatle birlikte sadece tanrılar değil, evrenin bütün düzeni tehdit altındadır. Yeryüzünde artık kimse ölmezse yaşamın ne hale geleceğini bir hayal etmeyi dene. Çok geçmeden herkesi barındıracak ve besleyecek kadar yer kalmaz. Daha da kötüsü, bütün aile ilişkileri altüst olur. Çocuklar ebeveynleriyle yaşça eşitlenir, birbiri ardı sıra gelen kuşaklar anlamını yitirir ve nihayetinde her şey karmaşaya sürüklenir...

Bu gelecek manzarasıyla kaygılanan Zeus, alışıldığı üzere, sert önlemlere başvurur. Asklepios'un üzerine yıldırımlar göndererek onu yok eder. Haklı mı haksız mı bilinmez ama Pindaros'un iddiasına göre, Asklepios aslında kazanç hırsıyla yanıp tutuşan bir paragözmüş ve ölüleri canlandırmak için bir servet ödenmesini talep edermiş. Ama bu bir ayrıntı. İşin esasına bakarsak, Zeus düzene dönüş zilini çalmıştır. Her zaman olduğu gibi, kozmosun bekasını teminat altına almak için müdahale etmiştir, zira ölümü aldatan Asklepios mitinde sözkonusu olan kuşkusuz her şeyden önce düzenin istikrarıdır. Oğlunu Kheiron'un ellerine teslim ederek eğitimine gösterdiği ihtimamdan onu ne kadar sevdiği anlaşılan Apollon, Zeus'un tepkisini öğrendiğinde hem üzüntüden hem de öfkeden deliye döner. Apollodoros'un anlattığına göre, intikamını almak için Tepegözleri, yani hatırlayacağın üzere,

Titanlarla giriştiği kavgayı kazanması ve yeniden kozmik düzeni tesis etmesi için yardım olarak Zeus'a yıldırımı vermiş olan yaratıkları öldürür. Başkaları ise Apollon'un, ölümsüz oldukları için Tepegözleri değil, çocuklarını öldürdüğünü söyler... Ne olursa olsun, Zeus Apollon'un arka arkaya başkaldırmasından hiç hoşlanmaz. Apollon'a haddini bildirmek, görevini hatırlatmak için, tıpkı Titanlara yaptığı gibi, onu Tartaros'a hapsetmeye karar verir. Ama ilahi ikizler Apollon ile Artemis'in annesi olan Leto olaya müdahale eder. Zeus'a merhamet göstermesini rica eder, bunun üzerine Zeus Apollon'un cezasını hafifleterek, bir yıllık köleliğe indirir. Kısacası Apollon da *hybris*, küstahlık, kibir dolayısıyla günah işlemiştir. Bu yüzden ona tevazuyu ve tanrıların kralına göstermek zorunda olduğu saygıyı tekrar öğretmek gerekmiştir. Bunun için, Admetos adında sıradan bir insanın yanında sürülere bekçilik etmekle geçirilecek bütün bir seneden daha iyisi olamaz, dahası Apollon Admetos'a büyük hizmetlerde bulunacaktır...

Bununla birlikte, her durumda adil olmayı kendisine borç bilen Zeus, Asklepios'un yeteneklerini onurlandırmak ister. Nihayetinde Asklepios insanlara iyilik etmekten başka bir şey peşinde olmamıştır. En azından bilerek büyük bir kabahat işlememiştir. Bu nedenle Zeus, Asklepios'u bir yıldız kümesine çevirerek onu da ölümsüzleştirir. Bu yıldız kümesinin adı Ophiukhos'tur (Serpentaire) ve bu isim başlangıçta "yılan (*serpent*) taşıyan" anlamına geliyordu. Dikkat edersen, bu anlamda, Asklepios her şeye rağmen, bundan böyle başkalarına sağlamasının yasak olduğu şeyi kendisi için gerçekleştirmiş olur. Yunanların "apotheosis" diye adlandırdığı şeye mazhar olmuştur, bu sözcüğün anlamı kelimesi kelimesine "tanrılaşmaktır", tanrıya dönüşmektir (*apo* = –e doğru, *theos* = tanrı). İşte bu nedenle insanlar onu sadece tıbbın kurucusu olarak görmekle kalmaz, ayrıca basbayağı tıp tanrısı sayarlar. Bugün bile, Asklepios her zaman elinde bir yılanla tasvir edilir. Bir değneğin etrafına dolanmış bir yılan şeklindeki "Caduceus" namlı asası da daima bu zor sanatı icra edenlerin sembolü olarak iş görür.

Belki şunu soracaksın: Neden bir yılan? Ve bugün hâlâ tıbbi araçların ön camında ve birazcık farklı olsa da —nedenini sana birazdan söyleyeceğim— eczanelerin vitrininde görebileceğin bu ünlü Caduceus'un hikâyesi nedir? Bu sembol o kadar çok kafa karışıklığına konu oluyor ki birazcık aydınlatma hiç fena olmaz açıkçası, o yüzden konu dışı birkaç kelam daha etmekten zarar gelmez.

Aslında Yunan mitolojisinde iki farklı caduceus vardır. Bunlardan sadece biri tıpla ilgilidir ama zaman içinde ikisi bazen birbirine karıştırılır olmuştur.

Caduceus kelimesi Yunanca *kerukeion*'dan gelir, bunun anlamı da "haberci[84] asası"dır, ama savaşlar kazanan ve seferler yapan kahraman anlamında değil, tanrıların ulağı Hermes gibi haberleri duyuran haberci anlamında. İlk caduceus onun adını taşır, çünkü tanrı Hermes'in amblemidir. Bir değneğin etrafına dolanmış iki yılandan oluşur, bu değneğin üzerinde de bir çift küçük kanat bulunur. Burada mitler kendi aralarında farklılaşır. Bazılarına göre, Apollon altın asasını Hermes'le, onun lirden sonra icat ettiği bir flüt karşılığında takas etmiştir. Başkalarına göre ise, Hermes bir gün iki yılanın kavga ettiğini —ya da seviştiğini?— görünce aralarına bir değnek atarak onları ayırmış (Apollon'un sihirli değneği?). Bunun üzerine yılanlar bu değneğin etrafına dolanmış ve Hermes'e de sadece, dünyayı son hızla katetmesini sağladıkları için kendi mührü olan iki küçük kanadı asaya eklemek kalmış. Tuhaf biçimde, bugün ABD'de hâlâ tıp amblemi olarak çoğunlukla Hermes'in bu caduceusu kullanılır. Fakat aslında, bu asanın tıp disipliniyle hiçbir alakası yoktur. Öyle görünüyor ki Amerikalı dostlarımız bu caduceus'u bir başkasıyla, Asklepios'un caduceus'uyla karıştırmışlar, bunun sebebi de muhtemelen eski tıbbın (hatta çoğunlukla günümüz tıbbının), Molière'de olduğu gibi, bilgiççe sözler eden, anlaşılmaz bir jargon kullanan "hermetik" bir sanat olması ve özellikle de ilk tıp fakültelerinin başlarda gizli cemaatlere yakın olmasıdır. Açıklanabilir bir hata, ama yine de hata.

84 Heraut: Yunanistan ve Roma'da, hükümdarın emirlerini taşımakla, bunları meclislerde duyurmakla ve savaş ilan etmekle görevli haberci. Fransızca "kahraman" anlamına gelen "héros" ile aynı şekilde telaffuz edilir –ç.n.

Çünkü ikinci, yani gerçekten tıbbı simgeleyen caduceus Hermes'e değil, basbayağı Asklepios'a aittir. Yine bu noktada da mitler hayli karanlık ve çok sayıdadır. İki temel anlatı hattı rekabet halindedir. İlkine göre, Asklepios Apollon'un talebi üzerine Kheiron'dan tıp eğitimi aldığı sıra çok tuhaf bir deneyim yaşamıştır: Yolu üzerinde karşılaştığı bir yılanı öldürmüş, fakat ağzında küçük bir bitki taşıyan ikinci bir yılanın ilkinin yardımına koştuğuna, bu otu ona yutturmasıyla beraber onu ölümden uyandırdığına şaşkınlıkla şahit olmuştur. Asklepios bu olaydan yola çıkarak ölüleri diriltme kabiliyetini kazanmıştır. Diğer anlatıya göre, Asklepios'un sanatı için yılanı sembol olarak seçmesinin çok daha basit bir sebebi vardır. Bu hayvan derisini değiştirdiğinde sanki yeni bir hayata başlamaktadır. Atılmış bu yılan derilerini hemen her yerde görmek için Yunanistan'ın kayalık arazilerinde biraz dolaşmak kâfidir. Asklepios kolaylıkla, ölü hayvanın bir yeniden doğum yaşadığını sonucuna varır. Gördüğün gibi, iki hikâye esasında örtüşüyor. Nitekim, her ikisinde de yılan yeniden doğuşu, ikinci bir yaşam umudunu simgeliyor. Zeus Asklepios'un üzerine yıldırım gönderdiğinde, işte bu sebeple onu Ophiukhos yıldız kümesine, Yılan Taşıyan'a dönüştürür, bu da Asklepios'u ölümsüz kılmanın, ona bir apotheosis bahşetmenin yoludur. Avrupalı hekimler, Amerikalı meslektaşlarının aksine, kendi sanatlarının sembolü olarak Asklepios'un caduceus'unu benimsemişlerdir. Yalnız, mesleklerini icra etmek için elzem olan ihtiyatı simgelesin diye buna bir ayna eklemişlerdir.

O zamandan bu yana üçüncü bir caduceus icat edilmiştir, bu da eczacılara aittir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu Asklepios'un caduceus'unun bir çeşididir sadece. Yine bir asanın etrafına dolanmış bir yılandan oluşur, ama şöyle bir fark vardır ki burada hayvanın başı zehrini tükürdüğü bir kadehin ya da kâsenin üzerine doğru çıkıntı yapar. Buna Hygieia Kâsesi denir. Hygieia Asklepios'un kızlarından biri, Panakeia'nın (her derde deva ilaç) kız kardeşidir ve hijyen kelimesi onun adından gelir. Kâseye boşaltılan zehir sırrını sadece eczacıların bildiği ilaçların hazırlanışını simgeler...

Bu hikâyeyi tamamlamak için son bir açıklama: En büyük Yunan hekimi olarak geçen Hippokrates (Hipokrat) Asklepios'un vârisi olduğunu ve doğrudan onun soyundan geldiğini iddia eder. Bugün hâlâ bütün doktorlar mesleklerine başlamadan önce doğru davranacaklarına dair "Hipokrat yemini" adı verilen bir yemin ederler... Ne yazık ki yeniden görmek istediğimiz ölmüş yakınlarımıza hayat vermekten hâlâ âcizdirler. Ama artık şunu bilirler: Bir insan kendini tanrı sanıp, yaşama ve ölüme hükmetme iddiasında bulunduğunda ve böylece bütün kozmik düzeni tehdit ettiğinde, ona haddini bildirmek için bir gücün müdahale etmesi gerekir.

Bir başka ölümü aldatma hikâyesi olan Sisyphos efsanesi de işte yine bunun bir ispatıdır.

Sisyphos'un iki hilesi

Sisyphos'un davranışı ilk bakışta Asklepios'un tutumundan bambaşkaymış gibi görünür. Öncelikle, Sisyphos kendi hesabına hareket eder. Hekim suç ortağı gibi başkalarını kurtarmaya çalışmaz, kurtarmaya çalıştığı kişi bizzat kendisidir. İkinci olarak, o bilime değil, hileye başvurur. Bununla birlikte, iki örnekte de, şu anlamda *hybris*in aşırı biçimini görürüz: Tıpkı Asklepios gibi, Sisyphos da evrenin düzenini potansiyel olarak tehlikeye sokar. Yine bu hikâyede de, Apollodoros'un bize naklettiği anlatıyı takip edeceğim, ama sadece bir iki noktada, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış bir mitograf olan Atinalı Pherekydes'in anlattıklarıyla onu tamamlayacağım.

Sisyphos'un göreceği ceza birçok yoruma konu olmuştur. Zeus tarafından cehennemde koca bir taşı bir dağın tepesine çıkarmaya mahkûm edilmiştir, öyle ki her seferinde kaya geri yuvarlanır ve her şey bitimsizce yeniden başlar, bu meşakkatli görev asla sona ermez. Buna karşılık, bu dehşet verici cezaya tam olarak neyin sebep olduğu genelde pek bilinmez. Büyük Fransız yazar Albert Camus, onun gözünde insan varoluşunun saçmalığını simgeleyen bu mite bir kitap hasretmiştir. Birazdan göreceğin gibi, Yunan mitolojisinde bu hikâye, ölümlülerin yaşamının gerçek ya da sözde saçmalığıyla uzaktan yakından alakası olmayan bambaşka bir anlama sahiptir.

Bütün olay Sisyphos'un Zeus'a kötü bir oyun oynamasıyla başlar. Şunu bil ki, kahramanımız, biraz Odysseus gibi, bin türlü hile yapan bir adamdır. Zaten kimileri, Sisyphos'un aslında Odysseus'un gerçek babası olduğunu iddia eder. Laertes'in büyüleyici Antikleia ile (ki onun Odysseus'un annesi olduğuna eminiz) evlendiği gün, güya Sisyphos o alışıldık düzenbazlıklarından birine başvurup gerdekte damadın yerini almayı başarmış ve Laertes'ten önce Antikleia ile bir güzel yatmış, bu gizli aşkın meyvesi de Odysseus olmuş. Bir laf vardır, adı çıkmış dokuza inmez sekize diye: İşte doğru ya da yanlış, anekdot, ahlaki bakımdan adı kötüye çıkmış ve her defasında komşusunu aldatmaya hazır bir karakter karşısında olduğunu getirir akla.

Sözkonusu komşu Zeus bile olsa. Bu olayda Zeus, âdeti olduğu üzere, gözalıcı genç bir kızı, tali bir tanrısal varlık olan Asopos Nehri'nin kızı Aigina'yı kaçırır. Kaygı ile öfke arasında gidip gelen nehir tanrısı yana yakıla sevgili kızını aramaya başlar. Bakar ki kız ortadan kaybolmuştur, ama bunun arkasında Zeus'un olduğundan haberi yoktur. Manzarayı iyice kavrayabilmen için yine şu da aklında olsun ki, Sisyphos en saygın Yunan şehirlerinden biri olan Korinthos'un kurucusudur. Ve şehri için, her dönemin belediye başkanları gibi, suya ihtiyacı vardır. O yüzden Asopos'a bir pazarlık önerir. "Eğer sen benim şehrim için temiz bir su kaynağı çıkarırsan, ben de sana kızını kimin kaçırdığını söylerim." Anlaşmaya varılır, böylece Sisyphos Zeus'u ihbar etmek gibi büyük bir basiretsizlik yapar. Tahmin edeceğin üzere, Zeus'un hiç hoşuna gitmez bu.

Başlangıç olarak, gözde silahı yıldırımı kullanarak Asopos Nehri'ni zorla yatağına geri sokar. İddiaya göre, kıyıları kireç tutan nehir o zamandan beri kocaman kara renkli kömür parçaları sürüklemektedir. Ne olursa olsun, Zeus öfkeli babayı umursamaz ve kızı ıssız bir adaya taşıyarak, orada onunla birlikte olur. Hatta aşklarından Aiakos adında küçük bir oğlan çocuğu dünyaya gelir. Ada ıssız olduğundan Zeus tek başına sıkılınca kendisine yoldaş olsun diye karıncaları adanın sakinlerine dönüştürür. Tabii bununla kalmaz. Sıra Sisyphos'u gerektiğince cezalandırmaya

gelmiştir. Bu noktada elimizde hikâyenin biri kısa, biri uzun iki versiyonu var. Kısa olana göre, Zeus sadece Sisyphos'un üzerine yıldırımlarını göndermekle yetinir. Öldükten sonra da onu cehenneme yollayıp o bilinen cezaya mahkûm eder sonsuza kadar. Pherekydes'in (Ferekides) naklettiği uzun versiyon çok daha ilginçtir. Sisyphos günlerini şehri Korinthos'ta bulunan muhteşem sarayında Asopos'un ona sağladığı suyu seyrederek geçirmektedir huzur içinde. Bunun üzerine Zeus ona ölümü, Thanatos diye adlandırılan ilahi varlığı gönderir onu cehenneme götürsün diye. Ama Sisyphos'un heybesinde bir hile daha vardır. Uzaktan Thanatos'un geldiğini görünce dönemeçte pusuya yatar. Sırrı kendisine ait hoş tuzaklardan birine düşürür ölümü. Thanatos faka basar, öfkeyle Sisyphos'un üzerine atılınca Sisyphos onu sapasağlam halatlarla sımsıkı bağlayıp uçsuz bucaksız konutundaki bir dolaba saklar. Asklepios mitinde olduğu gibi, bunun üzerine dünyanın çivisi çıkar. Thanatos hapsedildiğinden artık kimse ölmez.

Tüm tanrıların en zengini olan Hades'in para kaynağı kesilir. Ölülerden hakkı olan payı alamaz olmuştur ve eğer Zeus tekrar düzeni sağlamak için bir şeyler yapmazsa yeryüzü kalabalıktan yaşanmaz hale gelecektir. Savaş tanrısı Ares'i bu işe koşar. Nedenini kolayca tahmin edersin. Kimse ölmüyorsa savaş yapmak neye yarar? Ares gider Thanatos'u bulup serbest bırakır ve talihsiz Sisyphos'u da ona teslim eder zorla cehenneme indirsin diye. Görünüşe bakılırsa Sisyphos için yolun sonu gelmiştir, ama hiç de öyle değil: Bir kez daha, heybesinden bir hile çıkarıverir.

Ölüp, Hades Krallığı'na inmek üzere sarayından ayrılmadan önce Sisyphos karısından çok tuhaf bir ricada bulunmayı ihmal etmez. "Dileğimi mutlaka yerine getir ve kocası vefat eden her iyi kadının yerine getirmek zorunda olduğu cenaze töreni onurundan beni kesinlikle mahrum bırak... Nedenini sorma, sonra açıklayacağım." Güzel karısı Merope kocası ne dediyse onu yapar: Gece merhum kocasının başında beklemez ve normalde yapılması gereken hiçbir ayini düzenlemez. Öyle ki Sisyphos cehennemin derinliklerine ulaşır ulaşmaz hemen Hades'in hu-

zuruna çıkıp bu kadar kötü bir eşi olduğu için acı acı şikâyet eder. Âdetlerin yerine getirilmemesinden derin şaşkınlık duyan Hades, evine dönüp saygısız karısını gerektiğince cezalandırması için Sisyphos'u salar. Tabii bir şartla: Mümkün olduğunca çabuk geri döneceğine söz vermelidir. Tahmin edeceğin üzere, Sisyphos evine gider gitmesine... ama cehenneme dönme sözünü unutur. Bunun yerine karısına teşekkür eder, ondan bir sürü çocuk yapar, sonunda çok geç bir yaşta ihtiyarlıktan ölür. Ancak o zaman tekrar yerin altına dönmek mecburiyetinde kalır, Hades işte orada o ünlü taşı yuvarlamaya mahkûm eder onu. Bu, ikinci kez aldatılmayacağından emin olmak için ona biçtiği işkencedir. Bu azabın anlamına gelince, her zaman olduğu gibi, kabahatle doğrudan bağlantılıdır. Ölümlüler türü için yaşam sürekli bir yeniden başlangıçtır. Sonsuz bir güzergâh değildir bu; bir başı, bir de sonu vardır ama kozmik düzen tarafından öngörülmüş sınırları suni bir şekilde öteye çekmeye kalkan kişi, sona geldiğinde sürecin yeniden sıfırdan başlaması gerektiğini kendi hesabına öğrenecektir. Başka bir deyişle, *Odysseus*'tan çıkarılan dersi tekrarlayacak olursak, hiç kimse insanlık durumuna özgü sonluluktan kaçamaz.

II. Başarısızlığa uğrayan dirilişler, başarıya ulaşan dirilişler: Orpheus, Demeter ve Eleusis Gizemleri

Orpheus ve Demeter sözkonusu olduğunda mesele tam manasıyla *hybris*le ilgili olmaktan çıkar aslında. Bununla birlikte, sana şimdi onlardan bahsetmemin sebebi, yaşadıkları olağanüstü maceraların, Sisyphos ve Asklepios mitlerinde değindiğimiz temayla asli bir noktada buluşması: Nitekim, burada da sözkonusu olan, ölümden kaçmak ya da en azından cehennemden yaşama ve gün ışığına geri gelmektir. Birazdan göreceğin gibi, ölümlüler için olanaksız olan bu yolculuk (bildiğim kadarıyla Yunan mitolojisinde

bunun tek bir gerçek istisnası var),[85] ebedî hayata sahip oldukları halde kendilerini ölüler diyarında hapsolmuş bulan tanrılar için bile hiç kolay değildir. Ve bu diriliş teması üzerinden aynı zamanda, tanrılar ile insanların birlikte yaşadığı kozmik düzenin tam mahiyetinin ne olduğu sorusu ortaya çıkar: İnsanların ölmesi eşyanın tabiatı gereğidir, sonunda bütün evrenin seyrini altüst edecek bir düzensizliğe yol açmaksızın kimse ölümün elinden kurtulamaz. Öyleyse ölümü kabul etmek gerekir ve işte bu çerçeve içinde yine de iyi bir hayatın peşinde olmamız gerekir.

Cehennemdeki Orpheus ya da neden ölüm sevgiden daha kuvvetlidir

Orpheus'la başlayalım, ona dair mit Hıristiyan dinine mührünü vuran nadir anlatılardan biridir. Bunun sebebi belki de bu mitin İncillerin tam kalbini meşgul eden bir soruyu merkeze alan bir hikâye anlatmasıdır. Bu soru, sevgi ile ölüm arasındaki kaçınılmaz ve çözümsüz çelişki sorusudur.[86] Bu çelişki insanlara daima diriliş fikrini ve sonra da yakıcı diriliş arzusunu esinlemiştir. Aramızdan kim tutkuyla sevdiği insanları yeniden yaşama döndürmeyi bütün ruhuyla istemez ki? İşte onun gibi, İncil'de de anlatıldığı üzere, İsa dostu Lazarus'un ölümünü öğrendiğinde ağlamaya başlar: İsa da

85 Bahsettiğim kişi Alkestis, kocası Admetos'un yerine ölmeyi kabul eden genç bir kadındır. Bu davranışı Hades'in karısı Persephone'yi öyle derinden etkiler ki onun tekrar yeryüzü yaşamına dönmesine izin verir. Herakles, Orpheus ya da Odysseus da elbette cehennemde geçirdikleri günlerden sonra dünyaya dönmüşlerdir, ama onlar cehennemde kaldıkları dönemi ölü olarak değil, canlı geçirmişlerdir. Tabii yine Dionysos'un annesi Semele örneği de vardır, Semele oğlunu doğururken ölür, fakat sonra oğlu tarafından cehennemden kurtarılarak tanrısallık kazanır. Fakat Semele zaten bir tanrıçanın, yani Harmonia'nın kızı ve bir Olymposlunun annesidir, dolayısıyla ölümsüz olmaya yazgılıdır: Bu nedenle onun durumu başta Alkestis'in durumu kadar umutsuz değildir...

86 Konunun özüne girmeden bir açıklama daha yapayım. Çok eski olsa da cehennemdeki Orpheus miti ne Homeros'ta ne de Hesiodos'ta bulunur. M.Ö. 6. yüzyıldan beri bu mitten haberdar olunduğu biliniyor ama özellikle Romalılar, 1. asırda, Vergilius ve Ovidius'la, bize hikâyenin en tutarlı ve ayrıntılı versiyonunu intikal ettirecektir. Ben burada esas itibarıyla bu versiyonları takip ediyorum, yine de bazen onların eksiklerini tamamlamak için daha eski Yunan yazarlara başvuracağım, özellikle de Euripides'in Alkestis'ine, Rodoslu Apollonios'un, Diodoros'un ve hatta Platon'un eserlerine... Her zaman olduğu gibi, Apollodoros'un Bibliotheka'sı da bizim için değerli bir araç.

olsa tıpkı senin benim gibi, sevilen varlığın kaybının hep içimizde yarattığı o sonsuz acıyı deneyimler. Ama, elbette, İsa en azından Hıristiyan inancının temeline göre şunu en iyi bilecek konumdadır: Kendi sözleriyle, "sevgi ölümden daha güçlüdür". Ve bunu dostuna yeniden hayat vererek kanıtlar, halbuki Lazarus'un vefat etmesinin üzerinden, İncil'deki ilgili bölümün de belirttiği gibi, etleri çürümeye başlayacak kadar zaman geçmiştir. Ama ne önemi var, sevgi her şeyin üstesinden gelir ve diriliş mucizesi gerçekleşir...

Fakat Orpheus miti sözkonusu olduğunda artık Hıristiyanların değil Yunanların diyarındayız, yani diriliş ölümlülerin ellerinin uzanamayacağı bir yerde durmaktadır. Öyle ki gözlerinin önünde zehirli bir yılan tarafından ısırılan karısını kaybeden zavallı Orpheus'un teselli edilmesi mümkün değildir. Ama dur, hemen o kadar ileri atlamayalım ve hikâyemizin can alıcı tarafına gelmeden önce kiminle karşı karşıya olduğumuza biraz yakından bakalım.

Orpheus her şeyden önce bir müzisyendir. Hatta Yunanlara göre bütün zamanların en büyük müzisyenidir, Apollon'dan bile üstündür. Zaten Apollon da onu sanatında öyle hayranlık verici, öyle sıradışı bulur ki küçük kardeşi Hermes'in icat ettiği ünlü liri ona hediye eder. Lir yedi telli bir enstrümandır, ama Orpheus güzel akorlar çalmak için bunun kesinlikle yeterli olmadığı hükmüne vardığından alete iki tel daha ekler. Bu sayı da enstrümanını, başlıca sanatları keşfettikleri ve sanatçılara ilham verdikleri kabul edilen, Zeus'un dokuz ilahi kızı Musalarla "ahenk içine sokar". Belirtmek gerekir ki, Musaların kraliçesi Kalliope Orpheus'un annesinden başkası değildir. Yani müzik yeteneği annesinden gelmektedir. İddiaya göre enstrümanı eşliğinde şarkı söyledi mi vahşi hayvanlar, aslanlar ve kaplanlar susar, kuzuya dönerlermiş; balıklar ilahi lirin ritmiyle suda zıplayıp hoplarmış; taş kalpli oldukları bilinen kayalar duygulanıp gözyaşı dökmeye başlarmış. Kısacası Orpheus'un müziği sihirlidir ve nağmelerinin ahengini daha da artıran dokuz teliyle ona direnebilecek hiçbir şey yoktur. Sözgelimi İason liderliğindeki Argonautların Argos tarafından inşa edilen bir gemiyle (isimleri buradan gelir) Altın Post'un peşine düştükleri sefere katılan Orpheus, cezbedici şarkılarıyla bahtsız

gemicileri acımasız kayalıklara çekip gemilerinin batmasına sebep olan —kuş kadınlar— Sirenlerin elinden kurtarmıştır. Dünyada Sirenlerin çıkardığı uğursuz sesi bastırmayı başarabilecek tek varlık Orpheus'tur.

Ama onu cehenneme neyin götüreceğine dönelim.

Orpheus, muhteşem bir nymphe, hatta bazılarının iddiasına göre Apollon'un kızı Eurydike'ye delicesine tutulur. Güzelliğinin eşi benzeri yoktur, ama dahası gerçek bir aşk hikâyesidir bu, Orpheus onsuz yaşayamaz. Hayata anlam katan şey sadece onun varlığıdır. *Georgica* adlı şiirinde uzun uzadıya onların öyküsünü anlatan Vergilius'a göre, Eurydike bir gün hoş bir nehrin kıyısında gezinirken Aristaios diye birinin saldırısına uğrar. Ondan kaçmak için koşmaya başlar, Aristaios yakalayabilecek mi diye arada dönüp arkasına bakmaktadır, bu yüzden önündeki bir engerek yılanını fark etmeyip o narin ayağıyla yılanın üzerine basar. Neredeyse anında ölür. Acılı Orpheus'u avutmak kelimenin tam anlamıyla imkânsızdır. Gözyaşı dökmekten helak olur. Artık öyle bir raddeye gelir ki imkânsızı denemeye karar verir. Cehenneme gidip, canı cananı Eurydike'yle birlikte geri dönmelerine izin versinler diye Hades'le karısı Persephone'yi ikna etmek için elinden geleni yapacaktır.

Vergilius ve Ovidius'un, Orpheus'un yeraltı dünyasına yaptığı yolculuğa dair betimlemeleri sözü biraz uzatmaya değer. Bu macera günümüzde hâlâ ressamlara, müzisyenlere ve yazarlara ilham kaynağı olmaktadır. Önce yeraltının girişini bulması gerekmektedir, ama bu hiç de kolay değildir. Orpheus, dört cehennem nehrinden birinin derinlerden çıkıp yerden fışkırdığı kaynağa göre yolunu belirleyerek girişi bulmayı başarır. Bu dört nehirden de geçmeli ya da bu nehirler boyunca yol almalıdır. Önce Akheron vardır, Hades'te geçirecekleri günlere başlamak için bütün ölüler bu su akıntısını aşmak zorundadır. İşte orada onları tüyler ürpertici kayıkçı Kharon beklemektedir. Bu iğrenç ve pasaklı ihtiyar ölü ruhları bir kıyıdan diğerine geçirmek için bir akçe ister onlardan. Bu yüzden, sana daha önce söylediğim gibi, Eski Yunan'da insanlar ölülerin gözlerine ya da ağızlarına gümüş para koyarlardı ki ihti-

yar kayıkçının ücretini ödeyebilsinler, yoksa sıralarını beklerken iki kıyı arasında yüz sene başıboş dolaşmak zorunda kalırlardı... Bunun ardından Orpheus'un, buz kütleleri taşıyan dondurucu nehir Kokytos'u, sonra ateş ve lav karışımı devasa bir sel gibi akan ürkütücü Pyriphlegeton'u ve son olarak tanrıların üstüne yemin ettikleri su olan Styks'i katetmesi gerekir.

Ama bu dehşet verici manzara daha da tüyler ürpertici varlıklarla doludur. Öncelikle bütün o ölüler güruhu, yüzleri olmadığından tanınamayan acınası hayaletler varlıklarıyla ziyaretçilerin yakasını rahat bırakmaz. Daha da beteri, Orpheus cehennem zebanileriyle burun buruna gelir: Üç başlı korkunç köpek Kerberos, Kentaurlar, Yüzkollular, fısıltıları insanın kanını dondurmaya yeten menfur hydralar, karşılarına çıkan herkese işkence eden Harpyalar, Khimairalar ve Tepegözler... Kısacası cehenneme iniş insanın hayal edebileceği en vahşi korkuları katbekat aşar. Fakat kalbi Eurydike'ye duyduğu aşkla dolu olan Orpheus her şeye göğüs germeye hazırdır. Önünde hiçbir şey duramaz. Dahası, bu korkunç yolculuk sırasında liri de yanındadır ve her yerde olduğu gibi burada da müziği mucizeler yaratır. Şarkısının tatlığı azap içinde inim inim inleyen talihsiz ruhlara, mutluluk getirir demeyelim de —bu fazla kaçar—, en azından bir nebze soluk aldırır. Tantalos bir an acıkmayı ve susamayı keser, İksion'un tekeri dönmeyi bırakır, Sisyphos'un kayası tepeden yuvarlanmaya bir süre ara verir. Kerberos bile uslu bir küçük kaniş gibi uzanır. Hani neredeyse okşanmaya izin verecektir. Öfkeliler işlerine kısacık bir mola verir ve genelde bu cehennemî yeri canlı tutan hengâme yatışır. Mekânın efendileri Hades ile Persephone de bu nağmelerin cazibesine kapılır. Orpheus'u dikkatle, hatta belki ona kapılarını açan bir iyilikle dinlerler. Cesareti öyle etkileyici, Eurydike'ye beslediği aşk öyle sahici, öyle tartışma götürmezdir ki, normalde kalplerinin her türlü insani duyguya kapalı olmasıyla nam salmış bu iki ilahi varlığı büyüler.

Görünüşe göre ilk önce Persephone ikna olur. Orpheus Eurydike ile birlikte tekrar yaşama ve güneş ışığına dönecektir... ama bir şartla: Eurydike onu sessizce takip edecek ve ikisi de cehennem-

den tamamen çıkmadan Orpheus kesinlikle, ama kesinlikle arkasına dönüp eşine bakmayacaktır. Sevinçten deliye dönen Orpheus bu şartı hemen kabul eder. Anlaşmaya varıldığı üzere, birkaç adım arkasından uysal uysal onu takip eden Eurydike'yi yukarı doğru götürür. Fakat nedeni tam bilinmemekle beraber Orpheus telafisi olmayan bir hata yapar: Eurydike'ye bakmak için arkasını dönmekten kendini alamaz. Vergilius'a kalırsa bir tür deliliğe tutulmuştur, aşktan öyle gözü dönmüştür ki bir saniye daha bekleyemez; Ovidius ise onu tanrıların verdiği sözden şüpheye düşüren iç kemirici bir endişeye kapıldığı fikrine meyleder. Sebep ne olursa olsun, bu kez tanrılar esneklik göstermez. Eurydike ilelebet ölüler diyarında kalacaktır. Artık elden bir şey gelmez, tartışılacak bir şey kalmamıştır, bahtsız kadın ikinci kez ölür, nihai olarak ve geri dönüşsüzce.

Tahmin edeceğin gibi, Orpheus bir kez daha tarifsiz acılara gark olur. Umutsuzluktan perişan yurduna döner ve evine kapanır. Başka kadınları görmeyi reddeder. Neylesin? Onun kalbi tek bir kişinin aşkıyla çarpmaktadır, o da Eurydike'nin aşkıdır. Artık asla önceki gibi sevemeyecektir. Ama Latin ozanlarımızın anlattığına bakılacak olursa, Orpheus bu yüzden şehrindeki bütün kadınları incitir. Hiçbiri bu kadar tatlı, şarkısı bu kadar baştan çıkarıcı bir adamın neden onları yüzüstü bıraktığını anlayamaz. Üstüne üstlük, başkalarının anlattıklarına inanılırsa, Orpheus cinsilatiften yüz çevirmekle kalmaz, bundan böyle sadece erkeklere ilgi duymaya başlar. Hatta konutuna bölgedeki kocaları çekip, oğlanlara duyduğu yeni tutkusunu onlarla paylaşır. İşte bu fazladır, kadınların dayanabileceğinden çok daha fazla. Mitin bu versiyonuna göre, Orpheus kıskanç kadınlar tarafından kelimenin tam anlamıyla paramparça edilir: Taşla, sopayla, köylülerin tarlalarına bıraktığı kimi tarım aletleriyle silahlanıp Orpheus'un üstüne atılırlar, canlı canlı derisini yüzerler, sonra da uzuvlarını, bedeninin farklı parçalarını ve kesik başını, bunları denize kadar taşıyacak en yakındaki nehre atarlar. Böylece Orpheus'un başı ve liri, suyun aktığı hattı izleyerek, Lesbos Adası'na ulaşır, buranın sakinleri ona bir mezar yapar. Bazı mitograflara göre, Orpheus'un liri (muhtemelen Zeus tarafından?) yıldız kümesine dönüştürülür,

ruhu da, cennetin Yunanlardaki emsali olan, veya daha doğru bir deyişle, bir nevi altın çağa dönüş olarak görülebilecek Elysion Çayırlarına[87] taşınır.

Bu ayrıntı önemsiz değil, zira Orpheus mitinin neden ve nasıl, tam da "Orpheusçuluk" diye adlandırılan —hadi dine demeyelim de— bir külte yol açtığını anlamamızı sağlar. Orpheusçu teoloji, Orpheus'un seyahati sırasında keşfettiği ve yeryüzündeki acıklı kaderine rağmen sonunda tanrıların kutlu diyarında esenliğe kavuşmasını sağlayan sırlardan ilham aldığını iddia eder... Birazdan göreceğin gibi, bu, Orpheus hikâyesi ile Demeter ve "Eleusis gizemleri" —ki Demeter, tapınağını ve kültünü Eleusis kentinde kurmuştur— konusunda sana az sonra anlatacağım hikâyeyi birbirine bağlayan bir özelliktir.

Ama öncesinde, Orpheus'un ölüme karşı verdiği kavganın tam anlamını biraz daha sorgulamalıyız. Her şeyden önce, Persephone'nin Orpheus'a ardına bakmaması konusunda verdiği bu tuhaf talimatı nasıl anlamalıyız? Daha da garibi, onca zorlu sınamanın ardından tam amacına ulaşacağı sırada Orpheus nasıl olur da arkasına dönmek gibi bir aptallık yapar? Tuhaf biçimde, sözkonusu mite hasredilmiş bu metinlerden hiçbiri akla yatkın en küçük bir açıklama bile sunmaz. Vergilius, bütün meseleyi sabırsız, kör aşkın üstüne yıkar, ama bunun Orpheus'un hatasını açıkladığı kabul edilse dahi, hipotezi, tanrıların öne sürdüğü şartın ne manaya geldiğini aydınlatmaz: Gerçekten de, arkaya bakmak neden iki âşık için ölümcül olsun ki?

Bu soruya türlü çeşit cevap verilmiştir, ama bunları burada tekrar etmek hem uzun sürer hem de bıktırıcı olur. Üstelik, doğrusunu söylemek gerekirse, bunların hiçbiri ikna edici de değildir. Bu mite çoğunlukla Hıristiyan bakış açısı aşılanmıştır. Bu açıklamaya göre, Orpheus'un arkasına dönmesinin sebebi ilahi kelamdan şüpheye düşmesidir ve her kim ki inancını kaybeder, o kaybedenlerden olur, zira insanı sadece iman kurtarır... Bence neticede, mi-

87 Paris'teki Champs-Élysées (Şanzelize) Caddesi adını, Yunan mitolojisinde kahramanlık yapanların ve erdemli bir yaşam sürenlerin sonraki hayatlarını geçirdikleri cennet benzeri Elysion Çayırlarından almıştır (İng. *Elysian Fields*) –ç.n.

tin asıl eksenine yoğunlaşmak gerek: Orpheus'un girişimine yön veren büyük umuda rağmen, ölümlüler tarafından aşılamaz olan ölüm ile sevgi arasındaki çelişkiye. Eğer Orpheus *arkasına dönünce* Eurydike'yi bir kez daha kaybediyorsa, eğer Eurydike'nin mutlaka onun önünde değil, arkasında durması gerekiyorsa ve besbelli ki tanrılar asla yerine getirilmeyeceğini bal gibi bildikleri bir şart öne sürdülerse (aksi takdirde bu sınama neden?), en basitçe bunun açıklaması şudur: Orpheus arkasına bakınca, geride olanın geride kaldığını, geçmişin geçmiş olduğunu, ilerleyen zamanın geri döndürülemeyeceğini ve bir ölümlünün, tıpkı Odysseus'un Kalypso karşısında yaptığı gibi, kendi payına düşen koşulu kabul etmek zorunda olduğunu anlar. Bu koşul, Sisyphos'un kayası gibi, hayatının bir başlangıç noktası ile bir varış noktası arasında cereyan ettiğini ve kimsenin bunun virgülünü bile değiştiremeyeceğini anlayan bir insanın durumudur.

Doğumumuz ve ölümümüz bize ait değildir ve biz ölümlüler için, zaman kesinlikle geri döndürülemezdir. Buna çare olmaması hepimize düşen ortak hissedir, bu makûs kaderi düzeltmenin bir yolu yoktur. En iyi durumda, bu bahtsızlık, hayatımıza tekrar kaldığımız yerden devam etmemize izin verecek kadar durulur, hafifler, yumuşar, ama ardımızda kalmış, gerideki bir noktadan tekrar yola çıkıp seyrini değiştirmek mümkün değildir. Çoğu kez olduğu gibi, problemin ortaya koyuluşu bakımından Hıristiyanlıkla taşıdığı yakınlığa rağmen —aşk, ne pahasına olursa olsun ölümden daha güçlü olduğunu ispat etmek ister—, Yunan tavrı tam tersi yolu tutar: Ölüm daima sevgiye üstün gelir ve bir ihtimal iyi bir yaşama ulaşmamızı sağlayacak tek bilgeliğe kavuşmak istiyorsak bunu daha en baştan bilmemiz yararımıza olur. Kozmik düzenin en sağlam sütunlarından birini teşkil eden bu başlangıç verisinde hiçbir şey değiştirilemez, çünkü ölümlüler ve ölümsüzler, insanlar ve tanrılar arasındaki fark bu düzen etrafında kurulmuştur. Kendilerini Orpheusçu gören rahiplerin havarilerine açımlayacaklarını iddia ettikleri gizemlere gelince, korkarım, benzer durumlarda hep olduğu gibi, bunlar daima başlangıçta neyseler öyle kalırlar, yani gizem olarak.

Bu da beni doğrudan Eleusis gizemlerine, yani hasat ve mevsimler tanrıçası Demeter mitine götürüyor. Böylece ölümsüz olmanın nasıl her şeyi değiştirdiğini göreceksin: Ölümlü bahtsız insanlar için olduğunun aksine, bahtiyar tanrılar için Hades Krallığı'nı terk etmek her daim mümkündür, hatta Hades sizi illa da yanında tutmaya karar vermiş olsa bile...

Demeter ya da ölümsüz olunca cehennemden dönmenin nasıl mümkün hale geldiği üzerine

Bizi yine cehennemin karanlık dehlizlerine götürse de, Demeter ile kızı Persephone'nin hikâyesi Orpheus'un başına gelenlerden bambaşkadır.[88] Nitekim burada hikâyenin kahramanları, umutsuzca ölümün pençesinden kurtulmaya uğraşan basit ölümlüler değil, ölümsüz tanrılardır. Başka bir deyişle, onların cehennemle ilişkisi ölümlülerle aynı değildir. Buna rağmen mit, farklı bir tarzda da olsa, Hades Krallığı ile dünya düzeni arasında bir bağ kurar yine de. Özellikle bu mit sayesinde Yunanlar kozmosun düzenlenişinde temel bir unsuru, yani mevsimlerin doğuşunu izah edeceklerdir. Her şeyin öldüğü sonbaharın ve kışın bitmesi, ardından her şeyin tekrar uyanıp, yeniden canlandığı ilkbahar ve yazın gelişi. Bu nöbetleşme, az sonra göreceğin gibi, doğrudan doğruya, sana şimdi hikâyesini anlatacağım Demeter'in kızının cehenneme inişiyle bağlantılıdır.

Demeter'in kendisi Kronos ile Rheia'nın kızıdır, dolayısıyla Zeus'un ve aynı zamanda Hades'in kız kardeşidir. Mevsimlerin ve hasatların tanrıçası olarak buğdayların boy atmasını sağlayan odur. Bu yüzden Romalılar ona Ceres adını verirler, insanların ekmek ve daha birçok besini imal ederken kullandıkları "cereal" (tahıl, mısır gevreği) sözcüğü ondan gelir. Dahası, insanlara toprağı ekmeyi, tarımı öğreten de odur. Çok kuvvetli bir tanrıçadır, çünkü

88 Bu hikâye bize esas itibarıyla *Homeros İlahileri*'nde (*Homerik Hymnoslar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, çev. Ayşen Eti Sina –ç.n.) anlatılır. Bu şiir derlemesi uzun süre Homeros'a atfedilmekle beraber, sana daha önce işaret ettiğim gibi, şiirin gerçek yazarlarını bilmiyoruz. Her halükârda, burada asıl itibarıyla bu metni takip edeceğim, zira en eski metinlerden biri olmakla kalmaz, en zengin ve en ilginç olanıdır da.

hayat verir, en azından bitkilere, sebzelere, meyvelere, çiçeklere ve ağaçlara, ve aynı zamanda dilerse verdiği hayatı geri alabilir. O zaman topraktan hiçbir şey bitmez, tarlalar ve bahçeler boş kalır. Tanrıların aksine, insanların ölümlü varoluşu besine bağlı olduğundan Demeter ta en başından beri ölümle özellikle kuvvetli bir ilişkiye sahiptir.

Gelgelelim, Demeter'in, kardeşi Zeus'tan bir kızı olmuş, ona Persephone ismini vermiştir. Kızına bazen, Yunanca "genç kız" anlamına gelen Kore dendiği de olur, Romalılar ise onu başka bir adla çağırır: Proserpina. O dönemde, en azından tanrılar arasında, erkek ve kız kardeşlerin birlikte çocuk yapması yaygındı, kaldı ki, başlangıçta, başka bir ihtimal de yoktu. Titanlar gibi, Olymposlular da birbirleriyle birleşmek mecburiyetindeydi, çünkü henüz çift oluşturacakları başka kimse yoktu. Böylece Demeter'in ilahi bir kızı oldu, onu ne kadar sevdiğini hayal bile edemezsin. Çocuğu için deli divane oluyordu. Anlatılanlara göre, küçük Persephone'nin de hayranlık verici olduğunu söylemek lazım. Bütün tanrıçalar gibi, elbette kusursuz bir güzelliğe sahiptir, ama dahası serpilmekte olan bir genç kızla bağlantılandırılan ne varsa hepsinin cisimleşmiş halidir: Tazelik, masumiyet, yumuşaklık, arzu uyandıran tatlılık. Annesi hasatlara göz kulak olmak ve buğday tanelerini kollamak için dünyayı dolaşırken Persephone sevimli nymphelerle bir çayırda mutlu mesut oynar. Güzel bir buket yapmak için çiçek toplar. Ama Zeus'un aklında, kardeşi Demeter'e tek kelimesinden bahsetmemeye özen gösterdiği başka planları vardır onun için. Kızı Persephone'nin ölümsüzlerin en zengini, cehennemin efendisi Hades'in karısı olmasını istemektedir. Kimi zaman, "zengin" anlamına gelen "Plouton" adıyla çağrıldığı olur, bu da Romalılarda "Pluton"a dönüşmüştür. Ölüm üzerinde hüküm sürer, yani insanlık yaşayanlardan çok ölülerden oluştuğuna göre, görüp görülebilecek en büyük kalabalık üzerinde. Bir kralın zenginliği tebaalarının sayısı ile ölçülüyorsa, o zaman hiç şüphe yok ki cehennemlerin efendisi evrenin en varlıklı egemenidir.

Zeus amacına ulaşabilmek için büyükannesi Gaia'dan sihirli, benzersiz, hayranlık verici bir çiçek bitirmesini rica eder. Tek sa-

pından yüz büyüleyici baş çıksın ve yaydığı koku öyle hoş olsun ki bütün gökyüzü gülümsesin. Onu görenler, ister ölümlü ister ölümsüz, hemen cazibesine kapılsın. Pek tabii Persephone buketlerin en güzelini yapabilmek için derhal bu mucizevi çiçeğin peşine düşer. Ama tam onu koparmaya hazırlandığı sırada yer açılır (bu da Gaia'nın işin içinde olduğunun en güzel ispatıdır) ve ölülerin efendisi, ölümsüz dört atın çektiği, altın —çok zengin olduğunu unutma!— bir arabayla, açılan bu delikten çıkar. Persephone'yi güçlü kollarıyla kavrar ve genç kızı kaçırır. Kız keskin bir çığlık koparır, iç paralayıcı haykırışı bütün kozmosta çınlar, öyle hisli bir sitemdir ki bu, gücünü Persephone'nin annesini bir daha göremeyeceği fikriyle içine düştüğü umutsuzluktan alır. Çünkü o da annesine kelimenin tam anlamıyla tapmaktadır. Dünyada bu acı feryadı işitebilecek üç kişi vardır: Birincisi, sıfatları hayli gizemli olsa da acı çekenlere karşı çoğunlukla iyiliksever davranan Hekate; ikincisi, her şeyi gören ve hiçbir şeyin elinden kurtulamadığı güneş tanrı Helios ve elbette, kızının yürek paralayıcı sesini duyunca dehşetli bir korkuya kapılan Demeter'in kendisi.

Demeter canından çok sevdiği evladının peşinde, dokuz gün dokuz gece boyunca yeryüzü etrafında fır döner, dünyayı doğudan batıya, güneşin doğuşundan batışına kadar bir uçtan diğerine kateder. Geceleyin ortalığı aydınlatmak için elinde kocaman meşaleler taşır. Dokuz gün dokuz gece boyunca ne bir lokma yer ne bir damla su içer, ne yıkanır ne üstünü değiştirir. Gamdan kederden serseme dönmüştür. Ne ölümlüler ne de ölümsüzler arasından tek bir kişi ona hakikati söylemek ister, kimse yardımına koşmaz. İyiliksever Hekate hariç. Hekate onu her şeyi gören güneşe, Helios'a götürür. Helios acıyarak ona doğruyu söylemeye karar verir. Persephone basbayağı amcası, karanlıkların prensi Hades tarafından kaçırılmıştır. Tabii Demeter anında anlar bu işin kardeşi Zeus'un rızası, hatta işbirliği olmadan gerçekleşemeyeceğini. Misilleme olsun diye derhal Olympos'u terk eder. Tanrılar meclisinde daha fazla oturmayı reddeder ve insanların yaşadığı yeryüzüne iner. Tanrıçalığından gelen güzelliğini gönüllü olarak bırakıp, peri masallarında olduğu gibi, çirkin, yoksul ve yaşlı bir kadın görünümü-

ne bürünür. Sonra Eleusis şehrine gider, orada bir çeşme başında, o kentin kralı olan Keleos'un su doldurmaya gelmiş dört kızıyla karşılaşır. Sohbet etmeye başlarlar, kimliğini onlardan gizlemeye devam eden Demeter, örneğin çocuk bakıcılığı gibi bir iş aradığını söyler. Tam yerine gelmiştir, tesadüfe bakın ki dört genç kızın küçücük bir oğlan kardeşi vardır. Hemen koşup anneleri Metaneira'ya bu yaşlı kadıncağızı dadı olarak isteyip istemediğini sorarlar. Mesele hızla karara bağlanır ve Demeter bir anda kendini Kral Keleos'un sarayında bulur. Orada Kraliçe Metaneira ve ona refakat eden bir hanımefendi olan İambe ile tanışır. İambe, Demeter'in yüzünden düşenin bin parça olduğunu görünce onu eğlendirmeye çalışır. Ona fıkralar, komik hikâyeler anlatır. Şakalarıyla en sonunda Demeter'i birazcık olsun neşelendirmeyi, gülümsetmeyi, hatta güldürmeyi başarır ki bu uzun süredir başına gelmemiştir. Yaşam sevincine azıcık kavuşur yeniden, en azından artık bakmakla yükümlü olduğu küçük oğlanla ilgilenebilecek kadar.

Burada hiç de önemsiz olmayan bir olay yer alıyor, zira o da bu miti baştan sona kateden ölüm temasıyla bağlantılı. Yeniden annelik rolüne giren Demeter ona emanet ettikleri bu küçük adamı ölümsüz kılmaya, yani bir tanrının bir insana verebileceği en güzel hediyeyi ona sunmaya karar verir. Onu sonluluktan kurtulmayı sağlayan balımsı tanrısal yiyecek ambrosia ile ovalar, öyle ki ufaklık hiçbir şey yemediği halde ailesinin şaşkın bakışları arasında son hızla büyüyüp güzelleşir. Ölümsüzler insanların beslendiği ekmek ve ete ellerine bile sürmez, ambrosia ve nektarla yetinirler, o yüzden çocuk neredeyse şimdiden bir tanrı haline gelmiştir. Her gece Demeter onu, şöminede itinayla yaktığı ilahi ateşe daldırır. Bu alevler de ölümlüleri tanrılara benzer kılmaya katkıda bulunur. Ama endişelenen anne Metaneira Demeter'i gözetlemek için kapının arkasına saklanır ve oğluyla gece boyunca ne dümenler çevirdiğini keşfeder. Tanrıçanın çocuğu ateşe daldırdığını görünce çığlığı basar. Yaptığına pişman olacaktır! Demeter çocuğu yere düşürür ve oğlan tekrar ölümlü olur. Sembolik olarak bu, onun annelik rolünden yine düştüğü anlamına gelir. İkinci anneliği de âdeta suya düşmüştür. Bu nedenle tekrar tanrısal görünümüne bü-

rünür. Demeter tanrıçalara yaraşır tüm parlaklığına ve güzelliğine tekrar kavuşmuştur. Metaneira'ya ve kızlarına gerçek kimliğini açıklar. Metaneira'nın ne kadar büyük bir hata yaptığını anlatır hepsine. Bu düşüncesiz müdahalesi olmasaydı, küçük oğlan ölümsüz tanrıların yanında yer alacaktır. Oysa artık çok geçtir, onun için de kızlar için de yazık olmuştur. Sonra onlara, Eleusis halkı tarafından kendi adına layık bir mabet yapılması emrini verir, böylece insanlar ona tapabilecek, o da uygun bulursa onlara (ölüm ve yaşam hakkında) elinde tuttuğu gizemleri açıklayabilecektir. İşte "Eleusis gizemleri" diye adlandırılan şey etrafında oluşan ünlü kült buradan doğacaktır: Demeter'in hatırasına bağlanan, bu yeni dinin müritleri, yaşam ve ölüm hakkındaki sırlara vâkıf olup, esenliklerine kavuşmayı ve neden olmasın, ölümsüzlüğe ulaşmayı umut ederler. Gördüğün gibi, bu bakımdan Demeter miti, Orpheus mitine bağlanır, zira o da Orpheusçuluk diye bir külte yol açarak, cehennemleri geçenlerin öğrettikleri sayesinde ebedî yaşamın sırlarına vâkıf olunacağı umudunu aşılar...

Ama biz Demeter'e dönelim tekrar. İkinci kez çocuğundan yoksun kalan tanrıça, hadi kötücülleşir demeyelim ama katılaşır. Ona göre artık bu işin şakası kalmamış, kızını geri almanın zamanı gelmiştir. Bunun için ne yapılması gerekiyorsa yapacaktır. Ve o da —en azından tamamen ve sadece onun gücü altındaki bitkisel dünyada hüküm süren— yaşam ve ölümün sırlarına sahip olduğundan, Zeus adaleti sağlamadıkça yeryüzünde ne bir bitki bitmesine ne bir çiçek açmasına izin verir. Yeryüzünde her şey çürüyüp solar, çok geçmeden, en ilahi katmanları da dâhil olmak üzere bütün evren tehdit altında kalır.

6. yüzyıldan beri bize bu miti nakleden *Homeros İlahileri*'nde olay bak nasıl betimleniyor:

> *"Besleyen toprak üzerinde yaşayan insanlara Demeter'in sunduğu, hiç olmadığı kadar korkunç bir yıldı, gerçekten acımasız bir yıl olmuştu. Toprak tohumun boy atmasına izin vermiyordu, zira tacını giymiş Demeter onu toprağın içinde saklı tutuyordu. Sabana sürülmüş öküzler toprağı işlemek için boş yere*

pek çok kere yüklendiler; toprağa düşen arpalar pek çok defa kuruyup gittiler. Şüphe yok ki Demeter bütün insan ırkını hüzünlü bir kıtlığın pençesinde ölüme mahkûm edecek ve Olympos'ta yaşayanları onların armağanlarının ve kurbanlarının muhteşem onurundan mahrum bırakacaktı, eğer Zeus bunu aklına getirip, ruhunda düşünmeseydi..."

Nitekim, kozmik düzen gerçekten tehlikeye düştüğünde hep olduğu gibi, dünyayı paylaştırıp organize ettiği sırada verdiği ilk hüküm misali, hakkaniyetli, yani adil ve istikrarlı bir çözüm önermek üzere müdahale etmek Zeus'a düşer. Bu arada insan türünün varoluşunun bu şiirde nasıl gerekçelendirildiğine dikkat et. İnsanlığın olası bir yok oluşu bu şiirde kendi başına bir felaket olarak görülmekten ziyade tanrılar için bir hüsran olarak sunulur. Başka bir deyişle, insanlık her şeyden önce onlar için vardır, tanrıları eğlendirmek ve onurlandırmak için. İnsanlığın kozmik düzenin içine soktuğu yaşam ve tarih olmadı mı bu düzen ebediyen donar, sonsuza kadar hareketsiz kalır, dolayısıyla da tanrılar sıkıntıdan çatlar. Ne olursa olsun, Zeus, felakete bir son vermeye ikna etmeleri için tanrıları bir bir Demeter'in huzuruna gönderir. Ama hiçbiri başarılı olamaz. Demeter Nuh der peygamber demez. Kızı ona verilmediği sürece topraktan hiçbir şey bitmeyecek ve gerekirse yaşam yeryüzünden tamamen silininceye kadar bu devam edecektir. Haliyle bu sözler diğer tanrıları dehşete düşürür. Bir kez daha, onları eğlendirip oyalayacak, onurlandırıp, kurbanlara boğacak insanlar olmadı mı, ölümsüzler ölesiye sıkılırlar.... Yaşam olmadı mı, yani insanların doğumunu ve ölümünü simgeleyen tarih ve zaman olmadı mı, insan kuşakları birbirini takip etmedi mi, kozmos bütün ilginçliğini yitirir. Bu yüzden Zeus, tıpkı Kalypso'nun Odysseus'u serbest bırakması için yaptığı gibi, son silahı Hermes'i gönderir. Herkes Hermes'e itaat etmek mecburiyetindedir, zira herkes onun Zeus'un kişisel ulağı olduğunu ve onun adına konuştuğunu bilir. Hermes Hades'e Persephone'nin gün ışığına ve annesine kavuşmasına izin vermesini buyurur. Yeri gelmişken belirtelim ki güç kullanmak zorunda kaldığı kaçırma bölümü dışında, Hades geri

kalan zamanda Persephone'ye gayet nazik davranır. Ona hoş görünmek ve gönlünü yapmak için elinden geleni yapar.

Hades Zeus'un emrini yerine getirmek zorundadır. Bundan yan çizmek için herhangi bir yola başvurmak, hele ki kaba güce başvurmak faydasızdır, buna karşılık, küçük bir hilenin kimseye zararı dokunmaz: Hades gizlice, hiç umursamıyormuş havaları takınarak, tam Persephone Hermes'le yola çıkmak üzereyken ona bir nar çekirdeği sunmanın bir yolunu bulur, o da neredeyse hiç düşünmeden bu lezzetli meyvenin tadına bakar. Bu uğursuz ufacık çekirdeğin onu kati surette Hades'e bağlayacağından habersizdir. Çünkü Persephone'nin yeraltından, cehennemden gelen bir şey yuttuğu ve ne kadar mütevazı olursa olsun bu yiyecekle bundan böyle ilelebet bu diyara bağlandığı anlamına gelmektedir bu.

Hal buyken Zeus hakkaniyetli bir çözüm bulmak zorundadır. Öyle ki bu çözüm hem kızını Hades'e verme kararına halel getirmemeli hem de annesinin aydınlık dünyada kızıyla birlikte olma hakkını gözetmelidir. Adil düzeni yeniden tesis etmek için deyim yerindeyse hem biraz yardan hem biraz serden geçmelidir. Bakalım *Homeros İlahileri* bunu nasıl anlatıyor:

> *"Gök gürültüsünü andıran sesi boğuk boğuk gürleyen Zeus haberci olarak güzel saçlı Rheia'yı, kara örtüsü içindeki Demeter'i tanrılar soyuna getirsin diye gönderir. Ayrıca ona ölümsüzlerin imtiyazları arasından istediğini seçme hakkı tanımayı vaat eder. Kızın yıl döngüsünün üçte birini sisli karanlıklarda, diğer ikisini annesinin ve diğer ölümsüzlerin yanında geçirmesini murat eder. Böyle buyurur Zeus ve Demeter de onun mesajına itaatsizlik etmez."*

Zaten tanrıların kralına itaat etmemek kabil değildir. Ama bilhassa, ortaya koyduğu çözüm adalet açısından çok derin bir anlama sahiptir. Gördüğün gibi, tam manasıyla temel olan iki "kozmik" temayı birbirine bağlar: Bir yanda yaşam ve ölüm teması, öte yanda dünyayı mevsimlere bölme teması. Persephone Hades'le birlikte, ölüler arasındayken, yılın üçte birinde yeryüzünde hiçbir

şey bitmez: Ne çiçek ne yaprak ne meyve ne de sebze yetişir. Kış zamanıdır, buz kesmiş soğuk insanları bitkiler gibi dört yandan kuşatır. Persephone gölgeler krallığında tutsakken yeraltında olanlar misali, bitki dünyasında da ölüm hüküm sürer. Annesine kavuşmak için gün ışığına geri döndüğünde, ilkbahar zamanıdır, sonra yaz gelir ve güzel sonbahar mevsimine değin sürer... O zaman her şey tekrar çiçeklenir, boy verir ve yukarıda yaşam yeniden ipleri eline alır.

Dünyanın, bütün kozmik düzenin pay edilmesi böylece güvence altına alınır: Ölüm ve yaşam, yukarıda ve aşağıda, yeryüzünde ve yeraltında meydana gelen olaylara karşılık gelen bir ritim uyarınca nöbetleşe yer değiştirir. Ölüm olmadan yaşam da yoktur, aynı şekilde yaşam olmadan ölüm de yoktur. Başka bir deyişle, nasıl ki sabit kozmos, ölümlü insanları cisimleştiren kuşakların art arda gelişine ihtiyaç duyuyorsa —aksi takdirde, yaşamın ve hareketin bulunmadığı bu donmuş sabitlik tıpkı ölüme benzer—, aynı şekilde, mevsimler yerlerini birbirine bırakmazsa, kış ve ilkbahar nöbetleşmezse, ölüm ve yeniden doğuş birbirini takip etmezse mükemmel kozmos diye bir şey de olamaz. Apollon ile Dionysos arasındaki ilişki için de aynı durum geçerlidir: Biri olmadan diğeri de olmaz. *Canlı ve zengin bir evren yaratmak için, hem sabitlik hem yaşam, hem sakinlik hem şenlik, hem akıl hem delilik gerekir. Ölümlü ve Ölümsüz bütün kişiliklerin dünyasının tarihin hareketine katılabilmesi için insanlar gerekir; doğanın dünyasının da bir yaşama ve çeşitliliğe kavuşması için mevsimler gerekir. Bu mitin derin anlamı işte budur.* Gördüğün gibi, Demeter miti, sana şimdiye kadar anlattığım mitler gibi, tam anlamıyla *hybris* hikâyelerinden biri değildir. Fakat, ben yine de onu önceki mitlerle bağlantılandırıyorum, çünkü o da aynı şekilde, tanrılar arasında bir adaletsizlik ortaya çıkmasıyla (ki Hades haksızlık yapmıştır) kozmik düzenin bozulması arasında sıkı bir ilişki kurar. Zeus da bu düzensizliğe bir son vermek için yine müdahale etmek zorunda kalır, böylece kozmik bir yargıyla yeni bir dünya düzeni tesis eder. Persephone'nin bulunmadığı mevsim boyunca, yerden hiçbir şey bitmez, o tekrar ortaya çıktığında, her şey yeniden doğar. Tanrıların bile yok olup gitmemek için ihtiyaç duydukları ölümlülerin dünyasında yaşam işte böyle akıp gider...

5. BÖLÜM

Dike ve kozmos
Kahramanların ilk görevi: Kaosun geri dönmesi tehlikesine karşı kozmosun düzenini sağlamak

Kahramanlığın, yani üstesinden gelenlere ebedî şan kazandıran büyük işler peşinde koşmanın, Yunanların zihinsel dünyasında ne kadar merkezî bir yer kapladığını sana daha önce söylemiştim. Sözkonusu olan, tam da şanlı eylemler vasıtasıyla, insani dünyanın niteliği olan ölümlülüğe karşı bir tür ölümsüzlük kazanmaktır. Ve Kahramanın bekasını ancak onun hakkında yazılanlar güvenceye alır. Eğer mitoloji yazarlarının ve tarihçilerin yazılı olarak kaydettiği bir mitin, bir efsanenin konusu haline gelmeyi başarırsa, o zaman, ölümün er ya da geç tüm hafızalardan sildiği diğer insanlardan farklı olarak, onu çok uzun süre, hatta belki de ebediyen hatırlarız. Öyleyse kahraman tekil bir varlıktır; ölüm sıradan insanların tekilliğini silip, onları tamamen anonimleştirse de, o tekilliğini korur. Hades'in krallığına musallat olan gölgeler isimsiz ve çehresizdir. Bütün bireyselliklerini kaybetmişlerdir. Sadece başkalarının hafızasında da olsa, ebediyen bir kişi olarak kalabilmek için, bunu hak etmek gerekir. Şan kolay kazanılmaz. Ona ulaşmak için, Yunanların tanıdığı en büyük savaşçı olan Akhilleus gibi savaş meydanına çıkmak gerekir. Poseidon'un yoluna koyduğu sayısız engeli aşmayı başaran Odysseus gibi cesaret, kurnazlık ve zekâ göstermek gerekir. Ama daha da büyüğü, kaosun eski güçlerinin her an yeniden ortaya çıkma ihtimalinin yarattığı tehdide karşı

kozmik düzeni savunmak amacıyla, ilahi bir görev uğruna, adalet, yani Yunancasıyla "dike" namına çarpışan kahramanın eriştiği şandır. İşte şimdi sana bu tür bir kahramanlıktan söz edeceğim ve mitolojinin en büyük kahramanlarının, Herakles'in, Theseus'un, Perseus'un ve İason'un mitlerini anlatacağım. Göreceğin üzere, onların kozmik maceraları gerçekten de konumuzdan biraz sapıp yolumuzu uzatmaya değer.

I. Herakles: Yarı tanrı nasıl Zeus'un verdiği görevi yerine getirip, dünyanın ahengini bozan canavarları bertaraf etti

Romalılarda Herkül haline gelecek Herakles'in efsanesi Yunan mitolojisinin en eski efsanelerinden biridir. Homeros ve Hesiodos bize ondan bahsetmişlerdir zaten, bu da sözkonusu hikâyenin M.Ö. 8 ve 7. yüzyıllarda okurları tarafından gayet iyi bilindiğini ispatlar. Herakles ayrıca, efsanevi kuvveti, kırılmaz cesareti, masalsı yiğitlikleri, adalet yani *dike* anlayışıyla, açık ara en ünlü Yunan kahramanıdır. Hakkında yüz binlerce sayfa yazılmıştır. Ona hasredilmiş tabloların, heykellerin, şiirlerin, kitapların, filmlerin haddi hesabı yoktur. Antikçağdan beri, bütün mitoloji yazarları, ozanlar, tragedya yazarları, hatta filozoflar, her biri kendi meşrebine göre, hayatının dönemlerinden bahsetmiştir... O derece ki hikâyesinin duraklarını oluşturan olayların istisnasız hepsi, etkileyici çeşitlilikteki uyarlamalara konu olmuştur. Ta adının kökenine kadar, kahramanımızın tek bir yiğitliği, hayatının tek bir anı yoktur ki birçok anlatıya konu olmasın, Herakles sözkonusu olduğunda Yunanın hayal gücü neredeyse sınır tanımaz.

İşte bu nedenle, sanki herkes tarafından kabul edilen tek bir hikâye varmış gibi, onun hayatını sakin sakin ve çizgisel bir seyir izlermiş gibi anlatan kitaplara ve filmlere inanmamalıyız. Yoksa aldanırız. Mitin birçok versiyonunun, ancak aşağı yukarı hemfikir olduğu üç ana olay vardır sadece. Bu üç olay, doğumu, ünlü "on iki işi" ve ölümü ile bunun ardından gelen "ilahlaştırılmasıdır", yani kelimenin Yunancası olan "apotheosis"in kökenine baka-

cak olursak, ölümlü insan statüsünden ölümsüz tanrı statüsüne geçmesidir. İşte bu üç uğrağı elimden geldiğince tutarlı biçimde anlatacağım sana, ama hikâyeler arasındaki farklılıkları da saklamayacağım ve yeri geldiğinde kaynak olarak kullandığım metinleri söyleyeceğim ki sen de günü geldiğinde onları bulabilesin. En derin, en zengin anlatıları, başka deyişle Yunan dünyasında ortak bir kültüre yol açmış gibi görünenleri takip etmeye çalışacağım. Çünkü Herakles efsanesinin, felsefeye, özellikle de ona rasyonel bir biçim vererek büyük ölçüde benimseyen Stoacılığa pek çok bakımdan nasıl da bir bilgelik modeli sağlayabildiğini anlamak için önemli bu.

Herakles'in doğumu ve adının kökeni

Çok eski bir şiirdir bu —muhtemelen M.Ö. 6. yüzyılda yazılmıştır—, uzun süre, Herakles'in doğumuna dair masalsı miti bize ayrıntılarıyla anlatan ilk kişi olan Hesiodos'a atfedilmiştir (hatalı bir şekilde, ama şimdi bunun bir önemi yok). Şiirin adı "Kalkan"-dır, çünkü büyük bölümü kahramanın bu savaş aletini tasvir etmeye ayrılmıştır. İlk dizelerden itibaren, Zeus'un hangi hilelerle —itiraf etmek gerekirse biraz çapraşıktır bunlar—, Amphitryon diye biriyle evli bir ölümlü olan büyüleyici Alkmene'yi baştan çıkarıp Herakles'in babası olduğunu öğreniriz. Böylece çocuk Yunanların bu ifadeye verdiği anlamda bir "yarı tanrı" olacaktır: Baba tarafından ölümsüz ve anne tarafından insan bir oğul. Her şeyin ötesinde, şiir bize Zeus'un niyetleri konusunda önemli bir sır verir: Nasılsa bu defa Zeus için sözkonusu olan (sadece) genç bir kızla sevişerek gönlünü eğlendirmek değildir, ama Hesiodos'un belirttiği gibi:

> "tanrıların ve insanların babası başka bir desen dokuyordu:
> İnsanlar için olduğu kadar tanrılar için de, tehlikeye karşı bir
> koruyucu yaratmak istiyordu."

"Tehlikeye karşı bir koruyucu": İşte kahramanımızın asıl rolü budur. Fakat tam olarak hangi tehlike sözkonusudur? Ve Zeus neden, kovboy filmlerindeki şerif gibi, yanına bir "yardımcı" is-

tesin? Esasında, Herakles'le birlikte Zeus bir vekil yaratmak ister, yeryüzünde tanrıların kralının "yerini tutabilecek" ve sadece gökyüzünde değil, aşağı dünyada da durmadan baş gösteren kaosun güçlerine —Titanların uzak vârislerine— karşı yürüttüğü savaşta ona yardımcı olacak birini. Herakles efsanesinde durmadan karşımıza çıkacak tehlike budur. Belki bu güçlerin gerçekliğiyle ilgili kuşkuların olabilir. Bir yana "kötülüğün güçlerini", "Büyük Şeytanı", diğer yana ise iyiliğin güçlerini, yani tesadüfe bakın ki kendi yandaşlarını koyan şu politikacılar misali konuşmak işleri basitleştirmek olmuyor mu biraz? Aslına bakarsan, bu karikatürün uzağındayız. Zira şunu anlamak gerekir ki tanrıların henüz ölümlülerden ayrılmadığı —Kanıt mı? Onlarla yatıp, onlardan çocuk yapıyorlardı— şüphesiz efsanevi olan o dönemde, dünyanın kökenlerine, başlangıçtaki kaosa ve kozmosun inşası için sürdürülen büyük "Titan" savaşlarına hâlâ fazlasıyla yakınızdır. Zeus, dünyadaki son yıkıcı canavar olan Typhon'u daha yeni yenmiştir güçbela, ama bizim gezegenimizde, orada burada iktidarı ele geçirmekle tehdit eden ve hadlerinin bildirilmesi gereken "küçük-Typhonların" durmadan yeniden doğduğu görülür. Güçleri ve sıradan insanlarda uyandırdıkları dehşet göz önüne alınırsa bu hiç de kolay değildir...

İşte, Zeus'un Herakles'e vermek istediği asli görev budur: Bu bakış açısından, Herakles, tanrıların kralının başka bir ölçekte, yani bütün kozmosu kapsayacak şekilde gerçekleştirdiği işi ay altı dünyasında devam ettirecektir. Bütün hayatını *dike*, yani adil düzen uğruna, adaletsizliğe karşı, genelde doğrudan Typhon'un kendisinden çıkan ve farklı biçimlerde de olsa hep düzensizliğin yeniden doğma ihtimalini cisimleştiren sihirli ve kötücül varlıklara karşı savaşmaya adayacaktır. Bu mesele kesinlikle asli öneme sahip bir hususun aydınlatılmasını gerektiriyor. Burada "düzensizlik" kelimesini, jandarmaları belirtmek için "düzen güçlerinden" ya da "kolluk kuvvetlerinden" bahsettiğimizde ya da bir sokak gösterisi bastırıldığında "kamu düzeninin bozulmasından" söz ettiğimizde olduğu gibi, modern anlamda, neredeyse "polisiye" bir mesele diye anlamak hata olacaktır. Buradaki bağlamda söz-

konusu olan böyle bir şey değil, sözcüğün kozmolojik anlamında bir düzendir. Büyük Bütün'ün ahengidir bahis konusu olan ve düzensizliğin güçleri sokak göstericileri değil, çoğunlukla ilahi varlıklar tarafından dünyaya getirilmiş ve evrenin başlangıçtaki ünlü paylaştırılması esnasında Zeus'un tesis ettiği evrensel düzeni ve adaleti tehdit eden büyülü yaratıklardır. Dahası, düzenin korunmasını basit bir asayiş meselesi değil ölümlü insanların hayatının amacı olarak görmek gerekir. Nitekim, eğer bizim için iyi yaşam kozmik düzende kendi yerimizi bulmaktan ve Odysseus misali, ne pahasına olursa olsun ona kavuşmaktan geçiyorsa, bu düzenin her şeyden önce var olması ve korunması da gerekir. Yoksa, insan yaşamının bütün anlamı ve onunla birlikte bilgelik arayışının bütün imkânı da mahvolur.

İşte bu nedenle, Yunan düşüncesinin bir zirvesini temsil eden Stoacı felsefe, Herakles'in kişiliğinde bir hami, bir nevi vaftiz babası görmüştür. Stoacılığa can veren temel düşünce, dünyanın, kozmosun, ahenkli, güzel ve iyi olmak anlamında ilahi vasfa sahip olmasıdır.[89] Doğal düzenden daha iyi yaratılmış bir şey yoktur ve biz küçük insanların yeryüzündeki görevi, onu korumak, orada kendi yerini bulmak ve kendini ona uydurmaktır. Bu açıdan Stoacılığın kurucu babaları, Herakles'e kendi atalarından biri gibi atıfta bulunurlar. Okulun ilk yöneticilerinden biri olan Kleanthes kendisi hakkında "ikinci Herakles" denmesinden hoşlanırmış, yine Epiktetos da eserinde pek çok defa, Herakles'in yeryüzünde yaşayan bir tanrı, dünyanın ilahi düzeninin hazırlanması ve korunmasına iştirak eden varlıklardan biri olduğunun altını çizer. Bu nedenle Herakles'in maceralarının felsefi önemi kayda değerdir. Bu koşullarda, gösterdiği yiğitliklerin bunca farklı anlatıyı, böyle bir hayal gücü zenginliğini beslemesinde şaşılacak bir taraf yok. Ben de sana bu olağanüstü çeşitlilik hakkında bir fikir vermeye çalışacağım, tabii bu bazen hikâyeyi biraz daha az basit, biraz daha az çizgisel hale getirecek, ama olsun.

Şimdilik hikâyenin başına dönelim, Zeus'un Herakles'e hayat

89 Bu felsefeye dair daha bütünlüklü bir sunum için bkz. Luc Ferry, *Gençler için Batı Felsefesi*, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008 –ç.n.

vermek için başvurduğu ünlü hileye. Zira Homeros tarafından zaten pek çok kere tasvir edilen bu ilk sahne sadece bir kıssa olmakla kalmaz. Kahramanın gelecekteki güzergâhı açısından dikkate değer sayısız neticeye gebedir.

Herakles'in annesi olacak ölümlü Alkmene yakın zaman önce Amphitryon'la evlenmiştir. İkisi amca çocuklarıdır. Babaları kardeştir ve diğer bir ünlü Yunan kahramanı Perseus'un oğullarıdır. Bu durumda Perseus, Herakles'in büyük dedesidir ve kendisi de zamanında canavar öldürmesiyle meşhur olmuştur, çünkü Perseus, az sonra tekrar döneceğimiz bir dizi macera sırasında, korkunç Gorgo Medusa'yla karşılaşıp onu alt etmiştir. Gelgelelim, Alkmene'nin erkek kardeşleri o dönem Taphoslular ve Teleboalılar diye adlandırılan halklara karşı savaşırken öldürülmüştür. Ayrıntıları geçelim. Alkmene, kocası ve kuzeni olan Amphitryon'u sevmektedir, ne var ki kardeşlerinin intikamını alıncaya kadar onunla yatağını paylaşmayı reddeder. İşte bu yüzden Amphitryon ünlü Taphoslular ve Teleboalılara karşı savaşa katılmak üzere yola düşer. Bu zaman boyunca, Zeus olayları Olympos'un tepesinden seyreder. Amphitryon'un çarpışmalarda cesur bir savaşçı gibi hareket ettiğini görür, zafere ulaşmış ve şimdi gösterdiği yiğitliği karısına anlatmak üzere evine dönmeye hazırlanmaktadır. Amphitryon böylelikle tekrar onun yatağına girmeyi ümit etmektedir. İşte o an Zeus'un aklına Herakles'in düşüncesi düşer. Kalkar Amphitryon'un kılığına girer, onun tıpatıp benzeri, kusursuz ikizi haline gelir ve kocasıymış gibi davranarak Alkmene'nin konutuna girer. Hatta bütün hepsi kendi işiymiş gibi, ona kahramanlıklarını anlatmaktan da geri kalmaz. Ve şayet mitin bazı versiyonlarına inanacak olursak, kadına onun için düşmandan koparıp aldığı mücevher ve başka ganimetleri armağan edecek kadar ileri gider. Pek tabii, bir yandan kocasının kendisi için gerçekleştirdiği işlerden —kardeşlerinin intikamını almasından— tatmin olmuş, öte yandan açıkça bu kadar cesur bir adamın cazibesine kapılmış olan Alkmene sonunda onunla, yani aslında Zeus'la yatmayı kabul eder ve kısa sonra küçük Herakles doğar.

Bu sahnenin edebiyatta sayısız versiyonu vardır, ama bütün mi-

toloji yazarlarında ana örgü aşağı yukarı aynıdır, benim sana anlattığım gibidir. Şunu da belirtmek gerekir ki gerçek Amphitryon eve dönünce, o da karısıyla yatar ve onun da bir çocuğu olur, Herakles'in ikiz erkek kardeşi olacak İphikles, fakat babaları ayrıdır. Mitin bazı versiyonları, Zeus'un hem kuşkusuz, sana daha önce dediğim gibi, büyüleyici güzellikteki Alkmene ile daha fazla vakit geçirebilmek hem de gerçek Amphitryon'un dönüşünü geciktirmek için zamanı uzattığını, böylece gecenin normal bir geceden üç kat uzun sürdüğünü iddia eder. Yine, kocanın eve dönüp de, karısının, daha ona anlatmadan, gösterdiği bütün yiğitlikleri zaten bildiğini anladığında yaşadığı şaşkınlığı yarışırcasına betimlerler, hatta hatta, hiç anlayamadığı bir şekilde, ona getirdiği ganimetler de kadının üstündedir... oysa onları daha armağan etmemiştir bile! Esasında bu ayrıntılar mühim değil. Önemli olan, Herakles'in doğması ama Zeus'un meşru eşi Hera'dan doğmamış olmasıdır, tabii Hera, Alkmene'nin kendi kocasından hamile kaldığını keşfettiğinde öfkeden çılgına döner.

Belki iki ismin, Hera ile Herakles'in birbirine benzediğini ya da birinin diğerinin bir parçası olduğunu zaten fark etmişsindir. Nitekim bunlar arasında bir bağ vardır. Etimolojik bakımdan, Herakles "Hera'nın şanı" manasına gelen bir kelimedir, öyleyse bunun nedenini de sana söylemem gerek: Mitin bu kısmı da kahramanımızın asıl maceralarında yol gösterici bir hat görevi gören bir anlama sahiptir.

Başlangıçta —ki bu hususta herkes hemfikirdir— Herakles'e, dedesi Alkaios'un (ki "güçlü" demektir) anısına "Alkaios'un oğlu" anlamına gelen Alkides ismi verilmişti. Ama bu noktadan itibaren, Herakles'in hayatına ilişkin her konuda olduğu gibi, birçok farklı hikâye bu isim değişikliğini açıklamak için birbiriyle yarışa girer. Kabaca söylersek, iki temel açıklama öne sürülmüştür — ki hayli eğlencelidirler, zira ondan sanki tarihsel bir kişilikmiş gibi bahsederler, halbuki, hatırlatayım, asla var olmamış, basbayağı mitsel ya da efsanevi bir varlık sözkonusudur. Bu da Yunanların bu hikâyeleri kesinlikle yaşadıklarını, olgusal anlamda olmasa da, en azından onların gözünde yaşam bilgeliği açısından sahip oldukları

anlam bakımından bunları son derece ciddiye aldıklarını düşündürür. Ozan Pindaros'a[90] atfedilen ilk açıklama, kahramanımızı vaftiz edenin Hera'nın kendisi olduğunu iddia eder ki bunun gayet anlaşılır bir sebebi vardır: Kıskançlığın pençesinde kıvranan ve Zeus tarafından bir kez daha aldatıldığı için çileden çıkan Hera yeni doğan bebeğe büyük kin besler. Herakles'i hiçbir insanın şimdiye kadar alt edemediği canavarlarla boğuşmaya gönderip onu bir an önce ortadan kaldırmak umuduyla, meşhur on iki işi ya da görevi icat eden de odur. Gelgelelim Herakles sadece zafer kazanmakla kalmayıp, aynı zamanda zaferini eşi benzeri olmayan bir şanla taçlandırarak bu işlerin altından kalkar. Dahası, yarı tanrı ile tanrıça, Herakles'in ölümünden sonra, hakiki bir tanrıya dönüşerek Olympos'a kabul edilmesiyle sonunda barışırlar. Demek ki, deyim yerindeyse, Hera'nın "inayetiyle" Herakles bütün dünyada nam salar. İki anlamda: Bir yandan, şanı bütünüyle Zeus'un annesine adanmıştır, öte yandan, bu paradoksal görünse de, her şeyi ona borçludur. İsmi de buradan gelir: "Hera-kleios", yani Hera'nın şanı.

Apollodoros'ta biraz farklı bir açıklama buluruz ama esasında bu açıklama Pindaros'unkiyle bir noktada buluşur. Herakles, henüz sözkonusu ünlü işlere girişmeden önce, yine ünlü bir mitolojik kişilik olan Oidipus'un halefi Thebai Kralı Kreon'a büyük bir hizmette bulunur. Bu iyiliğe mukabele etmek üzere ya da en azından minnet ve dostluk göstergesi olarak Kreon onu kızı Megara ile evlendirmeyi teklif eder. Herakles Megara ile hayatını birleştirir; üç çocukları olur. Görünüşe göre mutlu bir yaşam sürerler, ta ki Hera kıskançlıktan, Herakles'e aklını kaybettirecek bir büyü yapıncaya kadar. Büyü işe yarar ve kesinlikle sorumlusu olmadığı korkunç bir hezeyana kapılan Herakles bir cinnet anında üç çocuğunu ateşe atar, bir de üstüne "ikiz üvey kardeşi" İphikles'in çocukları olan iki yeğenini öldürür. Kendine gelince sebep olduğu durumun korkunçluğunun farkına varır ve kendini sürgüne mahkûm eder. Âdet olduğu üzere, "arınmak" için bir komşu şehre gider. Nitekim, bir rahip ya da tanrı, cinayet gibi ağır bir suç işlemiş kişileri bir tören-

90 En azından, bu hikâyeyi bize ilk aktaran odur.

le "arındırabiliyordu", yani biraz Midas'ın kendini Paktolos Nehri'nde yıkamasına benzer şekilde, kabahatleri temizlenebiliyordu. Bu ayin yapıldıktan sonra, Herakles kâhin Pythia'ya danışmak için Delphoi Tapınağı'na gider: O zaman Herakles'e —Hera'nın şanı diye— bu müjdeli adı veren işte odur, çünkü Pythia ona tanrıçanın hizmetine girip, on iki yiğitçe işi gerçekleştirmesini salık verir; bunlar Hera'nın kuzeni korkunç Eurystheus (birazdan ondan bahsedeceğim sana) aracılığıyla ona vereceği imkânsız görevlerdir. Kâhin şunu da ekler: Herakles bu işleri gerçekleştirdikten sonra ölümsüz olacaktır, hem de sadece kazandığı şandan dolayı değil, gerçekten tanrıya dönüşecektir.

Ne olursa olsun, hikâyenin bu iki versiyonu, ilk bakışta göründüğü kadar birbirinden uzak değildir aslında. Nitekim, her iki durumda da, Herakles Hera'nın şanı için çalışır ve kendi şanı ise Zeus'un sadakatsizliğinin intikamını almak için Hera'nın kıskançlıkla, bir ceza olarak kendisine verdiği olanaksız görevlerden kaynaklanacaktır.

Herakles'in on iki görevden önce, daha çocuk yaşta neredeyse mucizevi şekilde gerçekleştirdiği ilk kahramanca işlere gelmeden evvel iki destekleyici açıklama daha vereyim.

Meselenin özüne dair olmasa da ilki bütün bu hikâyelerde kilit önemde bir yere sahiptir. Dikkat ettiysen, ilk bakışta ne kadar tuhaf görünürse görünsün, Herakles büyük dedesi Perseus'un hem küçük torunu hem de küçük kardeşidir! Nitekim, aralarında birkaç nesil olsa bile, ikisinin de babası aynıdır: Zeus. Ölümsüzlük insanlar için akla hayale sığmayacak şeyleri tanrılar için mümkün kılar. Simgesel olarak da iki ayrı miti birbirine bağlar, tıpkı mutlu aile oyununda[91] olduğu gibi, benzer profile sahip kişilikler arasında —burada Perseus ile Herakles arasında— bağlantılar kurar: İkisi de canavarları bir vuruşta ikiye bölen kahramanlardır, ikisi de, tabii ki kendi tarzlarında, babalarının işlerini devam ettirir.

91 Genelde bu oyun özel olarak yapılmış resimli kartlarla oynanan, hafızaya ve gözleme dayanan bir oyundur. Kırk iki kart yedi aileye bölünmüştür ve amaç olabildiğince çok sayıda aileyi bir araya toplamaktır –ç.n.

İkinci açıklama, Samanyolu'nun[92] "Herkül'e dayanan" kökeniyle ilgilidir.[93] Her zaman olduğu gibi, kahramanımızın yaşamının ilk aylarına ilişkin bu ünlü efsaneyi anlatmanın birçok yolu var. Bunlar arasında genelde en baskın olanı, bir gün ölümsüz olabilmek için —ki kâhinin Delphoi'dayken ona söylediği gibi Herakles'in yazgısı budur— tanrıların yiyeceğinden, özellikle ambrosiadan yemek gerektiğini hatırlatır. Zaten, Yunanca "ambrosia" kelimesi çok basitçe "ölümsüz-olanlar" anlamına gelir: *a-(m) brotoi*. Zeus'un Hermes'e, küçük Herakles'i, uyurken Hera'nın göğsüne koyma görevini vermesi bu bağlamda anlaşılmalıdır. Ama tam bu sırada (çocuk memeden süt emerken) gözlerini aralayan Hera, ona hep Zeus'un sadakatsizliğini hatırlatan bu bebeği görünce dehşete kapılır. Bunu üzerine çocuğu şiddetle itince süt damlaları gökyüzüne yayılır ve böylece bazı dillerde "Süt Yolu" anlamına gelen Samanyolu doğar. Diodoros hikâyeyi biraz farklı anlatır: Bu sefer Herakles'i Hera'nın göğsüne koyan Athena'dır, ama çocuk şimdiden çok kuvvetli olduğundan kraliçenin memesini emerken canını acıtınca o da çocuğu şiddetle iter, böylece ünlü Samanyolu meydana gelir. Hikâyeler neticede aynı sonuca varır, bir nevi yıldızların anayolu olan Samanyolu'nun doğuşuna. Bunları belirtmemin sebebi, antikçağdan beri, dönemlere, yazarlara ve bölgelere göre aynı mitsel anlatıların nasıl farklı şekillerde sunulduğuna dair bir fikir edinmen. Fakat, her şeye rağmen bu çeşitlilikten, en azından genel hatlarıyla, mitoloji yazarlarının filozoflara aktardığı ortak ve tutarlı bir kültür doğar, bunu bizim kültürümüzde ortak bir zemine sahip peri masallarının farklı versiyonlarının ortaya çıkmasına benzetebiliriz biraz. Netice itibarıyla, Grimm'in anlattığı Sindrella (Kül Kedisi) ile Perrault'nun anlattığı aynı hikâye arasında da sadece küçük farklar vardır. Fakat genel çerçeve temelde aynı kalır.

---

92 Eski Yunancada bizim galaksimizi belirtmek üzere, "sütlü, süt gibi, sütsü" anlamlarına gelen *galaksias* sözcüğü kullanılır. Batı kültüründe Samanyolu için "Süt Yolu" (örneğin İngilizcede Milky Way) denir. Bu da Ferry'nin şimdi anlatacağı efsaneden ileri gelir –ç.n.

93 Bu efsane, fragmanlar halinde, çok erken tarihte ortaya çıkar ama daha ayrıntılı ve bağlantılı versiyonları Pausanias, Diodoros ve Hyginus'ta bulunur.

Şimdi, Herakles'i ebediyen ölümsüzleştirecek, Hera'nın şanı için yerine getirdiği on iki işe girmeden önce, kahramanımızın ilk yıllarında gerçekleştirdiği yiğitliklere bakalım.

Yarı tanrının ilk yiğitlikleri

Genelde bunların sayısının beş olduğu kabul edilir. Esasla yetinip bunları özetleyelim bakalım.[94]

Öncelikle iki yılanla ilgili ünlü hikâye vardır. Amacı hem Herakles'in tanrısal kökenini göstermek —ki bu onun olağanüstü erken gelişmişliğine açıklama getirir— hem de yeryüzündeki görevinin anlamını aydınlatmaktır. Kötü varlıkları, özellikle de Yunan muhayyilesinde Typhon'un anısını canlandıran varlıkları yok etmek. Bakalım Apollodoros, mitin en bilindik iki versiyonunu sunarak, olayları nasıl anlatıyor? Yalnız geçerken söyleyelim ki bu çeşitlilik, eski mitoloji yazarlarının, bu efsanelerin farklı versiyonlarının olmasının ne kadar önemli olduğunu zaten bildiklerini ispatlar, çünkü böylece aynı hikâye üzerine farklı ışıklar düşürerek anlamlarının ve kapsamlarının daha iyi anlaşılmasını sağlarlar:

> "Herakles sekiz aylıkken, süt bebeğini ortadan kaldırmak isteyen Hera beşiğine iki kocaman yılan gönderir. Alkmene çığlık çığlığa Amphitryon'u çağırır, ama Herakles ayağa dikilir ve yılanları iki eliyle boğup öldürür. Fakat Pherekydes (Ferekides), yılanları beşiğe Amphitryon'un kendisinin koyduğunu, çünkü iki çocuktan hangisinin kendisininki olduğunu öğrenmek istediğini söyler: Sonuçta İphikles'in kaçtığını Herakles'in ise karşı koyduğunu görünce, İphikles'in kendi oğlu olduğunu anlar..."

İki versiyonda da kesin olan şu ki, ufaklığın kahramanlık hayatı çoktan başlamıştır. Antik dönem ressamları da bu sahneyi etkileyici biçimde sunar. Bu resimlerde, daha bebek olan Herakles iki elinde birer yılan boğmaktadır. Daha sekiz aylıkken yapılan

94 Burada, üzerinde en çok "uzlaşılmış" gibi görünen, Apollodoros'un anlatısını takip edeceğim.

böyle bir hareketin basbayağı insanüstü bir gücü haber verdiği konusunda bana katılırsın herhalde.

Sonraki iki yiğitlik, bir aslan hikâyesi etrafında gelişir.

Bir zamanlar, Herakles'in doğduğu şehir olan Thebai'a yakın bir bölgede, tüyler ürpertici bir aslan, Herakles'in insan babası Amphitryon'un sürüleriyle, onların komşusu ve aile dostu olan Thespios'un sürülerini tam anlamıyla kırmış geçirmiş. Amphitryon'un kelimenin bütün anlamlarında çok mert bir adam olduğunu söylemeyi unuttum sana: Hem cesur hem nazikmiş. O dönem âdet olduğu üzere, eşinin oğlunun babasının ilah olduğu kötü haberini sineye çekmiş. Nihayetinde, Alkmene onu isteyerek aldatmamış ve Zeus her hakka sahip olduğundan, nasıl kararlar alırsa alsın, bunları tartışılmaz ve kutsal kabul etmek kuralmış. İşte bu nedenle Amphitryon Herakles'i kendi oğlu gibi büyütmüş. Herakles de ona sevgi duymuş. O sıralar on sekiz yaşına basan, inanılmaz bir cüsseye ve mucizevi bir güce sahip olan Herakles, babasının ve Thespios'un sürülerinin telef olduğunu görünce bir an bile tereddüt etmemiş: Silahlarını kuşanmış, aslanın peşine düşmüş. Avına olabildiğince yakın olabilmek için, onu konukseverlikle karşılayan Thespios'un evini şereflendirmiş. Elli gün boyunca, Herakles hiç bırakmadan hayvanın izini sürmüş. Her gece, Thespios'un konutuna geri dönüyormuş... o da her akşam kızlarından biri genç adamın yatağına girsin diye gerekli ayarlamaları yapıyormuş. Dağdaki tırmanışlardan yorgun düşen Herakles çok dikkat etmiyormuş: O yüzden de her gece aynı kızla yattığını sanıyormuş. Hataya bak, Thespios'un da elli kızı varmış. Tam da denk geliyor. Herakles'in evinde geçireceği gün sayısıyla aynı, yine aslanı bulup nihayet onu korkunç bir mücadele sonucunda öldürünceye kadar gereken zamanla tutuyor. Bu elli gece birleşmeden elli oğlan çocuğu doğacak.

Sen de kabul edersin ki şimdiden üç marifet gösterdi bile: Sekiz aylıkken yılan boğmak, on sekiz yaşında aslan öldürmek ve aynı yaştayken, sadece elli gecede elli çocuğun babası olmak. Ne adam!

Gösterdiği diğer iki yiğitlik doğrusunu söylemek gerekirse olumlu anlamda sergilenen marifetler değil. Bunlar Herakles'in daha ziyade

karanlık yüzünü, titan tarafını açığa vururlar, güçlü olmakla kalmayıp feci halde şedit olduğuna delalet ederler. Bu, bütün tanrılarda, bütün kahramanlarda karşılaştığımız önemli bir noktadır, Dionysos da bunun deyim yerindeyse kimyasal olarak en saf halini cisimleştirir. Düzen için savaş kaba güç kullanmadan olmaz, kozmos için mücadele kör şiddete başvurmadan imkânsızdır. Herakles'in geçirdiği delilik nöbeti bunun bir örneğidir, aynı zamanda onun duyduğu şehvete, öldürme kapasitesine, utanç duymadan, hiç sakınmadan, korkusuzca can üstüne can alma tutkusuna tanıklık eder.

Herakles, aslan avından eve dönerken, Boiotia Kralı Erginos'un ulaklarıyla karşılaşır. Erginos, Thebai sakinlerine karşı savaştan zaferle çıktıktan sonra, tazminat olarak onlardan yirmi yıl boyunca her yıl yüz öküz istemiştir. Ulakların başına gelen talihsizliğe bakın ki Herakles Thebai'da doğmuştur ve bir Thebailı olarak elbette bu verginin adaletsiz olduğuna hükmeder. Her zaman olduğu gibi, faydasız konuşmalarla vakit harcamaz. Münakaşa etmek yerine, Erginos'un ulaklarının ensesinden tuttuğu gibi kulaklarını ve ellerini keser. Ardından bunlardan bir kolye yapıp boyunlarına asar ve Thebailılara bundan böyle ödeyeceği tek verginin bu olacağını söylemelerini buyurup, onları kan revan içinde Erginos'a yollar! Tahmin edebileceğin gibi, Erginos bu duruma çok memnun olmaz. Birliklerini toplar ve yeniden Thebai'a savaş açmak için yola revan olur. Yalnız bu sefer Thebailıların yanında Herakles vardır, bir çırpıda Erginos'un ordusunu hallaç pamuğu gibi dağıtır. Ne yazık ki, muharebeler esnasında Amphitryon öldürülür. Ama bu aynı zamanda, sana daha önce bir iki kelimeyle bahsettiğim bölümdür: Thebai Kralı Kreon, ödül olarak, Herakles'e kızı Megara ile evlenmesini teklif eder.

Bu dördüncü yiğitlik bizi durup düşünmeye sevk eder. Elbette, görünüşe göre, Herakles şehrini ve kralını savunurken belli bir adalet adına hareket etmiştir. Ancak, ona kan dökücü bir zalim demeyeceksek de feci şekilde şiddet kullandığı kesindir. Bütün hayatına sonu gelmez cinayetler ve kıyımlar damga vurmaktadır.

Bu son "yiğitlik" daha da tedirgin edicidir, zira doğasındaki karanlık yanı doğrular. Herakles çocukluğunda eksiksiz bir eğitim

almıştır. Amphitryon ona nasıl savaş arabası sürüleceğini göstermiştir. Polluks'un şöhretli kardeşi Kastor ona orduları yönetmeyi, birçok seçkin asker de yay kullanmayı, çıplak elle dövüşmeyi ve diğer savaş sanatlarını öğretmiştir... Bugün "beşerî bilimler" diye adlandırılacak şeye, yani edebiyata ve sanata gelince, Herakles bu konularda pek yetenekli değildir. Bütün zamanların en büyük müzisyeni Orpheus'un kardeşinden başkası olmayan Linos adında bir müzik hocası vardır. Gelgelelim, bir gün Linos onu biraz fazla sert azarlayınca, küçük Herakles öfkesine yenik düşer ve kitharasını kafasına ustalıkla indirdiği gibi talihsiz adamı öldürür!

Herakles adalete teslim edilir, ancak meşru müdafaa savunması yapar —Linos öğrencisinin yeteneksizliğine öfkelenip ona tokat atmıştır—, neticede beraat eder... Herakles güçlüdür, çok güçlüdür, hatta biraz fazla güçlüdür. Bir anlamda, her zaman adildir de, her çetin sınava göğüs gerecek cesarete sahiptir. Ama ne şefkatlidir ne de bir şair... Tam anlamıyla Zeus'un bir askeridir, tıpkı Hera'nın ona verdiği on iki işi yerine getirirken parlak biçimde ispat edeceği gibi.

On iki iş

Önce, Yunan mitolojisinin hiç şüphesiz en ünlü mitini oluşturan bu anlı şanlı on iki işin tam kökeni, anlamı ve sayısı hakkında birkaç kelime edelim.

İlk olarak, anlatılanlara göre, Herakles üzerinde kontrol sağlamak için ve verdiği görevleri yerine getirirken ölür umuduyla, Hera da kocasınınkini aratmayan hilelere başvurur, ona bazı işler buyurur. Çocuğunun yakında dünyaya geleceğini anlayan Zeus biraz acele ederek, tanrılar meclisinin huzurunda, Perseus'un soyundan gelen ilk çocuğun, efsaneye göre tam da Perseus tarafından kurulmuş Peloponnesos'un en önemli şehirlerinden biri olan Mykene'nin kralı olacağını beyan eder. Bunu söylerken, Zeus'un aklında tabii ki, kendisi için krallara layık bir yazgı öngördüğü Herakles vardır. Ama Hera bunu kelimesi kelimesine alıp inanır. Kıskançlıktan, Alkmene'nin gebeliğini geciktirirken, yine Perseus'un soyundan gelen, Herakles'in kuzeni Eurystheus'un doğumunu hızlandırır. Böylece Eurystheus yedi aylıkken doğar, Herakles onuncu

aya kadar annesinin karnında kalır. Bu yüzden Herakles'in yerine kuzeni Eurystheus Mykene Kralı olur. Âdete göre, Herakles ona biat etmelidir. Hera, Eurystheus'u ordusunun başı yapar. Bundan böyle Herakles'e emirleri o verecek ve onu her seferinde, er ya da geç ölür umuduyla, en beter tehlikelere göğüs germesi için dünyanın dört bucağına gönderecektir. Bu efsanede Eurystheus hep ehemmiyetsiz ve ödlek bir kişilik olarak çizilir, kuzeninin tersine çapsız zavallının biridir. Açıkça kötü ve yüreksiz rolünü oynar.

İkinci olarak, "Herkül'ün işleri"nin "kozmik" anlamı iki kere tasdik edilecektir, hem savaşlarda kullandığı silahlar tarafından, hem de alçak Eurystheus'un her seferinde ona verdiği görevlerle. Mitoloji yazarlarının çoğunun üzerinde ısrarla durduğu gibi, Herakles'e askerî teçhizatını sağlayan bizzat tanrılardır, hem de öyle sıradan tanrılar değil, Olympos tanrıları. Apollodoros'a göre, ona ilk armağanlarını veren Athena'dır, ok atma sanatını öğreten ve elbette yanı sıra gerekli hediyeleri, yani sadağını ve oklarını veren Hermes'tir, Hephaistos da görkemli bir hediye için bütün imkânları seferber eder. Dillere destan yeteneğini kullanarak bizzat kendi elleriyle altın bir zırh yapar. Hiç eksiği gediği kalmasın diye, Athena bunlara bir de muhteşem bir pelerin ekler ve kahramanımız böylece yeni maceralar için tam donanımlı hale gelir. Bu öyle üzerinden atlanabilecek bir husus değildir. Herakles'in açıkça, basbayağı tanrıların yeryüzündeki bir temsilcisi olduğu anlamına gelir. Besbelli ki görevi tanrısaldır, ya da Yunanların zihin dünyasında aynı anlama gelmek üzere, kozmiktir. Sadece babası Zeus değil, bütün Olympos onunladır ve arkasındadır.[95]

Kendisine görev olarak tayin edilen hedeflere gelince, bunların neredeyse hepsinin normal olmayan bir evrene, gerçek manasıyla doğaüstü bir dünyaya ait olduğunu birazdan göreceksin, ki bu da yine, Herakles'in kavgasının her şeyden önce, Khaos'un, Titanların, hatta Typhon'un, kısacası Zeus'un karşı koymak zorunda kal-

95 Bununla birlikte, askerî teçhizatıyla ilgili son bir küçük ayrıntıyı atlamayalım, Herakles gözde silahını kendi elleriyle yapmıştır. Hatta Yunan vazolarında çoğu kez bu silahla resmedilir: Sayısız canavarı katlederken kullanacağı zeytin ağacından yapılmış dev bir tokmak ya da topuz.

dığı arkaik güçlerin yeniden can bulduğu hiçbir bakımdan sıradan olmayan yıkıcı güçlere karşı olduğunu gösterir...

Nihayet, bu işlerin sayısına gelirsek, on iki sayısı ancak M.Ö. 1. yüzyılda geleneğe yerleşecek ve bütün mitoloji yazarları tarafından kabul görecektir. Eski Yunanistan'daysa durum farklıydı, bu yüzden görevlerin sayısı çeşitlilik gösteriyordu. Apollodoros'ta, başlangıçta sadece on iş vardır, ama —hem üçkâğıtçı hem de kaybetmeyi hazmedemeyen biri olan— Eurystheus, Herakles'in yardım ya da ödeme almasını gerekçe göstererek, bunların ikisini, Lerna hydrasının katledilmesiyle Augeias'ın ahırlarının temizlenmesini hesaptan düşer. Buna karşılık iki iş ekler ki bu sayede yine on iki sayısını buluruz ve bundan sonra da kimse bu sayıyı tartışmayacaktır.

Artık meselenin can alıcı noktasına gelelim.[96]

En başta, Augeias'ın ahırlarıyla birlikte bütün işlerin kuşkusuz en bilineni olan, Herakles'in Nemea aslanıyla yaptığı ünlü kavga bulunur. Nemea Argos bölgesinde yer alan bir şehirdir. O sıra Mykene Kralı olan, Hera'nın kuklası Eurystheus ünlü kuzeninden bu aslanın derisini getirmesini talep eder. Bu hikâyede dikkate değer olan taraf, öncelikle Herakles'in boğuşmak zorunda kalacağı hayvanın mahiyetidir. Pek tabii ki tüyler ürpertici bir yaratıktır. Argolis diye bilinen bölgeyi tam anlamıyla kırıp geçirmektedir, sürüleri telef ettiği yetmiyormuş gibi, önüne çıkan insanları da mideye indirir. Ama asıl mesele bu değil. Nitekim, işin en önemli tarafı, bu hayvanın... aslında bir hayvan olmaması! Herakles'in mücadele edeceği hayvan sıradan bir aslan değil, anası babası hiç de aslan olmayan basbayağı bir canavar. Babası Typhon'dan başkası değil, annesi ise, kimilerine göre, Typhon'a eşi olarak hizmet eden, dehşetengiz kadın/engerek yılanı Ekhidna. Bu husus kesinlikle tayin edici bir önem sahip: Herkül'ün, son derece vahşi ve tehlikeli de olsa sıradan bir hayvan avıyla alakası olmayan kavgasının ger-

96 Çeşitli versiyonlar arasında kaybolmayalım diye, burada, birkaç ayrıntıyı bir kenara bırakıp, esas itibarıyla, M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren on iki işle ilgili tam ve tutarlı bir hikâye sunan ilk tarihçi olan Diodoros'un anlatısı ile işlerin sayısı aynı olmasa da onunkine çok benzer bir hikâye anlatan Apollodoros'un anlatısını takip edeceğim.

çek doğasına canlı bir şekilde delalet eder. Herakles minyatür bir Zeus'tur. Nasıl Zeus Typhon'la mücadele etmek zorunda kaldıysa, şimdi de sıra onun evladıyla çarpışması gereken Herakles'tedir. Nemea aslanının canavarsı, doğaüstü doğasını kanıtlayan şey, Eurystheus'un elde etmeye can attığı derisidir. Bu aslanın dikkat çekici bir hususiyeti, normal dünyaya ait hiçbir hayvanın sahip olmadığı ayırt edici bir özelliği vardır. Bu deriye hiçbir şey işlemez, ne kadar keskin veya sivri olursa olsun hiçbir ok, hiçbir kılıç, hiçbir hançer onu delemez, bu da hayvanı daha da korkunç kılar, zira avcıların onu yaralaması mümkün değildir...

Bu yüzden, Herakles okçuluktaki bütün maharetine rağmen alışıldık silahlarından vazgeçmek zorunda kalır. Oklar hayvanın derisinden seker, kılıç darbeleri, ördeğin tüylerinden akan su gibi vücudundan kayar gider. Öyleyse Herakles'in en sıradışı kaynaklarına, doğaüstü ve neredeyse tanrısal olan kuvvetine ve cesaretine başvurması gerekecektir. Aslan, uzun bir koridorun birbirine bağladığı iki giriş kapısı bulunan bir mağarada yaşamaktadır. Kahramanımız devasa bir kayayla girişlerden birini tıkar ve bir saniye bile tereddüt etmeden diğerinden içeri girer. Canavarla karşılaşmak üzere zifirî karanlıkta ilerlemeye başlar. Aslan üzerine atıldığında, Herakles onu boğazından yakalar, çok uzun süre öyle bir sıkar ki sonunda aslan son nefesini verir. Bunun üzerine Herakles kuyruğundan yakalayıp, sürükleye sürükleye onu mağaranın dışına çıkarır. Orada ölmüş yaratığın derisini yüzmeyi başarır ve postundan kendine zırh olarak bir pelerin yapar, kafasından da bir savaş başlığı.

Herakles'in gülünç kılığı içinde zafer kazanmış olarak geri döndüğünü gören Eurystheus az kalsın bayılacaktır. Tam anlamıyla dehşete düşmüştür. Eğer Herakles, Nemea aslanının hakkından gelebiliyorsa, Eurystheus'un çok daha temkinli olması gerektiği açıktır. Korkudan felç olan tapon kral onun şehre girmesini ebediyen yasaklar. Bundan böyle, Herakles —olur da yine geri dönmeyi başarırsa, zira unutma ki kral er ya da geç ondan kurtulmayı ümit etmektedir— getireceği ganimetleri, şehrin kapısının dışında, surların dibine bırakacaktır. Hatta Apollodoros'un belirttiğine göre,

korkunun pençesine düşen Eurystheus, olur da işler kendisi için daha kötüye giderse, saklanmayı tasarladığı, bronzdan bir tür kocaman yeraltı sığınağı yaptırır.[97]

Herakles'in hakkından gelmek istiyorsa, başka bir şey bulmalıdır, ilkinden daha da korkunç ikinci bir sınav. Bunun üzerine Eurystheus, Herakles'ten, gidip Lerna bölgesinde yaşayan bir hydrayı öldürmesini ister. Yine, bu hydranın da doğal hiçbir tarafı yoktur. Doğrusunu söylemek gerekirse, bugün hâlâ hydra adı verilen şey, yaklaşık bir buçuk santimetre boyundaki küçük tatlı su polipleridir, bunlar biraz denizşakayığına benzer, onlar gibi kesildiğinde yeniden çıkan on kadar ısırgan dokunaçları bulunur. Kötü bir şey yok bunda. Ama bu hydranın "normal" doğada karşılaştığımız şeyle pek alakası yok. Devasa boyutlarda tam bir canavar, kesilir kesilmez tekrar çıkan dokuz başı bulunur. Hatta başlarından birini kesme talihsizliği yaşarsanız onun yerinde hemen iki tane belirir! O da tam manasıyla ülkeyi altüst etmektedir, insan hayvan fark etmez, eline kimi geçirirse öldürür. Hesiodos *Theogonia*'da onun hakkında iki değerli bilgi verir. Birincisi, aslanda olduğu gibi yine Typhon ile Ekhidna'nın aşkından doğmuş bir canavar sözkonusudur. Yine burada da, Zeus'un işleriyle bağlantı apaçıktır. İkincisi, Herakles'e duyduğu öfkeyle hareket eden Hera günün birinde onun karşına çıksın diye büyütmüştür bu yaratığı.

Apollodoros, Herakles'in hydraya karşı kazandığı zaferi şu sözlerle anlatır:

> "Eurystheus ikinci iş olarak ona Lerna hydrasını öldürmesini emretti. Lerna bataklığında beslenen yaratık düzlüğe çıkıp hem sürüleri hem de ülkeyi kasıp kavuruyordu. Hydranın kocaman bir cüssesi, sekiz ölümlü, bir ölümsüz dokuz başı vardı. Herakles, İolaos'un sürdüğü arabaya binerek Lerna'ya geldi, hydrayı Amimone pınarlarının yanında bir tepede gördü, ini buradaydı. Alev saçan odunlar fırlatarak onu dışarı çıkmaya zorladı, bunu

97 Eurystheus sonunda Atinalılarla yapılan bir savaş sırasında öldürülecektir. Anlatılanlara göre, ölümünden sonra, başı Herakles'in annesi Alkmene'ye getirilir, o da gözlerini oyar.

yaparken de onu yakalayıp sıkıca tuttu. Fakat hydra bir ayağından yaralanmıştı, Herakles'e yapıştı. Herakles tokmağıyla vurarak başlarını ezmeyi başaramadı, zira bir baş ezildiğinde iki baş çıkıyordu. Kocaman bir yengeç de hydraya yardıma geldi, Herakles'in ayağını ısırdı. Herakles yengeci öldürdü, çevredeki ormanın bir bölümünü ateşe versin, hydranın başlarının yeniden bitmesini önlemek için odunlarla kökünden yaksın diye İolaos'u yardıma çağırdı. Yeniden biten başların böylelikle üstesinden gelen Herakles ölümsüz başı kesti, Lerna'dan Elaios'a giden yolun kenarına gömdü, üzerine ağır bir kaya koydu. Hydranın bedenini yarıp, ödüne oklarını batırdı. Ne var ki Eurystheus bu işin on işten sayılmayacağını, çünkü hydranın üstesinden tek başına değil, İolaos'un yardımıyla geldiğini söyledi."[98]

Eurystheus'un kötü niyetine rağmen, Herakles ona bütün Yunanistan'da büyük bir ün kazandıran bu iki yiğitlikten sonra, hayvan kılığında bir dizi canavarı da aynı şekilde yok edecek ya da en azından sırtlarını yere getirecektir. Olay örgüleri temelde birbirini tekrar eden bu hikâyelerin hepsini anlatmayacağım sana, zaten istersen her yerde bulabilirsin bunları. On iki iş arasında Kyreneia Geyiğinin yakalanması, Erymanthos Dağı'ndaki Yabandomuzu'nun canlı getirilmesi, Stymphalos Kuşları'nın kaçırtılması, Girit Boğası'nın yakalanması, Diomedes'in azgın atlarının eğitilip getirilmesi, (Hades'e ait olan, üç başlı, yılan kuyruklu, cehennem muhafızı) Kerberos'un Ölüler Diyarı'ndan kaçırılması vs. vardır. Bu anlatılar konusunda belirtilmeye değer olan şey, aşağı yukarı hep aynı şekilde gelişen olaylar değil —canavarsı bir hayvan ülkeyi kırıp geçirmektedir, Herakles de her seferinde onu alt eder—, kahramanın karşısına çıkan doğaüstü ve kötücül varlıkların doğasıdır. Olağandışı bir güce ve dünyada görülmemiş bir saldırganlığa sahip olmaktan başka bir özelliği bulunmayan Erymanthos Dağı'ndaki Yabandomuzu hariç —kaldı ki 5. yüzyıldan önceki eski metinler bundan neredeyse hiç bahsetmez—, canavarlar hem kötücül hem de büyülüdür; geyik devasadır, boynuzları altındır,

98 Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan, 2000 (2. bas.), s. 129-130 --ç.n.

kuşların tüyleri bronzdandır ve ustura gibi keskindirler; boğaya gelince, eskinin farklı mitoloji yazarları onu kâh Poseidon'un Minos'u kral yapmak için sudan çıkardığı boğayla, kâh Zeus'un âşığı olmak istediği güzel nymphe Europe'yi kaçırmak için kullandığı boğayla, kâh Minos'un karısı Pasiphae'nin âşık olduğu boğayla, kâh Marathon Ovası'ndaki boğayla özdeşleştirir. Her durumda, ebeveynleri gerçek at ya da gerçek boğa değil de insanlarla eğlenmek isteyen tanrılar olan doğaüstü yaratıklar sözkonusudur. Diomedes'in kısrakları daha da beterdir: Büyü altında oldukları için insan eti yiyen atlardır bunlar — oysa otçul olduklarından doğa düzeninde hiçbir at asla böyle bir şey yapmaz. Kerberos da bu dünyaya ait değildir. Geryoneus'un öküz sürülerinin canavara benzer bir tarafı yoktur, buna karşılık onları çalmak için Herakles'in karşısına çıkacağı sahipleri, Poseidon ile korkunç Medusa'nın oğludur. Bu sürüleri koruyan ve yine Herakles'in alt etmek zorunda olduğu Orthos adlı köpeğe gelince, o da bir canavardır ve gerçek bir köpekle hiç alakası yoktur, zira iki kafası olan bu yaratık da Typhon ile Ekhidna'nın oğludur — burada yine Herakles ile Zeus'un işlerini birbirine bağlayan bir tema görüyoruz.

Başka bir deyişle, Herakles'in savaştığı kuvvetler, Zeus'un da dünyanın pay edilmesinden ve kozmosun nihai yaratılışından önce çarpışmak zorunda kaldığı kuvvetler misali, basbayağı doğaüstüdür, hatta tanrısaldır. Tanrısal ya da ilahi illa iyi demek değildir. Khaos, Titanlar veya Typhon gibi kötü tanrılar da vardır. Dahası, Herakles başlarından biri ölümsüz olan Lerna hydrasına da tam olarak Zeus'un Typhon'u mağlup etmek için kullandığı şemaya göre boyun eğdirmiştir. Nasıl ki Zeus Typhon'u öldürerek değil de —zira bu imkânsızdır— kocaman Etna volkanının altına gömerek yok etmeyi başardıysa, aynı şekilde Herakles de hydranın ölümsüz başının üzerine ağır mı ağır bir kaya yerleştirerek kozmosu ondan kurtarır. Şunu da ekleyelim ki Hera'nın adı bazen açıkça, "hayvan"ı yaratan kişi olarak değilse de, onunla, ne pahasına olursa olsun ölmesini arzuladığı kahramanın yolunun kesişmesini sağlayan kişi olarak anılır.

Nemea aslanı, Lerna hydrası, Erymanthos Dağı'ndaki yaban-

domuzu, Kyreneia geyiği, Stymphalos kuşları, Kerberos köpeği, Diomedes'in azgın atları, Girit boğası, kan donduran Orthos'un koruduğu Geryoneus'un sürüleri: Şimdiden dokuz iş oldu bile.

Sana henüz bahsetmediğim, geri kalan üçünün, yani Amazon Kraliçesi Hippolyte'nin sihirli kemeri, Hesperidlerin (Batı Kızlarının) altın elmaları ve Augeias'ın ahırlarının farklı bir tarafı vardır. Bu üç işte sözkonusu olan, zararlı hayvanların kılığına girmiş canavarların sonunu getirmek değil, basitçe söylersek imkânsız diye bilinen görevleri gerçekleştirmektir. Esasında, "işler" mefhumu diğer kahramanlıklardan ziyade burada gerçek anlamını bulur. Bahis konusu olan her şeyden önce elbette tehlikeli ve imkânsız bir vazifedir ama burada karşımıza çıkan canavar ne ilk ne de tek etkendir. Çünkü doğrudan ya da dolaylı olarak Typhon'un soyundan gelen kötücül bir yaratığa karşı verilen muzafferane mücadele şeklindeki alışıldık şemadan çıkılır.

Bununla birlikte, kaosun şiddetli kuvvetleri arka planda hep hissettirirler varlıklarını. Amazonlar örneğinde durum kesinlikle budur, bu dikbaşlı kadın savaşçıların sağ memeleri daha çocukken alınır ki daha sonra ok ve mızrak kullanırken rahatsızlık vermesin. Herakles'e Amazonlarla ilgili angaryayı yükleyen bu sefer doğrudan Eurystheus değildir, onun kızı Admete geçirdiği sinir krizinin faturasını Herakles'e keser. Amazon Kraliçesi Hippolyte'nin muhteşem kemeri derhal ona getirilsin diye tutturur. Gelgelelim Hippolyte'ye kemeri bizzat kendi elleriyle armağan eden, savaş tanrısı Ares'tir, öyle ki her şey, Herakles'in bu kemeri sahibinden almasının hiç de kolay olmayacağını göstermektedir. Ne var ki, şimdi anlatmadan geçeceğim bir sürü maceradan sonra gelip kraliçenin huzuruna çıktığında, kraliçe kemeri memnuniyetle kendisi armağan etmek ister Herakles'e. Ama Hera bunların hiçbirine aldırmaz. Tanrılar her tür dönüşüme yetenekli olduğundan, bir Amazon kılığına girip, savaşçılar arasında Herakles'in kraliçeyi kaçırmaya gelen bir düşman olduğu söylentisini yayar, tabii ki kesinlikle yalandır bu. Böylece Herakles ve yanındaki silah arkadaşları ile Amazonlar arasında dehşetli bir savaş patlak verir, çarpışma sırasında Herakles Hippolyte'yi öldürür.

Hesperidlerin ünlü elmalarına gelince —belki hatırlarsın, Eris bu elmalardan birini Thetis ile Peleus'un evlilik masasına atmıştı—, burada da yine, sihirli meyveler, doğal dünyada karşılaşmadığımız varlıklar sözkonusu. Bunlar doğrudan altın olarak ağaçtan biten çok özel elmalar. Ve böyle olmalarının da iyi bir sebebi var: Bunlar, Zeus'la evlendiği gün Hera'ya Gaia'nın verdiği hediyedir. Tanrıların kraliçesi bu elmaları öyle güzel bulur ki ağacını gerçek dünyanın sınırında, Atlas Dağı'nda yer alan bir bahçeye diktirir. Bu dağ aynı zamanda bir tanrıdır, Epimetheus ile Prometheus'un kardeşi, omuzlarında dünyayı taşıyan ünlü titan Atlas'tır. Hera elmalarını birilerinin çalmasından hâlâ korkmaktadır. Bu yüzden bahçesinin kapısına iki tür muhafız yerleştirir. İlki, Hesperidler diye adlandırılan üç nymphedir. Yunanca Hesperides sözcüğü "Hesperis'in kızları" anlamına gelir, Hesperis de Hesperos'un yani Akşamyıldızı'nın kızıdır. Dahası, bu ilahi varlıklar günün sonunun renklerini hatırlatan isimler taşır: "Parlak" (Aigle), "Kırmızı" (Erythie) ve "Akşam güneşi" (Arethusa)... Ama, anlatılana göre, Hera bu nymphelere çok güvenemediği için, bunların yanına ikinci bir nöbetçi diker. Tabii ki o da yine Typhon ile Ekhidna'nın oğlu olan ölümsüz bir ejderhadır ve yine Herakles'in yoluna çıkacaktır! Üstelik, Herakles, altın elmaların peşinde çıktığı bu seferde Prometheus'u zincirlerinden kurtaracaktır. Yine Typhon ile Ekhidna'nın oğlu olan ve Prometheus'un ciğerini yiyen meşhur kartalı attığı oklarla öldürür. Garip bir şekilde, Herkül Hera'nın elmalarını çalmayı gücüyle değil, yaptığı hileyle başaracaktır. Kesinlikle Zeus'un oğlu olduğunun kanıtı.

Bakalım nasıl yapmış bunu? Prometheus, Herakles tarafından serbest bırakıldıktan sonra, ona bir yıldan fazladır aradığı şeyin yerini, yani Hesperidler bahçesinin tam konumunu göstermek konusunda hiç zorluk çıkarmaz. Bu onun için kolaydır, çünkü orası tam da Prometheus'un kardeşi Atlas'ın yaşadığı yerdir. Prometheus, Herakles'e elmayı kendi başına çalmamasını —zira o zaman bu affedilmesi mümkün olmayan bir hırsızlık olacaktır—, yerine Atlas'ı göndermesini tavsiye eder. Herakles Atlas'ın yanına gelince ona bir pazarlık önerir: Titan'ın elmaları almaya

gittiği süre boyunca onun yerine dünyayı kendisi sırtlanacaktır. Atlas kabul eder, ama döndüğünde kendini çok hafiflemiş hisseder. Omzunda yük olmadan yaşamanın ne kadar hoş olduğunu, dünyayı çok uzun zamandır taşıdığını fark eder. Gayet anlaşılır bir şey! O yüzden Herakles'e, iyice düşünüp taşındığını, elmaları Eurystheus'a kendisinin götüreceğini söyler. Unutma ki, bu zaman boyunca, Herakles göksel küreyi omzunda taşımıştır. Onu tekrar Atlas'ın omuzlarına yüklemenin bir yolunu bulmalıdır derhal. Bunu onu uyandırmadan yapabilmek için, kibarca tamam der. Yalnız Atlas'tan küçük bir iyilik yapmasını, dünyayı birkaç saniyecik tutmasını ister, böylece yükü sırtına doğru alıp daha rahat bir pozisyona geçebilecektir. Atlas güçlü olduğu kadar böndür de. Tuzağa düşüp tekrar dünyayı yüklenir, tabii Herakles de zavallı Atlas'ı uğursuz kaderiyle baş başa bırakıp, Eurystheus'a gitmek için elmalarla birlikte yola koyulur.

Hikâyenin sonu hayli manidardır: Eurystheus elmaları eline alır almaz şöyle bir bakıp hemen Herakles'e geri verir. Hâlâ bir ispata gerek varsa, bu, işlerin amacının aslında sadece kahramanımızı öldürmek olduğunu, getirdiği şeylerin hiçbir önem taşımadığını kanıtlar. Dahası, mutlaka kozmik bahçelerinde kalması gereken bu elmaları çalmak katiyen yasaktır. Herakles elmaları Athena'ya verir, o da onları ait oldukları yere geri koyar, böylece dünyanın geri kalanıyla uyum bozulmamış olur...

Her ne kadar Apollodoros Augeias'ın ahırlarını işler arasında beşinci sırada saysa da ben onu sona bıraktım, çünkü bu serüven diğerlerine benzemez. Canavar yoktur, Typhon ile Ekhidna'nın çocuğu yoktur, doğaüstü olaylar yoktur... ve buna rağmen, düzenin düzensizliğe karşı verdiği savaş burada da her bakımdan mevcuttur.

Öncelikle Elis diye bilinen bir bölgenin kralı olan ve hem düzensizliğin hem de adaletsizliğin efendisi olduğu ortaya çıkacak Augeias'ın kişiliğinde hemen ortaya çıkar bu. Augeias'ın, babası güneş tanrı Helios'un kendisine bahşettiği sayısız sürüleri vardır. Ama onların sahibi olduğundan beri, zahmet edip de bir kere bile ahırlarını temizlememiştir. Şimdi bu ahırları akla hayale sığma-

yacak bir pislik götürmektedir, o derece ki artık bütün bölge için bir tehdit oluşturmaktadırlar. Gübreler asla kaldırılmadığı için üst üste yığılıp komşu toprakları çoraklaştırmıştır. Kısacası karşımızda ciddi boyutlara ulaşmış bir doğal düzensizlik vardır. Herakles kendini tutup, Augeias'a kuzeni tarafından hepsini temizlemek üzere gönderildiğini söylemez. Nitekim, vereceği emek için bir ücret talep eder, zaten bu işin kendisine onu öldürmek için değil —zira bu sefer, diğer maceralarda olduğu gibi kahramanın hayatı tehlikede değildir— aşağılamak için, onu çirkefte ellerini kirleten bir köle derekesine indirmek için verildiğini anlamaya başlamıştır. Bu nedenle Herakles bir ödeme yapılmasını ister. Apollodoros'a göre, eğer bir günde bütün gübreleri ortadan kaldırmayı başarırsa, sürünün onda birini almayı talep eder. Augeias anlaşmayı kabul eder, ama bunun sebebi temizliği sevmesi ya da bölgeye çekidüzen verilmesini istemesi değil, Herakles'i ahmağın teki olarak görmesi ve verdiği sözü yerine getiremeyeceğine inanmasıdır. Neler olup biteceğini merak etmektedir, hepsi bu. Hemen ekleyelim ki alacağı ödeme olmasa Herakles'in ellerini kirletmeye hiç niyeti yoktur. O bir köle değil, Zeus'un oğlu, bir yarı tanrıdır. Bu hikâyede de kurnazlık kol kuvvetine eklenir. Herakles önce ağılların kenarındaki ana duvarda, akarsuyun geliş yönünde güzel bir delik açar, sonra da ahırları kapatan çitlere akarsuyun akış yönünde ikinci bir delik açar. Ardından yakındaki iki nehrin, Alpheios ile Peneios'un seyrini değiştirip, gürül gürül akan suyun açtığı ilk delikten ahıra sel gibi akmasını sağlar. Sular ikinci delikten çıkarken geçiş yolunda ne var ne yok sürüklerler ve böylece birkaç saat içinde ahırlar pırıl pırıl olur.

Ama daha önce sana söylediğim gibi, Augeias sadece pasaklı olmakla kalmaz, aynı zamanda yalancının biridir. Herakles'i Eurystheus'un gönderdiğini öğrenince, anlaşmaya uyup ödeme yapmayı reddeder. Kendini haklı çıkarmak için de meseleyi çarpıtan bir sebep öne sürer. Madem Herakles her halükârda bu işi yapmak zorundadır, o zaman ödeme yapılmasına da gerek yoktur. Aslında Herakles ödeme alsın almasın her durumda yerine getirmekle yükümlü olduğu angaryanın nereden çıktığını ve ne anla-

ma geldiğini saklamasıydı bile Augeias ona ödeme yapmayacaktır. Öne sürdüğü sebep öyle aldatıcıdır ki, Augeias anlaşmazlığı gidermek için kurulan mahkeme önünde yalan söylemeye mecburdur. Sonuçta Herakles'e herhangi bir ödeme için kesinlikle söz vermediğine yemin eder, tabii ki yalanın önde gidenidir bu. Ama şansı yoktur: Olup biten her şeye şahit olan kendi oğlu babasına karşı tanıklık eder ve Herakles'ten yana çıkar. Mağlup olunca kızan kötü Augeias, yargıçların vereceği hükmü beklemeden, Herakles ile öz oğlunun derhal topraklarından çıkarılmasını emreder. Bunu yapmak hayrına olmayacaktır. Herakles bunu unutmaz. Sonuna Augeias'ı bulup öldürür. Böylece Herakles tam bir zaferle kuzeninin şehrine dönebilir. Eurystheus ona başka bir iş buyurmaktan vazgeçer, zira, en azından aklındaki uğursuz tasarı açısından, hepsinin boşa çıktığı belli olmuştur...

On iki işin arkasından sayısız başka macera gelir. Bunlara dair bize kadar gelen anlatılar o kadar çeşitli, hatta o kadar farklıdır ki, onları sanki çizgisel bir yörünge çiziyormuş ve tutarlı bir yaşamöyküsü oluşturuyormuş gibi anlatmaya kalkışmak saçma olacaktır. O yüzden ben de doğrudan, mitoloji yazarlarının çoğunun ittifak ettiği mevzuya geçmeyi tercih ediyorum. Kahramanımızın Deianeira ile yaptığı, üçüncü ve son evliliğe, son anlarına ve tanrı haline gelmesine.

Herakles'in Ölümü ve Dirilişi — "apotheosis"i

Herakles'in yaşamının sonuna dair en eski ve en ayrıntılı kaynak, Sophokles'in *Trakhisli Kadınlar* başlıklı tragedyasıdır.[99] Sonunda, kahramanın son eşi Deianeira ile son sevgilisi İole trajik bir şekilde Trakhis adlı şehirde bir araya gelir. Çok karışık olsalar da, art arda gelen ve Herakles'i korkunç bir ölüme götüren olaylar arasında az çok tutarlılık vardır: Geç dönem mitoloji yazarları Diodoros, Apollodoros veya Hyginus'ta esas itibarıyla aynıdırlar. Temel olay örgüsüne bağlı kalırsak, bunları altı ana perdeye bölebiliriz.

99 Sophokles, *Trakhisli Kadınlar*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 - ç.n.

İlk perde: Şimdi bir kenara bırakacağımız bazı koşullar altında, Herakles Kalydon şehrinde Deianeira ile karşılaşır. Ona âşık olur ve bir an önce evlenmek ister. Ama kadının Akheloos adında bir talibi vardır. Akheloos bir tanrı ve bir nehirdir, Atlas'ın hem bir dağ hem de titan olması gibi. Ayrıca, muhtemelen akışkanlığından gelen tuhaf bir özelliğe sahiptir. Mücadele edilmesi birbirinden zor farklı farklı varlıklara dönüşebilmektedir. Bazen baştaki biçimini alır, nehir olur, bazense boğaya ya da bir ejderhaya dönüşür. Herakles Deianeira'yı elinden alabilmek için onunla dövüşmek zorundadır. Herakles onun boynuzlarından birini söküp zafer kazandığı sırada Akheloos bir boğanın görünüşüne bürünür. Boynuzunu mutlaka geri almak isteyen Akheloos mağlup olduğunu kabul eder. Herakles'ten boynuzunu geri vermesini talep eder. Mitin sayısız versiyonlarından biri, Akheloos'un karşılık olarak Herakles'e, o daha bebekken, anneannesi Gaia'nın onu Kronos'un elinden kurtarmak için yaptığı mağarada emziren ilk sütannesi keçi kadın Amaltheia'nın ünlü boynuzunu armağan ettiğini anlatır. Hatırlarsan Herakles'in babası Kronos onu yutmak istiyordu. Amaltheia'nın boynuzuna aynı zamanda "bolluk boynuzu" da denir, çünkü her kim ona sahipse canının çektiği her yiyeceği o kişiye sunmak gibi büyülü bir özelliği vardır... Yeri gelmişken hatırlatayım ki, Athena'nın delinmesi imkânsız o anlı şanlı kalkanı "Aigis"i ("keçiden" anlamına gelir bu kelime) yaparken kullanılan malzeme işte bu keçinin postudur...

Neyse, biz hikâyemize dönelim. Akheloos karşısında kazandığı zaferden sonra Herakles, yakın zaman önce evlendiği yeni fethi Deianeira'yla birlikte bir süre Kalydon'da kalır. Ne yazık ki, bu şehrin kralı olan Oineus'un verdiği bir akşam yemeği sırasında, hani çocuklar der ya "isteyerek yapmadım" diye, işte öyle kazara, hizmet edenlerden birini öldürür, işe bak ki bu hizmetli de kralın akrabalarından biridir. Hiç kuşkusuz Herakles insanların dünyasında kalmak için hakikaten fazla güçlüdür, öyle ki hayrından çok zararı dokunmaya başlamıştır artık. Bu olayla birlikte iyice anlaşılmıştır ki belki de onun başka bir dünyaya, doğasına daha uygun olan ilahi bir dünyaya adım atmasının vakti gelmiştir. Olay kazara meydana geldiğinden Oineus her şeye rağmen Herakles'i affeder. Fakat,

o kendinden hoşnut değildir. Kendini suçlu hissetmektedir ve katı adalet anlayışı sebebiyle kendisine sert sürgün cezasını uygulamaya karar verir. Böylece Deianeira'yla birlikte Kalydon'dan ayrılıp başka bir şehre, yani yerleşmek niyetinde olduğu Trakhis'e giderler.

Yolda —üçüncü perde—, adımları onu bir nehrin kıyısına götürür. Euenos adlı bu nehri geçmesi gerekmektedir. Kıyıda Nessos adında, Kentaur bir kayıkçı vardır. Yarı insan yarı at görünümlü bu kayıkçı, derme çatma kayığıyla nehrin öteki yakasına geçmek isteyenlerden ücret almaktadır. Herakles nehri kendi imkânlarıyla geçer, fakat Deianeira'yı kayıkçıya emanet eder. Gelgelelim kayıkçı yolda tecavüz etmeye kalkınca Deianeira çığlığı basar. Çığlıkları duyan Herakles hemen yayıyla oklarını çıkarır. Tek bir atışta Nessos'un kalbini deler. Unutma ki bu oklar, Herakles uçlarını Lerna hydrasının ağulu kanına batırdığından beri zehirlidir. Daha sonra bu ayrıntının önemli olduğu ortaya çıkacak. Nitekim, Nessos son nefesini verirken, ölümünün ardından Herakles'ten intikam almak umuduyla Deianeira'ya kuyruklu yalan denebilecek bir hikâye anlatır. Yarasından akan kanla bir aşk iksiri yapabileceğini ve olur da Herakles'i elinden kaçırırsa onu bu sayede geri döndürüp yeniden kendisine âşık edeceğini söyler. Deianeira da Nessos'a inanır. Ölmekten olan birinin yalan söylemeyeceğini düşünür. Yazık ki hikâye onun bu düşüncesinde tamamen yanıldığını gösterecektir...

Dördüncü perde: Herakles ile Deianeira nihayet Trakhis'e ulaşır. Kahramanımız karısını, hem dostu hem de akrabası olan şehrin kralı Keyks'in yanına yerleştirir. Keyks, Herakles'in bu dünyadan olan babası Amphitryon'un yeğenidir. Yerinde duramayan kahramanımız ise hemen yeni maceralara, çarpışmalara, savaşlara yelken açar. Bu mücadeleler sırasında sayısız kötüyü öldürür ve bir sürü şehri yağmalar. Ayrıntıları geçiyorum. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki bu alışıldık yağmalardan birinde —o dönemde herkes böyle yapıyordu, savaşlar, tıpkı Troya Savaşı'nda olduğu gibi, neredeyse her zaman, yenilen şehrin talan edilmesiyle sona eriyordu—, görünüşe göre metresi yapmayı tasarladığı büyüleyici güzellikteki İole'yi esir alır. Diğer tutsaklarla birlikte onu da Trakhis'e gönderir, kadın orada Deianeira ile birlikte Keyks'in konutunda kalacak-

tır. Herakles biraz daha geç dönecektir. Şimdilik, bir süre Cenea Burnu'nun tepelerinde vakit geçirip Zeus'a kurban adamayı arzu etmektedir... İole ve diğer esirleri götüren elçi aracılığıyla, Deianeira'dan, bu kurban ayinlerini, arınma eylemine layık temiz kıyafetlerle gerçekleştirebilmesi için ona yeni giysiler göndermesini ister.

Deianeira daha İole'yi görür görmez tehdidin farkına varır. Bu genç kız tam anlamıyla büyüleyicidir. Sophokles *Trakhisli Kadınlar*'da bu sahneyi anlatır, böylece biz de Deianeira'nın nasıl bir çırpıda kocasını kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anladığını görürüz. Bunun üzerine Nessos'u ve iksirini hatırlar. Çabucak gidip iksiri alır ve elçinin kocasına götüreceği giysinin üzerine dikkatle sürer. Böylece, Nessos'un vaat ettiği gibi, onu kendine döndüreceğini ve tekrar kendine âşık edeceğini ummaktadır. Bu elbette bir tuzaktır. Bu iksir sihirlidir sihirli olmasına, ama bulaştığını feci bir şekilde öldürmektedir. Herakles Deianeira'nın gönderdiği giysiyi üzerine geçirir. Giysi vücudunun sıcaklığıyla ısınınca Herakles'i yakmaya başlar. Tabii ki üstünden çıkarmaya çalışır, ama giysi korkunç bir şekilde vücuduna yapışmıştır. Giysiyi üzerinden çektiklerinde, kumaşa yapışmış derisi lime lime kopar. Duyduğu acıyı anlatmaya kelimeler yetmez, bu tuzağa düşeni kurtarmanın mümkünü yoktur. Dahası bir kehanet Herakles'i uyarmıştır zamanında, zaten ölmüş birinin ellerinden öleceğini söylemiştir, işte o an, sözü edilen ölmüş kişinin, zehirli okuyla canını aldığı Kentaur Nessos'tan başkası olmadığını anlar.

Böylece Herakles, ölümü arındırıcı ateşle olsun diye, oğullarından birine onun adına büyük bir odun yığını yapmasını rica eder. Dehşete kapılan oğlu bunu reddeder. Ama bir uşak kabul eder, Herakles de karşılığında ona yayıyla oklarını verir. Cenazesi için oluşturulan odun yığınına tırmanır. Uşak odunları ateşe verir. İşte Herakles'in bu dünyadaki yaşamı bu şekilde sona erer. Her insan gibi onun da ölmesi gerekmektedir, ama hikâye tam olarak sona ermemiştir. Farklı mitoloji yazarları arasında yaygın olan görüşü ifade eden Apollodoros'a göre, gökyüzünden bir bulut iner. Herakles'in yanmakta olan bedeni üzerine nazikçe yerleşir ve onu ağır ağır gökyüzüne yükseltir. Herakles, Olympos'ta tanrıya dö-

nüştürülecektir. Hera da onu bağışlayacak, aralarındaki husumet yerini barışa bırakacaktır. Bu onun apotheosis'idir: Kaosun güçlerine karşı verdiği aralıksız mücadele karışılığında ve tanrısal işlerinin ödülü olarak tanrıya dönüşecektir.

II. Theseus ya da Kaotik Güçlerden Sağ Kalanlara Karşı Mücadele Ederek Herakles'in Görevi Nasıl Devam Ettirilir?

Theseus Herkül'ün (yani Herakles'in) kuzeni, hayranı ve devamcısıdır. Canavar öldürmekte Herakles'ten geri kalmaz, dahası, gösterdiği ilk kahramanlıklar çoğu mitoloji yazarı tarafından, Herakles Kraliçe Omphale'nin kölesi olmaya mahkûm edildiği için kısa süre ortada yokken, onun işlerinin devamı olarak sunulur açıkça. Denebilir ki Peloponnesos ve Argolis diye bilinen Argos'ta Herakles neyse, Theseus da en azından "Attika"da, yani Atina'yı çevreleyen bölgede, ona denk biçimde, tüm zamanların en büyük kahramanıdır. Tıpkı Herakles gibi, Theseus da şüphesiz efsanevi bir varlıktır. Asla gerçekten var olmamıştır. Fakat, biz maceralarını, onu Troya Savaşı'ndan bir kuşak önce yaşamış —ki bu durum, oğullarından ikisinin çatışmada yer almasıyla ispata kavuşur— gerçek bir tarihsel kişilikmiş gibi resmeden, yaşamını öyle anlatan "biyografiler"den biliyoruz.[100] Böylece Theseus, Herakles'ten daha genç olsa da onun çağdaşıdır ve dahası, birçok efsaneye göre,

100 En azından elimize kadar ulaşan biyografiler arasında ilki, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış büyük Yunan şair Bakkhylides'e aittir. Ne mutlu ki, dünyanın en büyük müzelerinden biri olan British Museum, mükemmel biçimde korunmuş yaklaşık yirmi şiir ihtiva eden iki rulo papirüsü neredeyse şans eseri ele geçirince, bu şair 19. yüzyılda tekrar keşfedilmiştir [*bkz.* Bakkhylides, *Bütün Şiirleri ve Fragmanları*, çev. Erman Gören, YKY, 2017]. Bunlar arasında "Dithyramboslar" adı verilen şiirler, yani tanrı Dionysos'un şanına hasredilmiş kasideler bulunmaktadır. Bunlar büyük amfitiyatrolarda, açık havada, bir koro tarafından seslendirilir, aynı esnada, o dönem Yunanların çok düşkün olduğu şiir yarışmaları tertip edilirmiş. Bu *dithyramboslar* arasında, genç Theseus'un gösterdiği ilk yiğitlikler (hiç olmazsa aralarından beş tanesi) hakkında bir anlatı bulunmaktadır. Hayatının geri kalanına gelince, bu konuda, çoğu zaman olduğu gibi, alışıldık mitoloji yazarımız Apollodoros'a ve onun yanı sıra, yine geç dönemde yaşamış diğer iki yazara, yani Plutarkhos (M.S. 1. yüzyıl) ve Sicilyalı Diodoros'a (M.Ö. 1. yüzyıl) atıf yapmak gerekir.

karşılaşma fırsatı da bulmuşlardır. Ne yazık ki bu mitsel yaşamöyküleri çoğu kez birbirlerinden farklılaşır; ama belki de ne mutlu ki demeliyiz, zira neticede, mitolojinin cazibesini oluşturan şey tam da bu çeşitliliktir. Bu farklılaşma daha Theseus'un doğumundan itibaren kendini göstermeye başlar.

Kimilerine, özellikle de —bu kahraman sözkonusu olduğunda, geç bir zamanda yaşasa da, en önemli kaynak olan— Plutarkhos'a göre, Theseus Troizen şehrinin kralı Pittheus'un kızı prenses Aithra ile bütün Attika'da hüküm süren Atina Kralı Aigeus'un oğludur. Demek ki, söylenegeldiği üzere, "doğuştan soylu"dur. Bu rivayete göre, farklı kadınlarla birlikte olmasına rağmen çocuk yapmayı başaramadığından, Aigeus'un Delphoi'a yolculuk yapıp Apollon'un namlı kâhini Pythia'ya danışmasına karar verildiği anlatılır. Kâhin her zamanki gibi kâhince, yani pek anlaşılmayan sözler eder ve Theseus'a, evine, yani Atina'ya dönmeden şarap tulumunu açmamasını söyler. Bakalım Plutarkhos'a göre geleceğin kahramanına tam olarak neler demiş:

> "Gevşetme şarap tulumunun kapağını ey prens
> Atina'ya varmadan önce."

Yeri gelmişken, bunu fırsat bilip, "kehanet gibi sözler" (*paroles sibyllines*) ifadesi nereden geliyor ve başlangıçta "sibyllin" (kehanet gibi) sözcüğü ne anlama geliyordu sana açıklamak istiyorum. Sibylla dosdoğru söylersek bir pythia, yani Apollon'un kehanetlerini bildirmekle görevli bir rahibeydi. Şöhreti dört bir yana yayıldığından, ölümünden sonra özel adını genel ada dönüştürmeye ve Delphoi'da onun yerini alacak rahibeyi belirtmek için ona Sibylla demeye karar verdiler, yine başka yerlerde gelecekten haber veren sözler söylemeyi anlatmak için de aynı sözcük kullanılır oldu. Fakat kehanetlerin değişmez bir özelliği vardı: Her zaman anlaşılması zor, muğlak, anlamı dolaylı ve yorumlaması ölümlüler için zor sözlerdi bunlar. Böylece anlamı çok açık olmayan, muğlak kalan sözleri belirtmek için "kehanet gibi sözler" denmeye başlandı.

Pythia'nın söylediklerinden neredeyse hiçbir şey anlamayan Aigeus, yolu üzerinde bulunan bir arkadaşına, Troizen Kralı Pittheus'a uğrayıp tavsiyesini almaya karar verir. Pittheus ise aksine, kehanetin ne manaya geldiğini anlamakta hiç güçlük çekmez. Yapılması gereken, Aigeus'u sarhoş edip, kendi kızı Aithra'yı onun yatağına sokmak ve çocukları olmasını sağlamaktır. Özellikle bir baba tarafından sergilenen bu davranış sana tuhaf gelebilir: Günümüzde bir babanın, kızıyla yatsın diye misafirini bile isteye sarhoş ettiğini hayal etmek kolay değil! Bilakis, böyle bir felaket meydana gelmesin diye ellerinden geleni yaparlar! Hiç şüphe yok, ama Pittheus zamanında, meselelere bugünkü gibi bakılmıyordu. Troizen Kralı'nın gözünde, mevkidaşı Atina Kralı, kızı için harika bir kısmetti. Ondan doğacak bir çocuk ailesine büyük bir onur, hatta belki de şans getirecekti, hatta sıradışı bir toruna sahip olmak teminat anlamına geliyordu. Her halükârda, Theseus'un dünyaya gelişi bu şekilde oldu. Başka kaynaklara (Bakkhylides ve görünüşe bakılırsa Apollodoros'a) göre, Theseus kesinlikle Aithra'nın oğluydu —bu gibi durumlarda anne konusunda asla şaibe olmaz— ama gerçek baba Aigeus değil, aynı gece Aithra'nın yatağına süzülüveren ikinci kişi olan Poseidon'un ta kendisiydi! İlahi bir kaynağı olduğu için daha da soylu bir doğum.

Esasında çok mühim değil. Kesin olan şu ki, Theseus en başından beri bir kahraman kumaşına sahiptir, en azından, o dönemin aristokratik evreninde yapıldığı gibi, seçkin atalarına göre hüküm verirsek. Buna rağmen, çocukluğu boyunca gerçek babasının kim olduğunu bilmeyecektir. Nitekim, annesi ona asıl kimliğini açıklamayı reddeder. Ne olursa olsun, bir tanrı bir ölümlüyle yattığında, kocası (ya da bu örnekte yatağını paylaşan kişi) genelde bu durumdan dolayı incinmiş hissetmez. Çocuğu kendi çocuğu gibi büyütür ya da yetiştirilmesiyle ilgilenir. Sarhoş olup Aithra'yla yattığı gecenin ertesi günü Aigeus, eğer bir oğlu olursa, çocuk delikanlılık çağına geldiğinde, ona babasının kim olduğunu söylemenin iyi olacağını düşünür. Bu amaçla, yerinden oynatılması neredeyse imkânsız kocaman bir kayanın altına bir çift sandalet ve bir kılıç saklar ve Atina'ya gitmek için tekrar yola koyulmadan

önce, genç prensese, talih eseri kendisinden bir oğlu olursa, onun yeterince büyümesini ve güçlenmesini bekleyip, eşyaları sakladığı yerle babasının kimliğini ona o zaman söylemesini tembihler. Çocuk ancak o zaman kayayı kaldırıp, kendisi için bıraktığı hediyeleri keşfedebilecektir. Bundan sonra Atina'ya gidip, bu eşyalar sayesinde kendisini babasına takdim edecektir. Aithra ile Pittheus, küçük Theseus'u büyük bir özenle yetiştirir.

Bunun yerine, Aigeus'un neden Aithra ile müstakbel oğlunu yanına alıp Atina'ya götürmediğini soracaksın belki. Yolu üzerinde tohumunu attığı çocukları dert etmeyen kötü bir baba mıdır acaba? Hiç de değil. Hakikat bambaşkadır, görünüşe aldanmamak gerekir. Aslında, Aigeus'un hayatta tek bir arzusu vardı, o da bir oğula sahip olmak, zaten tam da bu yüzden Delphoi'a yolculuk yapıp kâhine danışmıştır. Ama ister ki birbiriyle tanışmadan önce oğlu büyüsün adam olsun, aksi takdirde kuzenleri Pallantidler, yani Aigeus'un kardeşi Pallas'ın oğulları tarafından öldürülme riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Nedenini hemen anlamışsındır: Atina'da herkes Aigeus'un çocuğu olmadığını bilmektedir. Böyle olunca, kardeşi Pallas'ın oğulları şöyle derler kendi kendilerine: Ne güzel, Atina tahtının vârisi biz olacağız! Tahmin edeceğin üzere, talih yaver gitmez de Aigeus'un bir oğlu olduğunu öğrenirlerse, artık kendilerinin hakkı olarak gördükleri tahtı ellerinden almasın diye derhal ondan kurtulmanın yolunu arayacaklardır. Sayıları elliyi bulduğundan —evet ya, Aigeus'un kardeşinin neredeyse elli oğlu vardır— ve vicdan nedir bilmediklerinden oğlanın en küçük bir hayatta kalma şansı yoktur. İşte bu nedenle Aigeus, Aithra'ya sessiz kalmasını, Theseus kayayı yerinden oynatıp, altında saklananları silah olarak kullanabileceği yaşa ve güce erişmeden ona kökenleri hakkında hiçbir şey söylememesini tembih etmiştir.

Theseus hızla büyür... hem de sağlıklı ve gürbüz biçimde! On altı yaşına bastığında sadece bir yetişkin kadar güçlü olmakla kalmaz, bölgesinde yaşayan herkesin bileğini bükecek kuvvete ulaşır. Hatta Herkül gibi güçlüdür, zaten söylenene göre, çocukluğundan beri, uzaktan akrabası olan Herakles'i kahraman olarak görmüş, onu model almıştır. Böylece Aithra, çok uzun zamandır muhafa-

za ettiği iki sırrı ona artık açıklamaya karar verir: İlki, babasının (her halükârda yeryüzünde onun için en önemli olan kişinin, insan babasının) Atina Kralı Aigeus olduğu ve ikincisi, babasının onun için ağır bir kayanın altına gizlenmiş bazı şeyler bıraktığı. Sonra, bakalım artık kayayı kaldırabilecek güce kuvvete erişmiş mi diye görmek için onu gömünün yanına götürür. Çoktan tahmin ettiğin gibi, Theseus'un kayayı tüy gibi kaldırması üç saniyesini bile almaz. Kılıcı kabzasından kavrar, sandaletleri giyer ve babasını bulmak için vakit kaybetmeden Atina'ya gideceğini söyler annesine. Şimdi yine soracaksın tabii bu acınası sandaletler de ne işe yarıyor diye. Bir babanın, hem kendini savunabilsin hem de ergenliğe girişinin sembolü olsun diye oğluna iyi silahlar bırakmasını hepimiz anlarız. İyi de neden sandalet gibi bayağı ve kıymetsiz bir eşya? Değil mi ki annesi ve dedesi ihtiyaç duyduğunda ona ayakkabının âlâsını vermişlerdir şimdiye kadar. Ancak sandaletlerin tayin edici bir önemi vardır: Theseus'un doğum yeri Troizen'den Atina'ya kadar olan yolculuğu deniz üzerinden değil, yürüyerek yapması gerektiği anlamına gelmektedirler.

Çünkü, hatırlayacaksın, Theseus'un yaşamı, onun yerini almak isteyen kötü yürekli Pallantidler yüzünden artık her zamankinden çok tehdit altındadır. Üstüne üstlük, Aithra ve Pittheus onun için çok endişelenmektedir. Ne pahasına olursa olsun Atina'ya yürüyerek seyahat etmesini engellemek için vermedikleri öğüt kalmaz. Çok tehlikelidir bu. Başında sadece Pallas'ın oğullarının yarattığı tehdit yoktur, aynı zamanda bölge haydutlarla ve hatta köle haline gelen Herakles doğru dürüst işini yapıp öldüremediği için ortalıkta dolaşan gerçek canavarlarla doludur. Atina'ya götüren yolları tutan bu yaratıklar öyle gaddar, öyle şiddete susamıştır ki sadece basit eşkıya olduklarını söylemek çok hafif kalacaktır, bunlar neredeyse şeytani varlıklardır ve daha hiçbir tecrübesi olmayan genç bir adamın onlarla boy ölçüşmeye kalkışması kesinlikle ihtiyatsızlık olacaktır. Evet, elbette, bilgeliğin, her halükârda basiretin sesidir konuşan. Ama işte: Sandaletler orada, orta yerdedir, bu inkâr edilemez, öyleyse babası da onları makul bir gerekçeyle bırakmış olmalıdır. Eğer Aigeus sandaletleri sakladıysa, kullanılsın diyedir.

Demek ki Atina'ya kesinlikle yayan gidilmesi gerekmektedir, olur da canavarlar yolunu keserse o zaman ağızlarının payını alacak, belalarını bulacaklardır, çünkü Theseus artık Herakles kadar kuvvetlidir ve yanında tüyler ürpertici bir kılıç taşımaktadır.

Daha simgesel biçimde ifade edersek, bu, erginlenme törenine benzeyen bir yolculuktur, yani Theseus'un hayatında yeni bir aşamaya adım atacağı, kendi gerçek eğilimini keşfedeceği bir yolculuktur: Öyle ki bu yolculuktan, yalnızca gücü ve cesaretiyle değil, aynı zamanda dünyayı, kozmosu, orada hüküm süren canavarların yarattığı tahammül edilemez düzensizlikten kurtarma kapasitesiyle de sıradışı bir kahraman olarak çıkacaktır. İki yol vardır: Theseus ya başaracaktır ya da başarısız olacaktır. Başarısız olursa, bunun sebebi kahraman kumaşına sahip olmamasıdır. Ama başarırsa, kuzeni Herakles gibi, Titanları yerle bir eden, sonra da Typhon'a karşı zafer kazanan Zeus'un başlattığı işlerin en büyük devamcılarından biri haline gelecektir. Kuşkusuz bir insan, ama kendi çapında olsa da bir tanrı misali, dünyanın ahenge kavuşturulmasına, kaosun güçlerine karşı kozmosun elde ettiği zafere yaptığı katkılardan dolayı ilahi bir insan.

Konu kaosun güçleri olduğunda, Theseus'un yolunun onlarla sık sık kesişeceği muhakkaktır. Atina'ya uzanan güzergâhı üzerinde, bütün Korinthos kıstağında dehşet saçan, tam anlamıyla iğrenç altı yaratık çıkacaktır karşısına. Herakles'in işlerinde olduğu gibi, bu canavarların hepsinin ya da neredeyse hepsinin korkunç ya da acayip bir atası vardır. Neticede hepsi genel anlayışın tamamen dışında özelliklere sahiptir. Hepsi en üst derecede tehlikeli ve korku vericidir.

Burada anlatısını takip ettiğim Apollodoros'a[101] inanılacak olursa, Epidaurus şehri civarında genç Theseus'un yoluna çıkan ilk yaratık olan Periphetes'le başlayalım. Periphetes hakikaten menfur bir mahluktur. Söylenene göre, çirkin tek Olymposlu olan, topal tanrı Hephaistos'un oğludur. Tıpkı babası gibi, oğlunun da bacakları kısacık ve çarpıktır. Bacakları aynı zamanda güçsüz ol-

101 Tuhaf biçimde, bu bölüm altı macera arasında Bakkhylides'in *Dithyramboslar*'ında bulunmayan tek maceradır.

duğundan, bir bastondan destek alıyormuş gibi yapar. Aslında bu bastondan ziyade bir nevi topuz ya da demir bir sopadır, buna dayanıyormuş gibi yapmasının sebebi de geçenlerin ona acıyıp yardım etmek için yaklaşmasını sağlamaktır. Nitekim Theseus da nazik bir şekilde bunu yapar. Gudubet Periphetes de teşekkür mahiyetinde, onu öldürmek üzere korkunç silahına sarılır. Fakat çok daha atik ve marifetli olan Theseus onu kılıcıyla biçip öldürür, sonra da topuzu alır ve söylenene göre bir daha asla yanından ayırmaz.

İkinci perde: Theseus'un yolu, Pityokamptes lakaplı iğrenç Sinis'le kesişir. Ona "çam eğici" ya da "çam ağacını büken" anlamına gelen bu lakabın neden verildiğini göreceksin. Sinis akla hayale sığmaz derecede güçlü bir devdir, bütün insani oranların dışında bir yapısı vardır, bu da zaten kendi başına bir canavarlık göstergesidir. Apollodoros'a göre, Polypemon diye birinin oğludur, ama kuşkusuz kuvvetinin canavarsılığını açıklamak için öne sürülen iddialara bakılacak olursa, ilahi bir soydan gelir, Poseidon'un oğludur. Sinis'in oynadığı küçük zalimce oyunu anlayabilmek için, o dönemin ikonografisine, yani bilhassa bu sahneleri tasvir etmek için vazoların üzerine çizilen ve kimi zaman yazılı metinlerden bile daha açıklayıcı olan imajlara bakmak gerekir. Sinis, menzilinden geçmek gibi bir talihsizlik yaşayan yolcuları yakalar. Onlardan, birbirine yaklaşan iki komşu çam ağacını yere kadar bükmesine yardım etmelerini rica eder. Talihsiz yolcu iki ağacın tepesini iyice tutup eğdiği an, Sinis hemen kurbanının iki ayağını ve iki kolunu ağaçların tepesine bağlayıp bırakıverir, ağaçların ok gibi ayrılıp şiddetle geri gelmesiyle birlikte yolcu tam anlamıyla parçalanıp ikiye bölünür. Sinis olanlara kıs kıs güler, bu onun en sevdiği eğlencedir. Ta ki Theseus'un yoluna çıktığı güne kadar. Kahramanımız oyuna kanmış gibi davranır, ancak canavar onu tutacakken, o canavarın ayaklarını iki ağaca bağlayıverir, böylece bırakılan ağaçlar eski konumlarına geri döndüğünde, başkalarını güle oynaya mahkûm ettiği kaderle karşılaşarak, ikiye bölünen Sinis olur!

Üçüncü perde. Bu olay, diğerinden de beterdir: Başrolde Krommyon'un domuzu vardır ya da daha ziyade dişi yabandomuzu, zira

sözkonusu olan kesinlikle dişi bir domuzdur. Bu sıradan bir domuz da değildir. O güne kadar görülmüş domuzlarla hiçbir ortak yanı yoktur. Typhon ile Ekhidna'nın kızıdır. Zaten Ekhidna'nın kendisi Tartaros'un kızı ve başka yaratıkların yanı sıra, cehennem köpeği Kerberos'un da annesidir, kadın yüzlü bir canavardır, bedeni bacaklarla değil, bir yılan kuyruğuyla sona erer... Gördüğün gibi, bu domuzun canavarlığı aileden gelir. O da boş zamanlarını gelip geçenleri katlederek değerlendirir. Bölgeyi kasıp kavurmakta, önüne çıkanı öldürmektedir... Theseus tek bir kılıç darbesiyle yeryüzünü ondan temizleyinceye dek. Hiç şüphesiz, genç adam savaşmakta mahir olduğu kadar cesurdur da.

Theseus dördüncü canavarla Megara kenti yakınlarında karşılaşır. Bu canavar insan suretindedir ama görünüşe aldanmamak gerekir. Skiron adında bir yaratıktır bu ve yine söylenenlere göre ataları arasında tanrılar vardır, hatta Poseidon'un oğludur. Başkaları ise onun, cehennemde açlıktan ölen ünlü Tantalos'un soyundan gelen Pelops'un oğlu olduğundan emindirler. Ne olursa olsun, insan dışı bir varlıktır. Deniz boyunca uzanan bir yolun kıyısında yaşar, burası bir burun olduğundan "Skiron Kayalıkları" diye anılır. Burada sabırla yolcuları bekler ve geçenlerden birini yakaladığında, ona zorla ayaklarını yıkatır. Leğeni hep elindedir, ama talihsiz yolcu cezasına razı olup eğildiğinde, tekmeyi basıp onu uçuruma yuvarlar, zavallı orada onu canlı canlı yutacak, yine canavar olan, dev gibi bir kaplumbağaya kurban gider... Tahmin edeceğin üzere, Theseus kiminle karşı karşıya olduğunu ve onunla nasıl başa çıkacağını hemencecik anlayıverir. Bazı ressamlara göre, Skiron'un leğenini kaptığı gibi bütün gücüyle kafasına geçirir ve denizin dibindeki kaplumbağasına kavuşsun diye onu uçuruma yollar. Skiron böylece sahneyi terk eder!

Theseus yeniden tehlikelerle dolu yola koyulur. Beklendiği üzere, yine tam bir musibete denk gelir. Bu kez, sahne Eleusis'te geçmektedir, yani hatırlayacağın gibi, Demeter'in ve gizemlerinin şehrinde. Tuhaf bir kişi Theseus'un yolunu keser. Kerkyon diye biridir bu, o da tam olarak insan değildir, çünkü yine onun da Poseidon'un ya da belki, korkunç Periphetes gibi, Hephaistos'un

oğlu olduğu söylenir. Ne olursa olun insanüstü bir gücü vardır, boş zamanlarını kötülük üstüne kötülük yapmakla, zevk için başkalarına zarar vermekle geçirir. Yolcuları durdurup, onları kendisiyle güreşmeye zorlar. Pek tabii, ilahi kökenleri ve insanüstü gücü sayesinde, bütün müsabakaları kazanır. Ama kazanmakla yetinmez. Bir kez rakibinin sırtını yere getirdi mi, onu öldürmekten zevk alır. Theseus'u durdurduğunda, Kerkyon sonuçtan emindir. Düşünsene, karşısındaki hepi topu on altı yaşında bir delikanlı! Bir sıkımlık canı var. Ne var ki Theseus sıradışı bir gençtir, on altı yaşın verdiği dinçlikle, panter gibi çeviktir. Kerkyon'u koluyla bacağından yakaladığı gibi kafasının üstüne kaldırır ve bütün gücüyle yere çarpar. Tüyler ürpertici canavar dengine çatmıştır. Theseus bütün ağırlığını verip üstüne çöker... beriki de anında ölür!

Bütün iyi hikâyelerde olduğu gibi, en kötüsü en sona saklanmıştır. En kötüsü (diğer adları Damastes veya Polypemon olan) Prokrustes'tir. Prokrustes sözcüğü bu bağlamda muhtemelen "çekiçle döven" anlamına gelir, birazdan sebebini anlayacaksın. Yine, bazıları bu adamın gayriinsani kökenlerinden bahseder: Bilhassa Hyginus, Prokrustes'i —gördüğümüz gibi, kendisine bir sürü antipatik çocuk atfedilen— Poseidon'un oğlu yapar. Prokrustes'in, yine Troizen'den Atina'ya giden yolun kıyısında yer alan evinde, biri büyük diğeri küçük, iki yatağı vardır. Prokrustes, hiç renk vermeden, sevimli bir şekilde, evinin yakınından geçen yolculara konukseverliğini sunar. Ama kısa olanlara büyük yatağı, uzun olanlara da küçük yatağı vermeyi asla ihmal etmez. Öyle ki ilk gruba yatak çok geniş gelirken, ikinci gruptakilerin başı ve ayakları yataktan taşar. Misafirler uyuduktan sonra, korkunç yaratık onları sıkıca yatağa bağlar. Sonra uzun olanların yataktan taşan bölümlerini keser, kısa olanlar içinse eline ağır bir çekiç alır, bacaklarını kırar, onları tam anlamıyla yamyassı oluncaya kadar döver ki rahatça büyük yatağın boyu kadar uzatılabilsinler! Ancak bir kere daha, Theseus zokayı yutmaz. Daha en başından hiç güvenmediği ev sahibinin karıştıracağı haltları öngörür. Onu yakaladığı gibi, genelde konuklarına reva gördüğü cezaya çarptırır...

Theseus nihayet sağ salim Atina'ya vardığında canavar avcısı olarak namının şehre ondan önce ulaştığını görür. Herkes alkışlarla, övgülerle karşılar kahramanı. Doğrusunu söylemek gerekirse, ondan önce kimsenin karşılarına çıkmaya cesaret edemediği, kötülük yapmak için yaşayan bu şeytani varlıklardan yolu temizlediği için teşekkür üstüne teşekkür ederler. Belki bir tek Herakles kıyaslanabilir yeni kahramanımızla. Theseus artık babası, Atina Kralı Aigeus'u bulmaya gidecektir. Ama yolda hâlâ iki engel beklemektedir onu. Biri, hatırlarsın, kendileri yerine onun tahta çıkmasına mâni olmak için Theseus'u öldürmek isteyen kuzenleri, amcası Pallas'ın oğulları Pallantidlerdir. Ama bir de, hani böyle bir şey mümkünse daha korkuncu, şimdi Aigeus'un karısı olan büyücü Medea vardır. Medea, o alımlı görünüşü altında —gerçekten muhteşem bir güzelliği vardır— kan dondurucu bir varlıktır. Öncelikle başka bir büyücünün, Kirke'nin, hani Odysseus'un arkadaşlarını domuza çeviren o büyücünün yeğenidir. Ama aynı zamanda Kolkhis Kralı Aietes'in kızıdır. Sana birazdan maceralarını anlatacağım İason, Aietes'in sahip olduğu Altın Post'u onun elinden alır. Bu hikâyede Medea, âşığı İason'un Kolkhis'ten Altın Post'la beraber kaçmasına yardım etmek için, kendi erkek kardeşini öldürüp parçalara ayırmakta tereddüt etmez. Bunları sana, Medea'nın neler yapabileceğini kafanda oturtman için anlatıyorum... Dahası, İason'a iki çocuk doğurduktan sonra onun tarafından terk edilen Medea, o gün intikamını almak için çocuklarını kendi elleriyle bıçaklayıp öldürür. Diyeceğim o ki Medea karşısında dikkatli olmakta fayda vardır.

Medea, Theseus'un Aigeus'un oğlu olduğunu gayet iyi bilmektedir. Ayrıca, bütün bu üstün yeteneklerle başına bela olacağının da farkındadır. O yüzden Aigeus'u işlemeye başlar. Onun aklına Theseus'un tehlikeli olduğu, ondan kurtulmak gerektiği fikrini sokar. Tabii şunu da unutma ki, o sıra Aigeus, Theseus'un kendi oğlu olduğundan bihaberdir. Onu sadece haydutların ve canavarların katili olarak kazandığı şöhretten tanımaktadır. Kocaların çoğu gibi o da eşi tarafından ikna edilir, ve Apollodoros'a kulak verecek olursak, kahramanımızdan kurtulmak için önce korkunç

bir boğa gönderir. Marathon boğası şehre dehşet salan bir insan katilidir. Kuşkusuz Theseus hayvanı hakladıktan sonra muzaffer biçimde geri döner. Aigeus, Medea'nın tavsiyesine uyarak, bu sefer de, kendi oğlu olduğunu hâlâ bilmediği Theseus'u zehirlemeye kalkışır. Büyücü kendi özel yapımı olan, zehirli bir şarap hazırlar. Aigeus kraliyet sarayında bir şölen verip, Theseus'u da davet eder. Orada ona zehir dolu kadehi uzatır, ama tam Theseus kadehi alıp başına dikmek üzereyken, Aigeus, zamanı geldiğinde onu tanımak için kayanın altına kendi elleriyle gömdüğü kraliyet kılıcının konuğunun belinden sarktığını fark eder. Hemen genç adamın ayaklarına bakar ve ona verdiği sandaletleri de tanır. Elinin tersiyle vurup zehirli kadehi düşürür. Zehirli sıvı yere yayılır. Aigeus gözleri yaş içinde oğluna sarılır. Theseus kurtulmuştur, Aigeus derhal korkunç Medea'yı krallıktan sürer. Geriye Pallantidler kalır. Hemen söyleyelim ki, babası öldükten sonra, günü geldiğinde, Theseus hepsinin teker teker canına okumakta hiçbir güçlük çekmeyecek, sonuncusunu da hakladıktan sonra yolu nihayet açılmış olacaktır. Artık Atina'nın yeni kralı olabilir.

Ama henüz o aşamada değiliz. Zira hepsinin en beteri olan çetin bir sınav beklemektedir onu tahta giden yolda. Öyle bir canavarla kapışması gerekecektir ki onun yanında şimdiye kadar sana sözünü ettiklerim çerez gibi kalır. Sözkonusu olan, yarı insan yarı boğa bu yaratık Minotauros'tur. Kral Minos onu, dönemin en namlı mimarı olan Daidalos'a inşa ettirdiği Labirent'e kapattırmıştır. Bu sefer, mücadelenin baştan kazanıldığını söylemek kolay değil. Bu ünlü Labirent'te yaşayan, gerçekten tüyler ürpertici canavarı yenebilen olmamıştır şimdiye kadar. Dahası bu uğursuz bahçeye girip çıkış yolunu bulabilen de olmamıştır.

Bu maceranın devamını layıkıyla anlayabilmen için, sana öncelikle bu sıradışı canavarın kökenini ve hikâyesini anlatmam gerekiyor.

Theseus, Daidalos'un inşa ettiği Labirent'te Minotauros'la karşılaşıyor

Bu boğa meselesinin hikâyesi çok çok eski zamanlara uzanır. Önce Minos karakterinden başlayalım. Girit Kralı olan Minos

pek öyle sempatik biri değildir. Zeus'un sayısız oğlundan biri olarak geçer. Zeus bu çocuğa, tam da, her zamanki gibi, âşık olduğu güzeller güzeli Europe'yi kaçırmak için kendini boğaya dönüştürdüğü zaman sahip olmuştur. Yeri gelmişken, bütün bu hikâyelerin nasıl iç içe geçtiğini sana göstermek için, Europe'nin Kadmos'un kız kardeşi olduğunu belirteyim. Hatırlayacaksın, Kadmos Zeus'a Typhon'u yenmesi için yardım etmişti. Tanrıların kralı da ona eş olarak, Aphrodite ile Ares'in kızlarından biri olan Harmonia'yı vermişti.

Ama biz şimdi konumuza, yani boğamıza dönelim. Zeus, karısına yakalanmadan Europe'yi baştan çıkarmak için görkemli bir boğa kılığına girer. Lekesiz beyazlığının yanı sıra ay parçası gibi boynuzları vardır bu boğanın. Bir hayvana dönüşmüş olsa da Zeus muhteşem görünmektedir. Europe diğer genç kızlarla birlikte sahilde oynuyordur. Anlatılana göre, hayvan önlerinde belirince sadece o kaçmaya çalışmaz. Boğa kıza yaklaşır. Elbette biraz korkmuştur yine de, ama boğa öyle nazik davranır, gaddarlıktan öyle uzak görünür ki —tahmin edersin ki Zeus kendini nasıl sevimli göstereceğini gayet iyi bilir— kız onu okşamaya başlar. Boğa tatlı gözlerle ona bakar. Tatlı tatlı önünde diz çöker. Kız dayanamaz, üstüne biner... ve hop, Zeus/boğa kalktığı gibi onu son sürat dalgaların üzerinden aşırıp Girit'e kadar götürür, oraya varınca tekrar insan kılığına bürünüp güzel Europe'den art arda üç çocuk sahibi olur: Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys.

Bizi buradan ilgilendiren, Minos. Apollodoros'un anlatısına inanacak olursak —ki burada yine esas itibarıyla onun anlattıklarını takip ediyorum— Minos gözünü dünyaya açtığı ülke olan Girit için yasalar kaleme alır. Zira oraya kral olmak istemektedir. Pasiphae adında genç bir kadınla evlenir, o da doğuştan asildir, çünkü güneş tanrı Helios'un kızlarından biri olduğu iddia edilmektedir. Birçok çocuk yaparlar, bunlardan ikisi, iki kız çocuğu daha sonra ünlü olacaktır. İlerleyen bölümlerde sana onlardan da bahsedeceğim: Ariadne ve Phaidra. Çocuğu olmayan Girit Kralı ölünce Minos onun boş bıraktığı yeri almaya karar verir ve kendisini dinleyen herkese kralların desteğini aldığını iddia eder. Kanıt

mı? Kanıt isteyen olursa, kolay: Minos, meşruiyetinin nişanesi olarak, Poseidon'dan, dalgaların arasından çıkardığı muhteşem bir boğa alabileceğini öne sürer. Deniz tanrısının lütfunu kazanmak için Minos'un elbette ona bir sürü hayvan kurban etmesi gerekir, hatta ona bir de söz vermiştir: Eğer dileğini yerine getirir de günü geldiğinde denizden bir boğa çıkarırsa, hayvanı oracıkta onun için kurban edecektir. Zaten tanrıların kurbandan daha çok sevdiği bir şey yoktur. İnsanların onlara tapmasına, onlar adına dinler oluşturmasına bayılırlar, ayrıca mangalın üzerinde kızartılırken boğanın yağlı bölgelerinin yayacağı leziz koku da az şey değildir... Böylece Poseidon Minos'un ondan rica ettiği şeyi yapar: Bu vesileyle bir araya gelmiş Girit halkının şaşkın bakışları arasında muhteşem bir boğa ağır ağır sudan çıkar ve gökyüzüne yükselir!

Mucize gerçekleşir gerçekleşmez, Minos kral olur. Nitekim halkın, Olymposluların lütfunu bu derece kazanmış bir adama herhangi bir şekilde karşı çıkacak halleri yoktur. Ama, daha önce sezdirdiğim gibi, Minos hoş denebilecek bir tip değildir. Başka kusurlarının yanı sıra, sözünü tutmamak gibi bir huyu vardır. Poseidon'un boğasını öyle güzel, öyle güçlü bulur ki onu söz verdiği gibi tanrı için kurban etmek yerine, kendi sürüleri için damızlık olarak kullanmak üzere elinde tutmaya karar verir. *Hybris*in sınırlarında dolaşan büyük bir hata. Kimse cezasını çekmeden Poseidon'la kafa bulamaz, tanrı ender görülen bir öfkeye kapılarak, bu arsızın cezasını kesmeye karar verir.

Bakalım Apollodoros bu bölümü nasıl anlatıyor?

> Fakat Minos'un boğayı kurban etmemesine kızan Poseidon hayvanı vahşileştirdi. [*Minos'un karısı*] Pasiphae'nin ona arzu duymasını sağladı. Boğaya duyduğu aşktan, cinayet işlediği için Atina'dan sürülen mimar Daidalos'tan yardım istedi. Daidalos tahtadan tekerlekli bir inek yaptı, içini oydu, bir ineğin derisini yüzüp bunun etrafına dikti, boğanın her zaman otladığı çayıra bıraktı. Pasiphae bunun içine girdi; boğa geldi, gerçek bir inekmiş gibi onunla çiftleşti. Minotauros adı verilen Asterie'yi doğurdu. Asterie boğa yüzlüydü, ama diğer her ya-

nıyla insandı; birtakım kehanetler uyarınca Minos onu kapattı; Labirent'te sakladı. Daidalos'un yaptığı Labirent "girift dönemeçlerin dışarı çıkış yolunu karmakarışık ettiği" bir odaydı.[102]

Bu pasajı biraz yorumlayalım:

Öncelikle, Poseidon'un intikamı. İtiraf edelim ki bayağı çarpık. Çok basitçe, Minos'u boynuzlanmış bir kocaya dönüştürmek istiyor ve öyle sıradan bir şekilde de değil: Kurban etmesi gereken boğayla! Her zaman olduğu gibi, ceza suçla orantılı. Minos boğayla aldatmıştı, o zaman boğayla aldatılacak. Böylece Poseidon, karısı Pasiphae boğaya âşık olsun ve hayvanla birleşip Minotauros'u doğursun diye ona büyü yapar. Kelime anlamıyla "Minos'un boğası" demek olan Minotauros, bu ada rağmen babadan başka her şeydir...

Şimdi de şu tuhaf ve esin verici Daidalos karakterine bir göz atalım. Apollodoros'un yeri gelmişken bize söylediği gibi, Daidalos bir cinayet işlediği için Atina'dan kovulmuştur. Tabii ne cinayeti diye soracaksın. İşte, benzersiz bir zekâya sahip olsa bile, Daidalos'un da pek sempatik biri olmadığını ortaya koyan cevap: Daidalos sadece bir mimar olmakla kalmaz, bugünkü adıyla bir "mucittir". Yunan mitolojisinin çılgın dâhisi, bir tür Leonardo da Vinci'sidir. Nasıl bir probleminiz olursa olsun çözmesi için ona başvurabilirsiniz, kesin bir çözüm bulur, bir makine mi icat etmek lazım geldi, hemen yapar. Elinden hiçbir şey kurtulmaz, şeytani bir zekâsı vardır. Yalnız, birçok kusuru da bulunur. Özellikle de kıskançtır. Hiç kimsenin kendisinden zeki olmasına tahammül edemez. Atölyesi Atina'dadır. Bu olaya şöyle bir değinip geçen Apollodoros'un aksine bol bol ayrıntı veren Sicilyalı Diodoros'a inanılacak olursa, bir gün, yeğeni Talos'u yanına çırak alır. Talihsizliğe bakın ki bu Talos pek kabiliyetlidir. İnanılmaz yetenekleri olduğu için, hiçbir yardım almadan kendi başına çömlekçi çarkını icat edince ustasını geride bırakma tehdidi oluşturur. Öylesine faydalı olan bu makineyle harika vazoların yanı sıra kaplar, ta-

102 Bkz. Apollodoros, *Bibliotheka*, çev. Nur Nirven, Pinhan, 2000 (2. bas.), s. 176.

baklar, testiler imal etmek mümkündür, hem de kilden. Daidalos kıskançlıktan çatlar, bu da içindeki kötülüğü dışarı çıkartır, öyle ki bir öfke nöbeti esnasında genç yeğenini öldürür (Apollodoros'a göre, Atina'nın yüksek tepelerinden biri olan Akropolis'ten atarak). Areopagos [Ares Tepesi] adı verilen ünlü bir mahkemede yargılanır, ünlüdür çünkü geçmişte başka koşullar altında savaş tanrısı Ares'i yargılamak için kullanılmıştır. Daidalos bu saygın mahkeme tarafından sürgüne mahkûm edilir.

Bu mahkûmiyet sana son derece hafif gelebilir: Böyle iğrenç bir cinayet işlediği için kendi şehrinden kovulmak biz modernlere çok zayıf bir ceza olarak görünebilir. Ama o dönemde, çoğu insan tarafından ölüm cezasından daha ağır sayılıyordu. Bu da, kitabın başından beri sana mitler hakkında anlattığım her şeye sinmiş Yunan dünya görüşüyle gayet uyumludur. Odysseus'un hikâyesinin tanıklık ettiği gibi, eğer iyi yaşam kişinin kendi "doğal yeri" ve Zeus tarafından tesis edilen kozmik düzendeki yeriyle ahenk içinde yaşamaksa, o zaman evet, kovulmak, ömür boyu mutsuzluğa mahkûm olmaktır. Kanıtı mı? Hatırlarsın, Kalypso Odysseus'u adada tutabilmek için ona ölümsüzlük ve gençlik teklif ettiğinde Odysseus bu teklifi reddetmişti... Böylece Daidalos Atina'dan kovulur ve elbette, bundan böyle ilelebet nostaljiye mahkûm, lanetli bir ruh olduğunu bilir.

Girit'in yolunu tutar, benzerler birbirini bulduğu için, orada onu yanına kabul eden Minos'un hizmetinde çalışmaya başlar. Ve gördüğün gibi, Pasiphae'nin Poseidon'un boğasıyla çiftleşmesini sağlamak için sahte bir inek yapıp ustasını kandırmakta tereddüt etmez. Yine birazdan göreceğin gibi, Minotauros'u kapatmak için tasarladığı Labirent'ten çıkması için Theseus'a yardım ederek ustasını bir kez daha aldatacaktır. Ama henüz oralara geçmeyelim. Şimdilik sadece şunu biliyoruz, Minos Poseidon tarafından feci halde cezalandırılmıştı. Ama başında başka dertler de vardır. Oğullarından biri, Androgeos, Panathenaia Şenlikleri adı verilen büyük bir şenliğe katılmak için Atina'ya gitmiştir. Bu, biraz Olimpiyat oyunlarına benzer müsabakaların yer aldığı bir şenliktir. Farklı bölgelerden gençler çeşitli alanlarda boy ölçüşsünler diye

bu yarışlara davet edilirdi: cirit, disk atma, koşu yarışı, at yarışları, güreş vs. Pek çok hipotezlere konu olan bir gerekçeyle, Minos'un oğlu Androgeos öldürülür. Diodoros'a göre, Pallantidlerle arkadaş olup Theseus açısından bir tehlike haline geldiği için onu katlettiren Aigeus'tur. Apollodoros'a göreyse, Aigeus, Androgeos'u Marathon boğasıyla dövüşmeye göndermiş, Androgeos bu dövüşte ölmüştür. Nasıl öldüğü çok da önemli değil. İşin özü, Minos'un oğlunun ölümle Atina'da kaldığı sırada karşılaşmış olması ve babasının, haklı ya da haksız, Aigeus'u bu ölümden sorumlu tutmasıdır. Bu nedenle Atinalılara savaş ilan eder ve Diodoros'a inanılacak olursa (Apollodoros bu hususta sessizdir) bunun ardından Atina'yı tehdit eden bir kuraklık dönemi baş gösterir. Bunun üzerine Aigeus Apollon'a ne yapması gerektiğini sorar, tanrı da ona bu çıkmazdan kurtulmak için Minos'un dayattığı koşulları kabul etmesi gerektiği yanıtını verir.

Minos'un sempatik biri olmadığını sana zaten söylemiştim. Atina kuşatmasına son vermek için, Minotauros yesin diye Labirent'e koymak üzere, kendisine her sene yedi genç adam ve yedi genç kız gönderilmesini talep eder. Onları feci bir son bekliyor yani. Talihsiz gençler canavarın pençelerinden kurtulmak için ellerinden geleni yaparlar, ancak ininden çıkmaya izin veren herhangi bir yol bulmak imkânsızdır, dolayısıyla tek tek katledilirler. Bazı kaynaklara göre, sonraki sefer gönderilecek kurbanları belirlemek için çekilen kurada Theseus'un adı çıkar. Ancak diğer versiyonların çoğuna göre, elbette her zamanki cesaretiyle o kendisi gönüllü olur. Sonuç itibarıyla, Theseus kendini, on dört genci Girit'e götüren teknede bulur, orada onları korkunç bir kader beklemektedir. Hikâyenin devamı konusunda kaynaklar fikir birliği içindedir. Haydi biz, mitoloji yazarlarının çoğu için model olmuş en eski kaynaklardan birine, Pherekydes'in (Ferekides) yazdıklarına bakalım:

> "Theseus Girit'e geldiğinde, Minos'un kızı Ariadne ona âşık olur, kendisini Atina'ya götürmeyi ve evlenmeyi kabul ederse, ona yardım etmeyi teklif eder. Theseus yemin ederek bunu yapmayı kabul eder. Bunun üzerine Ariadne labirentten çıkış yolu-

nu söylesin diye Daidalos'a yalvarır. Daidalos'un tavsiyesiyle Ariadne, Theseus içeri girerken ona bir ip verir; Theseus içeri girince ipi kapıya bağlayıp labirentin dibine gidinceye kadar onu arkasından sürükler. Minotauros'u labirentin son bölümünde uyuklarken bulur, Poseidon'a başındaki saçları kurban etmek için onu yumruklarıyla vurarak öldürür. Sonra yine ipi sararak dışarı çıkar... Minotauros'u öldürdükten sonra, Theseus Ariadne'yi de yanına alıp, henüz Minotauros'a yem olma vakti gelmemiş genç erkek ve kızlarla tekneye biner. Geceleyin yelken açar. Dia [Naksos] Adası'nda karaya çıkıp, sahilde yatar. Athena yanı başında belirir, ona Ariadne'yi serbest bırakıp, Atina'ya doğru yola koyulmasını emreder. Hemen ayağa kalkıp emri yerine getirir. Bunun ardından Aphrodite belirir Ariadne'nin karşısında ve teselli bulmaz kızı cesaretini toplaması için yüreklendirir: O artık Dionysos'un karısı olacaktır ve üne kavuşacaktır. Bunun üzerine tanrının kendisi belirir ve ona altından bir taç verir, hemen ardından tanrılar Dionysos'u memnun etmek için gökyüzünde bir yıldız kümesine dönüşürler."

Burayı da birkaç cümleyle yorumlamadan geçmeyelim:

Öncelikle, bir kez daha görüyorsun ki Daidalos, Pasiphae'ye yaptığı gibi, Minos'a ihanet ederken bir an olsun duraksamaz, halbuki Minos onun kralı ve hamisidir: Ariadne, ilk görüşte âşık olduğu Theseus'a —tam bir yıldırım aşkı yani!— yardım etmek için yol göstermesini rica edince, Daidalos âşığının işin içinden çıkması için gereken çözümü söylemekte hiç tereddüt etmez. İp yumağı sayesinde Theseus yolunu bulabilecek ve böylece bu lanet Labirent'ten çıkma başarısı gösteren ilk kişi olacaktır ("Ariadne'nin ipi" deyişi de işte buradan gelir ve özellikle karmaşık bir hikâyede yol gösterici hattı belirtmek için kullanılır). Bu hizmet karşılığında Theseus Ariadne'ye, Minotauros'u öldürdükten sonra, onu da yanında götürüp evlenme sözü verir. Tabii ki Theseus amacına ulaşır. Labirent'e girer, sadece çıplak yumruklarının gücüyle Minotauros'u tepeler.

Fark etmişsindir ki, Theseus'un mola verdikleri adada Ariadne'yi "unuttuğunu" iddia eden diğer mitoloji yazarlarından fark-

lı olarak, (Apollodoros'un da takip ettiği) Pherekydes olayın hiç de böyle vuku bulmadığını söyler. Theseus nankör biri değildir. Hatta Ariadne'ye âşıktır. Yalnız, Athena'ya itaat eder ve yerini bir tanrıya bırakır, zira Dionysos'a direnmeye kalkışmak beyhudedir. Theseus'un diğer kişisel özellikleriyle daha iyi uyuşan bu versiyonu tercih ediyorum elbette. O cesur ve sadık bir adamdır, tanrılara itaat eder ve daha yeni hayatını kurtarmış bir kadına karşı maganda gibi davranması akıl alacak şey değildir. Bu nedenle, müstakbel karısı gördüğü kadından mahrum, yüreği kabarmış halde döner Atina'ya.

Bu, babasının ölümüne yol açacak dramı da açıklar. Nitekim, Minotauros'la dövüşmek üzere Atina'yı terk edip Girit yollarına düştüğünde, Theseus, siyah bayrakların dalgalandığı bir gemide yerini almıştır. Karadan ayrılmadan önce Aigeus, oğluna beyaz yelkenler verir ve arkasından çok önemli bir dua eder. Eğer oğlu canavarı yendikten sonra eve canlı dönerse, yelkenleri değiştirmeyi, siyahların yerine beyazları asmayı unutmamasını diler. Böylece, ihtiyar babasının yüreği daha onu uzaktan görünce ferahlayacaktır. Yaklaşan gemileri durmadan gözleyen nöbetçiler, ona yelkenlerin beyaz olduğunu, oğlunun da sağ salim kıyıya yanaştığını haber vereceklerdir. Fakat yüreği Ariadne'nin yokluğuyla ezilen Theseus yelkenleri değiştirmeyi unutur. Umutsuzluğa kapılan Aigeus da, limanı gören kayalıkların üzerinden kendini aşağıdaki denize bırakıverir. Aigeus'un canına kıydığı denize o zamandan beri "Ege Denizi" denir.

Minos'un ölümü ve Daidalos oğlu İkaros miti

Tekrar Theseus'un maceralarına dönmeden önce Daidalos ve Minos hakkında birkaç kelam daha edelim. Önce Daidalos. Minotauros'un öldüğünü ve genç Atinalıların kaçtığını öğrenen Minos bir de kızı Ariadne'nin ortadan kaybolduğunu anlayınca Daidalos'tan ve ihanetlerinden gına getirir. Dosdoğru söylersek, öfkeden deliye döner ve öcünü almak için her şeyi yapmaya hazırdır. Şundan hiç şüphesi yoktur: Theseus'u labirentten çıkarsın diye Ariadne'ye yalnızca Daidalos yardım etmiş olabilir. Çıkış

yolunu gösterebilecek zekâ bir onda vardır. Mimarını Minotauros'un önüne atamadığından, Daidalos'u oğlu İkaros'la birlikte Labirent'e kapatır ve bu berbat hapisten çıkmalarına asla izin vermeyeceğine yemin eder. Fakat elbette Daidalos'un engel tanımayan dehasını hesaba katmaz. Belki Daidalos Labirent'in mimarı olduğu için, yolu kolayca bulacağını düşünebilirsin, ama aldanıyorsun. Bu dolambaçlı bahçeyi bizzat inşa etmiş olsa da, yanında haritası olmayan Daidalos'un buradan nasıl çıkılacağı konusunda başka birinden daha fazla fikri yoktur. O yüzden, sırrı kendisine ait olan şu icatlardan birini yapması gerekmektedir. Haliyle büyük mucidimiz dahiyane bir çözüm bulur. Balmumu ve tüylerden iki çift muhteşem kanat yapar, biri oğlu biri kendisi için. Babayla oğul kanat çırpıp havalanırlar, böylece hapishaneden kaçmış olurlar.

Daidalos havalanmadan önce oğluna uzun uzun nasihatte bulunur. Sakın ola, der ona, güneşe çok fazla yaklaşma, yoksa balmumu erir, kanatların tutmaz olur. Ayrıca denize de fazla yaklaşma, zira nem tüyleri balmumundan ayırır, düşer denize çakılırsın. İkaros babasına kafa sallar sallamasına ama bir kere gökyüzüne çıkınca aklı başından gider. Kendini *hybris*in kollarına bırakır. Yeni güçleriyle başı dönen İkaros kendini kuş zanneder, hatta bir tanrı olarak görür. Gökyüzünde yükseldikçe yükselmenin zevkinden kendini alamaz. Gelgelelim güneş parlamaktadır ve ona yaklaştıkça oğlanın kanatlarını tutan balmumu erimeye başlar. Kanatlar ayrılıp denize düşerler, tabii onlarla birlikte İkaros da. Oğlu gözleri önünde boğulan babanın elinden evladının ölümüne ağlamaktan başka bir şey gelmez. O zamandan beri o deniz, Ege Denizi'nde bir benzerini gördüğümüz gibi, kaybolan çocuğun adını alır: İkaria Denizi.

Tahmin edeceğin gibi, Daidalos'un firar ettiğini fark eden Minos yine öfkeden çılgına döner. Bu sefer sabrı tükenmiştir. Ona ikide bir bu kadar ağır ihanetler eden, karısının sadakatsizliğinin sorumlusu olan, Theseus ile kızı Ariadne'nin firar etmesine suç ortaklığı yapan, canavarının ölümünde parmağı bulunan kişiyi yakalamak için elinden geleni ardına koymayacaktır. Öte taraftan

Daidalos işin içinden sağ salim çıkmayı başarmış, Sicilya'daki Kamikos'a sığınmıştır. Minos onu her yerde takip eder. Gerekirse dünyanın öteki ucuna gidecektir. Haini bulmak için, kendi eseri olan bir tuzak hazırlar. Nereye gitse, yanında, kabuğu spiral şeklinde salyangoza benzer küçük bir deniz kabuğu götürür. Dibi minyatür bir labirenti andıran bu şeyin içinden ip geçirebilene büyük meblağda para vermeyi vaat eder. Minos sadece Daidalos'un buna bir çözüm bulabilecek kadar zeki olduğuna inanmaktadır. Ayrıca onun gibi kibirli bir mucidin, hiçbir bulmacanın kendisine direnemeyeceğini gösterme zevkinden mahrum kalmayacağına da kanidir.

Beklediği şey olur. Daidalos, Sicilya'da Kokalos diye birinin yanında kalmaktadır. Bir gün Minos'un yolu tesadüfen onun evine düşer ve ev sahibine çözülmeyi bekleyen bir problem sunar. Kokalos çözümü bulacağından gayet emindir. Minos'a yarın tekrar uğramasını söyler, bu arada elbette arkadaşı Daidalos'tan onun için cevabı bulmasını rica eder. Daidalos da bunu yapmaktan geri kalmaz. Küçük bir karınca yakalayıp, bir ayağına ip bağlar, sonra da deniz kabuğunun tepesinde bir delik açıp, hayvanı içine bırakır. Karınca ipi ardından sürükleyerek çok geçmeden delikten çıkar. Kokalos'un cevapla çıkageldiğini gören Minos, Daidalos'un onunla birlikte yaşadığından emin olur. Hemen ondan, cezasını gerektiğince çeksin diye Daidalos'u teslim etmesini ister. Kokalos razı olmuş gibi görünüp, onu konutunda akşam yemeğine davet eder. Yemekten önce ona güzel bir banyo yapması teklifinde bulunur... fakat kızları küveti kaynar suyla doldurmuştur. Bu kadar nahoş biri için zalimce bir ölüm. Efsaneye göre, Minos daha sonra kardeşi Rhadamanthys'le birlikte Hades Krallığı'nda ölüleri yargılayan hâkimlerden biri olur...

Son maceralar: Hippolyte, Phaidra ve Theseus'un ölümü

Theseus'a gelince, babasının ölümünden sonra Atina Kralı olmuştur. Daha önce söylediğim gibi, başındaki Pallantidler belasını savmıştı, artık önünde ne dövüşülecek canavar ne aşılacak engel kaldığından, büyük bir bilgelikle hüküm sürmektedir. Hatta Atina demokrasinin ana kurucularından, zayıflarla ve yoksul-

larla ilgilenen ilk yöneticilerden biri sayılır. Ama dürüst olalım. Anekdotlar o kadar bol, versiyonlar öyle çeşitlidir ki onun son maceralarını tutarlı bir şekilde anlatmak neredeyse imkânsızdır. Theseus'un hayatı hakkında Plutarkhos'un anlattıklarına inanılacak olursa, kahramanımız Amazonlara karşı bir savaşa daha katılır, Herakles'in yanında bu namlı savaşçılara karşı çarpışır. Sonra başka bir cenge daha koşar, bu sefer yanında dostu Pirithous, karşısında ise Kentaurlar vardır. Bundan sonra, Odysseus gibi, cehenneme inip Persephone'yi kaçırmaya kalkar — elbette acı bir başarısızlıkla nihayetlenen bir teşebbüs olur bu. Başka bir kaçırma olayına karışır, bu kez kaçırılacak kişi güzel Helene'dir. O sıra on iki yaşında olan Helene daha sonra başka maceralar da yaşayacaktır...

Fakat bu sıradışı yaşamın seyri içinde özellikle bir olay vardır ki burada bahsetmeye değer: Theseus'un Phaidra ile evliliği ve oğlu Hippolytos'la kavgası.

Amazonlarla yapılan savaş esnasında, galip gelen Theseus kraliçelerini ya da en azından liderlerinden birini kaçırır, kadını yanında Atina'ya götürür. Ondan bir çocuğu olur: Hippolytos. Oğlunu tutkuyla sevmektedir. Ama biraz zaman geçtikten sonra, Minos'un kızlarından biri olan, Ariadne'nin kız kardeşi Phaidra ile evlenir. Bu hem bir aşk hikâyesidir hem de uzun zamandır savaş sahnesinden çekilmiş eski rakibinin ailesiyle yapılan sulhun nişanesi. Theseus Phaidra'yı sevmektedir, ama Phaidra her ne kadar kocasına saygı duyuyor ve onun için güçlü duygular besliyorsa da, gönlünü Theseus'un Amazon'dan olma oğlu Hippolytos'a kaptırmıştır. Hippolytos pek tabii üvey annesinin yaptığı kurları geri çevirir, bunun iki sebebi vardır: Öncelikle, kadınlardan hoşlanmıyordur. Vaktini sadece av ve savaş talimiyle geçirir. Kadınsı olan her şey onda tiksinti uyandırır. Ama bundan başka, Hippolytos babasına tam anlamıyla hayrandır, karısıyla yatıp ona ihanet etmek dünyada aklına gelmez. Genç adamdan karşılık alamayınca Phaidra'nın canı çok sıkılır. Ayrıca oğlanın onu babasına şikâyet edip suçlamalarda bulunacağından korkmaya başlamıştır. O yüzden yaşanacak dramı öne alıp, savun-

maya geçer. Hippolytos'un yakınlarda bir yerde olduğu bir gün, odasının kapısından içeri dalıp kendi elbiselerini parçalar, sonra basar çığlığı ve genç adamın kendisine tecavüz etmeye kalkıştığını iddia ederek ortalığı velveleye verir. Hippolytos korkudan taş keser âdeta. Babasının karşısında kendini savunmaya çalışır, ama çoğunlukla yaptığı gibi, Theseus karısının sözüne inanır. Kalbi kırılan kral oğlunu evden kovar. Kapıldığı öfkenin etkisiyle, —aynı zamanda Theseus'un babası olan— Poseidon'a, oğlunun ölümüne sebep olması için yakarmak gibi ölümcül bir hata yapar. Delikanlı çoktan yola düşmüştür. Safkan atlarının çektiği arabasıyla evden son sürat kaçmıştır. Yol deniz boyunca gitmeye başladığı sırada, Poseidon, bu hikâyenin başından beri ikinci kez, dalgaların arasından bir boğa çıkarır. Ürken atlar ne yapacaklarını şaşırıp yoldan çıkarlar, araba bin parçaya bölünür. Kaza sırasında Hippolytos can verir. Phaidra acıya dayanamaz. Sonunda işin doğrusunu Theseus'a itiraf eder ve kendini asarak intihar eder.

Bu tragedya birçok oyun yazarına ilham vermiş ve bütün mitolojinin en hüzünlü öykülerinden biri olarak hafızalara kazınmıştır. Theseus üzüntüden yaşayan bir ölüye dönmüştür. Burada anlatmadan geçeceğim pek çok sebep dolayısıyla, artık Atina'da hüküm süremez olur, tahtı bırakıp, Lykomedes adındaki uzak bir kuzeninin yanında istirahate çekilir. Bazı kaynaklara göre, Lykomedes açık olmayan bazı sebeplerden dolayı Theseus'u katleder, belki kıskançlıktan, belki de onun kendisinden toprak isteyeceği korkusundan. Başka kaynaklara göre, Theseus adanın dağlarında gezinirken kazayla ölür. Hangisi doğru olursa olsun, sonu biraz zavallıcadır. Bu kahramanlık hikâyelerinde çoğu kez olanın aksine, hiçbir görkemli tarafı yoktur, kahramana layık bir sonmuş gibi de görünmez. Çünkü sonuçta Theseus diğer insanlar gibi, basit bir ölümlü olarak ölür ve ölüm daima budalaca bir şeydir. Yine de daha sonraları Atinalılar mezarını keşfedip, cesedinden kalanları bir araya getirir, ona tanrılara layık bir kült adarlar...

III. Perseus ya da Gorgo Medusa'dan Kurtulan Evren

Perseus dendiğinde, Zeus'un tesis ettiği güzel kozmik düzeni yıkmaya teşne varlıkları canlıların dünyasının dışına sürme derdi ve adalet aşkıyla harekete geçen Yunan kahramanlarından biri karşısında buluruz yine kendimizi. Perseus'un serüvenlerine dair ilk tutarlı anlatı elimize Pherekydes aracılığıyla ulaşır. Apollodoros birkaç ayrıntı haricinde, onu yakından takip eder, diğer mitoloji yazarları da kendi versiyonlarını genelde bu ana kalıba göre allayıp pullarlar. Ben de sana hikâyeyi esasen bu ilk versiyonu takip ederek anlatacağım.

Bir zamanlar iki erkek ikiz varmış. İsimleri Akrisios ve Proitos'muş. Anlatılanlara göre araları öyle kötüymüş ki daha annelerinin karnındayken bile münakaşa ederlermiş! Yetişkin yaşa ulaşınca birbiriyle kavgalarını devam ettirmekten kaçınmak için iktidarı paylaşmaya karar vermişler. Proitos, Tiryns adında bir şehrin kralı olmuş, burada bizi ilgilendiren Akrisios ise güzel Argos şehrinde hüküm sürmeye başlamış. Yalnız bu Argos'u, Akrisios'un şehriyle aynı adı taşıyan, mitolojik şahsiyetler olan diğer üç Argos'la karıştırmamak gerek. Bunlardan ilki, Odysseus'un köpeği Argos'tur. İkincisi, Hermes'in öldüreceği yüz gözlü canavardır. Zeus'un ineğe çevirdiği ve efsaneye göre gözleri tavuskuşu tüylerine nakşedilmiş güzel nymphe İo'ya göz kulak olmak için Hera tarafından gönderilen Hermes öldürmüştür bu canavarı. Nihayet üçüncüsü, gemi mühendisi Argos'tur, yani İason ile Argonautların gemisini yapan kişi...

Ama biz, Argos isimli güzel şehrin kralı Akrisios'a dönelim. Kralın Danae isminde büyüleyici bir kızı varmış, ama hiç oğlu yokmuş ve o eski zamanlarda tahta vâris olacak bir erkek çocuk bırakmak kralın göreviymiş. Bu yüzden Akrisios, âdet olduğu üzere, kâhine danışmak ve bir gün bir oğlu olup olmayacağını öğrenmek için Delphoi'un yolunu tutar. Yine âdet olduğu üzere, kâhin dolaylı bir cevap verir. Ona sadece, küçük bir oğlu olacağını ama bu oğlanın büyüdüğünde onu öldüreceğini söyler. Akrisios

yıkılır, hatta dehşete düşer. Delphoi kâhini asla yanılmaz ve onun ağzından duyduğu şey kendi ölüm fermanıdır. Yazgıya karşı gelmek beyhudedir ama her şeye rağmen insanlar yazgılarından kurtulmak için ellerinden ne geliyorsa yaparlar. Akrisios kızını sevse de, onu bir bakıcı kadınla birlikte, sarayının avlusunun altına inşa ettirdiği tunçtan bir tür hapishaneye kapatmaya karar verir. Aslında bu tür hapishaneler, vakti zamanında Mycenae'de toprağın derinliklerine inşa edilen ve yaldızlı metal duvarlarla çevrilen mezarların bir benzeridir. Kral mimarından sadece, hapishanenin çatısında havanın geçebileceği kadar küçük bir boşluk bırakmasını ister ki Danae oksijen yetersizliğinden boğulmasın... İş bitince, hizmetçiyle birlikte kızını kapatır ve kaygısı bir nebze olsun azalır.

Tabii Olympos'un tepesinden güzel Danae'nin yerini tespit eden Zeus'un şehvetini hesaba katmaz. Yine alışıldığı üzere, Zeus kızla yatmaya karar verir. Amacına ulaşmak için altın bir yağmur damlasına dönüşür ve odanın tepesinde yer alan delikten hapishaneye sızar incelikle. Bu yaldızlı damla Danae'nin vücuduna düşer ve bu temastan çok geçmeden küçük bir oğlan çocuğu dünyaya gelir: Perseus. Tabii olaylar farklı bir şekilde gerçekleşmiş, Zeus mezara girince Danae ile daha iyi sevişebilmek için tekrar insan kılığına girmiş de olabilir. Artık her nasıl olmuşsa, sonuçta küçük Perseus doğar. Yaldızlı kafesinde yavaş yavaş büyür, ta ki bir gün çocuğun mırıltıları Akrisios'un kulağına takılıncaya dek. Korkuya kapılan kral hemen hapishaneyi açtırır ve dehşetle gerçeği öğrenir. Aldığı tüm önlemlere rağmen, basbayağı bir torunu olmuş ve kehanet ağır ağır ama emin adımlarla gerçekleşmeye başlamıştır bile. Ne yapmalı? İşe önce zavallı hizmetçiyi öldürmekle başlar, oysa onun bu meseleyle yakından uzaktan alakası yoktur, ama kral haksız yere, onun bu uğursuz doğumun suç ortağı olduğuna kani olmuştur. Tanrının himayesini kazanmak umuduyla, sarayında bulunan Zeus'a adanmış özel sunağında onu kendi elleriyle boğazlar... Sonra kızını sorguya çeker. Nasıl olmuş da bu bebeği peydahlamıştır? Babası kimdir? Danae işin doğrusunu anlatır: Bebeğin babası Zeus'tur, altından bir damlaya dönüşüp gökyüzünden inmiştir vs. "Öyle ha, yok daha neler!" diye haykırır kral.

Kendini biraz Akrisios'un yerine koy. Bu hikâyenin tek sözcüğüne bile inanmaz ve kızının kendisine palavra sıktığını düşünür. Ama onu hizmetçisiyle aynı yazgıya mahkûm etmek gelmez elinden. Perseus'u da öldüremez. Nihayetinde sözkonusu olan kızı ve torunudur, kaldı ki aile içi cinayetleri daima cezalandıran Erinysler (yani Furialar veya Öfkeliler) peşine düşebilir.

Böylece Akrisios mahir bir marangozun kapısını çalar. Ondan büyük bir sandık yapmasını ister, öyle sağlam olmalıdır ki bu sandık denizde yüzebilsin. Kızını ve torununu içine sokar, kapağını sımsıkı kapar ve hop, akıntıya bırakıverir! Bu şekilde kaderlerine terk edilen ana oğul dalgaların ve akıntının insafına kalır. Daha sonraları, ressamlar ve şairler bu sahneyi kendi tarzlarında sık sık betimlemeye çalışacaklardır. Söylenene göre, Danae fevkalade bir annedir: Bu berbat koşullar altında bile, küçük oğluyla kusursuz ilgilenir. Nihayetinde sandık, olması gerektiği gibi, Seriphos Adası diye bir yerde karaya vurur. İki kazazedeyi Diktys adında biri bulup yanına alır. Gerçekten yüce gönüllü, iyi bir adamdır bu Diktys. Danae'ye bir prensese yaraşır şekilde muamele eder ve küçük Perseus'u kendi oğluymuş gibi büyütür. Ama Diktys'in, nezaketten nasibini almamış, onun kadar saygılı olmayan bir erkek kardeşi vardır: Polydektes. Bu adam Seriphos'un kralıdır ve görür görmez âşık olur Danae'ye. Doğrusu, onunla yatabilmek için her şeyi yapmaya hazırdır. Tek sorun, Danae'nin bunu istememesidir, bu arada Perseus büyür. Çoktan bir delikanlı olmuştur. Annesini korur ve öyle kolayca baştan savılabilecek biri de değildir. Perseus'un dikkatini başka yere çekmek ya da belki onu tuzağa düşürmek için Polydektes'in aklına bir fikir gelir. Olayın aslını bilmiyoruz ama her halükârda, amaç bir şekilde onu bertaraf etmektir. Bu amaçla Polydektes, adanın tüm genç erkeklerinin davet edildiği bir şenlik düzenleyeceğini duyurur büyük bir tantanayla. Güya atlara tutkun genç bir kadın olan Hippodamia ile evlenecektir. Geleneklere uygun olarak, adanın tüm gençleri bir hediye getirmek zorundadır. Bu yüzden, her biri krallarını memnun etmek için bulabildiği en güzel atı getirir. Fakat Perseus eli boş gelir. Haliyle, zira bir kazazede olarak fakir mi fakirdir. Durumu telafi etmek için ya da

belki bir cesaret gösterisi olarak Polydektes'e, başka ne isterse getirmeyi görev bileceğini, gerekirse korkunç Gorgo Medusa'nın başını bile ayaklarına sereceğini söyler! Bunu belki ilginç görünmek için söylemiştir, belki de daha o zamandan içinde bir kahramanlık eğilimi duyuyordu. Anlatılar bu hususta pek açık değil.

Ne olursa olsun, Polydektes Perseus'un sözüne inanır, önüne taş koyan bu baş belasından temelli kurtulmak için harika bir fırsat çıktığına çok sevinir. Nitekim, şimdiye kadar Gorgo'nun yanına yanaşıp da canlı dönmeyi başaran olmamıştır. Böylelikle Danae ile evlenmesi (ya da ona zorla sahip olması) için yolunda hiçbir engel kalmamıştır.

Üç Gorgo'dan ve kesinlikle tüyler ürpertici, canavarsı görünüşlerinden sana daha önce bahsetmiştim. Şimdi sana onlar hakkında birkaç şey daha söylemem gerekiyor. Bunlar üç kız kardeştir ve bazılarına, özellikle de Apollodoros'a göre, eskiden üçü de birbirinden güzeldir, ama Athena'dan bile güzel olduklarını iddia etmek gibi bir küstahlık yapmışlardır. Bu tür *hybris*ler, senin de artık bildiğin gibi, bağışlanmaz. Athena intikam almak ya da daha doğrusu, hadlerini bildirmek için görünüşlerini bozmuştur. Artık yuvalarından fırlamış tüyler ürpertici gözleriyle gülünç bir görünümleri vardır. Ağızlarından sürekli, bir domuzunkine ya da koyununkine benzer bir dil sarkar, bunun çevresini saran uzun domuz dişleri yüzünden suratlarına iğrenç bir sırıtma yerleşmiştir. Elleri ve kolları tunçtan, sırtlarındaki kanatlar altındandır. Hepsinden beteri, pörtlek gözlerinden çıkan delici bakışlarla her kim karşılaşırsa anında taşa dönüşür. Burada Midas'ın ünlü altına dönüştüren dokunuşuna benzeyen ama ondan daha beter bir özellik sözkonusudur. Her iki durumda da, organik şeyleri inorganik şeylere, canlıyı metale ya da taşa dönüştüren sihirli yetenek, bütün kozmik düzenin ahengi ve muhafazası için doğrudan bir tehdit oluşturur. Nihayetinde, böyle varlıklar isterlerse ya da yapmalarına izin verilirse, Zeus'un eserini mahvedebilir. Bu nedenle kozmosun bekası için her gerektiğinde onlara yerlerini hatırlatmak hayati önemdedir. Fakat üç Gorgo'dan ikisi ölümsüzken biri ölümlüdür. Öyleyse en azından yok edilebilecek olandan kurtulmanın vakti gelmiştir, işte bu işi de Perseus üstlenecektir.

Sorun şu ki düşünmeden konuşuvermiş bu zavallının bu işi nasıl yapacağına dair en ufak bir fikri yoktur. En başta Medusa'nın nerede saklandığını bilmek gerekmektedir, ne var ki Perseus bu konu hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Hatta söylenenlere göre, gizemli ve büyülü yaratıklar olan Gorgolar yeryüzünde değil evrenin sınırlarında bir yerlerde yaşamaktadır. Ama tam olarak nerede? Kimse bunu biliyormuş gibi görünmez, en azından Perseus bilmiyordur. İkinci olarak, diyelim ki onları buldu, ebediyen taştan bir heykele dönüşmeden nasıl yanaşıp öldürecek Medusa'yı? Unutma ki Medusa kuş gibi uçabiliyor, böylece yuvalarından fırlamış gözleri son sürat her yanı tarayabiliyor ve tek bir bakışı her şeyin sona ermesi için kâfi! Şu kadarını söyleyelim ki hiç girişilecek bir meydan okuma değil bu ve Perseus şimdiden, belki de diğerleri gibi Polydektes'e bir at getirmenin daha iyi olacağını düşünmeye başlamış olmalı... Ama o bir kahraman ve şunu da aklından çıkarma ki Zeus'un oğlu. Tıpkı Herakles gibi. Bunun ispatı da yeryüzündeki görevinin ilahi olması, öyleyse Hermes ve Athena, yani babasına en yakın ve en güçlü Olymposlular koşacak yardımına.

Perseus'un geçmesi gereken ilk etap, gidip Graialar dedikleri "Gri cadılar"ı görmek. Bunlar üç kız kardeş, dahası Gorgoların kız kardeşleri. Hepsi aynı aileye mensup, anne babaları birbirinden korkunç iki deniz canavarı: Phorkys ve Keto. Gri cadıların görevi Gorgolara götüren yolu korumak, nerede yaşadıklarını bilmiyor olsalar da en azından bunu bilen nympheleri tanıyorlar. Perseus Gri cadıları konuşturmayı becerebilirse, zorlu serüveninin ikinci etabında, bu nymphelere danışmaya gidebilir. Ama Gri cadılar, en hafif deyimiyle, uzlaşmaya yanaşacak tipler değil. Sonuçta onlar da, sakınılması gereken birer canavar. Canları istedi mi genç insanları mideye indirmek gibi bir namları var. Dahası, ister ölümsüz Gorgolar, ister canavar ebeveynleri, ister korkunç kız kardeşleri sözkonusu olsun, tüm bu tanrısal varlıklar Olympos öncesi bir evrene aitler. Kozmosa değil kaosa mensup yaratıklar, her zaman uzak durulması gereken en eski kuvvetlerle akrabalar ve insan mahvolmaktan kurtulmak istiyorsa onları nasıl mat edeceğini bilmeli.

Bunun kanıtı olarak, Gri cadılar iki tüyler ürpertici özelliğe sahip. İlki, yaşlı doğmuş olmaları. Düşün ki asla genç olmamışlar, hele çocukluk, bebeklik nedir hiç bilmemişler. Doğdukları andan beri derileri kırışık ihtiyar kadınlar, baştan beri yaşlı cadılar. İkinci özellikleri, üçüne ait sadece tek bir göz ve tek bir diş var! Biraz manzarayı gözünde canlandır: Gözü ve dişi durmadan elden ele birbirlerine geçiriyorlar, sürekli dönen tam bir cehennem çarkı gibi. Öyle ki, tek bir görme organları olsa da, biraz yüz gözlü canavar Argos'a benzer şekilde, daima uyanıklar, çünkü üçü asla aynı anda uyumuyor. Biri yanlarına fazla yaklaşacak olursa, aynı şekilde tek dişleri de her daim ısırmaya, koparmaya, parçalamaya hazır bekliyor. Kısacası onlardan vebadan kaçar gibi uzak durmalı.

Jean-Pierre Vernant, Gri cadıların gözünün ve dişinin elden ele geçmesini, yağ satarım bal satarım oyunundaki mendile benzetir. Bunun kafamızda canlandırdığı görüntü mükemmeldir, ama bilmem neden, hikâye bana daha çok bul karayı al parayı oyununu hatırlatıyor. Bu oyunu bilir misin? Ters çevrilmiş üç fincan masaya koyulur. Bir tür hokkabazı andıran krupiye fincanlardan birinin altına bozuk para (bilye ya da yüzük falan) saklar. Sonra el çabukluğuyla fincanları hafifçe kaldırıp geri koyarak, parayı son sürat bir fincandan diğerine geçirir. Öyle ki sonunda, bozuk paranın hangi fincanın altında gizlendiğini bilemez olursun. Tahmin etmen gerekir ve hep olmasa da çoğu zaman yanılırsın, böylece oyunu yöneten kişi paranı cebe indirir. Perseus'un Gri cadılar karşısındaki durumu da işte biraz buna benzemektedir. Dişle gözün fincandan fincana değil de bir ihtiyardan diğerine geçtiği anı yakalaması lazımdır! Cadılar uyanık ve çabuk olduklarından, neredeyse imkânsızdır bu. Gelgelelim Perseus bir kahramandır, ve tahmin edeceğin üzere, ilk yiğitlik gösterisini başarıyla tamamlar. Şimşek gibi hızlı hareket ederek bu iki organı aşırmaya muvaffak olur. Bu kez dehşete kapılma ve ağlayıp sızlanma sırası üç ihtiyardadır. Tabii ki ölümsüzdürler, ama sahip oldukları tek diş ve tek gözden mahrum kalınca, hayatları cehenneme dönecektir. Şimdi, doğruya doğru eğriye eğri diyelim. Perseus'un bir sonraki adımda yaptığı şey pek hoş değildir, zira ihtiyarlara şantaj yapar. Eğer Gorgoların yerini

bilen nymphelerin nerede olduğunu ona söylerlerse, o da karşılığında onlara ellerinden aldığı şeyleri geri verecektir. Aksi takdirde, ebediyetin geri kalanını yemeden ve görmeden geçireceklerdir. Pazarlık basit ve açıktır, tartışmaya da kapalıdır. İhtiyarlar sövüp saysalar da, sonunda boyun eğerler. Korumakla yükümlü oldukları Nymphelere giden yolu gösterirler. Dürüst Perseus onlara gözü ve dişi verir... ve gösterdikleri yolu vakit kaybetmeden izler.

Nympheler, üç cadının aksine, büyüleyici oldukları kadar konukseverdirler de. Perseus'u büyük bir nezaketle karşılarlar. Gorgoların yerini söylemek konusunda ona hiçbir güçlük çıkarmazlar. Üstüne üstlük, ona paha biçilmez hediyeler verir, büyülü güçlerle donatılı armağanlar sunarlar, kaldı ki bunlar olmasa Perseus'un çıktığı macerada doğrusu hiç başarı şansı olmayacaktır. Öncelikle ona, Hermes'inkinin aynısı bir çift kanatlı sandalet hediye ederler, bu ayakkabılar gökyüzünde âdeta bir kuş gibi son sürat uçmasını sağlayacaktır, hatta belki de daha hızlı. Sonra Hades'in ünlü miğferini sunarlar, köpek derisinden yapılmış bu başlık takanı görünmez kılmaktadır, yani bu da, iki ölümsüz Gorgo kardeşlerinin intikamını almak için Perseus'un peşine düştüğünde onlardan kaçmasına imkân verecektir. Nihayet, ona bir tür av çantası armağan ederler, bu heybe avcıların öldürdükleri av hayvanlarını koymasına yarar, dolayısıyla Perseus Gorgo'nun kafasını kestiğinde işte onu özenle bu çantanın içine koyabilecektir. Nitekim, şunu bilmek gerekir, öldüğünde bile gözleri, bakışlarıyla kesişen herkesi taşa çevirmeye ebediyen devam etmektedir. Bu nedenle onları korunaklı bir yere gizlemek yaşamsal olmasa da ihtiyat gereğidir. Bu üç hediyeye Hermes de bir bıçak ekler. Kronos'un, babası Uranos'un cinsel uzvunu kestiğine benzeyen bir nevi budama bıçağıdır bu, her halükârda büyülü güçleri olan kesici bir alettir. Öyle sert ve dayanıklıdır ki keskin ağzına değen her şeyi ikiye böler.

Bu malzemeleri yanına alan Perseus tekrar yola koyulur ve yürüye yürüye sonunda Gorgoların memleketine varır. Ama ayak bastığı bu yerde de işi kolay değildir ve Athena'nın yardımına ihtiyaç duyar. Bakışıyla kesişmeden korkunç Medusa'nın başı nasıl kesilebilir? Böyle bir işi yerine getirebilmek için, neticede in-

sanın ne yaptığına bakıyor olması gerekir. Ne var ki tam da bu bakıştır insanı kaçınılmaz ölümün kollarına atan! Bereket versin ki, Athena her şeyi düşünmüştür, dillere destan kalkanını da yanında getirmiştir. Yüzeyi cilalı ve parlak olan kalkan ayna işlevi görecektir. Hera uyumakta olan canavarın arkasına geçer, Perseus ise bir kedi gibi sessizce yaklaşır. Kalkandan Medusa'nın yüzünün yansımasını görmektedir. Bakıyor olsa da hiçbir tehlike arz etmez, bu sadece bir görüntüdür, gerçek değil. Gerisi işten bile değildir. Korkunç başı kesip, heybesine atar. Ama diğer iki Gorgo uyanır. Tüyleri diken diken eden çığlıklar atarlar; hatırlayacaksın, bu çığlıklar, Hera ve Aphrodite'nin alaylarına maruz kaldıktan sonra Athena'nın aklına, zavallı Marsyas'a lanetli bir miras olarak bırakacağı flütü getirir. Bu hikâyelerin nasıl da birbirine bağlı olduğunu sana bir kez daha göstermek için tekrarladım bunu. Perseus anında Hades'in miğferini takar ve görünmez olur; aynı şekilde, rüzgâr gibi kaçmasını sağlayan Hermes'in sandaletlerini giyer. Gorgolar gözlerini dört açıp, altın kanatlarını vurarak her yanı kolaçan etseler de artık çok geçtir, Perseus bulunmaz olmuş ve fırtına hızıyla uzaklaşıp gitmiştir...

Annesi Danae'ye kavuşacağı ve Medusa'nın başını Polydektes'e teslim edeceği, Seriphos'a dönüş yolunda, Theseus gökyüzünde süzülmekteyken, ileride karısı olacak kadını görür havadan. Güzel Andromeda. Kelimenin tam anlamıyla güç bir durum içindedir.

Hatta buna güç bir durum demek bile az kalır! Perseus'un onun üzerinden geçtiği sırada Andromeda bir uçurumun üzerindeki yalıyarın yamacına zincirlerle bağlanmış haldedir, aşağıda, denizde de onu yutmak için bekleyen ürpertici bir canavar vardır! Daha kötüsü hayal bile edilemez... İyi de neden böyle bir durumdadır? Andromeda'nın annesi, Aithiopia Kralı Kepheus'u karısı Kassiopeia, tıpkı Medusa'nın Athena'ya yaptığı gibi, hiç de öyle göz ardı edilemeyecek ilahi varlıklara, yani Poseidon'dan bile önce en eski deniz tanrılarından biri olan Nereus'un kızları Nereidlere meydan okuma gafletinde bulunmuştur. Hatta onları güzellikte fersah fersah geçtiğini iddia ederek basbayağı hakaret etmiştir. Bu tam da,

artık bildiğin üzere, en âlâsından bir *hybris* günahı işlemek anlamına gelmektedir... Nereidlerin en iyi dostu Poseidon'dur, ki o da bu aptalca iddiaya kızmıştır. Bu densiz kadını cezalandırmak için dev dalgalarla bir deniz canavarı gönderip bölgeye dehşet salar. Onu yatıştırmak için tek bir yol vardır. Kralın kızı güzel Andromeda'yı ona kurban olarak sunmak. Kepheus tam da o sıra yüreği kan ağlayarak bunu yapmaya karar vermiştir. Andromeda işte bu yüzden kayaya bağlıdır. Korkunç kaderiyle yüz yüze gelmek için de deniz canavarının onu ele geçireceği anı bekliyordur. Perseus bir saniye bile tereddüt etmez, Kepheus'a güzeller güzelini kurtaracağına söz verir. Yalnız, karşılığında, kurtardığı kızı kendisine eş olarak vermeyi kabul edecektir. Anlaşma yapılır. Bıçağı, kanatlı sandaletleri ve onu görünmez kılan başlığıyla Perseus korkunç hayvanı öldürüp güzel kızı kurtardıktan sonra, sağ salim toprağa inmekte hiç zorluk yaşamayacaktır. Herkes sevinç içindedir, kızın amcası Phineus hariç, zira tam da Andromeda ile evlenmek üzeredir. Bu yüzden Perseus'tan kurtulmayı dener, ama kahramanımız heybesinden Gorgo'nun başını çıkarıp adamı anında taşa çevirir.

İşte Perseus'un hikâyesinin sonuna geldik. Burada sözü Apollodoros'a devrediyorum, bırakalım o özlü üslubuyla anlatsın (parantez aralarına kendi yorumlarımı koyacağım):

> "Perseus Seriphos'a dönünce, Polydektes'in zulmü nedeniyle annesinin ve Diktys'in sunaklara sığındığını gördü; Polydektes'in arkadaşlarını topladığı saraya geldi; (*taşa dönüşmemek için*) yüzünü başka yöne çevirerek Gorgo'nun başını gösterdi; (*tabii ki Polydektes de dâhil*) ona bakan herkes taşa dönüştü, her biri Gorgo'nun çarptığı halde kaldı (*tabloyu bir hayal et: Kimisi şarabını içerken, kimisi Perseus'un geldiğini görünce şaşakalmış, Polydektes kuşkusuz merak ve endişe içinde*). Diktys'i Seriphos Kralı atadıktan sonra (*Polydektes ölüp heykele dönüşmüştür, dolayısıyla onun yerine tahta, adil ve iyi erkek kardeşi geçer*) sandaletleri, heybeyi ve başlığı Hermes'e iade etti ama Gorgo'nun başını Athena'ya verdi. Hermes sözü edilen nesneleri nymphelere iade etti, Athena Gorgo'nun başını kalka-

nının ortasına yerleştirdi (*unutma ki o da savaş tanrıçasıdır ve Medusa'nın başı sayesinde bütün düşmanlarını korkudan tam anlamıyla 'taşa dönüştürebilir'*)."[103]

Kaçınılmaz nihai sonuç: Artık kehanetin gerçekleşme zamanı gelmiştir, Akrisios kötülüğünden ve bencilliğinden dolayı cezalandırılır. Perseus, artık karısı olan Andromeda ile annesi Danae'nin eşliğinde Argos'a dönmeye karar verir. İyi bir prens olarak büyükbabasını affetmiştir: Onu cezalandırmak içinden gelmez, çünkü Akrisios'un bütün yaptıklarını aslında kehanetin gerçekleşmesinden korktuğu için yaptığının farkındadır. Perseus onu bağışlamak ister. Ama Akrisios, Perseus'un dönüş yolunda olduğunu öğrenir ve kehanetin tamamına ereceği düşüncesiyle dehşete kapılır. Derhal komşu kent Larissa'ya kaçıp oranın hükümdarı Teutamides'ten koruma talep eder. Hükümdar da tam o sıra atletizm müsabakaları tertip etmiştir. Genç erkeklerin türlü çeşit yarışmada birbirleriyle boy ölçüştüğü, o devirde Yunanların düzenlemeye çok hevesli oldukları turnuvalardan biridir bu. Akrisios, kral dostu tarafından gösterinin tadını çıkarmak için tribüne davet edilir. Bu arada, oyunların tam da yolu üzerindeki Argos'a çok yakın bir yerde yapıldığını öğrenen Perseus, bunlara katılıp rekabete girme zevkine karşı koyamaz. Disk atmada üstüne yoktur doğrusu. Talihsizliğe bak ki, fırlattığı ilk disk Akrisios'un ayağına çarpar ve oracıkta adamı öldürüverir.

Ayağa düşen bir diskin insanı nasıl anında öldürdüğünü sorma. Bunun önemi yok. Mühim olan, adaletin sağlanmış ve —kozmik düzeni ifade etmenin diğer bir yolundan başka bir şey olmayan— kaderin kendini bir kez daha doğrulamış olmasıdır. Her şey tekrar düzene girer ve Perseus bu noktadan sonra ömrünün geri kalanını annesi ile karısının ve elbette çocuklarının yanında huzurlu biçimde geçirebilecektir. Öldüğünde, babası Zeus, bir ölümlü için hatırlanma nişanesi olacak bir lütufta bulunur ona: Cesaretini ve kozmik düzeni ayakta tutmakta gösterdiği yararlılığı ödüllendirmek

103 Apollodoros, *a.g.e.*, s. 120.

amacıyla, hâlâ onun yüz hatlarını taşıdığı söylenen bir takımyıldız şeklinde onu gökkubbeye ebediyen nakşeder.

IV. Dike Adına Bir Savaş Daha: İason, Altın Post ve Argonautların Harika Seyahati

İason'la birlikte, canavar katili kahraman kategorisini ardımızda bırakıyoruz. Elbette, İason yolu üzerinde yine birkaç canavarla karşılaşacak: Ateş püsküren bir boğa, doğrudan topraktan biten korkunç savaşçılar, Harpyalar, bir ejderha vs., ve tabii ki bunların da hakkından gelmek gerekecek, ama Herakles, Theseus veya hatta Perseus'un durumunda olduğu gibi, burada hikâyenin özünü oluşturan şey bu değildir. İason'un varoluş sebebi her şeyden önce, hain kral Pelias'ın insanlara karşı olduğu kadar tanrılara karşı da ettiği haksızlıkları gidermektir. Şeyleri tekrar yerli yerine koymak, bu uğursuz hükümranın fenalıkları karşısında adil düzeni yeniden tesis etmek için, İason mitsel bir nesnenin peşine düşmek zorunda kalacaktır: Altın Post. Birazdan anlatacağım maceralara bir giriş olsun diye bu nesne hakkında birkaç söz etmem gerek.

Nedir bu Altın Post? Hikâye —en azından Apollodoros'un anlattığı en kabul gören versiyonuna göre— bir kralın hikâyesiyle başlar. Hesiodos'un memleketi olan, tarım bölgesi Boiotia'da hüküm süren Athamas, Nephele adında genç bir kadınla evlenmiş, Phriksos ve Helle adında biri erkek diğeri kız, iki çocukları olmuştur. Ama Athamas çok geçmeden, (Ares ile Aphrodite'nin kızı Harmonia'nın kocası ve Thebai Kralı olan) Kadmos'un kızı İno'yla ikinci bir evlilik yapar. İno daha sonra deniz tanrıçası olacaktır, ama şimdilik sıradan bir ölümlüdür. Ve de son derece kıskançtır. Athamas'ın çocuklarına tahammül edemez, o derece ki onlardan kurtulmak için korkunç bir plan hazırlar. Daha önce söylediğim gibi, Boiotia küçük çiftçilerden oluşan bir mıntıkadır, şehirde yaşayan yurttaşlar buranın sakinlerini kültürsüz, medeniyetsiz bulduklarından küçümserler. Hatta bugün bile biraz naif ve yontul-

mamış birini belirtmek için hâlâ "Boiotialı" denir. Bu nedenle İno, bölgenin kadınlarını, kocaları ekmeden önce buğdayları gizlice ateşte kızartmaları gerektiğine ikna eden bir hikâye uydurmakta zorlanmaz, bu da tabii bütün buğdayları verimsiz hale getirir.

Bir sonraki sene hasat olmaz, yerden hiçbir şey bitmez. Tabii ki yeni eşinin çevirdiği dolaplardan haberi olmayan Athamas, büyük bir endişeye kapılarak, ünlü kâhine danışmak üzere Delphoi'a ulaklar gönderir. Ama ipleri hâlâ elinde tutan İno, ulakları kehanet diye Athamas'a bir hikâye anlatmaya ikna eder. Toprağın tekrar verimli olması ve bilmem hangi tanrının öfkesinin yatışması için, Athamas çocukları Phriksos ve Helle'yi Zeus'a kurban etmelidir. Dehşete kapılan Athamas karşı çıkar, ama her şeye hemen inanan çiftçi halk bu sözümona kehanete de inanır ve kralı ona başkaldırmakla tehdit eder: Her yerde feryat figan iki çocuğun kurban edilmesini isterler. Athamas boyun eğmek mecburiyetinde kalır ve yüreği kan ağlaya ağlaya, iki zavallıyı kurban işleminin vuku bulacağı sunağa götürür. Ama tam o noktada, çocukların annesi Nephele, bu hileden hoşlanmayan Zeus'un yardımıyla olaya müdahale eder. Zeus sadık ulağı Hermes'e acele tarafından Phriksos ve Helle'nin yardımına koşmasını buyurur. Fakat, tanrıların bu yardımı, Hermes'in Nephele'ye verdiği, büyülü bir koç biçimine bürünür. Bu koç kesinlikle sıradan değildir. Normalde dünyadaki bütün koçların sahip olduğu yün yerine, muhteşem bir kürkü, daha doğrusu tamamen altından bir "postu" ve sırtında kanatları vardır. Nephele çocukları Phriksos ve Helle'yi çabucak hayvanın üstüne bindirir ve onları bu denli düşmanlıkla karşılaşmayacakları Kolkhis diyarına gönderir. Heyhat, yolda küçük Helle denize düşüp boğulur: O zamandan beri boğulduğu yere "Hellespontos" adı verilir, Avrupa ile Asya'yı ayıran bu yer bugünkü adıyla Çanakkale Boğazı'dır. Buna mukabil, Phriksos engele takılmadan varış noktasına ulaşır. Orada, Kolkhis Kralı Aietes tarafından teveccühle karşılanır. Phriksos minnetini göstermek için koçu kurban eder. Mitin kuşkusuz daha çok hoşuna gidecek başka bir versiyonuna göre, kurban edilmek isteyen koçun kendisidir, çünkü bu ölümlü biçiminden kurtulup, ilahi göklere dönmek istemektedir. Nasıl ol-

muşsa olmuş artık, sonuçta Phriksos Altın Post'u Aietes'e hediye eder, kimilerinin dediğine göre bu post bölgeyi koruyacak, buna karşılık, Aietes eğer postu başkasına kaptırır ya da alıp götürmelerine izin verirse başına bir bela gelecektir. Aietes Altın Post'u bir ağaca çiviletir ve başına da onu gece gündüz korusun diye asla uyumayan tüyler ürpertici bir ejderha diker... İşte İason'un alıp getireceği post bu posttur. Kim için ve neden? Bu ikisi soruya yanıt vermek için, İason'un çocukluğuna dönmemiz gerekiyor. Yine burada da, ana hatlarıyla başvuru kaynağımız Apollodoros'un anlatısı olacak. Bazı bölümlerde onun anlattıklarını bu konuda temel olan başka bir eser yardımıyla tamamlayacağız. M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış ozan Rodoslu Apollonios'un *Argonautika*[104] başlıklı eseridir bu. İason'un Kolkhis'teki kahramanlıkları üzerine, Homeros'unkiyle kıyaslanabilecek büyük bir kitaptır.

Hikâye bir peri masalı gibi başlar. Bir zamanlar Aison adında bir adam varmış. Bu adam, biraz önce anlattığım gibi son derece kötü biri olan, İolkos şehrinin kralı ünlü Pelias'ın üvey kardeşiymiş. İolkos'un tacı önce Aison'a, sonra da onun oğlu İason'a geçmeliymiş, ama Pelias zor kullanarak, tacı gayrimeşru yollardan gasbetmiş. İason'un günün birinde, adaletsiz amcası karşısında babasının hakkını ve vakit geldiğinde de kendi hakkını arayıp, onlara ait olan tahtı geri alma niyeti varmış.

Pelias karakterinin ne kadar kötü olduğunu daha iyi kavraman için hemen belirteyim ki, İolkos şehrinin tahtını üvey kardeşine kaptırmayacağından emin olmak için Pelias sonunda onu öldürür. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu işi kendi başına yapmaz, daha da beteri gerçekleşir: Aison, Pelias'ın kendisini öldürmek niyetinde olduğunu öğrenir ve inisiyatifi ele alarak intihar edip kendi işini kendi bitirmek için ondan izin ister. Ellerini kirletmeden bu işten sıyrılacağına pek sevinen Pelias teklifi kabul eder ve işte İason'un zavallı babası bu şekilde ölür. İşi şansa bırakmamak ve kafasını tamamen rahatlatmak için, Pelias kahramanımızın annesini ve küçük erkek kardeşini de ortadan kaldırır... İyi biri olmadığını

104 Rodoslu Apollonios, *Argonautika*, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018 –ç.n.

söylemek, görüldüğü gibi, hafif kaçıyor.

Ama, yine anlatılanlara göre, Pelias sadece insanlara karşı adaletsiz davranmakla kalmaz. Olympos'taki birçok tanrıyı da rencide eder, özellikle de Hera'yı, zira onun mabedinde bir kadını öldürmüştür. Bundan başka, Hera'ya gereken hürmeti göstermeyi kesinlikle reddeder ve kendi şehrinde ona tapınılmasını yasaklayarak, bütün kurbanları, babası olan ve ölümlülerle çiftleşerek sayısız hilkat garibesi ve serseri dünyaya getiren Poseidon'a hasreder! İşte bu yüzden Olymposlular sonunda İason'u Kolkhis'e göndermeye karar verir. Aslında amaçladıkları, Altın Post'u getirtmek değildir, bu sadece işin bahanesidir, asıl istedikleri, Aietes'in büyücü kızı, Kirke'nin yeğeni Medea'yı, Pelias'ı gerektiği gibi cezalandırabilsin diye İolkos'a getirmektir. Hikâyenin sonunda bu cezanın ne denli acımasız olacağını göreceksin. İason'un yolculuğunun anlamına dair bu yorum zaten Hesiodos'un *Theogonia*'da verdiği yorumdur. Orada Pelias'ı *hybris*tes olarak, yani *hybris*in tamamen yoldan çıkardığı bir varlık olarak tarif eder. İlaveten, bu kralın "berbat, saygısız, öfkeli ve kaba saba" olduğunu söyler ve yeri geldiğinde, İason'un, asıl amacı basbayağı Medea'yı getirmek olan yolculuğunun kaynağında tanrıların bulunduğunu belirtir: Nitekim, Hesiodos'a göre, Medea babası Aietes'ten "tanrıların iradesiyle" kaçırılacaktır (tabii kendi rızasıyla, çünkü Medea İason'a delicesine âşık olur, bazı mitoloji yazarlarına inanacak olursak, belki işin içinde, Medea tam kahramanımızı gördüğünde kalbini delsin diye küçük Eros'u gönderen Aphrodite'nin de parmağı bulunmaktadır...).

Ne olursa olsun, Pelias, *hybris* içinde yaşayan, hem insanlara hem tanrılara karşı adaletsiz, menfur bir varlıktır ve adaleti sağlayacak olan ise, İason vasıtasıyla Medea'dır, çünkü onu Kolkhis'e İason getirmiştir. Ama henüz o noktada değiliz, macera daha yeni başlıyor ve birazdan göreceğin gibi, ne Altın Post'u getirmek kolaydır ne de onu sahibinin, Kolkhis Kralı, güçlü Aietes'in elinden almak.

Biz şimdi İason'a dönelim.

İason'un sahip olduğu kahraman kumaşı sadece doğuştan getirdiği bir şey değildir. Aldığı eğitimin de bunda büyük etkisi var-

dır. Aslında daha önce hocası hakkında sana birkaç söz etmiştim: Bütün zamanların en büyük eğitimcisi diye nam salmış, Kronos'un oğullarından, ünlü Kheiron. Kheiron bir Kentaurdur ve Kentaurların en bilge ve en âlim olanıdır; tıpkı Asklepios'a yaptığı gibi, İason'a sadece tıp değil, sanatları, bilimleri, ve kendisinin de Akhilleus'tan öğrendiği silah kullanma hünerini öğretmiştir. Genç İason ailesiyle birlikte İolkos şehrinin dışında yaşamaktadır. Bir gün amcası Pelias'ın, âdeti olduğu üzere, Poseidon onuruna deniz kenarında düzenleyeceği büyük kurban ayinine katılması için onu davet ettiğini öğrenir. İşin doğrusu, Pelias özel olarak İason'u davet etmiş değildir. Onu ne tanır ne de daha önce görmüştür, zira Aison üvey kardeşine güvenmediğinden, oğlunu olası bir suikast girişiminden korumak amacıyla itinayla saklamıştır. Pelias bölgenin bütün gençlerini toplu olarak davet etmiştir. İşte bu koşullar altında iner şehre İason, gelmişken gaspçı amcasından bir açıklama istemek de vardır aklında. Hikâyenin devamını anlamak için şunu da bilmek gerekir ki Pelias'ın, hükümranlığının geleceğinin nasıl olacağını danıştığı Delphoi kâhini hep olduğu gibi anlaşılmaz bir şekilde ona, "tek sandalet giyen bir adamdan" vebadan kaçar gibi kaçmasını söylemiştir. Pelias bunun ne manaya geldiğini pek anlamaz. Ama günü geldiğinde anlayacaktır elbet.

Nitekim İolkos yolunda, İason'un bir nehirden geçmesi gerekir. Suyun kenarında nehri geçmek isteyen bir de yaşlı bir kadın vardır, ama yaşı çok ilerlediğinden bunu tek başına yapması mümkün değildir, yardıma ihtiyacı vardır. İyi terbiye almış ve şimdiden gücü kuvveti yerinde olan İason kadını sırtlanıp, nehri geçmeye başlar. Ayaklarına orada burada suyun akıntısıyla oynayan taşlar çarpar, çamura batıp dengesini kaybeder falan ama sonuçta kazasız belasız karşı tarafa ulaşır. İhtiyar kadın, belki de çoktan tahmin ettiğin gibi, tanrıların kraliçesi Hera'dan başkası değildir. Genç kahramanımızın halini tavrını gözlemlemek için kılık değiştirmiştir. Değil mi ya, korkunç serüvenlere atılabilecek, azılı düşmanını cezalandırsın diye büyücü Medea'yı yanında getirebilecek çapta mıdır acaba bu delikanlı? Görünüşe bakılırsa, gelecekte koruması altına alacağı gençle ilk karşılaşmasından gayet memnun

ayrılır. Yine tahmin etmişsindir herhalde, İason nehri geçerken... sandaletlerinden birini düşürüp kaybeder! Ve Pelias tek sandalet giymiş genç bir adamın geldiğini görünce, uzun süredir aklından çıkmış olan kêhaneti birden hatırlar. İason'u soru yağmuruna tutar, kimdir, kimlerdendir, ne ister, burada işi nedir vs. Ve aldığı cevaplardan karşısındakinin yeğeni olduğunu anlar.

Apollodoros'a inanacak olursak, tam da bu noktada Pelias, kurban törenine gelmiş tüm o gençlerin huzurunda İason'a, eğer yerinde olsaydı ve genç bir adamın tahtına göz diktiğini, krallığına el attığını öğrenseydi ne yapacağını sorar. Hera'dan ilham alan İason nedenini pek bilmeden şu cevabı verir: "Onu, bana Altın Post'u getirmeye gönderirdim!" Kuşkusuz İason'dan bile çok şaşıran Pelias aldığı cevaba çok sevinir: Altın Post'u getirmek olacak iş değil, diye düşünür. Onu bulmak için yapılacak yolculuğun kendisi bile saçma sapan bir riskken üstüne bir de onu Kolkhis Kralı Aietes'in elinden almaya kalkışmak akla dahi getirilmemelidir. Hele postun bir ejderha tarafından korunduğu hesaba katılırsa, onu çalmak için korkunç sınavlardan geçmek gerekeceği açıktır. Başka bir deyişle, Pelias, İason'un felaketlere gebe bir hata işlediğinden emindir. Bu genç ahmak ona, kendisinden temelli kurtulmanın en emin yolunu önermiştir. Elbette, İason'un sözünü teminat sayar ve onunla birlikte orada hazır bulunan bütün meclis de delikanlının bu göreve kendi kendine talip olduğuna şahittir. Meydan okumayı kabul etmekten başka çare yoktur. Kolkhis'e gitmek için öncelikle iyi bir gemi ve kalburüstü olmasa da cesur bir mürettebat lazımdır. İason hemen oracıkta gemi bulmaya ve adam toplamaya girişir. Gemiyi, babası Athamas'a buyrulan kurbandan kaçmak için çocukken koç sırtında Kolkhis'e gelen, Phriksos'un oğlu Argos'tan ister. Argos mükemmel bir gemi mühendisidir, ama güvenliği iyice sağlama almak için Athena'nın değerli yardımını alacaktır. Argos gemiyi inşa ederken tanrıça ona danışmanlık yapar; son dokunuş sırasında da pruvaya, konuşabilen ve ihtiyaç halinde yön bulmak için faydalı talimatlar verebilecek bir pruvayı bizzat ekler. Mürettebata gelince, tamamen sıradışı kişilerden oluşur. Bunlara "Argonautlar" adı verilir, bu da Yunanca "Argo'nun denizcileri"

manasına gelmektedir, zira artık gemi onu inşa eden mühendisin onuruna *Argo* adını taşımaktadır. Elli kürekli bir gemi olduğu için sayıları da elli olan Argonautlar arasında başta Herakles, Theseus, Orpheus, ikiz kardeşler Kastor ve Polluks, koşuda dünyanın en hızlı kadını ve gemideki tek dişi Atalanta olmak üzere şöhretli kahramanlar bulunmaktadır. Ama başkaları da oradadır, bunlar belki daha az tanınmış olsalar da yeteneklerinin ünlülerinkinden aşağı kalır tarafı yoktur. Su üzerinde yürüyebilen Euphemos, her şekle bürünebilen Periklymenos, duvarların ardını gören Lynkeus, rüzgâr tanrısı Boreas'ın (kuzeydoğu rüzgârı poyraz) kuş gibi uçan iki oğlu, ki ileride göreceğin gibi, bu yetenek gerektiğinde onların Harpyaları kovalamasını sağlayacak. İşte İason bu sıradışı şahsiyetler eşliğinde yelken açmaya hazırlanır. Ve yine tanrıların, en azından Hera ve Athena'nın yardımıyla —ki bu da az şey değildir— uzun ve çetin bir deniz yolculuğuna çıkar.

Yolculuk üç aşamadan oluşacaktır. Önce, Altın Post'un bulunduğu Kolkhis'e doğru yolculuk. Ardından, bir kere oraya varılınca, postu ele geçirmek için verilecek zorlu sınavlar gelir, zira Aietes postu kaptırmaya hiç de hevesli değildir. Ve sonuncusu, yine envai çeşit tuzaklarla dolu dönüş yolculuğu.

Ama şimdi yola çıkışla başlayalım. Argonautların deniz seyahati alışılmadık bir şekilde başlar. İlk durakları, dikkate değer bir özellik taşıyan Lemnos Adası'dır. Buranın sakinleri sadece kadınlardan oluşur. Çevrede tek bir erkek yoktur, tabii bu da maceracılara hayli garip görünür. Erkekler neden ortalıkta görünmemektedir acaba? Kadınlara sora sora sonunda, şaşırtıcı olduğu kadar tedirgin edici gerçeği öğrenirler. Meğer vaktiyle Lemnoslu kadınlar Aphrodite'yi usulünce onurlandırmayı reddetmişler. Rencide olan tanrıça onlara bir ders vermeye karar vermiş. Üzerlerine öyle bir koku musallat etmiş ki tam bir erkek kaçıran. Kocaları yanlarına yanaşamaz olmuş, tabii genel olarak yakınlardan geçen bütün erkeklerin de burunlarının direği kırılıyormuş. Acayip bir bela anlayacağın! Bunun sonucu olarak, adadaki erkekler başka bir yere, komşu topraklar Trakya'ya gitmekten başka çare bulamamışlar. Orada da eşlerini bir güzel aldatıyorlarmış. Terk edilen

kadınlar bunu hiç hoş karşılamamış ve ilk fırsatını bulduklarında erkeklerin hepsini katlederek misilleme yapmışlar. İşte o zamanda beri yalnızlarmış. Bu yüzden Argonautları büyük bir açlıkla karşılarlar. Bazı kaynaklara göre, ancak denizcilerin onlarla yatmaya söz vermeleri kaydıyla tekrar yola çıkmalarına izin verirler.

Artık ya koku buhar olup uçmuş ya da Argonautlar kokuyu hiç dert etmemişler, neticede olan olmuş, çünkü Lemnos Kraliçesi Hypsipyle İason'a iki çocuk vermiş. Bu da bize kahramanlarımızın adada bayağı bir zaman kaldıklarını gösteriyor, iki seneyi aşkın bir vakit herhalde. Bu arada ne yapmışlar peki? Pindaros'a göre, kendilerini her tür atletik oyuna, güreşe, yarışa verirler. Demek ki adada kadınlarla birlikte geçirilen bu dönemi yakında yol üzerinde karşılaşacakları zorluklara bir hazırlık evresi olarak değerlendirmişler.

Nitekim, ikinci aşamayla birlikte zorluklar da baş gösterir, yine hiç alışılmadık, hatta can sıkıcı biçimde. Argonautlar nihayet tekrar denize açılırlar. Çok geçmeden Dolion diyarında mola verirler. Dolionluların kralı Kyzikos adında biridir. Argonautları sıcak ve insanca karşılayan, yardımsever, iyi bir adamdır. Öyle ki çok geçmeden can ciğer kuzu sarması haline gelirler. Yedikleri içtikleri ayrı gitmez, şölenler düzenleyip, birbirlerini armağanlara boğarlar, en sonunda tekrar yola çıkma vakti gelir çatar. Gözyaşı dökerek, üzüntüyle ayrılırlar. *Argo* yeniden denize açılır. Ne yazık ki, gece boyu açıktan sert bir rüzgâr eser ve gemiyi yelken açtığı kıyıya doğru sürükler tekrar. Elden bir şey gelmez. Gece yarısı *Argo* yeniden Dolion topraklarına demirler. Ama ortalık zifirî karanlıktır ve gözü hiçbir şeyi görmeyen Kyzikos komşu adadaki korsanların saldırısına uğradıklarını zanneder. Askerlerini uyandırır ve düşman sandıkları kişilerin üzerine salar. Oysa bunlar yeni dostları Argonautlardan başkası değildir. Denizciler de açık seçik göremediklerinden, onlar da korsanların hücumuna uğradıklarını sanırlar. İki grup kıran kırana çarpışır, nihayet sabah gün ağarmaya başladığında güneş muharebe alanını aydınlatır, dehşetengiz bir manzarayla karşılaşırlar. Her yan ölüler ve yaralılarla kaplıdır, İason hemen yaptıkları büyük hatanın farkına varır. Dostu Kral Kyzikos'u kendi elleriyle öldürmüştür ve nazik Dolion halkı tam

manasıyla kılıçtan geçirilmiştir. Çarpışmanın hiddeti yerini hıçkırıklara ve umutsuzluk çığlıklarına bırakır. Ölüler toprağa verilir, yaralılar tedavi edilir ama iyileşen bir şey yoktur. Bu saçma olaya hiçbir şey müspet bir anlam veremez, sadece korkunç bir uyarı işlevi görür: Bundan böyle yolculuk esnasında görünüşe katiyen aldanmamak ve her daim teyakkuz halinde olmak icap edecektir. Ama alınan dersin bedeli ağır olmuştur...

Her şeye rağmen, yolculuk çeşitli etaplardan geçerek devam eder ve kahramanlarımızın yolu Amykos diye birinin hüküm sürdüğü Bebrykler diyarına çıkar. Dosttan başka her şeydir bu adam, en azından bu sefer, sözkonusu kral karşısında Argonautlar görünüşe aldanmıyordur. Bir nymphe ile —soyundan kimse gelmese kesinlikle daha mutlu olacağımız— Poseidon'un oğlu olan, muazzam bir kuvvete sahip Amykos vaktini boksla geçirirmiş. Fakat onun için boks ne spormuş ne oyun. Ölümüne kavga etmek en büyük zevkiymiş, hiçbir şey onu, kazanacağından emin olduğu meydan okumalarından kaçamayan zavallıları öldürmek kadar mest etmezmiş. Yalnız bu kez karşısına, Argonautların sorunu çözmek için görevlendirdiği Polluks çıkar. Polluks öyle sıradan bir ölümlü değildir. Herkül ve Perseus gibi, Zeus'un sayısız oğullarından, Kastor'un ikiz kardeşi, Dioskurlardan (Dioscuri)[105] biri olan Polluks iş boksa geldiğinde babasının oğludur. Amykos da bunu tecrübeyle öğrenir. Polluks onu bir dirsek darbesiyle öldürür (dirsek darbesi bir insanı nasıl öldürür diye sorma bana: Mitolojide, çok fazla tartışmadan kabul edilmesi gereken böyle acayiplikler vardır...). Maceranın bu bölümü kahramanlarımızı bekleyen olayların bir önizlemesidir âdeta. İşin özün burada yatmasa bile, yine de Post'u ararken, neredeyse bütün Yunan kahramanları gibi, bazı canavarlarla karşılaşmaları ve hayatlarını riske edecekleri çetin sınavların üstesinden gelmeleri gerekecektir.

Bir sonraki aşama kuşkusuz en garip olanıdır. Ama bazı bakımlardan, hakikaten komiktir. Kralları Amykos'un intikamını almak isteyecek kadar akıllarını peynir ekmekle yemiş çok sayıda savaş-

105 Yunancası *Dioskouroi*'un kelime anlamı "Zeus'un oğulları" olup bir yıldız kümesinin adıdır. Polluks ve Kastor ikizler burcunu temsil ederler –ç.n.

çıyı kılıçtan geçirip, Bebrykler diyarından ayrıldıktan sonra, Argonautlar ıssız bir yerde karaya ayak basarlar. Aslında tamamen ıssız değildir burası, işlerine çok yaracak bir adamı, söylenenlere göre, geleceği okumakta en mahir kâhinlerden birini barındırır. Trakya'nın eski kralı olan Phineus adlı bu zat kördür. Bazılarının iddiasına göre, onu görmekten Zeus mahrum bırakmış, zira esasında tanrılara mahsus olan geleceğin sırlarını insanlara çok fazla açık ediyormuş. Bir de üstüne, Helios ona, vücutları kuş vücudu, başları kadın başı olan, iki korkunç ve acımasız mahluku, Harpyaları göndermiş. Phineus zayıflıktan kırılıyormuş, âdeta açlıktan ölmek üzereymiş. Bu kâhinin sözüne itimat edileceğini öğrenen Argonautlar onu gelecekten haber vermeye, kendilerini nelerin beklediğini anlatmaya, aşılması gereken hangi çetin sınavlardan geçeceklerini ve bunlardan nasıl sıyrılacaklarını söylemeye zorlarlar. Phineus onlara, her şeyi anlatacağını ama çok aç olduğunu, midesi bu kadar boşken doğru dürüst kehanette bulunamayacağını söyler.

Argonautlar önce anlamaz: "İstediğin yiyecek olsun, biz sana güzel bir sofra kurarız," derler. Hemen lezzetli ve iştah kabartıcı yemeklerden bir masa donatıp, kâhine sunarlar. Fakat adamcağızı yiyip bitiren laneti anlamakta gecikmezler. Nevaleler masanın üzerine dizilir dizilmez, Harpyalar görmemiş gibi yiyeceklere saldırır. Göz açıp kapayıncaya kadar masada ne var ne yok silip süpürürler ya da pençeleriyle taşırlar. Yine de masanın üzerinde bir miktar yiyecek kalır. Argonautlar en azından bu birkaç kalıntıyla karnını doyurması için davet ederler adamcağızı. Gelgelelim bu iğrenç kuş-kadınlar gökten masanın üzerine koca koca hayvan pisliği bırakmaya başlarlar, böylece masanın üzerindeki artıklar da leş gibi olur, yenecek halleri kalmaz! Tam kara komedi değil mi? Ama biraz Tantalos'un çektiği cezaya benzeyen, tanrıların bu gaddar işkencesine yıllardır maruz kalan Phineus için değil.

Şansına, *Argo*'nun yiğit mürettebatı içinde yetenekli mi yetenekli insanlar vardır. Bilhassa rüzgâr tanrısı Boreas'ın kuşlar gibi uçabilme kabiliyetine sahip iki oğlu. Harpyaların çevirdiği oyunu anlar anlamaz, yıldırım hızıyla peşlerine takılırlar. Çok geçmeden aralarından biri yorgunluktan tükenip bir nehre düşer, bu nehir o

zamandan beri sözkonusu şeytanın hatırasına Harpys adını taşımaktadır. Aradan biraz zaman geçince diğerinin de iflahı kesilir ve düşer. Bunun üzerine rüzgârın ruhları, bir daha zavallı kâhini rahatsız etmeyeceğine dair yemin ettirirler ona. Phineus nihayet yemek yiyebilecektir. Dahası konuşabilecektir, zaten kahramanlarımızı ilgilendiren de daha ziyade budur. Ondan öğrendikleri pek iç rahatlatıcı değildir. Kolkhis'e varıncaya dek —tabii varmayı başarırlarsa— çok tuhaf mavi kayalıklardan geçmek zorundadırlar. Bunlara "Çarpışan Kayalar" adı verilmektedir, çünkü öyle hızlı kapanıverirler ki ortalarında bulunan her şeyi böcek gibi ezerler. Üzerlerinde, denizcileri dehşete sürükleyen ve önlerindeki tehlikeyi görmelerini engelleyen yoğun bir sis yükselir ve kapandıklarında tüyler ürpertici bir parçalanma sesi çıkarırlar. Phineus onlara hayatlarını kurtaracak bir öğüt verir: Bu sığ kayalıklara girmeden önce pruvadan bir güvercin uçurmalarını söyler. Kuş sağ salim geçmeyi başarırsa, bu kayalıkların kapanmakta olduğu anlamına gelir, ama onu ezecek kadar hızlı değil, dolayısıyla kısa bir süre sonra tekrar açılacaklardır. İşte o an, denizciler küreklere iyice asılırsa, *Argo* başına bir iş gelmeden diğer tarafa ulaşabilir.

Mavi kayalıklara vardıklarında, İason tam olarak Phineus'un dediği gibi yapmalarını emreder. Pruvadaki denizciler bir güvercin salarlar. Kuş son sürat kayalıkların arasına fırlar ve hop! Kıl payı, daha doğrusu tüy payı geçmeyi başarır. Kuşun bıraktığı tüye "rectrix"[106] adı verilir, bu tüy kuşun kuyruğunun tam ucunda yer alır. Yani neredeyse kuyruğu kaptırıyordur. *Argo* kayalıkların yeniden açılması için birkaç saniye bekler, sonra aralanan geçide son sürat dalar. Çok uzun açık kalmaz kayalar. Pruva geçer geçmez tekrar kapanmaya başlarlar. Adamlar bütün güçleriyle küreklere asılır, kürekler ahenkle, inanılmaz bir kuvvetle döver suyu. Ve hop! Tıpkı güvercin gibi, gemi de sonunda öteki tarafa geçmeyi başarır. Ama o da aynı şekilde kuyruğunun ucundan bir parça bırakır geride. Doğrusunu söylemek gerekirse, dümenin bütün arka tarafı sıkışıp kalır. Neyse ki tamir edilebilir ve *Argo* bu sefer so-

106 *Kuşbilim.* Kuş kuyruğunda uçuş yönünü kontrol eden ve denge sağlayan sert tüylerden her biri –ç.n.

runsuzca yoluna devam eder.

Bir iki badireyi daha atlattıktan sonra *Argo* nihayet, Kral Aietes'in ikamet ettiği Kolkhis şehrinin limanına girer.

İason Kral Aietes'in sarayında: Altın Post'un ele geçirilişi

Sıkıntılar henüz tümden bitmiş değildir. Daha Post'u ele geçirmek gerekmektedir. Ne var ki İason hırsız değil, namuslu bir gençtir. Önce kralın huzuruna çıkıp ondan ünlü altın kürkü vermesini kibarca rica eder. Kuşkusuz hemen çatışmaktan kaçınmak için, Aietes hayır demez. Yalnız başı koşulları yerine getirmesini ister. Tahmin edeceğin üzere, bu koşullar tabii ki birbirinden korkunç sınavlardır. Aietes'in tasarısı İason'un meydan okumayı kabul edip bu maceralar sırasında can vermesidir. Böylece hem bu çılgın gençten kurtulacak hem de kıymetli hazinesini muhafaza edecektir. Şimdi İason, biraz Herakles'in Hera için yaptığına benzer biçimde, çok tehlikeli iki işi yerine getirmek zorundadır.

İlk iş bir çift boğaya koşum takmaktır. İason'un boğalara boyunduruk vurup, Aietes'in yerini göstereceği bir tarlada onları çalıştırması gerekmektedir. İlk bakışta, üstesinden gelinemeyecek bir iş gibi görünmez. Yalnız bunlar öyle sıradan boğalar değildir. Aslında bronz toynakları olan ve ejderhalar gibi ağızlarından ateş püsküren canavarlardır bunlar. Şimdiye kadar kimse canından olmadan yanaşmayı başaramamıştır bu yaratıklara. Aietes'in kafası rahattır. İason'un da herkes gibi başarısız olacağından emindir. Ama kızı Medea'yı hesaba katmaz, sana daha önce sözünü ettiğim bu büyücü —muhtemelen Hera'nın etkisiyle— İason'a ilk görüşte âşık olur. Genç adamın kendini öldürteceği düşüncesiyle endişeye kapılan Medea onu bir köşeye çeker ve bir pazarlık teklif eder. Eğer onu yanında götürüp evlenmeyi kabul ederse, bu öfkeli iki hayvanı nasıl alt edebileceğini İason'a gösterecektir. Tabii ki İason kabul eder. Kadın da sihirli bir iksir yapar. Bunu bütün vücuduna sürmesi gerekmektedir, böylece ateş ve demir karşısında yaralanmaz olacaktır. Ayrıca, boğalara gem vurmanın en iyi yolu, onları doğrudan boynuzlarından yakalamaktır. Bu da tabii

burunlarından püskürdükleri alevlere karşı bir korumanız varsa mümkündür. Ertesi gün İason arenaya girer, herkesin şaşkın bakışları arasında, iki canavarın burnundan çıkan alev seline, demir toynaklarının hiddetli darbelerine rağmen, boyunduruğu kolayca boyunlarından geçiriverir. Ve iki canavar âdeta iki uysal öküze dönüşüp sakin sakin toprağı sürmeye başlar.

Ama henüz bitmemiştir. İkinci sınav daha da zorlu görünmektedir. Şimdi iş bir ejderhanın hiç de sıradan olmayan dişlerini toprağa ekmektir. Bu dişler toprağa düşer düşmez, yerden hemen, yaklaşanı öldürmeye hazır silahlar kuşanmış adamlar biter. Bu dişler Aietes'in eline öyle tesadüf eseri geçmemiştir. Ta Thebai şehrinin kurucusu ve ilk kralı Kadmos'a kadar uzanan bir tarihleri vardır. Kadmos şehrini bir ejderha tarafından korunan bir kaynağın bulunduğu alana kurmaya karar vermiş. Fakat bu ejderha savaş tanrısı Ares'e aitmiş. Ayrıca hatırlatayım ki Kadmos, Ares'in, Hephaistos'un karısı Aphrodite'den olan (tabii Hephaistos boynuzlanmaktan hiç hoşnut değilmiş ama bu başka bir hikâye...) kızlarından biriyle, Harmonia ile evlidir. Şehir için hayati öneme sahip suyun yolunu açmak için Kadmos ejderhayı öldürmek mecburiyetinde kalır. Athena ile Ares canavarın dişlerini toplar, zira dişleri toprağa ekerlerse yerden korkunç savaşçıların biteceğini bilirler. Sonra bu sihirli ekinlerin yarısını, yeni şehrini kalabalıklaştırsın diye Kadmos'a, diğer yarısını da, gerekirse Altın Post'u korumak için kullansın diye bizim Kolkhis kralı Aietes'e hediye ederler. Topraktan çıkan savaşçılar "Spartalılar" adını taşırlar. Yunanca *spartoi* sözcüğü "ekilmişler", bitsin diye tohum gibi toprağa atılmış olanlar demektir zaten. "Ekilmişler"in toprakla doğrudan bağları vardır (bunlar "Autokhtones"tir, yani "topraktan gelendir", "toprağın yerlisidir"). Toprakla yakınlık burada, en azından bu bağlamda, Olymposlulardan önce var olan, henüz baştaki kaos durumuna yakın bir zamanda bulunan ve kaosun harekete geçirdiği ilk tanrıların, toprağın, yani Gaia'nın çocuklarının şiddetini akla getirir. Sparta şehriyle alakalı olarak da bu düşünceyle karşılaşacağız. Bu şehir tamamen savaşa adanmıştır. Burada erkekler sert bir terbiyeden ve eğitimden geçmiş askerlerdir,

sessizdirler, illa konuşmaları gerekirse az ve öz konuşurlar. Veciz söz veya fazla konuşmayan kişiler için "lakonik" tabiri Sparta'nın bir bölgesi olan Lakonia'dan gelir.

Böylece İason dişleri eker ve topraktan daha dakikasında kan dondurucu askerler çıkar. Ama Medea yine ona bir kurnazlık öğretir, zaten aynı yola vakti zamanında Kadmos da başvurmuştur:[107] Kuşkusuz bu silahlı adamları savaşarak yenmek neredeyse olanaksızdır, zira hem feci kuvvetlidirler hem de savaşma konusunda korkunç bir maharetleri vardır. Buna karşılık, pek parlak bir zekâları olduğu söylenemez. Dürüst olmak gerekirse, ahmağın önde gidenidirler, burunlarının ucundan ötesini göremezler. Ortalarına bir taş atmak yeterlidir, hemen darbenin yanındakinden geldiğini sanarak kavgaya tutuşurlar, son askere kadar birbirlerini kırarlar, İason'un kılını bile kıpırdatmasına gerek kalmaz. Post'a giden yolun önünde neredeyse hiç engel kalmamıştır. Fakat hem üçkâğıtçı hem de yenilmeyi hazmedemeyen biri olan kral sözünü tutmayı reddeder. Gecenin inmesini fırsat bilip *Argo*'yu ateşe vermeyi ve içindekilerin hepsini öldürmeyi kafasına koyar. Bu nedenle İason onun dürüstçe vermeyi reddettiği şeyi zora başvurarak alacaktır. Ağaca çivilenmiş Altın Post'u koruyan ejderhadan kurtuldu mu iş tamamdır. Medea sırrı kendisinde bulunan bir iksirle ejderhayı uyutur, İason'a da gemisine binip enginlere açılmadan önce bu kıymetli kürkü çakılı olduğu yerden sökmek kalır sadece.

Kızının yaptıklarını öğrenen Kral Aietes öfkeden çılgına döner. En hızlı gemilerini harekete geçirir ve *Argo*'nun peşine düşer. Bu sırada Medea acımasız bir cinayet, bütün mitolojinin en korkunç suçlarından birini işleyecektir. Erkek kardeşini de Argonautların gemisine getirmiştir. Babasının onları takip ettiğini görünce, bir saniye bile tereddüt etmez: Genç oğlanı katleder ve parçalara ayırıp denize atar, bir kol şuraya, bir bacak buraya, sonra da başı...

---

107 Nitekim, Kadmos da ejderhanın dişlerini eker ve topraktan korkunç *spartoi*'nin çıktığını görür. Bunun üzerine aralarına bir taş atar ve bunlar da akılsız gibi birbirleriyle kavgaya tutuşur... Ta ki içlerinden sadece beşi hayatta kalana kadar. İşte Thebai şehrinin nüfusu bu beş asker sayesinde artmıştır. Kadmos'un yanındakiler ise kaynağı koruyan ejderha tarafından telef edilir.

Kan içindeki uzuvlar denizin yüzeyinde sürüklenir, bunları gören zavallı Aietes oğlunu tanır. Tabii hemen gemiyi durdurup, evladına olabildiğince uygun bir kabir yaptırabilmek için, bu insan parçalarını toplamalarını emreder adamlarına. Ama bu arada hayli zaman kaybeder, bunu fırsat bilen *Argo* ufukta kaybolur gider.

Argonautların İolkos'a zorlu dönüşü ve Pelias'ın cezalandırılması

Yine de Argonautların çilesi sona ermemiştir. Söz verdikleri Altın Post'u götürmek için, sağ salim Pelias'ın şehri İolkos'a varmaları gerekmektedir. Ve dönüş yolculuğu mesireye gitmeye benzemez. Nitekim, Zeus Argonautların Aietes'in elinden kaçmak için başvurdukları yola kesinlikle rıza göstermez. Medea'nın kardeşinin katledilmesi tahammülfersa bir olaydır, bu yüzden tanrıların kralı *Argo*'nun üzerine korkunç bir fırtına salar. Bu da gemiyi bir sürü dolambaçlı yola girmeye mecbur edecektir. Büyük tanrı, İason ve Medea'ya, arınmak üzere Medea'nın halası büyücü Kirke'ye gitmelerini buyurur. Birden İason'un yolculuğu birçok bakımdan Odysseus'un yolculuğuna benzemeye başlar. İki kahraman aynı çetin sınavlardan geçeceklerdir.

Öncelikle, Kirke'nin yaşadığı Aiaia Adası'na ulaşmaları ve büyücüye itaat edip, Medea'nın işlediği cinayetten arınmalarını sağlayacak bütün ritüelleri yerine getirmeleri gerekmektedir. *Argo* yalnızca bu koşulla tekrar İolkos yoluna koyulabilecektir. Odysseus gibi, Sirenlerin önünden geçerler, hatırlarsan bu kuş-kadınların şarkıları, onları işiten denizcilerin akıllarını kaybetmesine neden oluyor, böylece onları kazaya sürüklüyordu. Ama İason kendini göndere bağlatıp, mürettebatın kulaklarını kapatmak yerine, Orpheus'tan şarkı söylemesini ister. Güçlü ve tatlı sesi hemen Sirenlerin sesini bastırıp, şarkılarını bir kereliğine tamamen etkisiz hale getirir. Yine Odysseus gibi, Argonautların yolu da iki tüyler ürpertici canavarla kesişir: Kharybdis ve Skylla. İlki yöresinden geçen her şeyi yutan girdap, ikincisi ise altı köpek başı olan kadındır. Gemi ayrıca pek az geminin resiflerinden kurtulabildiği "Planktai"den, yani alevlerle ve dumanlarla çevrili "Dolaşan Ka-

yalıklar"dan geçer. Nihayet, yine Odysseus gibi, İason'un yolu da, iyi kral Alkinoos'un onları konukseverlikle karşıladığı Phaiakların adasından önce, Helios'un kutsal sığırlarının bulunduğu Thrinakie Adası'na düşer... İason, tekrar İolkos için yola çıkmadan önce işte burada Medea ile evlenir. *Argo*, neyse ki Apollon'un dalgalara bir ok atarak sakinleştireceği bir fırtınaya maruz kalır yine, sonra da mürettebat Girit'te karaya çıkmayı dener.

Ancak bu adada müthiş ürkütücü bir dev hüküm sürmektedir: Talos. Bazı kaynaklara göre, Hesiodos'un sözünü ettiği bronz soyuna mensuptur. Silah işlemez metalle kaplı muazzam savaşçı bir ırktır bu. Diğer kaynaklara göreyse, bizzat Hephaistos tarafından yapılmış, sonra da Kral Minos'a adasını korusun diye armağan edilmiştir. Ne olursa olsun, Talos insanın aklını başından alan bir yaratıktır. Her gün, adanın etrafını üç defa dolaşıp, yanından yöresinden geçen her şeyi öldürür. *Argo*'yu görür görmez, koca koca kayalar toplayıp gemiye doğru atmaya başlar. Fakat Talos'un bir zayıf karnı vardır. Boynundan başlayıp topuğuna kadar inen tek bir damara sahiptir. Medea elinde iksirleri ve efsunlarıyla gelip, onu tamamen delirtir, öyle ki aklını kaçıran yaratık sonunda sivri bir kayayla ayağını bereler, bu da tek damarını tıkayan tıpanın fırlamasına sebep olur. Kanın dengi olan ve devin içini dolduran yaşamsal sıvı bu açıklıktan akmaya başlar ve Talos kafa üstü yere yıkılıp, taş gibi kaskatı kesilir.

Bu son çetin sınavın ardından, Argonautlar sonunda kazasız belasız İolkos'a varırlar.

Sana daha önce söylediğim gibi, Argonautların dönüşünden umudu kesen ve İason'un öldüğüne inanan Pelias, Aison'u intihar etmeye zorlamıştır. Üstüne bir de, başına bela açabilecek herkesten kurtulduğuna iyice emin olmak için, İason'un annesiyle erkek kardeşini de öldürtmüştür. Her şeye rağmen, İason İolkos'a dönünce Altın Post'u ona teslim eder. Fakat aynı zamanda niyeti adaleti sağlamak ve ondan intikam almaktır. Yolculuğun en başından beri tanrılar tarafından öngörüldüğü gibi, cezalandırma işini Medea üstlenecektir. Medea, Pelias'ın kızlarını, iyice yaşlanan babalarını gençleştirmek amacıyla, onu parçalara ayırmak ve büyük bir tencerede kaynatmak gerektiğine ikna eder. Tabii kızlar bu sözlerin

tek bir kelimesine bile inanmaz. Ama unutma ki Medea bir büyücüdür. Onları razı etmek için büyüye başvurur. Bir koç getirtir ve Pelias'ın kızlarının önünde parçalara ayrılmasını buyurur. Yine onların huzurunda, bu parçaları büyük bir tencereye attırır ve hepsini kaynatmalarını söyler. Birkaç saniye sonra kaynayan tencereden el çabukluğuyla harika bir kuzu çıkarır. Bunun üzerine Pelias'ın kızları hemen ikna olur. Koçla aynı sonu paylaşması için koşup babalarını getirirler... Ne var ki Pelias ebediyen kaynamış parçalar halinde kalır! Başka bir deyişle, kral adamakıllı ölür ve böylece İason da Hera da sonunda Medea aracılığıyla öçlerini almış olur.

On yıl boyunca İason ile Medea birlikte mutlu bir hayat sürer. İki çocukları olur. Daha sonra, başka bir kadınla evlenen İason tarafından terk edilen Medea intikam almak için iki çocuğunu da öldürür. Ayrıca kocasının yeni karısına, Herakles'i öldüren kıyafetle aynı modelde zehirli bir elbise gönderir. Ardından Atina'ya döner ve orada bu şehrin kralı ve sana maceralarını anlattığım Theseus'un babası olan Aigeus'la evlenir. İason'a gelince, bir tanrıça olan Medea'nın aksine o bir ölümlüdür, zamanı gelince bu dünyadan ayrılır. Anlatılana göre bir gün, eski gemisi *Argo*'dan geriye kalanların içinde uyurken, Athena'nın vaktiyle pruvaya sabitlediği gemi başı yerinden kopar ve onu ezerek anında öldürür. Böylece gemi ve kaptanı yaptıkları uzun yolculuğu birlikte bitirirler...

Kahramanların sonunun her zaman görkemli olmadığı, gösterdikleri yiğitliklere yaraşmadığını düşüneceksin muhtemelen. Fakat son tahlilde bunlar, en azından aralarından çoğu, sadece sıradan insanlardır. Herkes gibi onların da er ya da geç ölmeleri gerekir ve bütün ölümler anlamsızdır. Ama neticede, hepsi şöhrete kavuşmuş, ölümlerinden sonra da hayranlık uyandırmış ve onurlandırılmıştır. Bu bir teselli değil belki ama burada bir tür mantık var, anlaşılabilir bir tür denge.

Buraya kadar, Odysseus'un yolculuğundan beri gördüğümüz şeyleri biraz kabaca özetlediysem de, her şey bir anlamda hayli "normlara uygun" biçimde vuku bulur. Odysseus'un çizdiği güzergâh şüphesiz engellerle doludur, ama finalde, adasına kavuşur, orada tekrar düzeni ve uyumu tesis eder, sonra da sevdiklerinin

yanında uzun ve mutlu bir hayat sürer... *Hybris*in harekete geçirdiği insanlardan bahsetsem de, onların hikâyesinin de kesinlikle açıklanabilir olduğu ortaya çıkar: Bir hata ederler, hatta bir suç işlerler, ve tanrısal şahsiyetlerin cisimleştirdiği kozmos da şeyleri onarıp, adaleti yeniden hâkim kılar, evet bunu acımasızca yaparlar belki ama yapıp ettikleri gerekçelendirilebilir bir tasarıya uygundur. Canavar katili kahramanlara gelince, onların hayatları herkes gibi sonlansa da, Herakles misali ilahlaştırılmadıklarında ya da Elysion'un çayırlarına gönderilmediklerinde, halk onları en azından bir kült statüsüne yükseltir...

Yine de geriye, en azından görünüşte, şimdiye kadar işbaşında olduğunu gördüğümüz şemalardan çıkan ciddi bir soru kalır. Kötü ya da olağandışı hiçbir şey yapmamış biçare insanların başına gelen talihsizlikleri nasıl anlamalıyız? Bunlar ne *hybris*e kapılıp tanrılara meydan okumuş ne olağanüstü maceralar peşinde koşmuş, ne de sıradışı bir cesaret gösterip kötücül ve büyülü varlıklarla çarpışmaya gitmiştir... Neden karşılarında çaresiz kaldığımız bütün bu musibetler bizi bulur? Bütün bu hilkat garibesi çocukların, sevdiğimiz varlıkları elimizden alan vakitsiz ölümlerin, ekinleri mahveden, kıtlığa yol açan afetlerin, sayısız masum hayatı söndüren kasırgaların ve diğer doğal felaketlerin gerekçesi nedir? Analiz ettiğimiz anlatıların bize anlamak için bir anahtar sunmadığı bir gizem vardır burada da. Buna karşılık, Oidipus miti ile beraber Oidipus'un soyundan olanların, özellikle de kızı Antigone'nin başına gelenler bu gizemli sorunun cevabını biraz olsun sezmemize imkân tanıyacaktır...

6. BÖLÜM

Oidipus'un ve kızı Antigone'nin yaşadığı bahtsızlıklar ya da ölümlüler günah işlemedikleri halde neden "cezalandırılırlar"?

Şuna hiç şüphe yoktur: İnsanlar başlarına gelen ve hayatlarını mahveden musibetleri her zaman hak etmezler. Doğal felaketler, kazalar ve ölümcül hastalıklar ayrım gözetmeden hem iyi insanlara hem kötü insanlara musallat olur. Bunları kendileri seçmezler ve insan en karanlık batıl inançlara kapılmadıysa, bahtsızlığı ilahi bir ceza olarak göremez ve görmemelidir. O zaman şu sorudan kaçılamaz: Adaletin ve ahengin hüküm sürdüğü varsayılan bir dünyada, tanrıların her yerde ve her an hazır bulunduğu ve her şeye karıştığı bir evrende, böyle bir adaletsizlik nasıl anlaşılmalıdır? İnsanın bahtsızlığına bir gerekçe sunulamıyorsa bu skandala nasıl bir anlam vermeli? Oidipus miti, başka pek çok boyutu —kendi "harmonileri"— olsa da, her şeyden önce bu soruya cevap verir. Böylece onu incelemek, önceki bölümlerin zorunlu bir tamamlayıcısı olarak görünmektedir. Bu mit, en azından, tanrıların kökenlerinin anlatıldığı ve soyağaçlarının çıkarıldığı *theogonia* denen destansı şiirlerden ve mitolojiden büyük ölçüde Antik felsefeye miras kaldığı haliyle Yunan dünya görüşünün merkezinde yer alan ünlü kozmik ahengin anlamını, bilhassa da sınırlarını belirtir.

Oidipus, kötü davranmış olsa da bunu, hani çocuklar der ya, "bilerek" yapmadığı halde, hayatı kâbusa döner. Olağanüstü bir zekâsı, sıradışı bir cesareti ve adalet anlayışı vardır. Ama bunlara uygun biçimde ödüllendirilmek bir yana, hayatı tam bir cehenneme dönmekle kalmayacak, bütün basiretine ve öngörüsüne rağmen, onu aşan ve asla anlayamadığı olayların ve kör güçlerin oyuncağı olacaktır, en azından trajik sonu çektiği korkunç acılara nokta koyuncaya kadar. Adaletin böyle zıvanadan çıkması nasıl mümkün olabilir? Dünyanın, ahenkli bir evren olmak şöyle dursun, tıpkı çocukların sineklerin kanatlarını koparark ya da karıncaları ezerek eğlendiği gibi insanlarla oynayan kötü tanrıların dur durak bilmez çılgınlıklarının bir listesinden başka bir şey olmadığı hükmüne varmayacaksak, trajik olduğu kadar adaletsiz de olan bir kaderi nasıl yorumlayacağız? Gayet iyi anlayacağın üzere, Yunan kozmogonisi bağlamında sorulması er ya da geç kaçınılmaz hale gelecek bu soruya bir cevap getirmeyi denemek için, Oidipus ile kızı Antigone'nin hikâyesine biraz daha yakından bakmakla başlamayı öneriyorum. Bundan sonra, diğer mitlerin yavaş yavaş oluşturmamızı sağladığı dünya görüşünü tamámlamak için bu mitin derinde yatan anlamını kavramaya çalışabiliriz.

Ama derinlere dalmadan, daha en baştan çözümün genel ilkesine dikkatini çekeyim: Bir kez kozmosun dengesi bozuldu mu, büyük tahribatlara yol açan ikinci dereceden olaylar gerçekleşmeden düzenin tekrar tesis edilmesi olanaksızdır. İşte bu yüzden, örneğin bir baba zalimce bir cinayet işlediğinde, sonraki nesillerin bunun bedelini ödediği vakidir, bunun sebebi onların bu eylemden dolayı sorumlu ya da suçlu olması değil, düzenin öyle tek bir hamleyle eski haline getirilememesidir. Elbette kimse ana babasının yaptıklarından sorumlu değildir, yine de onların eylemleri bir şekilde bizi de bağlar, zira onların sürdükleri yaşam biçiminin, isteyelim istemeyelim, bilelim bilmeyelim, bizim yaşamımız üzerinde ciddi yansımaları olabilir. Sözgelimi *hybris* nedeniyle ağır bir suç işlediyseler, dünya düzeni bunu hissedebilir, âdeta sarsıntıyı kaydedebilir. Kozmos bu şekilde altüst olduğunda, göz açıp kapayıncaya kadar düzelemez. Düzenin yeniden kurulması zaman alır, işte bu

zaman tam olarak, masumlar da dâhil bütün insanların bahtsızlık yaşadığı zamandır. Bu nedenle, eğer psikanalizin veya modern felsefenin alışıldık klişeleriyle sınırlı kalmadan, Oidipus mitini gerçekten anlamak istiyorsak, Oidipus'un kendisinden önceki zamana uzanmamız gerekir. Onun başına gelen belaların kaynağını doğumundan önce gerçekleşen şeylerde bulacağız.

Bu dünya anlayışı sana biraz modası geçmiş görünebilir. Bugünün ahlaki ölçütleriyle değerlendirildiğinde, haklı olarak insanı çok rahatsız edebilir. Nitekim bizler, hiçbir kötülük yapmamış birinin asla cezaya uğramaması gerektiğini düşünme alışkanlığına sahibiz. Totaliter ülkeler dışında, ailelerinin davranışlarından dolayı çocukların cezalandırılması düşünülemez. Bununla birlikte, bunlar saçmalıktan ziyade bir gerçeklik olarak çıkar karşımıza, öyle ki bugün bile, hem doğal hem toplumsal olarak *şirazesi kaymış* bir dünyanın, kendilerine özel olarak suç isnat edilemeyecek varlıkların hayatlarını mahvettiğini gösteren sayısız örnek sıralayabiliriz. Üstelik, özdeyişlerin aşina diliyle konuşursak, ebeveynler içince çocukların kadeh tokuşturduğunu herkes bilir.

Ama fazla ileri gitmeden, önce efsaneye göre, bahtsız Oidipus ile kızı Antigone'nin başından neler geçtiğine bakalım, zira bu iki mit birbirinden ayrılamaz.

Oidipus ve Antigone: Trajik yazgının ilk örneği ya da kör talih ölümlüleri nasıl vurur?

Mitolojide her zaman olduğu gibi, bu öykünün de birçok versiyonu var ve Oidipus'un yaşamının her dönemi birbiriyle çatışan sayısız açıklamaya konu olmuştur. Ama elimizde kadim temel bir kaynak bulunuyor, yani Yunan tragedyaları, özellikle de Sophokles'inkiler: *Antigone*,[108] *Kral Oidipus*,[109] *Oidipus Kolonos'ta*[110] (Kolonos, sana anlatacağım bir dizi felaketten sonra Oidipus'un

108 Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 –ç.n.

109 Sophokles, *Kral Oidipus*, çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012 –ç.n.

110 Sophokles, *Oidipus Kolonos*'ta, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016 –ç.n.

yerleşeceği şehrin adı). Karanlık kalan noktalara ışık düşüren diğer bazı versiyonları[111] da hesaba katmak elbette faydalıdır, ancak bu konuyu ele alan külliyat, hepsinin en ünlüsü olan bu miti aktarırken ve yorumlarken neredeyse her zaman Sophokles'e atıfta bulunur. Bu nedenle ben de burada esas itibarıyla onun anlattıklarını takip edeceğim.

Önce küçük Oidipus'un doğumundan önceki dönemden biraz bahsedeyim. Oidipus, sana birçok defa sözünü ettiğim, Thebai Kralı ünlü Kadmos'un soyundan gelir. Kadmos, Girit Kralı Minos'un annesi Europe'nin —babası da Zeus'tur— erkek kardeşidir... Ares ile Aphrodite'nin kızı Harmonia ile evlendikten sonra, Kadmos, dramın esas bölümünün geçeceği bu şehri kurmuştur. Oidipus'un babasının adı Laios, annesinin adı İokaste'dir. Hikâyemizin başladığı andan kısa bir süre önce kâhinden bir kara haber alırlar. Buna göre, eğer çiftin bir oğlu olursa, çocuk babasını öldürecektir ve bazı kaynaklara göre, bu ölüm ayrıca Thebai'a yıkım getirecektir. O dönemde bu tür durumlarda sık sık görüldüğü üzere, ebeveynleri yavrularını terk etmek gibi üzücü bir karar alırlar ya da o zamanlar dendiği gibi onu korunmasız "ortada bırakırlar". Yani çocuk gerçekten de çoğu zaman bir ağaca bağlı halde açıkta bırakılır ki ya vahşi hayvanlara yem olsun ya da tanrıların merhametine mazhar olsun... Laios ve İokaste, çocuğu gidip münasip bir yere bıraksın diye çobanlık yapan uşaklarından birine emanet ederler. Adam zavallıcığa bir av hayvanıymış gibi muamele eder. Çocuğu ağaca asıp, dediğim gibi korunmasız "ortada bırakacağı" yere kadar sırtında daha rahat taşımak için bileklerini delip bir bağcık geçirir. Oidipus, "şiş ayaklı" anlamına gelen ismini işte bu tecrübeden alacaktır, zira Yunanca *oidos* kelimesi, "şişmiş" demek olan "ödem" kelimesine dönüşecektir, *pous* da "ayak" demektir. Yolda Laios'un uşağı "tesadüfen" Korinthos

111 Arkaik dönemde —M.Ö. 5. yüzyıl ve öncesinde— Homeros, Hesiodos, Pindaros'ta Oidipus mitine dair değerli göndermeler buluruz. Euripides'in *Fenikeli Kadınlar*'ı da bazı noktalarda Sophokles'inkinden çok farklı bir açıklama getirir. Daha geç dönemler sözkonusu olduğunda ise elbette "alıştığımız" iki mitoloji yazarımız Apollodoros ve Hyginus kadar Pausanias ve Sicilyalı Diodoros'a da başvurmak gerekir.

şehri kralının uşaklarıyla karşılaşır; "tesadüfen" dedim ama aslında Sophokles'in tragedyasını okuyanlar gayet iyi bilir ki bu sözde tesadüf tanrıların iradesinin diğer adından başka bir şey değildir. Olaya bakın ki Polybos adındaki bu kralın da çocuğu olmuyormuş, ama bir çocuğu olsun çok istiyormuş. Ufaklık tatlı mı tatlı olduğundan, Polybos'un adamları onu yanlarına almayı teklif etmişler. Neden olmasın? Neticede, Laios onu öldürmek yerine ortada bırakmayı tercih ettiğine göre, çocuğa bir şans vermek istiyor olsa gerektir. Adamlar onu efendilerine götürürler, kral da tabii ki bu terk edilmiş çocuğu evlat edinmeye can atar. İşte her şey böyle olup biter ve bebek *ölmek üzereyken* kurtulur...

Oidipus, doğduğu Thebai'dan uzakta, Korinthos şehrinde, ebeveynleri olduğuna inandığı kral ile kraliçenin sarayında büyür. Onun açısından her şey yolunda gitmektedir. Fakat bir gün, bir çocuk oyunu esnasında arkadaşıyla tartışır. Bütün çocuklar arasında yaşanan, tamamen sıradan bir kavgadır bu. Ne var ki küçük rakibinin ona söylediği bir şey uzun süre aklında yankılanacak ve ona korkunç gelecektir. Çocuk ona "piç" diye seslenir, yani ebeveynlerinin "gerçek" anne babası olmadığını, oldum olası yalanlarla büyütülen bulunmuş bir çocuk olduğunu kasteder... Koşarak eve döner ve "resmî" babası Polybos'u soru yağmuruna tutar, fakat şaşıran adam bunu yeterince güçlü biçimde yalanlamayınca Oidipus ferahlayamaz, içinde bir kuşku tohumu kalır. Bunun üzerine, zamanında "biyolojik" anne babası Laios ile İokaste'nin yaptığı gibi, o da Apollon'un ünlü kâhinine danışmak için Delphoi'un yolunu tutar. Pythia, âdeti olduğu üzere, dolaylı bir cevap verir, üstelik Oidipus'un geçmişine dair bilgiler verip kimin oğlu olduğunu söylemekten ziyade, aksine, geleceğini ilgilendiren bir kehanette bulunur. Verdiği haber çok fenadır. Kehanete göre, Oidipus babasını öldürecek ve annesiyle evlenecektir.

İşte Freud tabii ki o ünlü "Oidipus kompleksi" ismini buradan çıkarmıştır. Ona göre bu, oğlanları bilinçdışı olarak annelerini arzulamaya ve gelişim çağlarının bir noktasında babalarını şiddetle reddetmeye iten bir çocukluk davranışıdır. Ama daha ileride göreceğin gibi, bu boyut sözkonusu Yunan mitinin bir parçası olsa da,

bize meselenin özünü vermekten uzaktır. Ne olursa olsun, açıktır ki Oidipus kehaneti duyunca kahrolur. Bu öngörünün gerçekleşmesini önlemek için Korinthos'tan temelli ayrılmaya karar verir. İçindeki şüphelere rağmen buranın hâlâ anne babasının, Kral Polybos ile Kraliçe Periboia'nın (ya da Merope'nin) yaşadığı kent olduğunu düşünmektedir: Evini terk ederse önünde ne babasını öldürme tehlikesi kalacaktır ne annesiyle yatma riski. Ne var ki Polybos onun babası olmadığı gibi Periboia da annesi değildir, en azından biyolojik anlamda. Böylece bahtsız Oidipus Korinthos'tan uzaklaştıkça, umduğunun tersini yapmış olur ve körü körüne hedefe doğru ilerler. Kâhinin öngördüğü berbat olayın gerçekleşmesine gitgide yaklaşır. Başka bir deyişle, kehanetten kaçtığını zannederken, farkında olmadan onun yolunu hazırlar. Sophokles'in tragedyasının en önemli tetikleyici nedenlerinden birini oluşturan çelişkidir bu. Elbette, tanrıların tasarısının tercümesinden başka bir şey olmayan iki kehanetin de tanıklık ettiği gibi, her şeyin tanrısal öngörüye göre işlediği bu koşullarda, Oidipus asıl annesiyle babasının yaşadığı Thebai'a doğru çevirir yönünü. İşe bak ki, âdeta durumu daha da ağırlaştırırcasına, Thebai şehri nüfusu kırıp geçiren bir salgın hastalığın pençesinde kıvranmaktadır. Yine burada da, açıkça ifade edilmemiş olsa bile, seyirci, afetin tanrılar tarafından gönderildiğini varsaymak mecburiyetinde kalır: Acaba ne sebeple? Ama biraz daha devam edelim. Bu felaket koşullarında, Oidipus gibi, Laios da şehir sakinlerini kurtarmak için ne yapmak gerektiğini öğrenmek amacıyla tekrar Delphoi'a gitmeye karar vermiştir.

Tam burada, bütün seyircileri bir heyecan dalgasıyla kavrayan, trajik dönüm noktasında bulunuyoruz. Bir hayal et: Kader ağlarını örer ve oğlunun öldüğüne inanan baba ile babasının Korinthos'ta olduğunu sanan oğul hiç istemeden birbirine doğru yol alır! Hem gerçek hem mecazi anlamda kaderleri kesişir: Laios'un arabasıyla Oidipus, üç yolun kesişiminde burun buruna gelir. Kavşak o kadar dardır ki iki taraf da maiyetindekileri durdurmak zorunda kalır. İkisinden biri geri gidip yana çekilmeli ve böylece diğerinin geçmesine izin vermelidir, gelgelelim iki adam da gururludur, ikisi de geçiş hakkının kendisine ait olduğuna inanmaktadır. Laios

böyle düşünmektedir çünkü Thebai Kralı'dır, Oidipus da aynı şeyi düşünmektedir çünkü Korinthos prensidir. Tartışma kızışır. Uşaklar birbirine hakaretler savurur, hatta anlaşılan Laios Oidipus'a kırbacıyla vurur. Bu bardağı taşıran son damla olur, iki taraf boğaz boğaza gelir, öfkeye kapılan Oidipus babasının yanı sıra sürücüyü ve refakatçileri öldürür. Sadece bir uşak canını kurtarır ve koşarak kaçar. Ama olay mahallinden uzaklaşmadan önce bütün sahneyi görmüştür, hikâyenin devamı açısından önemli bir ayrıntı... Böylece kehanetin ilk bölümü gerçekleşmiş olur! Ne Laios ne de Oidipus neler olduğunun ayırdında olsa da, Oidipus aslında babasını öldürmüştür...

Hem kendi kimliğinden hem de rakibinin kimliğinden tamamen bihaber olan Oidipus Thebai'a doğru yoluna devam eder. Şüphesiz, vuku bulan bu şiddetli olay esef vericidir, ama iki taraf da hatalıdır ve meşru müdafaa hakkını kullandığını düşündüğünden Oidipus'un içi rahattır. Sonuçta elini ilk o kaldırmamıştır. Sonunda olanları unutur, uzun ve dolambaçlı bir yolculuğun ardından doğduğu şehre varır. Görünüşe göre salgın sona ermiştir, ama kaynağı hiç şüphe yok ki yine tanrısal olan başka bir bela şehri kırıp geçirmektedir. (Bu arada Laios'un ölümünden sonra tahta yeni bir kral çıkmıştır: İokaste'nin kardeşi, dolayısıyla Oidipus'un dayısı Kreon.) Bu yeni belanın bir adı vardır: Sphinks. Bu yaratık, bir aslan bedenine ve akbaba kanatlarına sahip bir kadındır. Ve şehre tam anlamıyla dehşet salmaktadır. Orada yaşayan her gence bir bilmece sorar. Sorduğu kişi cevabı veremezse onu mideye indirir, öyle ki şehrin nüfusu gitgide azalmaya başlamıştır. Sözkonusu bilmece türlü şekillerde ifade edilmiş olsa da hepsi kabaca aynı olan versiyonlarından biri şöyledir:

> "Sabahleyin dört, öğleyin iki, akşam üç ayakla yürüyen ve genel yasaya aykırı olarak, ayakları çoğaldıkça gücü azalan hayvan hangisidir?"

Oidipus Sphinks'ten bahsedildiği duyunca hiç tereddüt etmez. Canavarın karşısına çıkıp, şu ölümcül bulmacayı bir de kendisine

sormasını ister. Soruyu duyar duymaz çözmekte hiç zorluk çekmez. Cevap tabii ki insandır; hayatının sabahı olan bebekliğinde iki eli ve iki ayağıyla emekler, büyüdüğü zaman iki ayağıyla yürür ve nihayet hayatının akşamında ihtiyarlayıp zayıfladığında da bir değneğe dayanır. Eski bir kehanete göre, olur da bir insan Sphinks'in bilmecelerinden birini çözerse, yaratık ölecektir. Oidipus'un yanıtı karşısında surlardan kendini atar ve yere çakılır. Böylece şehir canavardan kurtulur. Tahmin edileceği üzere, Oidipus şehre gerçek bir kahraman gibi girer. Bütün halk onu şölenlerle karşılayıp, değerli hediyeler sunar. O geçerken kalabalık alkışlar, dahası Kraliçe İokaste artık serbest olduğundan —kocası Laios öldürülünce genç yaşta dul kalmıştır— Kreon minnetinin ifadesi olarak ona kız kardeşi İokaste'yle evlenmesini ve ayrıca Thebai tahtını teklif eder. Zaten vekâleten işgal ettiği yeri ona bırakır.

Böylece kehanetin ikinci bölümü de gerçekleşmiş olur. Hayatına neyin yön verdiğinden hâlâ habersiz olan Oidipus önce babasını öldürmüş, şimdi de annesiyle evlenmiştir. Dört çocukları olacaktır: Bir gün iktidara gelmek için birbiriyle ölümüne kavga edecek iki oğlan, Eteokles ve Polyneikes ile, iki kız, İsmene ve Antigone. Yine de neredeyse yirmi yıl boyunca her şey yolunda gider. Oidipus, çocuklarını özenle büyüten karısı ve annesi İokaste'yle birlikte Thebai şehrini bilgelikle yönetir.

Ne yazık ki, iki çocuk yetişkinlik dönemlerine ulaştıklarında, korkunç bir veba salgını yeniden şehri kırıp geçirmeye başlar. Hiçbir şey salgını durduramaz. Eğer daha kötüsü mümkünse, o da olur, çok sayıda akıl sır ermeyen kaza vuku bulur, kadınlar ölü çocuklar ve hilkat garibeleri doğurur, ani ve açıklanamaz ölümler artar, öyle ki Oidipus Delphoi kâhinine danışmak için tekrar ulak gönderir. Kâhin, bu sefer gayet açık biçimde cevap verir. Şehri harap eden felaketin sona ermesi için Laios'un katilinin yakalanıp cezalandırılması gerekmektedir. Nitekim böyle bir cinayet cezasız kaldıkça hasara yol açar. Bu da, yeri gelmişken söyleyelim, tanrıların olayları başından biri yakinen izlediğini ispatlar, zaten yeni gelişmelerin hepsinin doğrudan Apollon'un temsilcisinin ağzından haber verilmesi de bunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterir.

Oidipus kehaneti yerine getirmek niyetindedir ama suçlunun kendisi olduğuna dair hâlâ en ufak bir fikri yoktur. Bir soruşturma başlatır, Kreon'un tavsiyesi üzerine, diğer mitlerde birkaç kez karşımıza çıkan, bölgenin en tanınmış kâhini, anlı şanlı Teiresias'a çağrıda bulunur. Haliyle Teiresias bütün gerçeği biliyordur, aksi takdirde kâhin olmazdı. Ama sahip olduğu sırlar onu dehşete düşürmese de utandırmaktadır, her şeyden bihaber olan Oidipus'un huzurunda bu sırları halka açıklamamk konusunda büyük bir çekince duymaktadır. Bunun üzerine Oidipus sinirlenir, Teiresias'ı Kreon'la suç ortaklığı yapıp onu devirmek için komplo kurmakla suçlar. Lafın kısası, Oidipus ortalığı öyle bir velveleye verir ki kâhin sonunda onun dileğini yerine getirmeye razı olur. Ağzındaki baklayı çıkarıp, bütün hikâyeyi ona anlatır. Pekâlâ, eğer Oidipus katilin kim olduğunu gerçekten bilmek istiyorsa, Laios'u öldüren bizzat kendisidir. Laios da, kehanete uygun olarak, basbayağı onun babasıdır. Bir de eksik gedik kalmasın diye kendi annesiyle evlenmiştir! Kahrolan İokaste isyan eder, Oidipus'u kâhinin delirdiğine ikna etmek için kendini paralar. Onu inandırmak için Laios'un ölümüne, dramın meydana geldiği kavşakta olanlara dair bazı ayrıntılar verir. Laios'u öldüren tek bir adam değil, bir haydut çetesidir, dolayısıyla bunu yapan Oidipus olamaz! İçinde şüphe kırıntısı kalmasın diye, gerçekten de vakti zamanında bir oğlu olduğunu ama bu çocuğun "ortaya bırakıldığını" açıklar ona. Oidipus'un içi şöyle böyle rahatlar. Sözkonusu kavşağın tarifi hafızasında bazı tedirgin edici sahneleri canlandırır, ama neticede her şey bulanıklığını korumaktadır hâlâ...

Bu sırada bir haberci ulaşır Korinthos'a. Oidipus'un hâlâ babası sandığı kişinin, Polybos'un öldüğünü haber verir. Bu haber Oidipus'u üzer üzmesine ama bir yandan da gönlünü ferahlatır. En azından babasını o öldürmemiştir! Gelgelelim ulak uğursuz bir ayrıntıyı eklemekten de geri kalmaz. Oidipus fazla kederlenmesin, der, her halükârda Polybos onun gerçek babası değil. O ortaya bırakılmış bir çocuktur, tesadüfen bulunmuş ve Korinthos'un egemenleri tarafından evlat edinilmiştir. Şok ve aydınlanma! Bulmacanın bütün parçaları bir araya geliverir. Oidipus kafasında hiçbir

soru işaret kalmasın diye, Laios ile İokaste'nin çocuğunu vakti zamanında ölüme terk eden çobanı çağırtır. İşe bakın ki bu çoban Laios öldürüldüğü sırada ona eşlik eden uşaktır. Olay yerinden kaçtığından beri dağda saklanmaktadır ve rahat bırakılmak için, Thebai Kralı'nın eşkıya tarafından öldürüldüğünü beyan eden de odur. İşte İokaste'ye Oidipus'un suçlu olamayacağını düşündüren de bu olmuştur. Ama o zamanlar yalan söyleyen uşak bu sefer her şeyi itiraf eder. Evet, Teiresias ve Korinthos'tan gelen ulak doğruyu söylemektedir. Ölüme terk edilen çocuk Oidipus'tan başkası değildir ve Laios'u tek bir kişi öldürmüştür. Orada hazır bulunan herkes artık parçaları birleştirip bütün hikâyeyi oluşturabilir. Apollon'un kan dondurucu kehaneti nihayet gerçekleşmiş ve herkes tarafından öğrenilmiştir.

Tam bir trajedinin ortasındayız. İşlerin düzelmesini bekleme sakın. Tersine, her şey daha da sarpa saracak. İokaste hikâyenin son sözlerini duyar duymaz canına kıyar. Oidipus'a gelince, onu odasında asılmış halde bulunca elbisesini tutan broşu aldığı gibi öfkeyle kendi gözlerini oyar. Her zaman olduğu gibi, cezası "suçuyla" doğru orantılıdır, sözcüğü tırnak içine aldım, çünkü aslında olup bitenlerin hiçbirini istememiştir. Fakat mesele de tam olarak budur zaten, onun dramı hiçbir şeyin geldiğini *görmemesidir*. Onca zekâsına rağmen baştan sona *kördür*. Gözü görmediğinden, öngörüsüzlüğünden günah işlediği için, cezası da bu yönde olmalıdır. Zihinsel körlüğüyle şu anki fiziksel körlüğü çakışır...

Hayatının sonu da hüzünlüdür. Eğer Sophokles'in aktardığı versiyonu takip edersek —hikâyenin birçok versiyonu vardır, ama onunki kanoniktir, yani genel kabul görmüş versiyondur— Oidipus hemen tahtı bırakır. Kreon da yine vekâleten başa geçer. Oidipus Kolonos'a kaçar, yirmi yıl boyunca herkesin onurlandırdığı, Thebai'ın kurtarıcısı kral orada başıboş dolaşıp sefil bir hayat sürecektir. Kalbi iyilik dolu, ailesine deli gibi düşkün kızı Antigone ona eşlik eder ve kol kanat gerer. Derken Oidipus yönünü Atina'ya çevirir, o sıra bu şehirde hayırsever, mükemmel bir kral olan Theseus hüküm sürmektedir. Yolda küçük bir korunun yanından geçerken, öleceği yeri tanır. Nitekim, bu koru, Kronos'un

babasını hadım etmesi üzerine, Gaia'nın, yani toprağın üzerine yayılan Uranos'un kanından doğan korkunç ilaheler Erinyslere aittir. Hatırlayalım ki, Erinyslerin baştan beri ilk görevi aile içinde işlenen suçları cezalandırmaktır. Bu açıdan, zavallı Oidipus, asla böyle bir şey istememiş olsa da, deyim yerindeyse her kategoride şampiyondur. Bu koşullar altında, onun bahtsız varoluşunu bu ünlü "İyilikseverler"in ellerinde tamamlaması normaldir. Ancak bu koru kutsaldır. Atina Kralı'nın hizmetçileri Oidipus'u bu lanetli yerden uzaklaştırmakla doğru olanı yaptıklarına inanırlar. Oidipus onlara, her zamanki gibi iyi niyetli olan Theseus'u hemen oraya getirmelerini buyurur. Theseus gerçek bir iyilik sergileyerek Oidipus'a acır ve ölüm yolunda ona eşlik eder: Yer yarılır, Erinysler onu alırlar, ama kimse onun tam olarak nerede ortadan kaybolduğunu bilmez. Theseus, bir dostluk göstergesi ve bilmeden işlediği suçların affedildiğinin nişanesi olarak, Oidipus onuruna bir cenaze töreni tertip eder...

Genel hatlarıyla, mitin ana çerçevesi ve temel senaryosu bu şekildedir. Son olarak, bahtsız kahramanın yaşadıklarının çocuklarının hayatları üzerindeki sonraki tesirlerine dair birkaç söz söyleyelim. Bu konu kısmen Sophokles'in *Antigone*'sinde nakledilir, bir de Aiskhylos'un tek oyunu *Thebai'a Karşı Yediler*'de ele alınır. Aslında konuyu işleyen daha birçok eser vardır ama ne yazık ki bugün kayıptırlar. Oidipus'un oğulları Eteokles ve Polyneikes hikâyesinin aslını öğrendiklerinde babalarına kötü davranmışlardır. Onu öylesine aşağılamışlardır ki sonunda Oidipus da onları tanrıların garezine havale etmiştir. Bedduası tutmuştur: İki kardeş dünyadaki en büyük iki düşman haline gelirler. Oidipus'un ölmesiyle artık onların hakkı olan tahta kimin geçeceği konusunda düştükleri ihtilafı çözmek amacıyla sırayla hüküm sürmeye karar verirler. Şehri bir sene biri, diğer sene diğeri olmak üzere sırayla yöneteceklerdir. Eteokles Thebai tahtında ilk sene oturacaktır, Polyneikes ise ikinci sene, sonra üçüncü sene tacı tekrar Eteokles takacaktır ve bu böyle dönüşümlü olarak gidecektir... Gelgelelim bir kez iktidar koltuğuna oturunca Eteokles zamanı geldiğinde onu kardeşine devretmeye yanaşmaz. Bunun üzerine o da The-

bai'ı geri almak ve antlaşmayı uygulattırmak için bir ordu toplar. Bu ordunun başında, Polyneikes'in kuşatmak istediği şehrin yedi kapısına karşılık gelen yedi lider vardır. Zaten Aiskhylos'un oyununun ismi de buradan gelir: *Thebai'a Karşı Yediler*.

Oyunun sonunu özetlersek: Surları tarafından güçlü biçimde korunan Eteokles, yedilerin saldırılarına yiğitçe direnir ve liderlik ettikleri orduları ağır yenilgiye uğratır. İki düşman kardeş yedinci kapının önünde karşı karşıya gelir ve kıran kırana bir mücadelenin sonunda birbirini öldürür. Hâlâ iktidarda olan Kreon bir kararname yayımlar. Buna göre, şehri savunan Eteokles onurlandırılarak toprağa verilecek, buna karşılık ona savaş açan Polyneikes mezardan mahrum bırakılacaktır. En büyük aşağılamadır bu. Cesedi köpeklerin ve kuşların önüne atılacaktır. Bu fermana karşı gelmeye her kim yeltenirse, derhal öldürülecektir.

Antigone'nin trajedisi işte bu noktada başlar. Kısacık olsa da, çok mürekkep akıtacak, sayısız yoruma yol açacaktır. Halbuki olay örgüsü çok basittir. Aiskhylos'un oyununun sonunu takip edersek, Antigone, başına nasıl bahtsızlıklar gelmiş olursa olsun, ona hayatını veren topluluktaki, yani aile içindeki yerini üstleneceğini beyan eder. Ona göre özel alan sitenin yasasından üstündür. Böylece dayısı Kreon'un emirlerine karşı çıkar ve kardeşi Polyneikes'i defneder. Tabii ki tutuklanır ve ölüme mahkûm edilir. Aiskhylos'un oyunu burada biter. Sophokles'i temel alarak hikâyeye devam edersek, Kreon'un önce kesinlikle geri adım atmadığını öğreniriz. Ama sonra, yakınlarının baskısıyla kararından döner ve hapishanede idamını bekleyen Antigone'nin serbest bırakılmasını buyurur. Çok geçtir! Antigone'yi bırakmaya gittiklerinde, kendini asmış olduğunu görürler. Geldi mi arka arkaya gelir, Kreon'un karısı da, yaşlı kralı verdiği kötü kararların sonuçları hakkında tek başına tefekkür etmeye bırakarak intihar eder... Daha sonraları, yedilerin oğulları "Epigonoslar" babalarının intikamını almak isteyecektir. Tekrar silaha sarılıp Thebai şehrini yakıp yıkacaklardır.

Thebai efsanelerinin uğursuz döngüsü böyle kapanır. Oidipus'un yazgısı ve Antigone'nin isyanı hakkında onlarca yorum yapılmıştır. Mit insanları asırlarca büyülemiştir, bugün bile, gün

geçmiyor ki bu konu hakkında yeni bir âlimane eser çıkmasın. Bu bakımdan, daha fazla yorum yapma riskine girmek iddialı görünse de meseleyi kendimce yorumlamadan geçmem de mümkün değil. Bu nedenle, büyük bir ihtiyatla sana şunu öneriyorum: Külliyata modern bir okuma daha eklemek yerine, en azından Thebai'ın doğuşuyla ilgili, lafını bilerek ama açık göndermelerde bulunan Aiskhylos'un bu konuda söylediklerine odaklanıp bizzat Yunanların miti nasıl değerlendirdiğine bakalım.

Bu farklı hikâyeler esasında ne söyler? Öncelikle ve kuşkusuz, modern adalet anlayışımız açısından Oidipus'un "suçlu" olmadığını. Açıktır ki Oidipus ne ne olup bittiğini biliyordu ne de bunların olmasını istemişti. Hiç şüphe yok ki, hikâyede kehanetlerin ve onlarla birlikte tanrıların oynadığı asli rolün kanıtladığı gibi, Oidipus aklının ermediği daha üst bir kaderin oyuncağıdır. Bu hikâyede "küçük" oyuncuları da unutmamak için şunu da ekleyelim ki Thebailıların da —en azından halkın—, şehrin sonunda Epigonoslar tarafından yok edilmesine kadar başlarına gelen musibetlerde ve felaketlerde en küçük bir sorumluluğu yoktur.

Hakikat şudur: Eski bir lanet bütün Thebai kralları soyunun başına bela olmuştur ve başlangıçtaki bir karışıklığa bağlı bu lanet ancak aile ve şehir yeniden düzene girince sona erebilir. Sonuçta restorasyon, biraz Deukalion ve Nuh mitlerine benzer şekilde, tüm başkişilerin toptan yıkımı yoluyla gerçekleşir. Zavallıların elinden hiçbir şey gelmez, zaten trajik olan da budur. Akıllarının ermediği ve ne yaparlarsa yapsınlar onları ezen bir yazgı tarafından kuşatılmışlardır, zira bu lanet çok çok eski zamanlara dayanmaktadır. Hemen Oidipus'tan önce gelen nesilden başlarsak, sözkonusu yazgı öncelikle babasına, Laios'un Pelops'un oğluna karşı zamanında işlediği suça bağlıdır. Vaktiyle Pelops'un Laios'u evine kabul edip, aileden biriymiş gibi yetiştirdiğini bilmek gerekir. Laios, şimdi ayrıntısına girmeyeceğim sebeplerden ötürü, bütün çocukluğunu onun evinde geçirir. Ama bir gün, Laios, Pelops'un oğlu genç Khrysippos'a âşık olur ve ona tecavüz etmeye kalkar. Dehşete kapılan delikanlı intihar eder, acıdan ve öfkeden deliye dönen Pelops tanrılardan korkunç bir dilekte bulunur: Eğer günün birinde

Laios'un oğlu olursa, oğlu onu öldürsün —yine kabahat ile ceza arasında doğru orantı— ve Thebai şehri yok olsun. Kimi mitoloji yazarlarına göre, Hera ve Apollon, işlediği suçu cezalandırmayı bir an düşünmeden Laios'u başa geçirdikleri için Thebailıları asla affetmemiştir.

Gerisi çorap söküğü gibi gelir. Apollon, kehaneti yoluyla, Laios ve İokaste çiftini uyarır: Bir oğulları olursa üzerlerine felaket yağacaktır. Dahası, Laios kadınlardan pek hoşlanmaz, oğlanları tercih eder. Bu yüzden, mitin pek çok versiyonuna göre, çok sarhoşken İokaste'yle birlikte olur ve küçük Oidipus böylece dünyaya gelir.

İşte Aiskhylos'un tragedyasında koronun bu konuda söyledikleri:

> "Nitekim, hemen cezalandırılsa da, etkisi üç nesil süren kadim suçu düşünüyorum, dünyanın merkezinde Pythia'sıyla yazgıları haber veren mabedinden, şehrini kurtarmak istiyorsa erkek evladı olmaması gerektiğini üç kere beyan eden Apollon'un sesine kulaklarını tıkayan Laios'un işlediği suçu. Ama anlamsız bir arzunun kollarına bırakarak kendini (*Laios'un alkolün etkisiyle İokaste'yle birlikte olmasını kastediyor*), kendi ölümünü hazırladı, baba katili Oidipus memesini emdiği bir annenin kutsal tarlasına kanlı kök ekmeye cüret etti. Hezeyan bu çifti delilikte birleştirmişti (*Apollon'un uyarısını unutturan yine alkoldür...*). Fenalıklar denizi dalgalarını üzerimize sürüyor. Biri kırılıp söndüğünde üç kere daha kuvvetli bir dalga şahlanıp gürleyerek şehrimizin pupasını dövüyor... Zira çok eskiden ağızdan çıkan beddualar nihayet gerçekleştiğinde bedeli ağır olur..."

Biraz daha ilerleyince şunu öğreniyoruz ki, aynı mantık uyarınca, "ulu yedinci lider" Polyneikes'in kardeşi tarafından öldürülmesi de Apollon'un iradesinin doğrudan etkisidir. Tanrı yedinci kapıyla, yani iki kardeş arasındaki ölümcül kavganın vuku bulduğu kapıyla bizzat ilgilenme hakkını saklı tutmaktadır.

> "Laios'un eski kabahatinin cezasını Oidipus'un soyuna kesmektir niyeti."

Mesele daha açık ifade edilemez, o yüzden gidip başka yerlerde, bilmem hangi psikolojik açıklamada başka sebepler aramak beyhudedir. Üstelik oyunun devamı bunu ısrarla vurgular. Laios'un soyundan gelenlerin hepsi, müsebbibi olmadıkları, burada Apollon tarafından temsil edilen tanrıların iradesini yansıtan, akıllarının ermediği bir yazgının kurbanıdır. Aynısı, Kreon'un emirlerini ihlal ederek ölüme meydan okuma iradesini sapmaz biçimde ifade eden Antigone için de geçerlidir. Kuşkusuz özgürce razı olduğu bir seçim gibi görünse de, bu irade, yine de hiçbir şeyin özgürce gerçekleşmediği, zora dayalı olduğu, kozmik yazgı ve tanrılar tarafından önceden belirlediği bir bağlama yerleşmiştir. Antigone'nin sözleriyle:

> "Acınası bir anneyle bahtsız bir babanın evlatları olarak, içine doğduğumuz toplulukla birbirimize bağlıyız ister istemez. Bundan ötürü ruhum onun gayriiradi bahtsızlığını paylaşıyor isteyerek ve kardeşçe duygularla ağabeyinin (*Polyneikes'in*) ölümünün canlı tanıklığını yapıyor. Midesi boş kurtlara yem olmayacak etleri; varsın kimse inanmasın, kadınım diye, onu gömmek için bir mezar bulacağıma..."

Hikâyenin trajik tarafını mükemmelen özetleyen güzel bir paradoks: Antigone özgürce, iradesiyle hareket eder. Karşı karşıya kalacağı tehlikenin tamamen farkında olarak kendi kararını kendi alır, fakat bunu, olaylar üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığı, dolayısıyla aslında başka türlü davranamayacağını hissettiği bir vaziyette yapar. Ailesinin ona ait olduğundan daha fazla aittir ailesine. Böylece, kuşaklar boyudur onu ezen bir lanete bağlıdır ve olayların seyrini hiçbir şey değiştiremez...

Nasıl ki psikanaliz bu miti yorumlarken başrolü bilinçdışına veriyorsa, aynı şekilde feministler kadar antifeministler de —zira Aiskhylos'un metni iki yönde de okunabilir— olayı yorumlarken Antigone'nin bir kadın olduğunu, dolayısıyla erkeklerin ve şehrin, eril ve kolektif olanın kuru ve rasyonel yasasına karşı âdeta "doğal olarak" kalbin yasasını, özel alanı cisimleştirdiğini vurgular-

lar. Bir kez daha, bugün hikâyeye yüklenen bu yananlamların bir şekilde mevcut olması olanaksız değildir, hatta muhtemeldir. Yunanlar bizden daha az zeki değildi, kadınlarla erkekler, bilinçdışı, tutkuların yaşamı ve çağdaş psikoloji için tanıdık başka temalar hakkında kendi fikirleri vardı. Ama mitin anahtarı kesinlikle burada bulunmaz. Bu bakış açıları, belki de meşru görülebilir gözlükler dolayısıyla bakışı "deforme olmuş" biz Modernlere anlamlı gelse de, Yunanlar için durum hayli farklıydı.

Aiskhylos'a inanmamak için hiçbir sebep yok. Bu tragedyada sözkonusu olan psikoloji değil, sistem şu ya da bu sebeple altüst olduğunda düzeni yeniden tesis etmek için müdahale eden kör kaderin kozmolojisidir, ki bu da kişisel bilinçdışından bambaşka bir şeydir. İnsanlar var olduğundan beri, Pandora ve Epimetheus onlara can verdiğinden beri, karışıklıktan, düzensizlikten daha bol bir şey yoktur. Bu düzensizlikler kaçınılmazdır, zira şimdi bildiğimiz gibi, olduğu haliyle yaşamın, tarihin büyük zembereğini oluştururlar. Eğer nesiller art arda gelmeseydi, kozmos durağanlık içinde ebediyen donmuş olurdu. Oysa birbirini takip eden kuşakların varlığı yol üzerinde hep trajik kazalar olması riskini taşır. İşte bu nedenle, Oidipus'u bulan laneti kökenlerine kadar anlayabilmek için, aslında Thebai'ın Kadmos tarafından kuruluşundan bu yana bütün tarihini yeniden gözden geçirmek gerekirdi. Ben şimdilik Laios'ta ve onun Pelops'un oğluna karşı işlediği suçta kalıyorum. Ama kurtçuk en baştan beri meyvenin içindedir.

Önce Kadmos Harmonia ile evlenir. Adına rağmen Harmonia şimdiden bir düzensizliğin meyvesidir, zira Ares ile Aphrodite'nin kızıdır, yani savaş ile aşk arasındaki yasak ve çürük —Aphrodite resmî olarak Hephaistos'la evlidir— bir birliktelikten hayat bulmuştur... Ama daha fazlası, çok daha fazlası var: Hatırlayacağın üzere Kadmos şehri kurmak için "ekilmişler"in, hani şu Ares'in kaynağını koruyan ejderhanın dişlerinden doğan ünlü *spartoi*'nin (Spartalıların) hizmetine başvurmak durumunda kalmıştı. Kadmos da, ona şehri kuracağı yeri gösteren ineği kurban edip, gerekli suyu bulmak için ejderhayı öldürür. Fakat sayıları beş olan ünlü "ekilmişler" baştaki Khaos'a, toprağa, Titanlara, Typhon'a yakın

arkaik güçlere mensup savaşçılardır. Burada tekrar ana kozmolojik bir temayla karşılaşıyoruz, zaten bağlam dışında, Oidipus'un hikâyesinden de Thebai şehrinin tarihini kuşatan efsanelerden de bir şey anlamak mümkün değildir. Üstelik, Oidipus'un soyunun tohumlanmasında payı bulunan bu "ekilmişler"den birinin ismi Ekhion'dur ve bu isim kaçınılmaz olarak Typhon'un yarı kadın yarı engerek hayat arkadaşı, canavar Ekhidna'yı akla getirir. Kadmos'un torunlarının yazgısı, Pentheus misali çoğunlukla feci, daima çalkantılı olacaktır. Pentheus dedesinden sonra Thebai tahtına oturur ama sonu Dionysos'un Bakkhaları tarafından parçalara ayrılmak olur.

Burada bu uzun hikâyenin ayrıntılarına girmeden söylersek, açıktır ki Oidipus ve Antigone'ye vuran yazgının kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Ne Oidipus'un ne Antigone'nin ne Sphinks tarafından yutulan gençlerin ne de Thebai'ı kırıp geçiren vebada telef olan nüfusun bu konuda ellerinden bir şey gelir. Böyledir. Tanrılar felaketleri Olympos'tan sürüp atar, en azından Titanları yendiklerinden beri. O zaman Zeus ilk paylaşımı gerçekleştirip dünyayı adalete göre bölüştürdü, amacı en sonunda iyi ve ahenkli bir kozmosa kavuşmaktı, hiç olmazsa yukarıda, Olympos'ta, ama aşağıda değil! Bizim yaşadığımız yeryüzünde zamanın ve yaşamın olması için bir parça düzensizlik bulunması gerekir. Bu kaçınılmazdır. İspatı mı? Tanrılar dünyada biraz kaos, dolayısıyla adaletsizlik olmasını ne pahasına olursa olsun engellemek isteselerdi, bunu başarmanın tek yolu tarihi, nesilleri, kısacası ölümlü insanları yeryüzünden silmek olurdu. İşte bu nedenle, başlangıçtaki ünlü paylaşımdan beri, bütün bahtsızlıklar ölümlülere ayrılmıştır. Başka türlüsü de olamaz. Doğrusunu söylemek gerekirse, bazı insanlar da gidip özellikle belalarını arar! *Hybris* sebebiyle günah işleyen herkes bu durumdadır. Ama insanlığın çoğunluğunu oluşturan diğerleri başlarına gelen hiçbir şeyden sorumlu değildir. Bazen bir hastalık gibi, genetik bir kusur gibi nesilden nesile aktarılan hastalıklar sözkonusudur — fakat mitolojide bu kusur, az çok bir atanın sorumlu olduğu ve baştaki kaos tarafından temsil edilen tehdidin asla ortadan kalkmayacağını sürekli hatırlatan kozmik

bir düzensizlikle alakalıdır. Bu kusur ya da kötülük yaşamla ve insanların tarihiyle aynı özden gelir. Kimileyin, adaletsiz ve zalimce görünse bile, tanrılar, başlangıçta ihlali yapıp dengesizliğe sebep olanların bütün soyunu kurutarak sistemi onarabilir, düzeni yeniden tesis edebilir. Bu, en azından tragedya seyircisinin gözünde, en gaddar kötülüklerin neden ve nasıl insanlığın üzerine yağmur gibi yağdığını kesinlikle açıklayacaktır. Bu bölümü yorumlarken sana söylemiştim: Nasıl ki damlalar şu ya da bu insanı ıslatmayı seçmeyip ayrım gözetmeden iyilerin üstüne de kötülerin üstüne de yağıyorsa, bahtsızlık da sadece onu hak edenleri bulmaz. Bu böyledir, elden bir şey gelmez, çünkü belalar bizim insanlık koşulumuzun asli bir parçasıdır. Birlikte yaşamayı öğrenmemiz gereken bir kötülük olasılığını daima barındıran bir yaşama ve tarihe gömülü haldeki biz ölümlülerin statüsüdür bu.

Korkunç bir hayat dersi, diye düşüneceksin muhtemelen. İçinde yaşadığımız şimdiki zamana, dünyanın gidişatına bu şekilde teslim olmanın umutsuzluğa sürükleyebileceğini anlıyorum. Ama şunu görmek lazım, kendi Modern bakış açımıza kısılıp kalmak yerine meseleyi biraz daha derinlemesine ele alırsak, aslında, Oidipus mitinin âdeta karikatür biçiminde, kimyasal olarak en arı haline damıttığı tragedyanın bakış açısı hem hakikat hem de bilgelik doludur. Bunun nedenini sana birkaç cümleyle açıklamaya, bence hangi sebeplerle bugün bile bu mitlerin verdiği ders üzerine kafa yormanın faydalı olduğunu göstermeye çalışacağım.

Öncelikle, bunun çok basit bir sebebi vardır. Bu bakış açısı olgusal olarak doğrudur. Evet, insan hayatı, her zaman olmasa da, bazen trajiktir, biz ona anlam veremesek de bahtsızlık kapımızı çalar. Bunu unutmak için elimizden geleni ardımıza koymamamız hatadır. Bugün, başımıza adaletsiz görünen bir kötülük geldiğinde, hemen Modern çılgınlığa kapılıp "sorumlu" aramaya koşuyoruz. Bir nehir taşıyor, birkaç kampçı mı boğuluyor? Bu tabii ki belediye başkanının, valinin, bakanın hatası, hadi zararlı demeyelim ama hepsi beceriksiz! Bir uçak mı düştü? Sorumluları tespit etmek ve hepsini âleme rezil etmek için dakikasında birilerini suçlamaya başlıyoruz... Bir okulun çatısı mı çöktü, bir kasırga ağaçları mı

söktü, bir tünelde yangın mı çıktı, ne pahasına olursa olsun insani bir açıklama, hemen damgalanacak ahlaki bir hata gerekiyor bize. Dürüstçe söyleyelim: Modernlerin çılgınlığını hiçbir şeyde bu davranışta olduğu kadar net göremeyiz. Burada, sanki ayrı bir kategoriymiş, insanlığın "Eskiler"den farklı bir türüymüş gibi, neden büyük harfle "Modernler"den bahsettiğimi soracaksın. Biraz mübalağa ediyorum elbette ama bunu şimdiki zamanın ayırt edici bir özelliğini vurgulamak için yapıyorum. Modernlerin bu tavrı antik dünyayla tam bir zıtlık arz eder. Hümanizmi severim ve savunurum ama bu düşünce öyle bir hale geldi, bakış açımıza öyle sınırsızca hâkim oldu ki kendimizi dünyanın mutlak efendileri, bütün iktidarların sahibi sanıyoruz. Hiç farkına varmadan, üzerine hiç düşünmeden, doğal güçleri, felaket ve kazalar da dâhil her şeyi kontrol ettiğimizi sanır olduk! Oysa bu kelimenin tam anlamıyla hezeyandır. Gerçekliğin reddidir. Çünkü hakikat bambaşkadır. Evet, bilim bize devasa bir güç sağladı, ama buna rağmen kader elimizden kurtulur, her zaman da böyle olacaktır! Tesadüf hayatın bir parçasıdır, zorunsuzluk tarihe içkindir, tamam, ama bunun dışında öyle değişken, karmaşık ve dallı budaklı koşullar içinde yaşarız ki insanların başına gelen her şeye hâkim olma iddiası manasızdır!

Biraz uç ama apaçık bir örnek verelim: Son dünya savaşı elli üç milyon insanın ölümüne mal oldu. Bu zavallı insanların sadece "suçlular"dan, sadece sorumlulardan, sadece iyilerden ve kötülerden oluştuğunu düşünüyor musun hakikaten? Hakikat tabii ki şu: Bahtsızlık, Oidipus mitinde olduğu gibi, bizim bu işte hiç payımız olmasa da bizi vurabilir, hem de ne vurmak! Üstelik doğaya göre daha büyük bir hâkimiyet kurabileceğimizi düşündüğümüz sosyal ve politik alanda da aynı şey geçerlidir. Doğduğumuz yerlere göre şansımız farklılaşır, hatta bezen eşitsizlik öyle bir raddeye varır ki arada uçurumlar vardır. Kimse bunu inkâr edemez. Öyleyse Yunanların bu mitle yaptığı gibi, bir açıklama bulmaya nasıl teşebbüs etmeyelim? Dengesi bozulmuş bir dünyanın adaletsizlik ve kötülük ürettiği düşüncesi doğrudur, en azından büyük ölçüde doğrudur, burada itiraz edecek çok bir şey görmüyorum...

Ama her şeyden önce burada arka planda yatan —evet, Hıristiyan olmayan— bir bilgelik vardır. Bu bilgelik, istesek de istemesek de asırlardır Hıristiyanlık tarafından biçimlendirilmiş bakışımıza *apriori* yabancı olsa bile, üzerine kafa yormaya değer. Bir Hıristiyan her şeyin az çok Tanrı tarafından istendiğini, en azından onun tarafından gözetlendiğini düşündüğünden, insanların çılgınlığında kaçınılmaz olarak bir anlam arama, başımıza gelenler konusunda bizi bir şekilde sorumlu kılacak bir açıklama bulma eğilimi gösterecektir: Eğer Tanrı kadirimutlaksa, iyiyse, dünyadaki mutsuzluk başka türlü açıklanamaz. Bu sefaletin insanların kötülüğünden, özgür iradelerini yanlış kullanmalarından kaynaklandığını varsaymak gerekir, öyle ki insanlar kendilerini bulan felaketlerden bir şekilde kolektif olarak sorumludur. Burada batıl inancın tam sınırındayız ve bu tuzağa düşmek istemeyen Hıristiyanların bazen oldukça diyalektik birtakım kurnazlıklara başvurmaları gerekir. Pek çoktur bunlar ama şimdi bunlara hücum etmeyeceğim.

Yunanlar bambaşka düşünür. Onlara göre dünyanın saçmalığını olduğu gibi kabul etmek, onu olduğu gibi sevmek gerekir. Bir nevi şimdiki zaman kipinde bir bilgelik onunla "yetinmeye", "idare etmeye" davet eder. Bu bir tevekkülden ziyade dünyayı kabul etme, dünyaya açık olma kapasitemizi geliştirme, orada olduğu, iyi gittiği müddetçe yaşamdan istifade etme yönünde bir dürtüdür. Bu da zaman denen şeyle, bizim büyük oranda kaybettiğimiz belli bir ilişki kurmayı gerektirir. Bir kez daha vurgulayayım: Ben bir Modernim, hani deniyor ya, bir "hümanistim", hatta hayatımı "postmetafizik" ya da post-Nietzscheci "hümanizm" diye adlandırdığım düşünceyi geliştirmekle geçirdim. Öyle de olsa, antik dünyanın büyüklüğüne, bilhassa onun güçlü noktalarının çoğu kez bizim zayıf noktalarımızla örtüştüğü gerçeğine bigâne kalamayız. Bizim hatalı bir şekilde her şeye hâkim olduğumuzu düşündüğümüz yerde, Eskiler bize ilham almamız gereken başka bir bakış sunar.

Bununla kastettiğim tam olarak nedir? *Yaşamayı Öğrenmek*'in ilk cildi olan *Gençler için Batı Felsefesi*'nin Stoacılığı ele aldığım bölümünde bunu zaten arz etmiştim ama bu düşünceyi mitoloji bağlamında kısaca tekrar ele almakta fayda var. Hiç şüphesiz,

mitolojinin antik felsefeye, özellikle Stoacılığa miras bıraktığı ilk kanaat şudur: İnsan varoluşu üzerinde ağırlığını hissettiren iki kötülük, ona set çeken ve korkularımız üzerinde zafer kazanmanın getirisi olacak tam bir serpilmeden bizi alıkoyan iki engel, nostalji ve umuttur, başka bir deyişle geçmişe bağlanmak ve gelecek kaygısı duymaktır. Geçmiş, Spinoza'nın hoş bir şekilde "kederli tutkular" diye adlandıracağı şeyin üzerimizdeki korkunç gücü sayesinde bizi sürekli geri çeker: Geçmiş mutlu olduğunda bu tutku nostalji kisvesine bürünür, ama acılı olduğunda suçluluk, vicdan azabı, pişmanlık biçimlerini alır. O zaman Seneca'nın *Lucilius'a Mektuplar*'ında[112] pek güzel tarif ettiği, geleceğin bu seraplarında sığınak ararız. Evimizi, arabamızı, ayakkabılarımızı, saç kesimimizi, tatillerimizi, MP3 çalarımızı, televizyonumuzu, mesleğimizi ya da aklınıza gelecek başka herhangi bir şeyi değiştirirsek, işlerin yoluna gireceğini hayal ederiz. Oysa hakikatte, geçmişin cezbedici tarafları ya da geleceğin serapları çoğu zaman birer tuzaktır. Sürekli şimdiki zamanı kaçırmamıza sebep olarak, dolu dolu yaşamamızı engellerler. Ayrıca, kaygıların ve korkuların daimî odak noktalarıdır bunlar, kaygılar neredeyse her zaman geçmişten çıkarken, korkular geleceğe bağlanır. Gelgelelim iyi ve mutlu yaşamın önünde vesvese ve endişeden daha büyük engel yoktur.

Özellikle Stoacılıkta popülerlik kazanacak Yunan bilgeliğinde ifade edilen basit ve derin kanaat budur.[113] Selamete ulaşmak, korkuları yenerek elde edilebilecek bilgeliğe erişmek için geçmiş nostaljisinden ve yersiz gelecek endişesinden azade yaşamayı öğrenmeliyiz. Bu da, olabildiğince şimdiye bağlı kalarak, aslında hiçbir varlıkları olmayan (zira geçmiş artık yokken, gelecek henüz var değildir) zamanın bu boyutlarında yaşamayı bırakmayı gerektirir. Seneca'nın *Lucilius'a Mektuplar*'ında dediği gibi:

> "Şu iki şeyi ortadan kaldırmalıyız: gelecek korkusu ve eski kötülüklerin anısı. Eski kötülükler artık beni ilgilendirmez, gelecek ise henüz benimle ilgili değildir."

---

112 Lucius Annaeus Seneca, *Ahlak Mektupları*, çev. Türkân Uzel, Jaguar, 2019 (3. bas.) –ç.n.
113 Bu konuda *Gençler için Batı Felsefesi* adlı kitabımda Stoacılığa ayırdığım bölüme bakınız.

Zira, der yine, zamanın bu kurgusal boyutlarıyla meşgul ola ola, sonunda "yaşamı ıskalarız".

Ama yine, bu şimdiki zaman bilgeliğinin ayakta kalabilecek kadar tutarlı olmadığını, her halükârda bizde yarattığı intibaa göre Oidipus'un —hele Antigone'nin— zihninde hiç de böyle bir anlayışın kök salmadığını, zira ikisinin de tanrıların onlara reva gördüğü kaderi açıkça —hadi isyan ettirici demeyelim ama— çirkin ve dayanılmaz bulduğunu söyleyeceksin belki. Ayrıca, tragedyayı izleyenlerin aşağı yukarı aynı şeyi düşüneceğini de hayal edebiliriz. Şüphesiz, bütün bu hikâyenin korkunç olduğunu ve gerçekliğin kendisinin sırf tanrılar öyle istedi ya da takdir etti diye daha güven verici ya da hoş olmadığını söyleyeceklerdir kendi kendilerine. Başka bir ifadeyle, tanrıların eseri ve son noktada bütünü itibarıyla ahenkli olsa da dünyayı çoğumuz için yaşanmaz kılan trajedi duygusu ile gerçeklik sevgisi ve şimdiyle barışma olarak Yunan bilgeliğini birbiriyle nasıl uzlaştırabiliriz?

Bu basit soruyla birlikte, sanırım, kozmolojik ve ilahi evren görüşüne içkin en büyük güçlüklerin canevine temas ediyoruz. Bana öyle geliyor ki buna üç farklı cevap getirilebilir.

Dünyayı oluğu gibi sevmenin bilgeliği ile trajedinin gerçekliğini kuşkusuz en iyi uzlaştıran ilk cevap aşağı yukarı şunu söylemekten ibarettir: Şunu anlayın zavallı insanlar, Oidipus örneğinde olduğu gibi, kader sizin ellerinizde değil ve her zaman feleğiniz şaşabilir, talihiniz ters gidebilir ve kader size verdiğini geri alabilir. Thebai Kralı olduğu, İokaste ve çocuklarıyla mutlu bir hayat sürdüğü yirmi yıl boyunca Oidipus gönençli ve talihliydi. Sonra neyi var neyi yoksa elinden alındı. Daha da kötüsü: Mutluluğunun temelini atan olay, yani babasını öldürüp, annesiyle evlenmesi, mutlak felaketin ana ilkesi haline geldi. Kısadan hisse: İyi gittiği sürece hayattan istifade etmeli, faydasız tasalarla onu katiyen ziyan etmemeli. Sonunun her halükârda kötü biteceğini bilerek, şimdinin (Thebai'da yirmi yıl süren parlak günler) tadını çıkarmalı ve Horatius'un ünlü ilkesi "*Carpe diem*"i (günü yakala, anı yaşa) takip etmeli. Gereksiz sorular sormadan her günü olduğu gibi kabul etmek ve sevmek. Bilge, şimdide yaşayan kişidir, aklı olmadığın-

dan, geleceğin neler sakladığını bilmediğinden değil ama tersine, er ya da geç her şeyin bozulacağını, o yüzden şu andan itibaren bize verilmiş olandan yararlanmayı bilmek gerektiğinin gayet farkında olduğu için. Bu bir bakıma Stoacı bilgeliğin minimalist bir versiyonudur.

Maksimalist versiyon ise zorunlu olarak çok daha ileri gider: Bizi aynı zamanda, trajik ve yıkıcı olsa bile gerçeği bütün veçheleriyle sevmeye davet eder. Bu koşullarda, bilge sadece hoş ve sevimli geleni sevmekle kalmaz. Bunu herkes yapabilir zaten. Filozof André Comte-Sponville'in Yunan bilgeliğini tek bir cümleyle ifade etmek için söylediği gibi, bilge her durumda "biraz daha az umut etmeyi, biraz daha az pişman olmayı ve biraz daha fazla sevmeyi" başaran kişidir. Gerçekten de bu formül, insanların başına körlemesine gelen felaketler karşısında gösterilmesi gereken dinginliği ve karakter gücünü kusursuz biçimde tercüme eder. Bu fikir asırları katedecektir. Onun Stoacılarda olduğu kadar Epikurosçularda da işbaşında olduğunu görürüz, bu fikirle Spinoza'da ve hatta Nietzsche'de yine karşılaşırız. Nietzsche de açıkça dünyayı olduğu gibi sevmeye davet eder bizi, *dünyayı sadece hoşumuza gittiğinde sevmek yetmez —bu çok kolay olurdu—, Oidipus tragedyasında olduğu gibi gaddar yüzünü gösterdiğinde de sevmeliyiz onu.*

> "Bir insanın büyüklüğünü belli eden bence *amor fati*'dir; insanın hiçbir şeyi geçmişte, gelecekte, sonsuza dek başka türlü istememesidir. Zorunluluğa yalnızca katlanmak, hele onu kendinden gizlemek yetmez —her türlü idealizm zorunluluğa karşı bir aldatmacadır—, iş onu sevmekte..."[114]

Kolaylık olsun diye burada "maksimalist versiyon" diye adlandırdığım düşünce bakımından eski bilgeliği başka sözcüklerle ifade edersek, asla zamanın gerçek olmayan boyutlarında, geçmişte ve gelecekte durup kalmamalı, bunun yerine olabildiğince şimdide yaşamaya çalışmalı, yaşam berbat olduğunda bile, Nietzsche'nin

114 Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo (Kişi Nasıl Kendisi Olur?)*, çev. Can Alkor, İthaki, 2003, s. 46. Çeviride ufak değişiklikler yaptık –ç.n.

şarap, bayram ve sevinç tanrısına referansla söylediği gibi ona "Diyonizyak olumlama" içinde sevgiyle "evet" demeli.

Bu düşünceyi sonuna kadar izlemek isterdim ama doğrusu ya, uygulanabileceğine asla bir an bile inanmadım, bir çocuğun ölümüne, doğal bir felakete ya da bir savaşa neşe içinde "evet" denebileceğine ikna olamadım ve kendi tarzında, Oidipus'un hüzünlü sonu şunu yeterince kanıtlar ki Yunan tragedyasının, şüphesiz kâğıt üzerinde görkemli olan ama gündelik hayatta saçma kaçan bu dünya görüşüyle pek alakası yoktur. Şahsen, meydana gelen her şeye, Nietzsche, Spinoza ya da Stoacılar tarzında "evet" demenin nasıl mümkün olduğunu asla anlayamadım. Dahası, bunun arzu edilir bir şey olduğundan bile emin değilim. Auschwitz'e evet demek ne anlama gelir? Bu argümanın pek kaba saba olduğunu söylüyorlar bana. Olsun, kaba saba olmayı göze alalım: Aslında, Stoacı, Spinozacı ya da Nietzscheci dostlarımdan, gerçekten de bayağı olan bu soruya azıcık da olsa inandırıcı bir yanıt alamadım hiçbir zaman, bu da bugün bile onların düşüncelerini paylaşmama mâni oluyor. Üstelik, tekrar ediyorum, Oidipus'un kendisi de senden ya da benden daha fazla yapamaz bunu, onu dehşete düşüren şeyleri onaylamayı başaramaz.

O halde geriye, geçerken belirteyim ki bana çok güzel ve uygulanması ziyadesiyle zor görünen minimalist bilgelik ile insani gerçeklikte pek anlam ifade etmeyen maksimalist bilgelik arasında üçüncü bir yolu düşünmeyi denemek kalıyor. Bence bu son yolu Yunan tragedyası dolaylı olarak, neredeyse zımni veya kaçamaklı biçimde belli ediyor. Görünüşe bakılırsa, Oidipus talihine sevinçle "evet" demiyor, ayrıca seyircilerin de kozmosun, ilahi düzenin, vahşi biçimde ezip öğüttüğü küçük insanlar karşısında ağırlığını koymasını görmekten zevk aldığını iddia etmek için kötü niyetli olmak gerekir. Bu durumda, Oidipus'un kusursuz bir Stoacı, Spinozacı ya da Nietzscheci gibi düşünmediği ve eylemediği bahanesiyle, onun bir bilge olmadığını söylemek anlamına mı geliyor bu? Emin değilim. Zira bana öyle geliyor ki o bize *amor fati*'nin verdiği mesajdan başka türlü ilginç bir mesaj veriyor. Elbette, kendi dünyasına ve tanrılarına inanan bir Yunan olarak, kendi

kendisini cezalandırmasının da gösterdiği gibi, talihini kısmen kabul ediyor. Gözlerini oyduktan sonra tahtı bırakıyor ve hayattan sefil biçimde ayrılmaya razı oluyor. Bununla birlikte, bizzat yaşamıyla, bilmem hangi şimdi sevgisiyle alakası olmadan açığa vurulan ıstırabıyla, başkaldırıyor, itiraz ediyor, bir şeylerin yolunda gitmediğini haykırıyor ve kızı Antigone de, ondan daha ileri giderek, meşaleyi aynı yönde taşımaya devam ediyor. Bir kez daha söyleyelim, ikisi de içine düştükleri evrene en azından açık biçimde itiraz etmiyor. Bilakis, Antigone ailesine ait olduğunu ve bu konuda elinden bir şey gelmeyeceğini söylüyor. Ama işte bityeniği tam da buradadır. Müthiş insanlardır bunlar: Oidipus bilge, akıllı, iyiliksever, dürüst; Antigone cesur, vefakâr, soylu bir etiği açığa vuran ideallere sadık; fakat buna rağmen talihin çarkları altında eziliyorlar. Öyleyse bunun üzerinden atlamayıp daha derinlemesine kafa yormak lazım...

Onların hüzünlü hikâyesi bize öncelikle insanlık koşulunu daha iyi anlamayı, bahtsızlığın, mutsuzluğun hangi bakımdan ölümlülerin yaşamının ayrılmaz ve kaçınılmaz bir parçasını oluşturduğunu ve ayrıca bu yaşamın neden daima adaletsiz, anlamsız ve absürt olduğunu algılamayı öğretiyor. Böylece, dünya sevgisi olarak bir bilgelikten yana olan, bizi acılı hatıraları ve parlak gelecek hayallerini kafamızda evirip çevirmekten olabildiğince vazgeçmeye davet eden sebepleri kavrıyoruz. Ama "minimalist" bilgeliği yansıtan bu ilk dersin ötesinde, Oidipus ve Antigone, daha önce Yunanların nezdinde olduğu gibi, bizim gözümüzde de, bir şekilde olumlu efsanelerin kahramanları, şahsiyetleri haline geliyorlar, çünkü çektikleri ıstıraplarla insanlık koşulunun kozmik düzenin bağrında ne bakımdan benzersiz olduğuna, başka herkesten çok, tanıklık ediyorlar. Burada âdeta gelecekteki insanlığın mayalandığını görüyoruz. Nasıl ki Aiskhylos'un oyununda Prometheus insanlık adına tanrılara başkaldırıyorsa, Sophokles'in tragedyalarını seyredenler de, kaçamak biçimde de olsa, dünyayı yorumlamakla kalmayıp her şeye rağmen onu değiştirmek, iyileştirmek ve dönüştürmek gerektiğini düşünmeye başlamaktan kendilerini alamazlar. Her halükârda, şu kesindir ki, sistemin içinde çarkın işleyişini

bozan bir kum tanesi bulunur ve onun da bir ismi vardır: Ayakkabıdaki taş insandır. Antigone, bir gönül ahlakını savunarak tanrılar adına konuşsa bile, bir devrimci, bir hümanisttir —esasında burada ikisi aynı şeydir—, belki kendisi bundan bihaberdir ama bizler bunun fakındayız. Bizi *amor fati*'ye, olduğu haliyle dünyaya teslim olmaya çağırmaktan ziyade, olanı eleştirmeye teşvik eder. İşte onda, düzene indirgenemeyen, tanrılar tarafından da kozmos tarafından da sindirilemeyen, insana mahsus taraf budur. Bu Prometheusçu düşüncenin hakkıyla ifade edilebilmesi için Rousseau ve Kant'la, Fransız Devrimi'yle birlikte hümanizmin doğmasını beklemek gerekecektir. Ve burada "Prometheusçu" sözcüğü tam anlamına kavuşur, zira daha önce gördüğümüz gibi, Platon'a göre insanda şu özelliği yakalayan ilk kişi Prometheus'tur: İnsan öyle bir varlıktır ki başlangıçta bir hiçken, akabinde dünya düzenine başkaldırmak da dâhil her şey onun için mümkün hale gelir. İşte Oidipus ve Antigone tragedyasının büyüklüğü bence burada yatmaktadır: Bu tragedya, kapalı Yunan kozmolojisinin tam bağrında, kuşkusuz ilk kez, potansiyel olarak sınırsız yıkıcılığa sahip bir insanlık fikrine hakkını teslim eder.

Sonuç

Mitoloji ve felsefe
Dionysos'un dersi ve laik maneviyat

Mitolojinin felsefeye miras bırakacağı bu kozmos tasavvurunu yeniden ele almayacağım. Yunan kültürünün uzun zamandan beri asli mesajı olmuş şeye inanırsak, iyi yaşamın, hangi karmaşık anlamlarda sadece kozmik düzenle olabildiğince uyumlu hale getirilmiş bir varoluşta yattığını bu kitap boyunca yeterince gördük. Ama Oidipus tragedyasıyla birlikte, başka bir şeyi daha algılamaya başladık: Sistemin işleyişindeki aksaklıklar, çarkların arasına kaçan kum taneleri sorun oluşturur ve en azından biz insanlara trajik görünür. Genel itibarıyla "başkalık" diye adlandırılabilecek şey üzerine bazı düşünceleri izleyerek bitirmek istiyorum. Kozmosun ve ahengin karşıtı olan bu "başka", bizim kendimizden, yani ölümlülerden başka bir şey değildir. Zira Yunan mitlerinin büyüklüğü yalnızca evreninin ihtişamının incelikli bir tasvirinden ibaret değildir. Onun büyüklüğü, bu güzel nizamdan başka olanı, her şeyden çok ahenge ayrıcalık tanıyan baskın bir düşünce şemasıyla bütünleştirme yönündeki neredeyse umutsuz çabadan da ileri gelir. Bu bir olgudur: Kozmoloji düzen ve adaleti, uyum ve aynılığı sergiler. Ama kaosun, farklılığın, şenliğin, sarhoşluğun, kısaca ilk bakışta bilgelikten ziyade deliliğe bağlı görünen her şeyin rahatsız edici cazibesine de bir o kadar duyarlıdır. Yunan düşüncesinin, tabiri caizse bu "muhalif" kanadının, Platoncu ya da Stoacı

gelenekten başka bir felsefi gelenekte, atomcuların, Epikurosçuların ve Sofistlerin teorilerinden geçen bir nevi "karşı-kültür"de cisimleştiği söylenmiştir çoğu zaman; bir nevi vaktinden evvel bir "yapısöküm"dür sözkonusu olan, öyle ki bu gelenekte düzenden ziyade kaos tutkusu, aynılıktan ziyade farklılık, ruhtan ziyade beden açık biçimde ifade bulur.

Şayet bu bakış açısına yerleşirsek, mitolojik inşalarda gerçekten hayranlık verici görünen taraf, şeylerin bu veçhesine hakkını vermek ve bu veçheyi yol üzerinde zaten rastlaştığımız bir karakterde, yani sonuç babında hakkında bir iki kelam etmek istediğim Dionysos figüründe cisimleştirerek apaçık bir şekilde hesaba katmak gibi inanılmaz bir cüretkârlık göstermiş olmasıdır. Daha fazla ilerlemeden hemen söyleyelim: Bu denli tartışmalı bir varlığı bir Olymposlu yapmak, onu bu denli parlak ve emin biçimde kozmolojik sisteme dâhil etmek hakikaten yürek ister.

Zira en hafif deyimiyle Dionysos'u hazmetmek kolay değildir. Sana daha önce, onun nasıl "Jupiter'in uyluğu"ndan doğduğunu anlatmıştım, bir tanrıça değil de sıradan bir kadın olan annesi Semele, âşığı tanrıların kralı Zeus'un önünde tutuştuğu sırada —alevler içinde yandığı sırada— Dionysos *tam ölmek üzereyken* onun karnından koparılmıştır. En başından beri Dionysos apayrı bir varlıktır. Öncelikle, bir ölümlünün oğlu olan tek Olymposludur. Bu da içinde şimdiden bir parça kaos, temel bir farklılık, bir nevi kusur taşıdığına işaret eder. Ama dahası da vardır: Onun "doğulu" bir tarafı olduğu, "safkan" bir Yunan görünüşüne sahip olmadığı söylenir. Biliyorum bu ifade müphem, o yüzden, gelenek açısından Dionysos'un Yunanların adlandırmasıyla bir "*metoikos*" (μέτοικος), bir yabancı havası taşıdığını iyice belirtmek amacıyla ifadeyi tırnak arasına aldım. Daha da "beter"i, onun ta bebekliğinden beri, kamusal alanda sadece erkeklere yer veren bir dünyada kız kılığına sokulmasıdır. Başta Hermes'in genç tanrıyı emanet ettiği Kral Athamas Hera'nın öfkesinden kaçmak için onu böyle giydirmektedir. Zaten pek çok kaynağın hemfikir olduğu gibi, Dionysos'un annesine, Zeus'un gerçek kimliğiyle kendisine görünmesini istemesini telkin edip

kadının yanmasına neden olan Hera'dır. Hera, genç ölümlünün Olympos'un efendisinden yayılan ışıltıya bir an bile dayanamayacağını ve yıldırım çarpmışçasına öleceğini elbette biliyordu. Fakat zamanla Dionysos kadın esvabına karşı bir beğeni geliştirir. Hera bu kılık değiştirme hilesini keşfedince intikamını almak için onu delirtecektir ve Dionysos'un, Zeus'un karısının kafasına yerleştirdiği bu çılgınlık halinden çıkıp arınabilmek için neredeyse insanüstü bir gayret göstermesi gerekecektir. Zeus karısının öfkesine karşı Dionysos'a kalkan olabilmek için onu keçiye dönüştürür, bu da itiraf etmek gerekir ki Dionysos'u gittikçe daha tuhaf/yabancı bir varlık haline getirir. *Ölümlü bir kadının oğlu olmakla, doğulu, kadın ya da deli kimliklerine bürünmekle kalmaz, ayrıca hayvan olarak geçirdiği bir geçmişi de vardır*! Hani pek Olymposluk tarafı olmadığını söylemek abartı olmayacaktır. Buna karşılık, maiyetinde Satyrler, Bakkhalar ve Silenler olduğu halde, adil bir düzenin eril ve savaşçı erdemlerinin hâkim olduğu Yunan kentlerinden akla hayale gelmez âdetleriyle geçtiklerinde herkesi rahatsız edecekleri şüphesizdir. Zıvanadan çıkmış sarhoşlukları, dizginlerinden boşanmış cinsel iştahları, uç noktalara varan sadizmleriyle bu çılgın alay âdeta *hybris*in cisimleşmiş halidir! Bir kez daha vurgulayalım: En meşru tanrılardan oluşan gelenekçe kabul görmüş listede bu densize yer vermek hakikaten yürek ister. En azından görünüşte çok basit olan soruyu soralım o zaman: Neden?

Bu soruyu hafife alıp lalettayin cevap vermek yerine burada sözkonusu olan şeyi daha iyi kavrayabilmek açısından Dionysos'un çizdiği yörüngenin dikkat çekici ilk bölümlerini, özellikle de Pentheus'un ölümünü hatırlatmak[115] gerekir herhalde. Daha önce geçerken sana ondan bahsetmiştim ama ayrıntılara girmemiştim, o yüzden bu hikâyeye daha derinlemesine bakmakta fayda var, zira bu tuhaf ilahın benzersiz karakteri hakkında önemli bilgiler sağlar.

Hera, daha önce de söylediğim gibi, daha Dionysos doğar doğ-

115 Burada esas itibarıyla Apollodoros'un anlatısını takip ediyorum, ama onu hem *Homerik Hymnoslar* hem de Panopolisli Nonnus'un *Dionysiaca*'sıyla tamamlamak yerinde olur.

maz, başta İo ve Herakles olmak üzere pek çoklarının peşine düşmesine sebep olan kıskançlığa dayanan sebeplerle onu takip etmeye başlar öfke içinde. Çocuk Zeus'un emriyle Hermes tarafından güvenli bir yere saklanır ve az önce tarif ettiğim şekilde tebdilikıyafet büyütülür. Hera ne haltlar döndüğünü anlayınca, sadece Dionysos'u değil, onu evlatlık alan aileyi de delirtir, yani Athamas ile İno'yu (kaldı ki bazı versiyonlara göre bu aynı zamanda Altın Post mitine de yol açacaktır, zira Athamas'ın çocukları babalarının deliliğinden kaçmaya çalışır...). Bunun üzerine, Zeus küçük oğlanı, bu sefer Nysa adında uzak bir memlekete gizler yeniden. Dionysos orada nympheler tarafından büyütülür. Bazı kaynaklar, genç tanrının adını bu dönemde yaşadıklarından aldığını iddia eder: Dionysos, "Nysa'nın Zeus'u (*Dios*'u) ya da tanrısı"... Durum ne olursa olsun, çok seyahat eder ve sonunda çılgınlığı deva bulur. O zaman Trakya'ya dönmeyi dener, fakat bölgenin kralı Lykurgos tarafından şiddetle reddedilir. Şehrinin temiz ve intizamlı sokaklarında çingenelerin dolandığını gören hoşgörüsüz bir belediye başkanı gibi, Dionysos'a ve çılgın alayına ev sahipliği yapmak istemeyen kral hepsini tutuklatır. Gelgelelim bu iyi bir fikir değildir ve başına bela olur. Tanrı henüz çok genç olmasına rağmen, şimdiden müthiş güçlere sahiptir. O da Lykurgos'a aklını kaybetsin, bir delilik nöbeti esnasında bir bacağını kestikten sonra uyrukları tarafından paramparça edilerek feci şekilde öldürülsün diye beddua eder... Yaptığı başka yolculuklardan sonra, Dionysos nihayet kendi şehrine, en azından annesinin doğduğu şehre döner. Hatırlayacaksın ki Semele, Thebai'ın egemenleri ve banileri olan Kadmos ile Harmonia'nın kızıdır. Semele'nin Agaue diye bir kız kardeşi, onun da Pentheus diye bir oğlu vardır, yani Pentheus, Dionysos'un kuzenidir. Demek ki Dionysos da aynı şekilde Kadmos'un torunudur. Hikâyenin devamı açısından önemli bir unsur da şu ki Pentheus'un babası, hani daha önce sana sözünü ettiğim şu ünlü "ekilmişler"den, *spartoi*'den biri, hatta onlar arasında en ünlü olanı Ekhion'dur. Ekhion tam bir "autokhton", yani topraktan doğmuş bir varlıktır. Bu nedenle Dionysos'un tam zıttıdır. Bir sürgün değil bir yerli, bir yabancı değil mem-

leketin insanı, toprağın mahsulüdür. Dedesi şehri yönetmek için artık çok yaşlı olduğundan yeni kral Pentheus olur. Fakat Agaue, Dionysos'un annesi olan merhum kız kardeşiyle hep alay etmiş, ne Zeus hikâyesine ne de Dionysos'un "Jupiter'in uyluğu"ndan doğduğuna inanmıştır. Herkese bütün bunların —hadi üçkâğıtçılık demeyelim ama— bir masaldan ibaret olduğu söylentisini yaymıştır. Yaptıkları Dionysos'un hiç hoşuna gitmez. İki sebepten ötürü: Öncelikle, annesine kara çalınmasından çok rahatsız olur, ikincisi bu dedikodu onun Zeus'la nesep bağını yalanlamak anlamına gelmektedir. Pentheus'la annesi bunun bedelini çok ağır ödeyecektir.

Jean-Pierre Vernant bu hikâyeyi muhteşem anlatmıştır, o yüzden hiç olmazsa Dionysos'un Thebai'a ayak bastığı ilk sahneyi gözler önüne sermek için en iyisi sözü ona bırakmak.

> "Dionysos, arkaik Yunan sitesinin bir örneği olan bu Thebai kentine kılık değiştirerek gelir. Kendini Tanrı Dionysos olarak değil, Tanrı'nın rahibi olarak tanıtır. Kadın gibi giyinmiş gezgin rahibin beline kadar inen saçları vardır, tastamam Doğulu bir gezgindir, gözleri koyu renklidir, baştan çıkarıcı bir görünüşü vardır, çok iyi konuşur. Kısaca Thebai'ın Ekilmiş'ini, Pentheus'u rahatsız edecek, onu öfkelendirecek her özelliğe sahiptir. İkisi aynı yaştadır. Bu sözde rahibin genç bir tanrı olması gibi Pentheus da genç bir kraldır. Rahibin etrafını bir küme kadın, Lydialı, yani Doğulu kadınlar sarmıştır. Dış görünüş, yaşayış biçimi olarak Doğuludurlar. Thebai sokaklarında bağırır çağırırlar, açık havada otururlar, yemek yerler, uyurlar. Peki bu gezginlerin kentte işleri nedir? Kral onları kovmak ister."[116]

Vernant'ın tasvirinde çok iyi gösterdiği şey —ki zaten bu yüzden alıntıladım bu bölümü— Dionysos ile Pentheus arasındaki, sürgün ile toprağın insanı, "metoikos" ile "autokhtones" (yabancılar ile yerliler) arasındaki muazzam tezattır. İkisinin anlaşama-

116 Jean-Pierre Vernant, *Toruuma Yunan Mitleri – Evren, Tanrılar, İnsanlar*, a.g.e., s. 143-144.

yacağı daha en başından hissedilir. Dionysos ona uğursuz bir oyun oynayacaktır. Genç kralın hiddetinin ardında, genelde olduğu gibi, bilinçdışı bir ayartı yatmaktadır. Esasında, karşısında gördüğü bütün bu kadınlar, sokaklardan taşan bu kösnüllük, bu zihinsel özgürlük onu büyülemiştir, öyle ya kendisi âdeta kapana kısılmıştır, küçüklüğünden beri Spartalılara özgü çok sert bir disiplin altında, ideal sitenin "erkeksi" değerleriyle yetiştirilmiştir. Dionysos da bu durumdan istifade eder, onun büyülenmişliğinin üzerine gider. Şenliğe, tanrının onuruna düzenlenen o ünlü Bakkhanalia ya da Dionysia'ya katılması için onu —itiraf etmek gerekirse, sinsice— ormana davet eder. Pentheus kendini baştan çıkarılmaya bırakır. Saklanmak için bir ağaca tırmanır ve oradan gizlice o akıllara ziyan gösteriyi seyreder. Onu kendisi yapan her şeyin zıttı olan, ama tam da bu sebeple ruhunu ve muhtemelen bedenini ele geçiren esrarengiz ve sersemletici sahnelere tanık olur... Bakkhalar —yani, çok yüzlü bu tanrının diğer isimlerinden biri olan Bakkhos'a atıfla bu şekilde adlandırılan eşlikçi kadınlar— çılgınca dans etmeye, içmeye, sevişmeye, körpecik hayvanların peşinden koşup onları canlı canlı yemeye, onlara işkence edip derilerini yüzmeye başlarlar... Kısacası, en saf haliyle Dionysosçu bir çılgınlık sahnelenmektedir, bu âlemde en karanlık tutkular, elbette cinsellik, tabii ki şarap, ama aynı zamanda sadizm, vecde gelme, hezeyanlar içinde kendinden geçme birbirine karışır... Talihsizlik bu ya, Pentheus'un yeri çabucak belli olur, şüphesiz Dionysos tüm bu süre boyunca onu gözetlemektedir. Kadınlar parmaklarıyla onu işaret ederler. Yeni kurbanları odur! Ağacı eğip, onu inmeye zorlarlar ve operasyonu bir general gibi yöneten kendi annesi Agaue öz oğlunu kafadarlarının yardımıyla canlı canlı parçalara ayırır. Hezeyan halinde onu vahşi bir hayvan zannetmektedir, sonra da eve dönüp gururla babası Kadmos'a sergiler ganimetini: Torunu Pentheus'un bir kargıya geçirilmiş kanlar içindeki başını...

Hikâyenin devamını bir kenara bırakalım — söylemeye lüzum yok, ihtiyar Kadmos kahrolur, aklı başına gelince Agaue de tabii. Dionysos ise kimliğini açık eder ve açıkça iktidarını hâkim kılar... Ama meselenin özü başka yerdedir: Yunanlar kozmik mitlerini,

bütünüyle ahenk ve düzenin şanına hasredilmiş efsanelerini, bu tarz savunulması en zor, en uygunsuz, deliliğe yakın olaylarla tamamlama ihtiyacı duymuşlardır. Burada o kadar tuhaf bir şey vardır ki böyle bir varlığın tanrılar âlemine dâhil edilmesinin anlamını sorgulamak icap eder. Aynı soru tekrar kendini gösterir: Neden?

Artık cevap oldukça basittir. Ama öncelikle bir kategori hatası yapmaktan kaçınmak gerekir: Dionysos, Titanlar veya Typhon gibi, sadece "kaotik" bir varlık, Zeus'un temellerini attığı kozmosun deyim yerindeyse "azılı" bir karşıtı değildir. Aksi takdirde, neden bir Olymposlu olamayacağını anlardın. O da diğer arkaik güçler gibi, Gaia'nın iç organlarında sıkı gözetim altında Tartaros'a kapatılırdı. O halde Dionysos kaos ve kozmos şeklindeki iki uç kutbun bir tarafını cisimleştirmez. Her ne kadar Nietzsche'nin müzik üzerine yorumunda gördüğümüz gibi, elbette onda kaotik ve Titanlara özgü bir taraf olsa da, sadece bundan ibaret değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, ikisinin birleşiminden doğan bir tür, anlam dolu bir sentezdir, zira bize farklılığı hesaba katmadan ahenkten bahsedilemeyeceğini, ölümlüler olmadan ölümsüzlerin, farklılık olmadan aynılığın/kimliğin, "metoikos" olmadan autokhtones'in, yabancılar olmadan yurttaşların ve yerlilerin olamayacağını anlatır...

Bu mesaj neden Olympos'un tam kalbine simgesel olarak yerleştirilecek kadar önemlidir? Bu soruya genelde, Dionysos'un kişiliği hakkında birbirine karşıt olsa da görünüşte her biri makul iki yorumla yanıt verilir. Ayrıca, mitlerin gerçek anlamda yazarlarını teşhis etmek mümkün olmadığından, birçok farklı okumaya yol açmaları gayet normaldir. Tıpkı masallarda olduğu gibi burada da, özel bir kişiye atfedilemeyen yaratımlar, "türsel" bir literatür sözkonusudur. Netice itibarıyla belli bir yazarla kolayca bağlantılandırılabilecek bilinçli bir niyetten bahsetmek her zaman zor olmuştur. Bugün televizyonlarda gördüğümüz gibi Homeros'la söyleşi yapmak mümkün değildir. Bunun sebebi sadece ölmüş olması değildir, çok muhtemelen Homeros mahlası altında birçok farklı yazar barınmaktadır, her halükârda bu anlatılar kimsenin

tüm yazar sorumluluğunu üstüne alma iddiasında bulunamayacağı birçok sözlü gelenekten beslenmiştir. Bu nedenle anlamı daima, deyim yerindeyse "dışarıdan" yeniden oluşturmaya çalışmak durumunda kalırız. E, bu koşullar altında da, farklı bakış açılarının olması gayet doğal ve eserin "birey" bir yazara atfedilmesi durumunda olduğundan kuşkusuz çok daha fazla mümkündür. Bu da anlamın yeniden kurulmasını daha ilginç hale getirir. Bu da anlamın yeniden kurulmasını daha ilginç hale getirir. Yeter ki yakın geçmişte sık sık yapılan bir hataya düşüp, eserlerden ziyade "metinlerle" işimiz olduğu bahanesiyle anlamı ortaya çıkarmak yerine bunlarda sadece "yapılar" görmeyelim. Bu kesinlikle büyük bir yanlış anlamaya yol açar.

Nietzscheci olduğunu söyleyebileceğimiz ilk okumaya göre (gerçi Nietzsche'nin asıl düşüncesinden oldukça uzak olduğu düşünülürse bu "Nietzscheci" ifadesi yanıltıcı olabilir), Dionysos, varoluşun şenlikli ya da karnavalesk tarafını cisimleştirmektedir. O, kuşkusuz biraz hezeyanlı, kesinlikle taşkın, neşeli olduğu kadar oyuncul, aşırılığa varan delilik anlarını temsil eder. Kısacası, "serbest bırakılmış" bir yaşamın hoşnutlukla hedonizme, hazza, en gizli noktalara kadar uzanan erotik tutkuların tatminine adandığı ihlal anları sözkonusudur. Burada Dionysosçu ritüellerin "solcu" bir yorumu öne çıkarılır, anarşizmin bir tür öncelenmesi, rüşeym halinde Mayıs 68 ruhu görülür. Üstelik bu yorum, Roma kültürünün daha sonraki Bakkhos tasvirine de hayli yakındır. Buna göre Dionysos, evet, tabii ki sarhoş, ama sempatik, yaşamayı bilen, mizah anlayışı gelişmiş, aşk dolu ve nihayetinde, arkadaşı Silenos gibi, hakikaten bilge ihtiyar tipidir. "Bir volkan gibi yaşamak": Bu bakış açısından Dionysos'un şiarı olsa olsa bu anlayış olur.

Sorun şu ki, mitlerin bize aktardığı kadarıyla, onun yaşamındaki hiçbir şey bu idealleştirilmiş beylik imgeyi desteklemez. İşin gerçeği kesinlikle bambaşkadır. Şarap ve şenlik tanrısının yaşamının hiçbir anı bu su katılmadık mutluluk resmine yakından uzaktan benzemez. Doğumu sancılı, çocukluğu çalkantılıdır. Lykurgos tarafından kovulduğunda, Hindistan'a ve Asya'ya yaptığı yolculuklarda, Agaue ve Pentheus'tan intikam almak için geri döndü-

günde, yaşadığı şey çoğunlukla sevgi ve neşeden ziyade korku ve öfkedir. Dahası, hiç olmazsa kurucu metinlerin bize anlattıklarını dikkatlice incelemek için vakit harcarsak gerçeğin kuşkusuz biraz farklı olduğunu ve Dionysosçu şenliklerin neşe dolu zevk âlemlerinden ziyade bir korku filmine çok daha fazla benzediğini görürüz: Canlı canlı derileri yüzülen hayvanları, işkence edilen çocukları, toplu tecavüzleri, zalim katliamları yansıtan sahneler kan dondurucu bir ritimle art arda gelir; bu da bizi, Roma dünyasına ya da Mayıs 68 şenliğine dair idealize edilmiş imajın kesinlikle mevzunun yanından dahi geçmediğini düşünmeye iter. Üstelik, kuzeni Pentheus'a karşı davranışında da görüldüğü üzere, Dionysos sempatik bir kahraman gibi hareket etmemek için elinden geleni yapar: Cezbeder, evet, baştan çıkarır, tamam, ama ikiyüzlülük ve yalanla; ihanet, muhbirlik, ne ararsan vardır; kısacası, birazcık yakından bakıldığında bu yorumu savunanların değerli bulduğu, neşede ve aşkta aşırılık ve ihlal gibi şeylerle alakası olmayan hilelere ve kurnazlıklara başvurmaktan çekinmez. Gerçekten de Dionysos'ta aşırılık ve ihlal vardır, ama neşe ve aşk pek az bulunur...

Çok daha doğru olan diğer bir yorum bu sefer ilhamını bulandırılmış bir Nietzschecilikten değil, daha ziyade Hegel'den alır. Özetle bu yoruma göre Dionysos "fark" uğrağını temsil eder, fark uğrağı ise bu bağlamda, farklı bir şeylerin kendilerine katılabilmesi için sonsuzluğa ve kozmosa tabiri caizse zamanın bahşedilmesi gerektiği fikridir.[117] Meseleyi teknik bir dile başvurmadan daha basitçe ifade edersek, bu hezeyan tanrısı, Zeus'un kurduğu ve güvencesine aldığı sakin, ilahi, ebedî ve sabit evren karşısında, tam da bu düzene aykırı olan, ondan farklı, hatta ona zıt olan ne varsa hepsini hesaba katma zorunluluğunu temsil etmektedir. Sözkonusu olan tabii ki ilahi düzeyde mutlak bir kaos değil (bu, kendileri de tanrı olan ve kozmos tam kurulmadan önce dizginlenen Titanların ve Typhon'un işidir), tesadüf, karışıklık, olumsallık ya da zorunsuzluk, çekişme ve insani dünyanın diğer kusurlarıdır. Bir şekilde bütün bunlar ifade bulmalıdır ki, üçüncü aşamada (ilk aşama kozmosun yaratılmasıdır), genel

117 Kendinde (*an sich*), orada olma (*Dasein*), kendi için (*für sich*) üçlemesinde Hegel'in "orada olma" dediği şeydir bu.

ahenk içinde telafi edilsin ve onunla yeniden bütünleştirilsin. Dionysos'un Olympos'un tam kalbindeki yeri işte budur.

Bu ikinci okuma, hiç şüphe yok ki, Dionysosçu efsanelerin hakikatine çok daha yakındır: Evet, başkalık ve yabancılık, düzensizlik ve ölüm, kısaca ilahi olandan farklı her şey hesaba katılmalıdır. Hegel'in bakış açısına getireceğim tek ama asli nüans şu ki sonuçta mutlu ve başarılı bir sentez yoktur. Evet, Dionysos'u icat etmek ve ona yüksek bir mevki vermek şarttı, çünkü tanrılar için olduğu gibi bizim için de gerçek yaşam, iyi yaşam kozmos ve kaosun birlikteliği, ölümlülerle ölümsüzlerin ortaklığıdır. Tek başına kozmos oldu mu yaşam durur, donar, ama sadece kaos da daha iyi değildir: Yaşam infilak eder. Bakkhanalia kargaşasının önü alınmazsa sonu felaket ve ölümdür. Başka bir ilkenin müdahale edip ona bir son vermesi gerekir, buna karşılık, insanları dışlayan, gerçek tarihsel zaman boyutu içinde devinen ve varlıklarını ondan alan canlıları barındırmayan bir kozmik düzen de ölümün başka bir biçimidir, hareketsizlik içinde donmak anlamına gelir.

Nietzsche'nin "büyük üslup" diye adlandırdığı şeyde görüldüğü gibi (burada "hakiki" Nietzsche'den bahsediyorum, Nietzscheci olmayan, hele "solcu" hiç olmayan Nietzsche'den...) düşmanı kendine entegre etmek,[118] onu dışarıda bırakmamak gerekir, öylesi tehlikeli olmakla kalmaz, daha da kötüsü, sıkıcıdır. Dionysos'ta kendini gören Alman filozofun onun kişiliğine duyduğu hayranlığı da açıklar bu. *Tragedya'nın Doğuşu* başlıklı kitabında betimlediği, biri Apolloncu, diğer Dionysosçu, zıt iki uğrak birbirinden ayrılmaz, ikisi de yaşam için zaruridir. Nasıl ki kaossuz kozmos yoksa, zamansız ebediyet, fark barındırmayan aynılık da yoktur...

Dionysos, bizzat yaşamıyla, bize dünyanın kökenlerini, içinden çıktığı uçurumsu karanlığı hatırlatır durmadan. Ne zaman gerekse, kozmosun ne oranda kaosun üzerine bina edildiğini ve Zeus'un Titanlara karşı kazandığı zaferden kaynaklanan bu inşanın ne kadar kırılgan olduğunu, dünyanın kökeni ve eğretiliği unutulduğu

118 Bu konuda *Gençler için Batı Felsefesi* başlıklı kitabımda Nietzsche'yi ele aldığım bölüme bakınız.

ölçüde daha da kırılganlaşacağını hissettirir. Bu nedenle, şenlik bizi ürkütüyor, delilik tedirgin ediyor, çünkü onun bize ne kadar yakın olduğunu, hatta içimizde yuvalandığını hissediyoruz. Dionysos'un öğretisi ya da daha ziyade onun Olymposluların evrenine dâhil edilmesinin açıklaması esasında işte budur. Mesele, tragedyada olduğu gibi, bize şunu anlatmaktır: Bütün bu yapı neticede basbayağı insanlar tarafından ve insanlar için (sadece ebedî kozmosun bir parçası olmayıp, boğazına kadar sonluluğun dünyasına, yani Dionysos'un her fırsatta ifade ettiği bu çekişme ve kargaşa boyutuna batmış) olanlar için kurulmuştur.

Bununla birlikte, Hegelci yorumda olduğu gibi, nihai bir uzlaşma, *happy end* (mutlu son) yoktur; belki de tam bu noktada, Dionysos miti, bütün mitsel inşaların bugün bile bize neden böylesine dokunduğunu, hitap ettiğini kavramamızı sağlar, hem de diğer bütün mitlerden daha iyi yapar bunu.

Çünkü mitler, dinlerin yaptığından bambaşka bir biçimde bahseder biz ölümlülerden. İnanç açısından değil laik maneviyat açısından yaklaşır konuya, Tanrı'ya iman açısından değil insani esenlik açısından. Odysseus'un yaptığı yolculukta heyecan verici olan şey, aklı başında kalmaya çalışarak, kendi yerini unutmayarak, tanrıların her şeyi fazlasıyla kolaylaştıran yardımını ve ölümsüzlüğü reddederek işin içinden tek başına çıkmak için gücü dâhilinde olan her şeyi yapmasıdır. Elbette Athena ve Zeus gibi bazı tanrılar onun yardımına koşarken, Poseidon gibi diğerleri burnundan getirecektir. Ama sonuçta, onu bekleyen ölümü üstlenerek, zorlukların üstesinden tek başına gelir. Bu bakımdan, Yunan mitlerinin kaynaklık ettiği bu laik gerçeklik görüşünü yalnızca felsefe devam ettirecektir. Bu iddianın aceleci bir okurun gözünde ne kadar paradoksal görünebileceğinin gayet farkındayım: Değil mi ki mitoloji tanrılarla dolup taşıyor, doğaüstü varlıklardan geçilmiyor, öyleyse önünü ardını almadan nasıl "laik" diyeceğiz ona?

Tabii ki itiraz apaçık. Ama mesele de açıklığa takılıp kalmamak. Eğer bu sayfalar boyunca yapmaya çalıştığımız gibi yine daha derinlemesine bakarsak, mitlerde bir dinden bambaşka bir şey keşfederiz: Mitlerin insanın sonluluğu denilen gerçeğe, tan-

rıların insanlardan kurtulup, kozmosu kendilerine ayırmak üzere insanların ve duyulur dünyanın başına sardığı ölüm belasına göğüs germe teşebbüsü olduğunu anlarız, bunu da en iyi Dionysos simgeselleştirir. Her şeye rağmen bir anlam vermeye çalışılması gereken, bu dünyadır, zamanın damgasını vurduğu bu ayaltı evrendir, veya başka türlü söylersek kendi Ötekisi, yani ölümsüz tanrıların kozmosu karşısında, bir olası bir anlamlar kümesi oluşturma çabasıdır mitoloji. Esas itibarıyla mitolojinin bize sunduğu ve felsefeye başlangıç noktası olarak miras bıraktığı şey, bizi her yandan aşan düzenli ve güzel bir evrenin ortasında var olan biz insanlar için mümkün güzergâhların yaşam dolu bir betimlemesidir. Dinlerin her gün daha fazla güçten düştüğü bizimkisi gibi bir çağda —burada tabii ki, hâlâ teolojik-politikanın mührünü taşıyan kıtaları değil, Avrupalıların laik alanını kastediyorum— Yunan mitolojisi bizi her zamankinden çok ilgilendiren bir meseleyi, teoloji dışında yaşamın anlamı meselesini araştırır. Bu bakımdan, mitoloji kendi koşulumuzu düşünmek için bize hâlâ bir model hizmeti görür.

İşte bu nedenle, sözlerimi bitirirken, mitolojinin felsefeye vasiyet edeceği bilgeliğin ya da maneviyatın, insani, hatta bazen fazla insani, paradoksal olarak ladinî, laik karakterini bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Genel itibarıyla dinin sekülerleşmesi olarak felsefeye ve özel olarak mitolojinin sekülerleşmesi olarak Yunan felsefesine dair: Laik bir maneviyatın doğuşu

Daha önce başka eserlerde, benim gözümde felsefenin, en azından en görkemli uğraklarında, hep dinin sekülerleştirilmesi sürecine bağlı olduğu fikrini geliştirme fırsatı buldum.[119] Felsefe dinî tavırdan radikal bir şekilde koparak maddeciliği benimsediğinde bile, din ile (fazla görünür olmamakla birlikte yine de temel olan) sürekliliğini muhafaza eder. Nitekim felsefe, en asli sorgulamaları-

119 Bu temayı daha önce *La Sagesse des modernes* (R. Laffont, 1998) başlıklı eserin 10. bölümünde ve *Qu'est-ce qu'une vie réussie?*'de (Grasset, 2002) ele almıştım.

nı dinden alır, bunlar ancak dinî alanda formüle edildikten sonra felsefenin kendine özgü soruları haline gelir. Felsefenin, dinî yanıtları yanılsama diye bir kenara attıktan sonra, sonluluk ve ölüm konusunda, esenlik/kurtuluş olarak iyi yaşam sorusunu nasıl kendi hesabına yeniden ele aldığını anlamayı sağlayan, kopuşun ötesinde işte bu sürekliliktir. Yalnızca inananlara değil bütün insanlara seslenme iddiası da, başından beri onu dinî cemaatçiliğin karşısında konumlandıran bir evrensellik boyutu doğrultusunda yerelliği ve tikel söylemleri aşma kaygısı da buradan kaynaklanır.

Mitler konusundaki analizimiz, bu kopuşun ve sürekliliğin, felsefenin doğuşundan beri Yunanistan'da mevcut olduğunu aşikâr kılıyor. Yine Jean-Pierre Vernant da, meslektaşlarından biri olan Francis Cornford'un Yunanistan'da dinden —mitlerden— felsefeye geçiş üzerine yaptığı çalışmalardan esinlenerek bu hususa büyük bir keskin görüşlülükle ışık düşürür. Vernant antikçağda felsefenin doğuşunun nasıl akıl ermez bir "mucize"nin sonucu olmayıp, Yunanların içinde yaşadığı dinî evreni deyim yerindeyse "laikleştiren" bir mekanizmayla açıklanabileceğini gösterir. Bu nokta dikkate değer, zira "dünyanın büyüsünün bozulması"nı başlatan bu sürecin iki veçhesi vardır: Bir yandan, ilk filozoflar, bilhassa, tanrıların ve dünyanın doğuşuyla ilgili olarak analiz ettiğimiz büyük mitsel anlatılarda kayıtlı olan dinî mirası büyük ölçüde *kendi hesaplarına yeniden ele alacaklardır*, fakat öte yandan, yeni bir düşünce biçimi içinde bu mirasın kendisi, *hem tercüme edilip hem de ona ihanet edilerek kayda değer ölçüde dönüştürülecektir, rasyonel düşünce olan bu yeni biçim ona yeni bir anlam ve yeni bir statü verecektir*. Böylece, Vernant'a göre, antik felsefe, esas itibarıyla,

> "laikleşmiş bir biçimde ve daha soyut bir düşünce düzleminde, dinin geliştirdiği temsil sistemini tercüme eder. Filozofların kozmolojisi, kozmogonik mitleri yeniden ele alıp devam ettirir... Muğlak bir benzeşme değildir sözkonusu olan. Cornford, Anaksimandros'un düşüncesi ile Hesiodos gibi esinli bir ozanın teo-

gonisinin, ayrıntılarına varıncaya kadar örtüştüğünü gösterir."[120]

Ve aslında, felsefenin şafağından beri, dinin muhafaza edilip aşılarak sekülerleşmesi —esenlik ve sonluluk sorunsalı korunur, ama asıl manada dinî olan cevaplar terk edilir— çok açık ve sağlam biçimde çoktan yerleşmiştir. Bilhassa ilginç olan taraf, bu sürecin iki yönde okunabilmesidir: Felsefeyi, onu önceleyen ve biçimlendiren dinlere bağlayan şey öne çıkarılabilir ya da tersine ondan *ayıran* ve onun laik ve rasyonalist uğrağı olarak tanımlanabilecek şey vurgulanabilir. Öyleyse, Cornford daha ziyade iki sorunsalı birleştiren bağlara karşı duyarlıyken, Vernant, felsefenin dinî kökenlerini inkâr etmeden, onları karşı karşıya koyan şeye daha fazla vurgu yapar. Açıkça teslim ettiği gibi,

> "ilk filozoflar dünyayı açıklamak için bir sistem icat etmeye ihtiyaç duymamıştır. Bunu önlerinde hazır bulmuşlardır... Ama bugün, Cornford sayesinde, bu nesep bağı tanındığından, sorun yeni bir biçime bürünmüştür. Artık sözkonusu olan sadece antik felsefede zaten olan şeyleri yeniden bulmak değil, ama gerçekten yeni olanı ortaya çıkarmaktır. Felsefe mit olmayı bırakıp felsefe haline bu yolla gelmiştir."[121]

Deyim yerindeyse devamlılıkta meydana gelen bir devrimdir bu ve en az üç planda gerçekleşir: Birincisi, mitolojide olduğu gibi nesep bağından bahsetmek yerine —Zeus Uranos'un oğlu olan Kronos'un oğludur vs.— rasyonalist ve sekülerleşmiş felsefe kendini açıklamayla, nedensellikle ifade eder: Falan element falanca bir başka elementi doğurur, falan fenomen falanca etikleri üretir vs. Aynı minvalde, artık Gaia'dan, Uranos'tan veya Pontos'tan söz edilmez, bunun yerine topraktan, gökyüzünden ve denizden bahsedilir: İlahlar fiziksel elementlerin gerçekliği karşısında silinir gider —kopuş burada gerçekleşir—, ama bu fizikçilerin kozmo-

120 Bkz. Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *La Gréce ancienne. Du mythe à la raison*, "Points" Seuil, 1990, s. 198.

121 *A.g.e.*, s. 202.

sunun, dinî ve mitsel eski görüşlerde bulunan bütün temel karakteristikleri (ahenk, doğruluk, güzellik vs.) miras almasını engellemez, bu bakımdan da bir süreklilik vardır. Son olarak, rahipten farklı filozof figürü ortaya çıkar: Onun otoritesi elinde tuttuğu sırlardan değil, aleni ve kamusal kıldığı hakikatlerden, karanlık gizemlerden değil, rasyonel muhakeme kapasitesinden ileri gelir.

Bu analizi daha fazla derinleştirmesek dahi, ikinci noktaya biraz daha yakından baktığımızda felsefi düşüncenin yarattığı altüst oluşa dair kafamızda bir fikir oluşur: Bu şekilde, filozoflar, biraz önce söylediğim gibi, Pontos'tan suya, Uranos'tan gökyüzüne, Gaia'dan toprağa vs. geçip, Yunan ilahlarından, evrenin "maddi" kurucu elementlerini "çıkarmaya" ya da "soyutlamaya" çalışarak kutsaldan ladinî olana adım atmışlardır. Süreç elbette şimdi ayrıntısıyla anlatamayacağım kadar karmaşık olsa da temel ilke aynı kalır: Doğal ve fiziksel gerçekliklerle ilgilenmek üzere, dinî ve tanrısal varlıklarla ilişkiyi keserler. Birkaç asır sonra, Cicero'da, bu "laik" devrimin eğlenceli yansımalarıyla karşılaşırız. Onun deyişiyle, "Yunan mitlerinin tanrıları fizik tarafından yorumlanmıştır." Cicero, Saturnus'u (Kronos'un Latince ismi) ve göğü, Caelus'u (Uranos'un Latince ismi) örnek verir ve eskilerin mitolojik "hurafeleri"ni Stoacı felsefenin nasıl laikleştirdiğini şu sözlerle açıklar:

> "Gök'ün, oğlu Saturnus tarafından hadım edildiğine, Saturnus'un ise oğlu Iuppiter tarafından zincire vurulduğuna dair şu eski inanç Yunanistan'da yayılınca, bu ahlaka aykırı hikâyelere titiz bir bilimsel açıklama getirildi. Dolayısıyla her şeyi kendinden doğuran, en üstteki göksel esirden, yani ateşten ibaret olan doğada bedenin doğurmak için başka cinsle birleşmesine yarayan üreme organlarına gerek olmadığını iddia ettiler. Mevsimlerin dönüşümünü ve zamanın akışını ise Saturnus'un idame ettirdiğini ileri sürdüler; bu tanrının Yunanca adı Kronos'tur, bu da 'zaman dilimi' anlamına gelen *khronos* ile aynı şeydir. Yıllarla doyduğu (*saturaretur*) için de Latincede Saturnus denir. Anlatılanlara göre Kronos kendi çocuklarını sürekli yutarmış;

zaman da, zaman dilimlerini yutar ve yılların gelip geçmesiyle bir türlü doymak bilmezmiş."[122]

Büyük Yunan teogonilerine dair böyle bir okumanın nasıl bir felsefi doğruluk değeri olduğunu kenara bırakalım. Burada mühim olan, "sekülerleşme" mekanizmasının ilkesinin açıkça aydınlatılmış olmasıdır: Sözkonusu olan dinden kopmaktan çok dinî içerikleri yeniden tanzim etmektir, boş bir levha oluşturmaktan ziyade mitolojinin en büyük temalarına yeni bir mercekten bakıp onları farklı yönlere sevk etmektir. Felsefe ile tek ciddi rakibi din arasındaki muğlak ilişkilere en baştan beri *silinmez biçimde* damga vuran da işte bu ikiliktir: Kopuş ve süreklilik. Bu tez, başka yerlerde gösterdiğim gibi,[123] sadece Yunan düşüncesi alanıyla sınırlandırılmamalıdır. O kadar geniş bir kapsamı vardır ki bu tezin bütün felsefe tarihi boyunca, dine en uzak filozoflarda bile doğrulandığını görürüz. Şimdilik meselenin bu yanına değinmekle yetinebilirim, ancak *Yaşamayı Öğrenmek*'in sonraki ciltlerinde bu konuyu daha bütünlüklü ele alıp, ayrıntılarıyla gerekçelendirebilirim. Buna daha derinlemesine dönünceye kadar yalnızca şunu söyleyelim: Bu tez, felsefe geleneğinin istisnasız bütün büyük yazarları için geçerlidir.

Böylece örneğin Platon, Stoacılar, Spinoza, Hegel veya Nietzsche, her biri kendi tarzında ama tabii müesses dinlerden radikal biçimde koptuklarına kani olarak, esenlik/kurtuluş ve ebediyet problemiyle ilgilenmeye devam ederler. Bu anlamda, Platon ve Aristoteles'te bilgenin budaladan daha az ölen kişi olması, Aristoteles'in büyük ahlak kitabı *Nikomakhos'a Etik*'in sonunda "kendini olabildiğince ölümsüz kıl" demesi tesadüf değildir. Spinoza'nın *Etika*'sında, tamamen farklı bir temele dayansa da aynı anlamda, bizi "ebedî saadete" götürmek için salt biçimsel ahlakları aştığını iddia etmesi de şaşırtıcı değildir. Onun için de, ölüm korkusundan kurtulmadan iyi yaşam yoktur, sanki hayatı başarmakla ölümü

122 Cicero, *Tanrıların Doğası (De Natura Deorum)*, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Kabalcı, 2012, s. 227.

123 Özellikle *La Sagesse des modernes, a.g.e.*

başarmak bir ve aynı şeymiş gibi. İyi bir yaşam ancak bütün korkuların üstesinden gelerek yaşanabilir ve buna ulaşabilmenin tek yolu, hayatını, sonunda "olabildiğince az ölmeyi" becerebilecek kadar bilgece, çılgınlıktan uzak yaşamaktır. Bu, Spinozacılar için gayet tanıdık olan ve Spinoza'nın en ünlü yorumcularından Gilles Deleuze tarafından uzun uzadıya analiz edilmiş bir temadır: "Bilge budaladan daha az ölür." Yine Hegel'de de, bütün sisteminin şahikası olan "mutlak bilme"nin tanımı doğrudan Hıristiyan dininin mirasçısıdır. Bu en yüksek nokta, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, sonlu ile sonsuzun, insan ile Tanrı'nın nihayet uzlaştığı noktadır, dinden temel farkı ise, bu uzlaşmanın, onun gözünde, imanın değil, onun söz dağarıyla söylersek, "kavramın alanında" gerçekleşmek zorunda olmasıdır. Nietzsche'nin "ebedî dönüş" öğretisini sahneye koyduğu eserlerinde, büyük evanjelik metinlere rengini veren mesel formunu sık sık kullanması da sürpriz değildir. Yine burada da, *mutlaka* yaşama zahmetine değer olan ile sürmeye layık olmayan arasında ayrım yapmaya yarayan bir varoluş kriteri tanımlanmaktadır... Buradan hareketle, altta yatan süreklilik ve bazen radikal olan kopuşun, felsefe ile dini hem birleştiren hem de ayıran karmaşık ilişkiyi nasıl tanımladığını görürüz.

Sana söylediğim gibi, felsefenin bütün bu büyük uğraklarına —ve daha pek çok başka konuya— *Yaşamayı Öğrenmek*'in sonraki ciltlerinde geri döneceğiz. Bu aşamada elbette değiniden öteye gitmeyen bu gözlemler, beni son iki açıklama yapmaya götürüyor. Bunlar aynı zamanda, *Gençler için Batı Felsefesi* başlığını taşıyan ilk ciltte sunulan ve devamı için yol gösterici hat sağlayan yaklaşımı tasdik eder.

İlki şu: Felsefeyi anlamak için, bugün sık sık yapıldığı gibi, ahlak ile maneviyatı birbirine karıştırmaktan en feci hataymış gibi kaçınmalıyız. Ahlak, hangi anlamda anlarsak anlayalım, başkasına, onun özgürlüğüne, başkasına zarar vermemek kaydıyla mutluluğunu istediği gibi aramasına saygı duymaktır. Basitçe söylersek, bugün bizim için ortak ahlakın şartı, kabaca, insan hakları beyannameleriyle birdir. Bunları eksiksizce uygulasaydık, bu dünyada ne tecavüz ne hırsızlık ne cinayet ne ekonomik adaletsizlik kalırdı... Bir dev-

rim olurdu bu. Gelgelelim... Bu durum yaşlanmamıza da ölmemize de sevdiklerimizi kaybetmemize de, hatta aşk acısı çekmemize de sıradanlığa gömülmüş gündelik hayatta sıkılmamıza da mâni olmazdı. Çünkü bu sorunların hiçbiri —ölüm, aşk ya da sıkıntı— ahlaki sorunlar değildir. Bir aziz ya da azize gibi yaşayabilirsin, başkalarına saygıda kusur etmeyebilirsin, insan haklarını herkesten çok uygulayabilirsin, ama yine de yaşlanırsın, ölürsün ve acı çekersin. Bir kez daha vurgulayalım. Bunların ahlakla hiçbir alakası yoktur. Bu sorunlar, ahlakın tersine, "maneviyat" diye adlandırdığım ikinci alana aittir. Zaten ben de, *Gençler için Batı Felsefesi* başlıklı kitabımda vurguladığım gibi, esas itibarıyla felsefenin, dinlerden farklı olarak, laik bir maneviyat olduğunu iddia ediyorum.

Ama felsefeyi sadece teori boyutuna indirgemek de bir o kadar hatalı bir tutumdur. Lise ya da üniversitedeki derslerimizde, öğrencilerimize çoğu kez felsefenin düşünme, eleştirel zihin ve muhakeme olduğunu öğretiyoruz. Nitekim, iyi düşünmek için kafa yormanın, eleştirmenin, muhakeme yapmanın daha iyi olduğuna şüphe yok, bunlar açıkça felsefenin birer parçası. Ama aynı zamanda sosyolojiye, biyolojiye, ekonomiye, hatta gazeteciliğe giriyorlar. *Gençler için Batı Felsefesi*'nde de açıklama fırsatı bulduğum gibi, eleştirel düşünce hiç de felsefenin tekelinde değil. Mitolojinin antik felsefeye en önemli mirası —ki bu konuda doğrudan onun mirasçısıdır— şu fikirdir: Asıl soru, Platonculuk ve Stoacılık tarafından sekülerleştirildikten ve ilahlarından arındırıldıktan sonra bile, bu kozmos içinde iyi bir yaşama nasıl ulaşılacağını bilmektir. Felsefenin Yunanistan'da doğmasının sebebi mitolojinin, evrenin içindeki ölümlülerin koşulunu olağanüstü bir derinlikle çoktan düşünerek, onun toprağını hazırlamış olmasıdır. Öyle ki felsefelerin temel sorgulamaları, o ortaya çıktığında zaten baştan sona önceden biçimlendirilmişti. Bilgeliğe, yani sözcüğün etimolojik anlamında esenliğin/kurtuluşun tek biçimi olan huzura, dinginliğe ulaşmak için sonluluktan kaynaklanan korkuların üstesinden nasıl gelinir? Bizi, insanlık koşulumuzun getirdiği ölüm kaygısından kurtarabilecek olan budur.

Mitolojiden felsefeye geçişin analizi işte bu anlamda, felsefenin

basbayağı "tanrısız bir esenlik öğretisi" olduğu fikrini her yönüyle doğrular. Bu bakımdan felsefe, imana ya da yüce bir varlığa sığınmak yerine, sadece aklını kullanarak ve işin içinden kendi başına çıkmaya çalışarak kendini korkulardan kurtarma yönünde bir girişimdir. Felsefe ile din arasındaki asıl fark burada yatar. Yunan mitleri tanrılarla dolu olsa da, bu mitlerin felsefi anlamdaki büyüklüğü, insanlığın esenliği meselesini tanrıların güçlerinden ayırmaktır. Bu meseleyi mümkün olduğunca, dolayısıyla kuşkusuz eksik biçimde, ama imanın ve ölümsüzlerin yardımı olmadan kendi başımıza ve kendi aklımıza dayanarak çözmek sadece biz ölümlülere düşer. Gelecek ciltte göreceğimiz gibi, antik felsefenin büyük geleneğinin asıl bahsi tam da budur. Onun cazibesinin en etkileyici taraflarından biri şundan ileri gelir: Antik felsefe, bu benzersiz sorunsaldan hareketle, hakikaten dâhiyane bir şekilde esin dolu birçok cevap "icat etmiştir" ve bunlar, bugün bile, hayatlarımızı olabildiğince anlamamız için bize pek çok yol sunmaktadır.

DİZİN

A

abıhayat 86, 118
Admete 231
Admetos 189, 204
Aether 40, 61, 79, 80, 83
Agamemnon 145, 147
Agaue 318–20, 323
Aiaia 285
Aiakos 193
Aias 146
Aietes 248, 272–74, 276, 277, 282–85
Aigeus (bkz. Ege Denizi) 240–43, 248, 249, 254, 256, 287
Aigina 193
Aigipan (Keçi-Pan) 73, 74
Aigis 9, 53, 60, 236
Aigisthos 145
Aiolos 153, 166
Aiskhylos 14, 48, 89, 115, 127, 131, 132, 139, 299–304, 313
Aison 273, 275, 286
Aithiopia 268
Aithra 240-43
Akdeniz 8, 137
Akheloos 236
Akheron 198
Akhilleus 19–22, 114, 154, 170, 187, 211, 275
Akrisios (Argos Kralı) 261–63, 270
Alekto 47
Alkestis 196
Alkides 117
Alkinoos 149, 156, 160, 286
Alkmene 10, 57, 213, 216, 217, 221, 222, 224, 228
Aloeus 182
Alpheios 234
Altın çağ 90, 111- 119, 122-127, 136, 180, 201
Altın elma 3, 231
Altın Post 9, 188, 197, 248, 271-277, 282-286, 318
Amaltheia 53, 122, 236
Amazonlar 10, 231, 259
ambrosia (balımsı tanrısal yiyecek) 206, 220
Amimone 228
Amphitryon 10, 57, 213, 216, 217, 221–24, 237
Amykos (Bebryklerin kralı) 287
Androgeos 279
Andromeda 268-70
Antigone 31, 288–91, 296, 298–300, 303, 305, 310, 313, 314
Antikleia 170, 193
Antiphates 167
Aoidos (ozan) 75, 149, 156
Aphrodite 3, 4, 10, 17, 29, 47, 49, 50, 55–57, 59, 62, 63, 76, 101, 102, 110, 119, 250, 255, 268, 271, 274, 277, 283, 292, 304, 336
Aphros 49
Apollodoros 10, 33, 49, 71–73, 75, 76, 80–83, 135, 182, 185, 186, 188, 192, 196, 218, 221, 225–29, 233–35, 238, 239, 241, 245, 248, 250–54, 256, 261, 264, 269–71, 273, 276, 292, 317
Apollon 55, 56, 58, 59, 63, 83, 86, 87, 95, 97–100, 102–8, 145, 157, 162, 183, 185, 186, 188–90, 197, 210, 302, 303, 324
Apollonios 196, 273
Apotheosis 189, 191, 213, 235, 239
Arendt Hannah 18, 19, 22
Areopagos 253
Ares 10, 17, 55–59, 63, 64, 76, 110, 194, 231, 250, 253, 271, 283, 292, 304
Arete 156, 160
Arethusa 232
Arges 45, 62

Argo 277, 278, 281, 282, 285, 286
Argolis 226, 239
Argonautlar 11, 187, 187, 261, 271, 284–86
Argos (şehir) 21, 226, 239, 261, 270
Argos (gemi mühendisi) 197, 261, 276
Argos (Hermes'in öldürdüğü yüz gözlü canavar) 261, 266
Argos (Odysseus'un köpeği) 261
Ariadne 9, 250, 254–57, 259
Aristaios 198
Aristoteles 2, 6, 174
Arkadia 135
Artemis 29, 55, 56, 58, 63, 83, 145, 183, 186, 189
Asklepios 30, 184, 185, 187–92, 194, 195, 275
Asopos 193, 194
Asterie 251
Atalanta 177
Athamas 271, 272, 276, 316, 318
Athena 3–5, 29, 53, 55, 56, 58, 63–65, 76, 83, 100–102, 110, 119, 120, 128, 130, 146, 156, 172, 179, 183, 187, 188, 220, 225, 233, 236, 255, 256, 264, 265, 267–69, 276, 277, 283, 287, 325
Atina 11, 71, 192, 228, 239–46, 247–49, 251–56, 258–60, 287, 298,299, 336
Atlas 10, 79, 104, 116, 152, 232, 233, 236,
Atreus 145
Atropos 67
Attika 239, 240
Augeias 9, 226, 231, 233–35
Aulos 100, 101
Auriga 182
Aurora 6
Auschwitz 312
Autokhton 283, 318, 319, 321

B

Bakkhanalia (Bakkhos ayinleri) 99
Bacchus (Bakkhos) 56, 59, 63
Bahtiyarlar 6, 17, 79, 160
Bahtiyarlar Adası 114
Bakkhalar 99, 305, 317, 320
Bakkhanalia (Bakkhos ayinleri) 99, 320, 324
Bakkhylides (büyük Yunan şair, M.Ö. V) 239, 241, 244
barbar 107
Başak Takımyıldızı 80
Bebrykler 279
Bellerophontes 183
Bibliotheka (Apollodoros'un eseri) 10, 71, 75, 135, 196, 229, 252
Boiotia, Boiotialı 223, 271
Bolluk boynuzu (Amaltheia'nın boynuzu) 236
Boreas 277, 281
Bosphoros (Boğaziçi) 11
Briareus 45, 62
Brontes 45, 62

C

Caduceus caduceus 106, 189-191
Camus Albert 192
Carpe diem 310
Casion Dağı 74
Cenea Burnu 238
Ceres 52, 56, 63, 203
Champs-Élysées 11, 201
Cicero 329
Comte-Sponville André 311
Copacabana 176
Cornford Francis 327, 328
Cupido 38

Ç

çarpışan kayalar 281
çoktanrılı 15

D

Daidalos 10, 249, 251–53, 255–58,
daimon 107, 113, 114, 124
Damastes 247
Danae 261–64, 268, 270
Daphne 11
Deianeira 235–38
Deioneus 182
Deleuze Gilles 331
Delphoi 58, 87, 88, 106, 139, 177, 219,

220, 240, 242, 261, 262, 272, 275, 293, 294, 296
Delphyne 72, 74
Demeter 21, 52, 54–57, 60, 63, 195, 201, 203–10, 246
Deukalion 134, 139, 140, 301
Devler 46, 49, 62, 63, 65, 73, 78, 81–85, 94, 94, 135, 161, 166, 167, 245, 286
Diktys 263, 269
Dia (Naksos) Adası 255
Dia (Deionues'un kızı) 182
Diana (Artemis) 56, 58, 63
Dike 66, 86, 87, 89, 111–14, 134, 139, 211, 212, 214
Diktys 263, 269
Diodoros 196, 220, 226, 235, 239, 252, 254, 292
Diomedes 229–31
Dionysos 31, 55, 56, 59, 60, 63, 74–76, 82, 83, 91, 92, 95, 96, 99, 100, 104, 106–9, 187, 196, 210, 223, 239, 255, 256, 305, 315–26
Dioskurlar (Dioscuri) 279
Dithyramboslar 239, 244
Dolaşan Kayalıklar 285
Dolion 278

E

Ege 265, 257
Egeria 10
Ekhidna 226, 228, 230, 232, 233, 246, 305
Ekhion 305, 318
Ekho 11
"Ekilmişler" (ayrıca bkz. Spartalılar) 283, 304, 305, 318, 319
Ekmek
Elaios 229
Eleusis 195, 201, 203, 206, 207, 246
Elis 182, 233
Elysion 11, 201, 288
Ephialtes 182
Epidaurus 244
Epigonoslar 300, 301
Epiktetos 215
Epikuros/Epikurosçuluk 7, 311, 316
Epimetheus 116, 117, 121, 122, 128, 129, 134, 139, 140, 179, 180, 232, 304
Erebos 40, 61
Erginos 223
Eriadnos 182
Erinysler 47, 49, 62, 63, 137, 263, 299
Eris 2–4, 47, 49, 50, 55, 63, 86, 145, 232
Eros 38, 40, 47, 49, 50, 61, 63, 76, 77, 274
Erymanthos 229, 230
Erythie 232
Eteokles 296, 299, 300
Etiyopyalılar 155
Etna 73, 74, 230
Euenos 237
Eumenides 48, 62
eunomia 66
Euphemos 277
Euripides 196, 292
Europe 76, 230, 250, 292
Eurydike 198, 199, 200, 202
Eurylokhos 168
Eurystheus 219, 224–29, 231, 233–35

F

Ferekides (bkz. Pherekydes) 194, 221, 254
Frankenstein 94, 95, 185, 188
Freud 103, 293
Frigya 90, 103, 104
Furialar 48, 62, 263

G

Gaia 19, 38–50, 52, 53, 61, 62, 64, 66, 68–70, 73, 79, 81–85, 110, 124, 135, 140, 204, 205, 232, 236, 283, 299, 321, 328, 329
Gantz Timothy 32
Georgica 198
Gigantomakhia 49, 81
Girit 53, 229, 231, 249–51, 253, 254, 256, 286, 292
Gordion 10
Gorgolar 10, 100, 187, 216, 261, 264–69
Graialar 265
Gratiae 120
Grimal Pierre 32
Grimm 35
Gyes 45

H

Hades 21, 52, 54–57, 60, 63, 70, 110, 132, 150, 169, 171, 187, 194–96, 198, 199, 203–5, 208–11, 229, 258, 267, 268
Harmonia 59, 76, 77, 81, 196, 250, 271, 283, 292, 304, 318
Harpyalar 10, 199, 271, 277, 280, 344
hedonizm 322
Hegel 323, 324, 325, 330, 331
Hekate 205
hekatombe 68
Hekatonkheires (bkz. yüzkollular) 45
Helene 4, 143, 145, 147, 259
Helios 153, 171, 182, 205, 233, 250, 280, 286
Helle 271, 272
Hellespontos 272
Hemos 74
Hephaistos 17, 29, 55–57, 63, 119, 120, 128, 130, 179, 225, 244, 246, 283, 286, 304,
Hera 3, 4, 11, 29, 52, 54–57, 63, 64, 76, 83, 101, 102, 182, 217–21, 224–26, 228, 230–32, 238, 261, 268, 274–77, 282, 287, 302, 316–18
Herakles (bkz. ayrıca Herkül) 8, 10, 19, 20, 31, 36, 49, 55–57, 82, 84, 86, 114, 123, 196, 212–39, 242–44, 248, 259, 265, 271, 277, 282, 287, 288, 318
Herkül 8, 10, 20, 55, 86, 212, 220, 225, 226, 232, 239, 242, 279
hermafrodit 10
Hermes 3, 5, 10, 12, 29, 55, 56, 59, 63, 73, 74, 76, 83, 91, 96, 104–6, 110, 119, 121, 154, 168, 186, 187, 190, 191, 197, 208, 209, 220, 225, 261, 265, 267–69, 272, 316
Herodotos 101
Hesiodos 14, 26, 28, 31, 33, 37, 39, 44–50, 52, 58, 63, 64, 67–72, 75, 80–82, 86, 89, 111–17, 119–27, 134, 135, 139, 196, 212, 213, 228, 271, 274, 286, 292, 328
Hesione 139
Hesperidler 231, 232
Hestia 52, 54–56, 63
Hippodamia 263
Hipokrates 192
Hippolyte 231, 258
Hippolytos 259, 260
Homeros 1, 2, 6, 21, 82, 89, 104, 143, 147–49, 152–55, 158–61, 165, 167, 172, 175, 176, 182, 196, 203, 207, 209, 212, 216, 273, 292
Horatius 310
hybris 7, 30, 31, 82, 87–90, 92, 95, 96, 106, 109–16, 127, 128, 130, 131, 134, 135, 139, 140, 146, 148, 151, 165, 176–84, 188, 189, 192, 195, 210, 251, 257, 264, 269, 274, 287, 288, 290, 305, 317
Hydra 199, 226, 228–30, 237
Hygieia 4
Hyginus 2, 33, 101–3, 220, 235, 247, 292
Hyperion 44, 61
Hypsipyle 278

İ

İambe 206
İapetos 44, 61, 79, 116, 123, 133, 140
İason 19, 20, 31, 86, 114, 187, 197, 212, 248, 261, 271, 273–78, 281–87
İkaria 257
İkaros 30, 256, 257
İksion 182, 199
İno 156, 271, 272, 318
İo 11, 261
İokaste 292, 293, 295–98, 302, 310
İolaos 228, 229
İole 235, 237, 238
İolkos 273–75, 285, 286
İphigeneia 145
İphikles 217, 218, 221
İphimedeia 182
İsa 20, 196, 197
İskhys 185, 186
İsmene 296
İthake 2, 4, 5, 24, 143, 144, 147–49, 152, 154, 160, 165, 166, 169, 172, 17

J

Jerphagnon Lucien 173 d
Juno 3, 56, 57, 63, 102
Jupiter 10, 56, 59, 63, 316, 319

K

Kadmos 55, 59, 76–78, 80, 81, 250, 271, 283, 284, 292, 304, 305, 318, 320
Kairos 30
Kalliope 197
Kalydon 236, 237
Kalypso 5, 6, 30, 151–55, 157, 169, 172, 174, 176, 202, 208, 253
Kamikos 258
Kant 133, 175
Kaos/kaotik 2, 24, 28, 30, 31, 37, 39, 42–46, 51, 54, 66, 69–71, 79, 81–87, 89, 94, 96, 99, 102, 104, 106, 108–10, 114, 138, 140, 144–49, 158, 177, 181, 211, 213–15, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 233, 235, 237, 239, 241, 243–45, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 259, 261, 263, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 287, 305, 315, 316, 321, 323, 324
Kassandra 9, 146
Kassiopeia 183, 268
Kastor 224, 277, 279
kentaur 187, 199, 237, 238, 259, 275
Kepheus 268, 269
Kerebos 10, 199, 229–31, 246
Kerkyon 246, 247
Kerukeoin 190
Keto 265
Keyks 237
Khaos 28, 37, 38, 40, 44, 45, 60, 61, 106, 225, 230, 304
Kharitler 120
Kharon 186, 198
Kharybdis 9, 171, 285
Kherion 187, 188, 191, 275
Khimarialar 183, 199
khronos 329
Khrysippos 301
Kıbrıs 2, 50
Kikonlar 157, 158, 160
Klikya 73, 74
Kirke 21, 152, 153, 168–72, 176, 248, 274, 285
Kleanthes 215
Klotho 67
Klymene 116
Klytaimestra 145
Koios 44, 55,3 58, 61
Kokalos 258
Kokytos 199
Kolkhis 248, 272–74, 276, 277, 281–83
Kolonos 291, 298
Korinthos 183, 193, 194, 244, 292–95, 297, 298
Koronis 185, 186
Korsia 139
Korykion 74, 139
Kottos 45, 62
Kratos 68
Kreon 218, 223, 295-298, 300, 303
Krios 44, 61
Krommyon 245
Kronides 80
Kronos 44, 46–49, 51–56, 58, 60–70, 72, 79, 80, 82, 113, 114, 116, 124, 131, 187, 203, 236, 267, 275, 298, 328–30
Ksenophon 101
Kykloplar 45, 160
Kyparissos 11
Kyreneia 231
Kyzikos 278

L

Laertes 143, 152, 193
Laios 292–98, 301–4
Laistrygon166, 167
Lakhesis 67
Lakonia 284
Laomedon 86
Larissa 270
Lazarus 196, 197
Lemnos 277, 278
Lerna 226, 228-230, 237
Lesbos 200
Leto 55, 58, 63, 145, 182, 183, 189
Likya 183
Lindos 10
Linos 244
Lotophagoi (Lotosyiyenler) 152, 153, 159, 160
Lucilius 309
Lydia 319
Lykaon 135-7

Lykomedes 260
Lyktos 53
Lykurgos 318, 322
Lynkeus 11, 277)

M

Maia 55, 59, 63, 104, 105
Maron 157, 158, 162, 163
Mars 11, 17, 56, 57, 63
Marsyas 99–104, 107–10, 268
Massonie Bertrand 75
Medea 168, 248, 249, 274, 275, 282, 284–87
Medusa 10, 11, 100, 183, 187, 216, 230, 261, 264, 265, 267, 268, 270, 347
Megaira 47, 62
Megara 218,.223, 246
Mekone 117, 124, 128
Meliadlar 48, 49, 62, 63
Melos 101
Menelaos 4, 143, 145, 147
Menoetios 116
Merkür 3, 56, 59, 63
Merope 194, 294
Metaneira 206, 207
Metis 55, 58, 63–69, 84, 118, 163
Metoikos 316, 319, 321
Midas 10, 30, 78, 86, 90–98, 102–4, 106, 109, 110, 184, 219, 264
Minerva 3, 56, 58, 63, 102
Minos 230, 249–59, 286, 292,
Minotauros 249, 251–57
Mirandola Pico Della 133
Moiralar 66, 67, 73, 74, 83
Molossianlar (Molassalılar) 136
Morpheus 9
Musalar 102, 103, 107, 197
Mycenae 262
Mykene 224-6

N

Naksos 255
Narkissos 11
Nausikaa 156, 157
Nekyia 169
Nemea 82, 226, 227, 230
Nephele 271,272
Neptün 56, 57, 63, 137
Nereidler 183, 268, 269
Nereus 138, 268
Nessos 237, 238
Nesthai 172
Nestor 173
Nietzsche 29, 107, 108, 311, 312, 321-24, 330, 331
Nike 79
Niobe 145, 183
Nyks 40, 49, 61, 63
nymphe 5, 10, 11, 40, 48, 49, 55, 59, 62, 73, 96, 101, 103, 104, 116, 139, 154, 172, 176, 198, 204, 230, 232, 261, 265, 267, 269, 279, 318,
Nysa 78, 318
Nysos 319

O

Odysseus 1, 2, 4–8, 19–22, 24, 25, 28–31, 36, 57, 86, 114, 127, 141, 143, 144, 146–76, 193, 195, 196, 202, 208, 211, 215, 248, 253, 259, 261, 285, 287
Oiagros 105
Oidipus 10, 31, 48, 86, 218, 288–302, 304–7, 310–15
oidos 292
oikos 148, 172
Oineus 236
Okeanos 44, 61, 64, 68, 116, 139
Olympos/Olymposlu 3, 16, 28, 31, 36, 40, 45, 54–57, 59–61, 63, 67, 70, 72, 75–79, 81–88, 96, 98, 103, 104, 106, 108, 109, 113–18, 120, 121, 130, 133, 136, 137, 145, 146, 155, 157, 168, 181–83, 185, 196, 204, 205, 208, 216, 218, 225, 238, 244, 251, 262, 265, 274, 283, 305, 316, 317, 321, 324, 325
Omphale 239
Ophiukhos 189, 191
Orestes 145
Orion 182
Orpheus/Orpheusçuluk 195–203, 207, 224, 277, 285
Orthos 230

Ossa 182
Ourea 40, 41
"outis" 163
Ovidius Publius Naso 23, 82, 83, 91–93, 95, 97, 101, 103, 104, 134–40, 182, 196, 198, 200

P

Paktolos 93, 219
Pallantidler (Pllantidai) 242, 243, 248, 249, 254, 258
Pallas 83, 242, 243, 248
Pan 73, 76, 77, 80, 91, 95–97, 99, 100, 103–5, 107–9
Panakeia 191
Panathenaia 253
Pandora 10, 90, 110, 112, 115, 116, 119–25, 130, 134, 138, 139, 179
Panopolisli Nonnus 33, 73, 75, 76, 80, 81, 317
Parcae (Esirgeyenler) 67
Paris 3–5, 19, 143, 145–47, 201
Parmenides 6
Parnassos 139
Pasiphae 230, 250, 251, 252, 253, 255
Pausanias 220, 292
Pegasos 183, 187
Peleus 2, 145, 232
Pelias 271, 273–76, 285–87
Pelion 182
Peloponnesos 224, 239
Pelops 88, 145, 183, 246, 301, 304
Peneios 234
Penelopeia 2, 4, 143, 148, 152, 156, 169, 174, 176
Pentheus 99, 305, 317–20, 323
Perelman Charles 11
Periboia 294
Periklymenos 277
Periphetes 244-46
Perreault Charles 35, 220
Persephone 21, 56, 57, 196, 198, 199, 201, 203–5, 208–10, 259
Perses 111
Perseus 31, 100, 183, 187, 212, 216, 219, 224, 261–71, 279
Phaeton 182
Phaiaklar 149, 153, 156, 165, 172, 286
Phaidra 250, 258–60
Pherekydes (Ferekides) 192, 194, 221, 254, 256, 261
Phineus 269, 280, 281
Phoebus 56, 58, 63, 69
Phoibe 44, 55, 58, 62
Phorkys 265
Phriksos 271, 272, 276
Pindaros 82, 84, 100, 104, 185, 188, 218, 278, 292
Pirithous 259
Pittheus 241-243
Pityokamptes 245
Platon/Platonculuk 6, 14, 89, 115, 127–32, 178, 196, 314, 316, 330, 332
Pleiadlar (Pleione'nin kızları) 104
Plutarkhos 239, 240, 259
Pluton (bkz Hades) 56, 57, 63, 204
Polluks 224, 277, 279
Polybos 293, 294, 297
Polydektes 263–65, 268, 269
Polyneikes 296, 299, 300, 302, 303
Polypemon 245 247
Polyphemos 57, 147, 155, 161–65, 167, 170, 175
Pontos 40, 41, 61, 62
Poseidon 19, 52, 54–57, 63, 83, 110, 137, 147, 151, 152, 155, 156, 165, 170, 182, 183, 211, 230, 241, 245–47, 251–53, 255, 260, 268, 269, 274, 275, 279, 325
Priamos 3, 146
Proitos 183, 261
Prokrustes 10, 247
Prometheus 10, 14, 18, 90, 110, 112, 115–24, 127–34, 139, 140, 179, 180, 188, 232, 313, 314
Prosperpina 204
Protagoras 127-131
Pygmalion 10
Pyriphlegeton 199
Pyrrha 134, 139, 140
Pythia 100, 104, 219, 240, 241, 293, 302
Python 58

R

Rhadamanthys 250, 258
Rheia 44, 52, 53, 56, 61, 63, 64, 124, 203, 209
Rodos 196, 273
Roma 2, 10, 32, 38, 56, 62, 117, 120, 190, 196, 203, 204, 212, 322, 323
Romilly Jacqueline 32
Rousseau 314

S

Salmoneus 182
Sarpedon 250
Sartre 133 d
Saturnus (Kronos) 56, 329
Satyr 91, 95, 96, 100, 102, 103, 317
Schopenhauer 108, 109
Semele 55, 59, 63, 76, 196, 316, 318
Seneca 309
Seriphos 263, 268, 269
Sibil 9
Sibylla 9, 240
Sicilya 74, 239, 252, 258, 292
Silenler 100, 317
Silenos 90, 91, 95, 96, 100, 109, 322
Simandros 328
Sindrella 220
Sinis 245
Sirenler 152, 170, 171, 198, 285
Sisyphos 30, 86, 183, 184, 192–95, 199, 202
Skiron 246
Skylla 9, 171, 285
Skythia 102
sofizm 7, 127, 129, 178, 316
Sokrates 178
Sophokles 235, 238, 291–94, 298–300, 313
Sparta 4, 143, 147, 283, 284, 304, 320
Sphinks 295, 296, 305
Spinoza 29, 309, 311, 312, 330, 331
Steropes 45, 62
Stoa 6, 23, 213, 215, 308, 309, 311, 312, 316, 329, 330, 332
Styks 19, 68, 86, 123, 169, 199
Stymphalos 229, 231
Suriye 74
Sybaris 10
Syrinks 73, 77, 78, 80, 96

T

"Talipler" 147, 148, 154, 172, 176
Talos 252, 286
Tantalos 10, 30, 88, 136, 145, 183, 199, 246, 280
Taphos 216
Tartaros 28, 39–41, 44, 46, 52, 54, 55, 61, 68–70, 73, 79–81, 85, 88, 105, 110, 113, 182, 189, 246, 321, 335
Teiresias 21, 154, 169–71, 297, 298
Teleboalılar 216
Telemakhos 2, 4, 9, 143, 148, 174
Tepegöz 45, 46, 52–54, 57, 62, 68–70, 80, 131, 147, 153, 155, 160–64, 175, 188, 189, 199
Teselya 2, 182
Tethys 42, 62, 64
Teutamides 270
Thanatos 194
Thebai 55, 59, 76, 99, 218, 222, 223, 271, 283, 284, 292–96, 298–302, 304, 305, 310, 318, 319
Themis 44, 62, 64, 66, 68, 120, 139
Theogonia 26, 30, 63, 67, 86, 115, 123, 125, 228, 274, 289
Thermydrai 10
Theseus 31, 114, 212, 239–49, 253–60, 268, 271, 277, 287, 298, 299
Thespios 222
Thetis 2, 19, 21, 145, 232
Thrinakie 286
Thyestes 145
Tisiphone 47
Titanlar 10, 31, 44, 45, 48, 50–52, 54–56, 61–64, 66–70, 79–82, 85, 87, 94, 104, 106–10, 113, 114, 116, 117, 133, 162, 189, 204, 214, 223, 225, 230, 232, 236, 244, 304, 305, 321, 323, 324
Titanidler 44, 45, 52, 55, 61, 63, 64, 66, 79
Titanomakhia (Titanların Savaşı) 81
Tithonos 5
Tmolos 97
Trakhis 235, 237, 238
Trakya 74, 277, 280, 318

Triton 103
Troizen 240, 241, 243, 24
Troya 1–6, 8, 19–21, 86, 143–48, 154, 156–58, 175, 187, 237, 239
Typhon 68–85, 87, 94, 99, 102, 104, 106, 110, 114, 214, 221, 225–28, 230–33, 244, 246, 250, 304, 305, 321, 323

U

Ulysses (bkz. Odysseus)
Uranos 19, 40–53, 55, 58, 61–64, 66, 67, 72, 82, 110, 124, 267, 299, 328, 329

V

Vergilius 47, 62, 196, 198, 200, 201
Vernant Jean-Pierre 12, 32, 70, 81, 111, 118, 152, 266, 319, 327, 328
Vesta (Hestia) 56, 63
Vidal-Naquet Pierre 328 d
Vulcanus (Hephaistos) 17, 56, 57, 63

Y

Yüzkollular 46, 52, 54, 55, 62, 68, 69, 80, 110, 131, 199, 336

Z

Zeus 3–6, 8–11, 17, 24, 29–31, 45, 52–60, 62–89, 91, 94, 99, 102, 104–6, 109, 110, 113, 114, 116–27, 129–39, 147, 148, 151, 154, 155, 157, 158, 160, 162, 168, 172, 181–83, 187–89, 191–94, 197, 200, 203–5, 207–10, 212–20, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 232, 234, 238, 244, 250, 253, 261, 262, 264, 265, 270, 272, 279, 280, 285, 292, 305, 316–19, 321, 323, 324, 325, 328
Zincire Vurulmuş Prometheus 132 d

Son on yıldır Türkiyeli okuyucunun canlı ilgisine mazhar olan *Gençler İçin Batı Felsefesi*'nin devamı niteliğindeki bu kitabında Luc Ferry yine aynı berrak ve akıcı üslubuyla Yunan mitolojisinin anlamını, zamana meydan okuyan mesajını sorguluyor.

Dünyanın nasıl ortaya çıktığı, insanın kökeni gibi öteden beri zihinleri meşgul etmiş soruları konu edinen mitoloji aslında "ne bir masallar ve efsaneler derlemesidir ne de sadece eğlendirmeyi amaçlayan az çok olağanüstü bir dizi hikâyecikten oluşur." Pek çoklarının sandığı gibi insanlığın, günümüzde bilimin konusu haline gelmiş sorulara çocukluk döneminde verdiği ilkel ve naif cevaplar manzumesi de değildir. Yazara göre mitoloji insanın *kozmos* içindeki yerini ve rolünü anlamlandırma, iyi hayatın ne olduğunu düşünme çabasıdır ve bu anlamda felsefeyle bir süreklilik içerisindedir.

Luc Ferry'nin Yunan mitolojisinin en bilinen metinlerinde cevher halinde bulunan felsefi özü bulup çıkarmaya çalıştığı bu kitabının *Gençler İçin Batı Felsefesi* gibi beğeniyle karşılanacağına inanıyoruz.

Luc Ferry (1951) Felsefeci olarak adını 1985'te Alain Renaut ile birlikte yayımladıkları ve Bourdieu, Lacan, Derrida ve Foucault gibi "postmodern" yazarları eleştirdikleri *La Pensée 68* adlı kitapla duyurdu. 2002-2004 yılları arasında Fransa'da Milli Eğitim bakanlığı da yapan Ferry ayrıca *L'Express, Le Point* gibi dergilerde köşe yazarlığı yapmıştır. *La Plus Belle Histoire de la philosophie* [Felsefenin En Güzel Tarihi] (2014); *La Révolution transhumaniste* [Transhümanist Devrim] (2016) isimli kitapları önümüzdeki günlerde yayınevimizden yayımlanacaktır.

THG 0699228 UCA

9 786254 292149

95 001